

บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมุนี
(แก้ว สุวณฺณโชโต)

THE ROLES PLAYED BY BUDDHIST MONK IN SOCIAL DEVELOPMENT :
A CASE STUDY OF PHRATHEPSAKORNMUNI (KAEW SUVANAJOTO)

นายไอศูรย์ อินทร์เพชร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมุนี
(แก้ว สุวณฺณโชโต)

นายไอศูรย์ อินทร์เพชร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**THE ROLES PLAYED BY BUDDHIST MONK IN SOCIAL DEVELOPMENT :
A CASE STUDY OF PHRATHEPSAKORNMUNI (KAEW SUVANAJOTO)**

MR. ISOON INPECH

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
[Buddhist Studies]**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระสุธีธรรมานุวัตร ผศ., ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....

ประธานกรรมการ

(พระราชวรมนี ดร.)

.....

กรรมการ

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส ผศ., ดร.)

.....

กรรมการ

(พระมหาบุญเลิศ ฐมฺมทสฺสี)

.....

กรรมการ

(ดร.จุฑามาศ วารีแสงทิพย์)

.....

กรรมการ

(อาจารย์รังมี สุทนต์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ. ดร. ประธานกรรมการ

พระมหาบุญเลิศ ฐมฺมทสฺสี กรรมการ

อาจารย์รังมี สุทนต์ กรรมการ

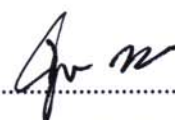
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....
(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ
(พระราชวรมนี, ดร.)

..... กรรมการ
(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร.)

..... กรรมการ
(พระมหาบุญเลิศ ฐมฺมทสฺสี)

..... กรรมการ
(ดร. จุฑามาศ วารีแสงทิพย์)

..... กรรมการ
(อาจารย์รังษิ์ สุทนต์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร. ประธานกรรมการ
พระมหาบุญเลิศ ฐมฺมทสฺสี กรรมการ
อาจารย์รังษิ์ สุทนต์ กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณี
พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)

ผู้วิจัย : นายไอศูรย์ อินทร์เพชร

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
: พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ป.ธ.๖, ปช.ส., พธ.บ., ศศ.ม., พธ.ด.
(พระพุทธศาสนา)
: พระมหาบุญเลิศ ฐมฺมทสฺสี, ป.ธ.๘, พธ.บ., พธ.ม. (ธรรมนิเทศ)
: อาจารย์รังษิ สุทนต์, ป.ธ. ๕, พธ.ม. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ๒) เพื่อศึกษาบทบาทการพัฒนาสังคมตามแนวทางของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ๓) เพื่อศึกษาการประยุกต์แนวคิดในการพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)

จากการศึกษาพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมนั้น พระสงฆ์มีความสัมพันธ์กับสังคมโดยใช้หลักศาสนาช่วยวางรากฐานความเจริญแก่สังคมในด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ เพื่อช่วยส่งเสริมความเป็นปึกแผ่นมั่นคงแก่สังคม ส่งเสริมให้ปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อมุ่งให้คนที่อยู่ร่วมกันในสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ อันจะทำให้การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองและสงบสุข

บทบาทการพัฒนาสังคมตามแนวพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านเป็นแบบอย่างที่ดี เคร่งครัดระเบียบวินัย วางระเบียบแบบแผน ข้อวัตรไว้อย่างเคร่งครัด ทั้งได้ดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ด้วยความวิริยะ อุตสาหะ เสียสละ โดยมุ่งหวังให้เกิดประโยชน์แก่คณะสงฆ์และสาธุชนทั้งในด้านการปกครอง การเผยแผ่ การศึกษา การสาธารณูปการ การสาธารณสงเคราะห์ ปรากฏประจักษ์เป็นผลงานสืบมา

การประยุกต์แนวคิดในการพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) พบว่า ท่านได้นำหลักธรรมมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม ด้านการปกครองท่านได้ปรับปรุงและประยุกต์หลักสัปปุริสธรรม ๗ ได้อย่างเหมาะสม ด้านการศึกษาได้วางรากฐาน

ของชีวิตโดยการประยุกต์หลักไตรสิกขาซึ่งเป็นกระบวนการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตให้ถูกต้อง ด้านการเผยแผ่ได้ประยุกต์แนวคิดจากหลายทฤษฎีมาใช้กับประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ ด้านการสาธารณูปการ ท่านได้พัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนได้อย่างเหมาะสม ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ท่านได้ใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ สงเคราะห์สังคมเพื่อให้ได้รับประโยชน์และความสุขอย่างแท้จริง

Thesis Title : The Roles Played by the Buddhist Monk in Social Development :
A Case Study of Phrathepsakornmuni (Kaew Suvannajoto)

Researcher : Mr. Isoon Inpech

Degree : Master of Arts (Buddhist studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Hunsa Dhammhaso, Assist.prof.(Nithibunyakorn),
Pali VI , M.A.,Ph.D. (Buddhist Studies)

: Phramaha Boonlerd Dhammadassi, Pali VIII, B.A.,M.A.
(Dhamma Communication)

: Ajarn Rungsi Suthon, Pali IX, M.A. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : March 29, 2011

Abstract

This thesis is of three objectives, namely; 1. to study a roles played by the Buddhist monks in social development 2. to study the roles played by Phrathepsakornmuni (Kaew Suvannajoto) 3. to study the application of the idea in social development by Phrathepsakornmuni (Kaew Suvannajoto)

From the application of this view point to the deviling of the societies by Ven Phrathepsakornmuni (Kaew Suvannajoto), it is found that the Venerable brought the Doctrinal principle to improve usefully and properly in the practice of the Doctrines.

In the matter of the administration, the Venerable improved and applied the Doctrinal principles of 7 suppurisadhammas to the administration properly.

Regarding the religious education, the Venerable laid down the foundation of lives by applying the principles of the three learning (Tisikkha) to lead their lives rightly.

In the matter of the propagation of the Doctrinal principles, the Venerable applied the view points from the theories to the people successfully.

In the matter the general public unities, the Venerable developed the existing natural resources to be properly beneficial to the people in general.

In the matter of the social help, the venerable used the 4 principle of social help (sangahavatthus) to help the societies to really and continually receive the bents and the happiness.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงด้วยดี เนื่องจากความเมตตาอนุเคราะห์และความช่วยเหลือของบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอระบุนามเพื่อเป็นการแสดงความขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ ดังต่อไปนี้

กราบขอบพระคุณ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร. ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผู้ชี้แนวทางในการจัดทำโครงร่างวิทยานิพนธ์ แนะนำเทคนิคและวิธีการเขียนงานวิจัย พระมหาบุญเลิศ ทุมมทสุลี และ อาจารย์รังษิ สุทนต์ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผู้คอยช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ พร้อมตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ด้วยความเมตตาเป็นอย่างสูง

กราบขอบพระคุณ พระราชวรมุนี (พล อากาศโร) อดีตคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปญฺโญ) รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระสุธีธรรมาวุธ (เทียบ สิริวัฒโน) คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระมหาสมบุญญ์ วุฑฺฒิกโร, .ดร. รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระมหาเกษม ตรีโณ,ดร. อธิการบดีรองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ตลอดจนอาจารย์และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน ประกอบด้วย พระมหาสมเกียรติ กิตติธนาโณ เลขานุการบัณฑิตวิทยาลัย พระมหาดนัยพัชร คมภิรมย์ โสภณโร, พระครูใบฎีกาสันน ทยรโก, พระมหาราชัน จิตตปาโล พระมหาสันติ ชีรภทฺโท พระมหาประยูร โชติวโร ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร คุณสังวร อ่อนสนิท คุณอุดม จันทิมา คุณไพศาล เทพธานี และคณาจารย์ในคณะพุทธศาสตร์ ตลอดจนอาจารย์พิเศษทุกท่าน ที่อำนวยความสะดวกตั้งแต่การเรียนในหลักสูตร ตลอดจนขั้นตอนต่าง ๆ ในการส่งงานวิทยานิพนธ์ และขอขอบพระคุณ รศ. ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ผู้ตรวจแก้บทคัดย่อภาษาอังกฤษ

กราบขอบคุณ พระอธิการสมศักดิ์ โสโร เจ้าอาวาสวัดภักทันทตาสถาราม ที่อนุเคราะห์เรื่องการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน พระมหาอุทัย ฐริเมธี ป.ธ.๕ แม่ชีรัศมี บานเย็น ที่ให้คำปรึกษาแนะนำ และเอื้อเฟื้อข้อมูลซึ่งเป็นประโยชน์แก่งานวิจัย ตลอดจน คุณสุภา มาลากุล ณ อยุธยา ที่แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัยมาตลอด

กราบขอบพระคุณ พระราชสิทธิเวที (สมบุญ ปลูกาวุโธ, ป.ธ.๕) เจ้าอาวาสวัดเจษฎาราม พระอารามหลวง เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร, พระสาครมุนี เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม พระอารามหลวง จังหวัดสมุทรสาคร, พระครูสุทธจริยธรรมาภรณ์ (ณรงค์ จานหาโณ, น.ธ.เอก, ป.ธ. ๔) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม รองเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสาคร, พระครูสาครธรรมประสิทธิ์ (บุญเลิศ อภิโร, น.ธ.เอก, ป.ธ. ๔) เจ้าอาวาสวัดหลังศาลประสิทธิ์ ด.ชีฟ้าขาว อ.เมือง จ.

สมุทรสาคร พระครูศรีพัฒนโณคม (ธนิต จันทสิริ, น.ธ.เอก, ป.ธ. ๕) เจ้าอาวาสวัดกลางอ่างแก้ว ต.ท่าจีน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร, ผู้ใหญ่วัฒน์ (มหาตม์) พิมมงละ ป.ธ. ๔ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๗ ต.ตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัด นครปฐม, คุณพูนศักดิ์ เชาวนั้แหลม อดีตไวยาวัจกร วัดสุทธิวาตวราราม คุณป้าเพ็ญแข กุมภิล อุบาสิกาผู้อุปฐากหลวงปู่แก้ว และ คุณเสน่ห์ คุณอุบล ครัวเครือ ที่เสียสละเวลาในการให้สัมภาษณ์ ให้ข้อมูลของหลวงปู่แก้ว งานวิจัยสมบูรณ์มากขึ้น

กราบขอบคุณผู้เป็นเจ้าของผลงานทางวิชาการอันทรงคุณค่าทุกท่าน ที่ผู้วิจัยนำมาอ้างอิงประกอบในการทำวิจัยครั้งนี้

ความดีและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และ บูชาคุณของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ที่ผู้วิจัยได้มีแรงบันดาลใจในการทำงานวิจัยเพื่อบูชาคุณของครูอาจารย์ ผู้วิจัยหวังว่า งานวิจัยชิ้นนี้จะมีส่วนช่วยให้ผู้สนใจได้ศึกษาค้นคว้า ได้ตระหนักถึงคุณค่าของการพัฒนาสังคมของหลวงปู่แก้ว มีแรงบันดาลใจในการพัฒนาสังคม พัฒนาตนเองให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

นายไอศูรย์ อินทร์เพชร

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	๗
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๗
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๗
บทที่ ๒ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม	
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์	๘
๒.๑.๑ ความหมายของบทบาท	๘
๒.๑.๒ บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย	๙
๒.๒ แนวคิดในการพัฒนาสังคม	๑๓
๒.๒.๑ ความหมายของการพัฒนาสังคม	๑๓
๒.๒.๒ ความสำคัญของการพัฒนาสังคม	๑๘
๒.๓ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม	๒๐
๒.๓.๑ ด้านการปกครอง	๒๐
๒.๓.๒ ด้านการศาสนศึกษา	๒๕
๒.๓.๓ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๓๖
๒.๓.๔ ด้านการสาธารณูปการ	๓๕
๒.๓.๕ ด้านการสาธารณสงเคราะห์	๔๓

๒.๔ บทสรุป	๔๕
บทที่ ๓ บทบาทการพัฒนาสังคมตามแนวทางของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)	
๓.๑ ประวัติพระเทพสาครมุนี	๔๘
๓.๑.๑ ชาติภูมิ	๔๘
๓.๑.๒ ชีวิตและการศึกษาในวัยเยาว์	๔๘
๓.๑.๓ บรรพชาอุปสมบท	๔๘
๓.๑.๔ การศึกษาในพระพุทธศาสนา	๔๙
๓.๑.๕ ชีวิตสมณะ	๔๙
๓.๑.๖ สมณศักดิ์	๕๑
๓.๑.๗ ตำแหน่งทางการศึกษา	๕๑
๓.๑.๘ ตำแหน่งทางการปกครอง	๕๑
๓.๑.๙ วาระสุดท้ายของชีวิต	๕๑
๓.๒ บทบาทด้านการพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)	๕๓
๓.๒.๑ ด้านการปกครอง	๕๔
๓.๒.๒ ด้านการศาสนศึกษา	๖๕
๓.๒.๓ ด้านการเผยแผ่	๖๕
๓.๒.๔ ด้านการสาธารณูปการ	๗๐
๓.๒.๕ ด้านการสาธารณสงเคราะห์	๗๕
๓.๓ บทสรุป	๗๗
บทที่ ๔ การประยุกต์แนวคิดในการพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)	
๔.๑ ความหมายของการประยุกต์	๘๐
๔.๒ วิธีการประยุกต์	๘๑
๔.๓ การประยุกต์แนวคิดในการพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ในด้านต่าง ๆ	๘๒
๔.๓.๑ การประยุกต์แนวคิดด้านการปกครอง	๘๓
๔.๓.๑.๑ สัมปรัสนธรรม ๗	๘๓
๔.๓.๒ การประยุกต์แนวคิดด้านการศาสนศึกษา	๙๘
๔.๓.๓ การประยุกต์แนวคิดด้านการเผยแผ่	๑๐๓
๔.๓.๔ การประยุกต์แนวคิดด้านการสาธารณูปการ	๑๐๖

๔.๓.๔.๑ การศึกษาสภาพแวดล้อมในชุมชน	๑๐๘
๔.๓.๔.๒ การเข้าใจสภาพปัญหาในชุมชน	๑๑๓
๔.๓.๔.๓ คุณธรรมในการทำงาน	๑๑๓
๔.๓.๔.๔ การสร้างแรงจูงใจ	๑๒๐
๔.๓.๕ การประยุกต์แนวคิดด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์	๑๓๐
๔.๔ บทสรุป	๑๓๔
บทที่ ๕ สรุปและข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๖
๕.๑.๑ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม	๑๓๖
๕.๑.๒ บทบาทการพัฒนาสังคมตามแนวทางของพระพุทธศาสนา (แก้ว สุวณฺณโชโต)	๑๓๙
๕.๑.๓ การประยุกต์แนวคิดในการพัฒนาสังคมของพระพุทธศาสนา (แก้ว สุวณฺณโชโต)	๑๔๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๔๓
บรรณานุกรม	๑๔๕
ภาคผนวก	๑๕๐
ภาคผนวก ก. ประวัติวัดสุทธาวาสาราม (วัดช่องลม)	๑๕๑
ภาคผนวก ข. ภาพการปฏิบัติศาสนกิจพัฒนาสังคมของพระพุทธศาสนา	๑๕๔
ภาคผนวก ค. พระเครื่องที่พระพุทธศาสนา (แก้ว สุวณฺณโชโต) สร้าง	๑๗๘
ภาคผนวก ง. รายชื่อบุคคลที่สัมภาษณ์	๑๘๔
และสำเนาหนังสือขออนุญาตในการสัมภาษณ์	
ภาคผนวก จ. ประมวลภาพบุคคลที่สัมภาษณ์	๑๙๔
ประวัติผู้วิจัย	๒๐๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อบอกชื่อคัมภีร์ต่าง ๆ ได้จัดทำเฉพาะตามที่อยู่ในเนื้อหางานวิจัยฉบับนี้เท่านั้น พระไตรปิฎกภาษาบาลี และ ภาษาไทย อรรถกถา ฎีกา และ ปกรณ์วิเสส ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉพาะที่ต้องการอ้างหลายฉบับจะใส่อักษรย่อของฉบับนั้น ๆ ไว้ คัมภีร์ภาษาบาลีบางคัมภีร์มิได้ใช้อักษรย่อ ได้พิมพ์รายละเอียดแบบเชิงอรรถทั่วไป อักษรย่อเรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (บาลี)	วินยปิฎก	ภิกขุมหาวิภงฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย)	วินัยปิฎก	ภิกขุมหาวิภังค์	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (บาลี)	ทีฆนิกาย	มหาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณฺณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส. (บาลี)	สังยุตตนิกาย	สคาถวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ส. (ไทย)	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (บาลี)	สังยุตตนิกาย	มหาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ม. (ไทย)	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (บาลี)	อังกุตฺตรนิกาย	เอกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก. (ไทย)	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (บาลี)	อังกุตฺตรนิกาย	จตุกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก. (ไทย)	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตก. (บาลี)	อังกุตฺตรนิกาย	สตุตกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.สตุตก. (ไทย)	อังกุตตรนิกาย	สตุตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฺฐก. (บาลี)	อังกุตฺตรนิกาย	อฏฺฐกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในปัจจุบัน การดำเนินชีวิตของประชาชนมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอันมาก เนื่องจากความซับซ้อนทางเหตุปัจจัยของสังคม ทำให้การดำรงชีวิตต้องต่อสู้ดิ้นรนมากยิ่งขึ้น จึงควรมีผู้มียุทธศาสตร์และหาทางเยียวยาปัญหาที่เกิดขึ้น พระสงฆ์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นที่ยอมรับของชุมชน จึงต้องนำวิกฤตินี้มาเป็น โอกาสเพื่อพัฒนาสังคม ให้เป็นที่พึงพอใจของประชาชน ช่วยอบรมศีลธรรมให้สังคมอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข มีความสามัคคีเป็นที่ตั้ง

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่ถูกต้องจนเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป ผู้เผยแผ่ต้อง ผ่านการเรียนรู้และเข้าใจพระพุทธศาสนามากพอสมควร เพราะผู้ฟัง ผู้อ่านที่เคยผ่านการศึกษาและเข้าใจพระพุทธศาสนาก็มี ผู้ที่ยังไม่ได้ศึกษาเข้าใจอย่างถ่องแท้ก็มี หากผู้เผยแผ่อธิบายความหมายผิดพลาดไป ย่อมถูกผู้รู้ท้วงติงหรือตำหนิได้ ส่วนผู้ที่กำลังศึกษาพระพุทธศาสนาแต่ยังไม่เข้าใจหลักธรรมอย่างถ่องแท้ เมื่อฟังผิดย่อมเกิดความไขว้เขวเข้าใจหลักธรรมผิดเพี้ยนจากความหมายเดิมและนำไปประพฤติปฏิบัติไม่ถูกต้องย่อมเป็นเหตุให้เกิดความเสียหาย ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาจำต้องศึกษาเรียนรู้ให้เข้าใจในประเด็นเนื้อหา ขอบเขต กฎเกณฑ์ และหลักการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรม

เมื่อพระสงฆ์มีความรู้ ความสามารถ ได้เข้ามามีบทบาทในการช่วยพัฒนาสังคม ทำหน้าที่ในการพัฒนาตน พัฒนาองค์กร ในรูปแบบที่หลากหลาย เมื่อมีการศึกษาถึงชีวประวัติของพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ในการพัฒนาสังคม ย่อมเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่คณะสงฆ์ เป็นการเชิดชูเกียรติประวัติให้แก่พระสงฆ์เหล่านั้น เนื่องจากบางครั้งผลงานที่พระสงฆ์ทำไม่ได้นำมาศึกษาวิจัยกันอย่างจริงจังถึงกระบวนการที่พระสงฆ์เหล่านั้นทำหน้าที่เผยแผ่อยู่ จึงทำให้ไม่ทราบว่า มีเหตุปัจจัยใดที่ทำให้การทำงานของพระสงฆ์เหล่านั้นทำงานสัมฤทธิ์ผล เมื่อมีการเข้าไปศึกษาอย่างเป็นระบบก็จะเป็นประโยชน์ทางด้านวิชาการ ในการที่จะเข้าไปทราบ และดำเนินการ หรือแก้ไขปรับปรุงให้ถูกต้อง

อย่างไรก็ตาม ก็มีพระสงฆ์ที่ประสบความสำเร็จเป็นบางรูปในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและได้รับการยอมรับในการพัฒนาสังคมอยู่ เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาว่า อะไรคือสาเหตุสำคัญทำให้พระสงฆ์รูปนั้นได้รับการยอมรับจึงมีการเข้าไปศึกษาชีวิตและผลงานของท่าน

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาชีวประวัติและผลงานของการพัฒนาสังคมของ พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) หรือ หลวงปู่แก้ว ที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการพัฒนาชุมชนเป็นอย่งยิ่ง ดังจะเห็นได้จากผลงานของท่าน เช่น เป็นผู้นำในการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเพื่อประโยชน์ต่อการสัญจรทางบกของชาวบ้าน สร้างโรงเรียนสอนปริยัติธรรม สร้างสำนักเรียนวัดช่องลม สร้างและบูรณะโบสถ์ วัดช่องลม อีกทั้งยังเป็นผู้สละตนเป็นสมณสากขบุตรเป็นผู้มีความเพียรมีความอดทน เป็นนักสู้ มีการพัฒนาต่อตนเองและผู้อื่น มีความเป็นอุฏฐานสัมปทา^๑ คือ มีความเพียบพร้อมด้วยความ پاکเพียร บากบั่นประคองลุกขึ้นตลอดเวลา มีความเป็นอารักขสัมปทา^๒ คือ เพียบพร้อมด้วยการดูแลทรัพย์สินเงินทอง ตลอดจนกระทั่งความประพฤติดของคน ความเป็นกัลยาณมิตร^๓ คือ เพียบพร้อมในการคบคนดีเป็นมิตร ตลอดจนกระทั่งทำตนเป็นคนดี เพื่อเป็นมิตรแก่คนอื่น และมีความสมชีวิตา^๔ คือ เพียบพร้อมด้วยการใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทองให้พอเหมาะ พอสม พอคู่ และพอควร ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีต่อพระสงฆ์ และบุคคลโดยทั่วไปได้นำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้อยู่คู่โลกตลอดกาล

ด้วยเห็นจริยวัตร การเผยแผ่ การพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) เป็นที่น่าเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชน จึงสมควรที่จะศึกษาบทบาทของท่านเพื่อนำไปเป็นแบบอย่างในการดำรงตนและการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ จึงเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยได้ศึกษาเพื่อเป็นการเชิดชูเกียรติคุณของพระสงฆ์ผู้มีคุณูปการต่อชาติ ศาสนา เพื่อเป็นการถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติของพระสงฆ์ที่จะเจริญรอยตามท่านต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทการพัฒนาสังคมตามแนวทางของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการประยุกต์แนวคิดในการพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)

^๑ คุรยละเอียดใน อัง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐-๓๔๑

^๒ คุรยละเอียดใน อัง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑

^๓ คุรยละเอียดใน อัง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑

^๔ คุรยละเอียดใน อัง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑-๓๔๒

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Documentary Research) โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวกับชีวิตและผลงานของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และบันทึกของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) และพระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาไทย ภาษาบาลี และคัมภีร์อรรถกถา และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พระเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร เจ้าคณะตำบลโคกขาม บุคคล ผู้เคยร่วมงาน เคยฟังการเทศน์ การบรรยาย หรือผู้ที่เคยอ่านงานเขียนของท่าน ทั้งที่เป็นบรรพชิต และคฤหัสถ์ ตลอดจนสัทธาวิหาริก และ อันเตวาสิกของท่าน

ด้านรายละเอียดของการอธิบาย ผู้วิจัยจะได้เก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารที่เขียนโดยนักวิชาการทั่วไป แล้วนำเสนอในรูปแบบของการเรียบเรียงเอกสารตามนัยและกรอบของการวิจัย

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมเป็นอย่างไร

๑.๔.๒ การพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) มีผลงานอย่างไร

๑.๔.๓ พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) มีการประยุกต์แนวคิดในการพัฒนาสังคมอย่างไร

๑.๕ กำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ บทบาท หมายถึง การแสดงออก หรือการปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งหน้าที่นั้น ๆ ของบุคคลในกลุ่มสังคม หรือ เป็นการปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพนั้น ๆ

๑.๕.๒ การพัฒนา หมายถึง การดำเนินกิจกรรมใดๆ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น

๑.๕.๓ การพัฒนาสังคม หมายถึง การทำให้สมาชิกในสังคมเจริญขึ้น อยู่ดีกินดี โดยการปรับปรุงคุณภาพของมนุษย์และสิ่งแวดล้อมในทุกด้าน

๑.๕.๔ การปกครอง หมายถึง การจัดการ การสั่งการ การสอดส่องดูแลให้ผู้ที่อยู่ในความปกครองอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข

๑.๕.๕ การสงเคราะห์ หมายถึง การให้พระธรรม การสงเคราะห์ด้านทุนการศึกษา วัสดุอุปกรณ์ และครุภัณฑ์ทางการศึกษาอื่น ๆ

๑.๕.๖ การเผยแผ่ หมายถึง การเผยแผ่หลักธรรมคำสอน เพื่อปลูกฝังอบรมให้พุทธศาสนิกชนเป็นคนดี มีศีลธรรมและประพฤติปฏิบัติชอบ อบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

๑.๕.๗ การสาธารณูปการ หมายถึง การก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน

๑.๕.๘ สาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การช่วยเหลือเกื้อกูล การอุดหนุน และสงเคราะห์ด้านอาคารสถานที่ต่าง ๆ อันเป็นการสงเคราะห์ที่ทำให้คนส่วนรวมได้รับประโยชน์

๑.๕.๙ การประยุกต์ใช้ หมายถึง การนำความรู้มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์กับสังคม

๑.๕.๑๐ พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) หมายถึง หลวงปู่แก้ว อดีตเจ้าอาวาสวัดช่องลม (วัดสุทธิวาตวราราม) และ อดีตเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ พระมหานิมิตร สิริสุวณฺโณ (ทรัพย์ปัญญามณี) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระศรีศีลปัฐนทรวาทิ (ศีลปัฐ ลิกฺขสโก)” พบว่าการนำเสนอถึงปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการเผยแผ่หลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยการศึกษาสภาพการณ์ที่เป็นเงื่อนไขในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาประกอบไปด้วย

๑. สภาพที่เป็นเงื่อนไข ประกอบด้วยสภาพด้านสังคมที่มีความแตกต่างกัน ในฐานะทางด้านเศรษฐกิจ

๒. สภาพด้านการเมืองการปกครอง มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองบ่อยครั้งไม่ว่าจะเป็นรัฐประหาร การปฏิวัติ รัฐมีอำนาจในการชี้นำศาสนจักรจนมีการห้ามเอาหลักธรรมบางข้อในพระพุทธศาสนาไปสอนประชาชน เพราะจะเกิดความเข้าใจผิดว่าพระพุทธศาสนาขัดขวางความเจริญของบ้านเมือง เช่น คำว่า สันโดษ เป็นต้น^๕

๑.๖.๒ พระตาล ญาณธโร (สิงห์ทอง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ทัศนคติและความหวังของเยาวชนชาวเขาต่อบทบาทของพระสงฆ์” พบว่า สังคมไทยในปัจจุบันให้ความสำคัญและสนใจเกี่ยวกับวัตถุเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ส่งผลให้คนจำนวนมากเกิดความหวั่นเหินในเรื่องของศีลธรรมและวัดวาอาราม ไม่สนใจที่จะขัดเกลากิเลสของจิตใจของตนให้งดงามและสูงขึ้น ดังนั้นเพื่อจะทำให้ประชาชนหันมาสนใจศีลธรรม สนใจวัดวาอาราม พระสงฆ์ต้องเปลี่ยนบทบาทของตน

^๕ พระมหานิมิตร สิริสุวณฺโณ (ทรัพย์ปัญญามณี), “ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระศรีศีลปัฐนทรวาทิ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ข.

ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยพยายามฟื้นฟูบทบาท สถานภาพในสังคมทั้งในด้านศีลธรรม จรรยาและบทบาทต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนเพิ่มขึ้น^๖

๑.๖.๓ พระครูปลัดเจริญ จิตปญฺโญ (ยากรรม) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาชีวิตและ ผลงานพระราชพุทธิญาณ (กุศล คนฺธวโร)” โดยได้กล่าวถึงชีวิตและผลงานของท่านเริ่มตั้งแต่ดำรง ตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอคอยสะเก็ด จนถึงการดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน โดย การนำเสนอการทำงานด้านการศึกษาสงเคราะห์ของท่านมากมาย เป็นส่วนขยายการสนับสนุนให้ การทำหน้าที่หลัก คือ การปกครอง การศึกษา สาธารณูปการ และการเผยแผ่ โดยได้นำหลักพุทธ จริย ๓ มาใช้ศึกษาวิเคราะห์ให้เห็นถึงอุปสรรคและวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างเด่นชัด^๗

๑.๖.๔ จรินทร์ ยังสังข์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการเปลี่ยนแปลงของ สังคมโดยใช้พื้นที่ในการวิจัยในชุมชนเมืองเชียงใหม่” พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ส่วนใหญ่มุ่ง ไปสู่การตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน ด้วยการกล่อมเกล่าประสพการณ์ผ่านพระ อุปัชฌาย์ ครูอาจารย์หรือพระรูปอื่นที่คนรู้จัก และเป็นแนวทางแห่งการได้รับลาภสักการะ จึงมีการ ปฏิบัติสืบต่อกันมา แต่ถ้าในฐานะที่เป็นสถาบันสังคม จะพบว่า โดยธรรมชาติของศาสนามีความ ปรารถนาให้ศาสนิกชนเป็นคนดี อีกประการหนึ่งคือ บทบาทพระสงฆ์ขึ้นอยู่กับความศรัทธาที่ แตกต่างกันไป การแสดงบทบาทในวัดในชุมชนส่วนใหญ่เป็นของเจ้าอาวาส พระลูกวัดจะไม่ค่อยมี บทบาทจึงก่อให้เกิดการรวมตัวของพระหนุ่มจากวัดต่าง ๆ เป็นเครือข่ายจัดกิจกรรมจนได้รับการ ขอมรับจากผู้บริหารสถานศึกษา ประชาชนในการจัดอบรมคุณธรรมจริยธรรม โครงการบรรพชา สามเณรภาคฤดูร้อน คุรุสอนคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียน เป็นต้น^๘

๑.๖.๕ ทวี สุทธารมณฺ์ลักษณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนา ชุมชนตามโครงการอบรมประชาชนประจำตำบลในจังหวัดเชียงใหม่” พบว่า ทั้งฝ่ายบรรพชิตและ ฆราวาสมีความเห็นสอดคล้องกันว่า สถาบันสงฆ์ควรเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนทั้ง ทางด้านจิตใจและด้านวัตถุ ทางมหาเถรสมาคมก็ได้มีนโยบายส่งเสริมสนับสนุนให้คณะสงฆ์เข้าไป

^๖ พระตาล ภาณธโร (สิงห์ทอง), “ทัศนคติและความคาดหวังของเยาวชนชาวเขาต่อบทบาทของ พระสงฆ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๖), หน้า ๑๐.

^๗ พระครูปลัดเจริญ จิตปญฺโญ (ยากรรม), “การศึกษาชีวิตและผลงานพระราชพุทธิญาณ (กุศล คนฺธวโร), วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๔), หน้า ๒๔๕.

^๘ จรินทร์ ยังสังข์, “บทบาทของพระสงฆ์ในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม”, วิทยานิพนธ์ศึกษา ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๒.

มีบทบาทในการพัฒนาอย่างจริงจัง โดยได้กำหนดเป็นโครงการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ ให้คณะสงฆ์ปฏิบัติ ฝ่ายรัฐบาลก็สนับสนุนทางด้านงบประมาณและอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงาน ส่วนความสอดคล้องระหว่างกิจกรรมที่ปฏิบัติส่วนใหญ่ จะอยู่ในรูปแบบของการเทศนาสั่งสอน^๙

๑.๖.๖ สมคิด เพ็งอุดม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาตามพระคัมภีร์ของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทยในจังหวัดสมุทรสงคราม” พบว่า มีพระสงฆ์หลายรูปได้ปรับเปลี่ยนความเชื่อและค่านิยมของชาวบ้านในด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่การอบรมสั่งสอนแนะนำชาวบ้านว่า การทำความสะอาดบ้านเรือนหรือชุมชนไม่ทิ้งขยะมูลฝอยลงแม่น้ำลำคลองก็คือการทำบุญอย่างหนึ่ง^{๑๐}

จากเอกสารที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปได้ว่า การจะพัฒนาสังคม จะมีสภาพที่เป็นเงื่อนไขที่มีความแตกต่างกัน ในฐานะทางด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองการปกครอง ส่งผลให้คนจำนวนมากเกิดความห่างเหินในเรื่องของศีลธรรมและวัฒนาอาราม การที่บทบาทของพระสงฆ์จะกล่อมเกลาศาสนิกชนให้เป็นคนดี สถาบันสงฆ์ควรเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนทั้งด้านจิตใจและวัตถุ ด้วยการสนับสนุนให้การทำหน้าที่หลัก คือ การปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ สาธารณูปการ และสาธารณสงเคราะห์

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Documentary Research) ผู้วิจัยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และวรรณกรรมในพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี หลักการที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) นี้ผู้วิจัยได้จัดขั้นตอนของการดำเนินการวิจัย (Research Process) ดังต่อไปนี้

๑. ขั้นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร โดยแบ่งตามแหล่งข้อมูล ดังนี้

^๙ ทวี สุทธารมณฺ์ลักขณ์, บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามโครงการอบรมประชาชนประจำตำบลในจังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖), หน้า ๑๐๒.

^{๑๐} สมคิด เพ็งอุดม, “บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาตามพระคัมภีร์ของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทยในจังหวัดสมุทรสงคราม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒๐.

๑.๑ **ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ** ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๕ และคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลี ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ เพื่อรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ “เรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)” นำมาแสดงไว้เพื่อเป็นการประกอบในการวิจัย

๑.๒ **ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ** ได้ศึกษาจากคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ฎีกา ชั้นหลัง ๆ เพื่อรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม และได้อาศัยตำราหนังสือ เอกสาร บทความ งานวิจัยเชิงวิชาการ ที่เกี่ยวเนื่องกับเรื่องและวัตถุประสงค์ของการวิจัย พร้อมทั้งปัญหาที่ต้องการทราบเพื่อนำมาประมวลใช้ประกอบในการวิจัยครั้งนี้

๒. **ชั้นการวิเคราะห์ข้อมูล**

๒.๑ การศึกษาวิเคราะห์ในขั้นนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ตีความ อธิบายขยายนัยจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือพระไตรปิฎก และเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คืออรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส เอกสาร อินเทอร์เน็ต บทความทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีการอธิบายเพิ่มเติม ในกรณีที่เห็นว่าจะต้องมีการอธิบายและขยายความเพื่อให้เกิดความชัดเจนมากขึ้น

๓. **สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ นำเสนอผลการวิจัย**

๑.๘ **ประโยชน์ที่ได้รับ**

๑.๘.๑ ทำให้ทราบบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม

๑.๘.๒ ทำให้ทราบบทบาทการพัฒนาสังคมตามแนวทางของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)

๑.๘.๓ ทำให้ทราบการประยุกต์แนวคิดในการพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)

บทที่ ๒

บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์

๒.๑.๑ ความหมายของบทบาท

คำว่า “บทบาท” มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ซึ่งส่วนใหญ่ก็มีความหมายคล้ายคลึงกันดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า “การทำตามบทโดยปริยายหมายความว่า การทำหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทพ่อแม่ บทบาทครู”^๑

สุพัตรา สุภาพ ให้ความหมายว่า “บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ บุคคลที่มีสถานภาพต่าง ๆ อาจมีบทบาทต่าง ๆ กันออกไป และทั้งบทบาททั้งสถานภาพก็เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้เสมอ ยิ่งสังคมซับซ้อนมากขึ้นเท่าไรบทบาทยิ่งแตกต่างกันมากขึ้น”^๒

ศาสตราจารย์ ดร.พัทธา สายหู กล่าวว่า “บทบาท คือการกระทำต่าง ๆ ที่ บท กำหนดไว้ให้ผู้แสดงต้องทำตราบใดที่ยังอยู่ใน บท นั้น เปรียบได้เหมือน บท ของตัวละครที่กำหนดให้ผู้แสดงในละครเรื่องนั้น ๆ เป็นตัว (ละคร) อะไร มีบทบาทที่จะต้องแสดงอย่างไร”^๓

ณัฐชา สัมเขียวหวาน กล่าวไว้ว่า

บทบาท หมายถึงแบบแผนของพฤติกรรม หรือการกระทำต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจหน้าที่และสิทธิซึ่งผูกพันอยู่กับสถานภาพ หรือ ฐานะตำแหน่งทางสังคม โดยที่สังคมจะ

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๕๓

^๒ สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๕๒

^๓ พัทธา สายหู, กลไกของสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔) หน้า ๔๓.

กำหนดหรือคาดหวังบทบาทของบุคคลในแต่ละสถานภาพหรือฐานะตำแหน่งไว้เพื่อให้ผู้ที่อยู่ในสถานภาพหรือฐานะตำแหน่งนั้น ๆ ยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติ^๔

สมคิด เฟื่องอุม ได้กล่าวถึงบทบาทตามแนวคิดของ ราล์ฟ (Ralp) สรุปได้ว่า สถานภาพเป็นฐานะหรือตำแหน่งซึ่งจะเป็นสิ่งที่กำหนดบทบาทของบุคคล ตำแหน่ง และบทบาทจึงเป็นสิ่งที่ควบคู่กัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้เปรียบเทียบเหมือนเหรียญ คือ ถ้าด้านหนึ่งของเหรียญเป็นตำแหน่ง อีกด้านหนึ่งของเหรียญก็เป็นบทบาท^๕

ดังนั้น คำว่า บทบาท จึงเป็นพฤติกรรมที่ปฏิบัติตามสถานภาพ ในสิ่งที่เราเป็น เป็นหน้าที่ที่เราจะต้องทำ เพราะเมื่อมีการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นมากขึ้น ก็ย่อมมีการแสดงบทบาทหลายบทบาทตามคู่บท

๒.๑.๒ บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย

พระสงฆ์ในสังคมไทยมีฐานะและความเป็นอยู่ที่แตกต่างไปจากประชาชน มีระเบียบวินัยสำหรับการเป็นอยู่ และได้รับการยกย่องจากประชาชนให้อยู่ในฐานะที่เคารพและสักการะ จึงทำให้พระสงฆ์จำนวนมากได้ทำหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือสังคมได้ เช่น การอบรมสั่งสอน ให้คำแนะนำที่ถูกต้องแก่ประชาชน แต่โดยทั่วไปแล้วบทบาทของพระสงฆ์ในการดูแลสังคมโดยภาพรวมแล้วมีอยู่ ๒ บทบาทใหญ่ ๆ คือ

๑) บทบาทตามอุดมคติ

เนื่องจากวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่อดีตมามีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา ตั้งแต่เกิดจนตาย จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนมีความผูกพันเหมือนกับญาติสนิทที่ต้องให้ความเคารพนับถือเชื่อฟัง ดังที่

วิจิตร เกตุวิสิษฐ์ ได้กล่าวถึงภาระหน้าที่ของพระสงฆ์ไว้ว่า

พระสงฆ์มีหน้าที่สอนธรรมะ การสอนธรรมะต้องมีความรู้ และธรรมะนั้นเป็นความรู้เกี่ยวกับความดี ผู้สอนต้องปฏิบัติดี คนเรียนถึงจะมั่นใจในสิ่งที่ตนเรียน พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่สั่งสอนให้ได้ผลต้องปฏิบัติตามที่สอน และปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้าจึงมีลักษณะดังนี้

^๔ ฌรัฐชา สัมเขียวหวาน, “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔-๑๕.

^๕ สมคิด เฟื่องอุม, “การศึกษามโนทัศน์ของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่สักระทรวงระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร), ๒๕๓๕, หน้า ๘.

(๑) ปฏิบัติดี คือ เป็นผู้สำรวมกาย วาจา ใจ ตั้งมั่นอยู่ในพระธรรมวินัยและหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าบัญญัติ ทำให้เป็นผู้มีกิริยาอาการ สงบ ผ่องใส สุขุมเยือกเย็น

(๒) ปฏิบัติตรง คือ ปฏิบัติตรงตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า พิจารณาธรรมทั้งหลายด้วยเหตุและผล ปราศจากอคติ ๔ คือ ความลำเอียงเพราะรัก ความหลง ความโกรธ ความกลัว ปฏิบัติแต่สิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม ไม่ปฏิบัติให้ผิดหรือเลียงจากพระธรรมวินัยด้วยกิเลสตัณหา

(๓) ปฏิบัติเพื่อรู้ธรรม คือ ปฏิบัติเพื่อรู้แจ้ง เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ ปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญาด้วยความเพียร ด้วยขันติ

(๔) ปฏิบัติสมควร คือ ปฏิบัติทางสายกลาง ไม่ปล่อยไปตามอารมณ์หรือกิเลส ไม่ปฏิบัติสุดโต่งไปข้างทรมานตนเอง คือมีทฤษฎีที่ต้อง ทั้งปฏิบัติตนด้วยความเพียร ๔ อย่าง คือ เพียรระวังบาปไม่ให้เกิดขึ้น เพียรละบาปที่เกิดขึ้น เพียรกุศลให้เกิดขึ้นในสันดาน เพียรรักษา กุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมลง^๖

๒) บทบาทตามคาดหวัง

ความคาดหวังเป็นลักษณะของความคิดหรือความต้องการของบุคคลซึ่งมีอยู่ ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายผู้ที่ต้องการกระทำในสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นบทบาท ภาระหน้าที่ความรับผิดชอบ และฝ่ายที่จะได้รับผลตอบแทนนั้น หรือ ภาระหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้กระทำ

พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) มองบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ๒ แนวทางคือ (๑) บทบาทหลัก หรือ บทบาทโดยตรงของพระสงฆ์ คือ การเป็นผู้นำชุมชนในทางด้านจิตใจส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมสติปัญญาที่ถูกต้องแก่ชุมชน เป็นบทบาทที่สำคัญยิ่งเป็นรากฐานความเจริญความสุขของสังคมอย่างแท้จริง (๒) บทบาทรอง ในบางกรณีอาจมีบทบาทอื่นที่พระสงฆ์อาจจำเป็น และควรเข้าไปเกี่ยวข้องในฐานะที่เป็นผู้รับแรงศรัทธาจากชาวบ้าน อาจแนะนำประชาชนในท้องถิ่นให้เห็นลู่ทางในการพัฒนาด้านวัตถุที่เหมาะสม หรือเป็นผู้ประสานรวมตัวชาวบ้านในการพัฒนาและอาจใช้วัดเป็นสถานที่รวมกลุ่ม เป็นต้น^๗

พระพยอม กัลยาโณ กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่เปลี่ยนไป เป็นการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยไว้ว่า

^๖ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, หนังสือเรียนพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๕๗-๕๘.

^๗ พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), สถาบันและสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗), หน้า ๖๖.

พระสงฆ์จะต้องรู้เท่าทันสังคมที่เปลี่ยนไป เพราะพระสงฆ์ไม่ใช่มีหน้าที่เฉพาะชี้ทางให้ประชาชนสงบจิตใจเท่านั้น แต่ต้องชี้นำทางโลกให้แก่ประชาชนได้อย่างเหมาะสมอีกด้วย นอกจากนี้วัดยังเป็นสถานที่ประกอบกิจการ รวมทั้งความเชื่อที่โยงกับหลักธรรม อันมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ^๔

พระราชวรมุณี (ประยูรธ ฺปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้อีกว่า

บทบาทของพระสงฆ์ บทบาทตามหน้าที่ของพระสงฆ์ คือ ธรรมทาน แปลว่า การให้ธรรมะ การให้ธรรมะนั้นมีความหมายกว้างมาก และ คำว่า ธรรมะในภาษาบาลีก็เป็นคำที่มีความหมายกว้างที่สุด แต่ถ้าแยกประเภทใหญ่ ๆ มี ๒ อย่างคือ ความจริงกับความดีงาม เป็นเรื่องของปัญญาอย่างหนึ่ง คุณธรรมอย่างหนึ่ง การให้ธรรมะเป็นทาน หมายถึง การให้ความรู้ความเข้าใจ และหลักแห่งความดีหรือหลักที่จะให้เข้าถึงมนุษย์เข้าถึงสังคม และได้ประสบสิ่งที่ดีงามคือทำให้ให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้อง ตั้งต้นแต่ความรู้ที่ลึกซึ้งสูงสุด เข้าไปในชีวิตว่า คืออะไร สถานะที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลายเป็นอย่างไร ลงมาจนถึงความเข้าใจทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับจริยธรรมในการดำรงชีวิตเป็นแง่ของสังคมอย่างหนึ่ง จริยธรรมอย่างหนึ่ง รวมความคือ ช่วยเหลือประชาชนในทางปัญญา และในทางคุณธรรมอันเป็นบทบาทหลัก^๕

แต่มุมมองของ อภิชาต พันธุเสน ได้กล่าวถึงปัจจัยการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์ไว้ว่า

พระสงฆ์ถูกลดบทบาทลงจากการเป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ มาเป็นผู้ประสานเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาชน วัดและพระสงฆ์ถูกลดบทบาทที่มีต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาของชาชนบทลง จนกระทั่งเหลือเพียงบทบาทที่สำคัญเพียงเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นคลังพัสดุเท่านั้น นอกจากนั้นปัจจัยภายนอกจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว มีเหตุจากปัจจัยภายใน สองประการคือ ประการแรก พระสงฆ์ไม่พยายามปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่พยายามประยุกต์ความเจริญต่าง ๆ เหล่านั้นมาสร้างเสริมบทบาทของตนเองขึ้นใหม่ และมีการสูญเสียภาวะผู้นำทางปัญญา

^๔ พระพยอม กัลยาโณ, บทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคม : ข่าวดสด, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๐, หน้า ๓๒

^๕ พระราชวรมุณี (ประยูรธ ฺปยุตฺโต), สถาบันและสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗), หน้า ๖๗.

ของพระสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์ไม่สามารถเข้าใจถึงสภาพปัญหาและโครงสร้างของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้^{๑๑}

สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ มองบทบาทของพระสงฆ์ในทางตรงกันข้าม คือ มองว่า ศาสนาควรมีบทบาทหน้าที่ ๒ ประการคือ ผดุงไว้ซึ่งสังคมอันดีงามและ ต้องเป็นผู้นำในการเรียกร้องเพื่อแสวงสังคมที่ดีกว่า ด้านพระสงฆ์ต้องเข้าไปรับรู้กับสภาพตามความเป็นจริงของสังคมเพื่อจะได้เข้าไปแก้ไขปัญหาและพัฒนา เพราะพระสงฆ์ไม่สนใจหรือมุ่งโลกุตรธรรมอย่างเดียว เท่ากับพระสงฆ์ขาดความเมตตาธรรม กรุณาธรรม และไม่เอื้ออาทรต่อเพื่อนร่วมทุกข์ พระสงฆ์ละทิ้งปัญหาของสังคมออกไปทำใด สังคมก็จะมองไม่เห็นความสำคัญของศาสนาและพระสงฆ์มากเท่านั้น ประการสำคัญที่สุด ควรมีการอบรมพระสงฆ์ให้มีความรู้ ความเข้าใจในสภาพของสังคมโดยเน้นหนักในทางด้านความเป็นผู้นำ และมีความรู้ในการพัฒนาสังคม^{๑๒}

อย่างไรก็ตามบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย งานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงก็คือ การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ สามารถเป็นที่พึ่งทางจิตใจด้วยการประพาศคิดเป็นแบบอย่าง ส่วนการสงเคราะห์สังคมที่กำลังพัฒนา เมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเอง ถ้าพระเป็นผู้นำท้องถิ่น ก็ควรมีบทบาทด้วยการเสนอแนะให้ความคิดริเริ่มว่าในชุมชนมีอะไรที่จะทำให้เกิดแก่ประโยชน์ส่วนรวม ทางวัดจะทำได้ก็โดยทางอ้อม ด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำ หรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่น มาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป โดยการสงเคราะห์นั้นต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและกาลเทศะ ด้วยการทำหน้าที่ให้เหมาะสมกับบทบาท เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย วัดอุทิศได้เข้ามามีบทบาทในสังคม หากพระสงฆ์แสดงบทบาททันตามปรากฏการณ์ของสังคมปัจจุบันก็จะสามารถแก้สภาพปัญหา จะส่งผลให้สภาพสังคมและประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้า

ในฐานะที่พระสงฆ์มีความสัมพันธ์กับสังคม โดยใช้หลักศาสนาช่วยวางรากฐานความเจริญแก่สังคมในด้านการศึกษา การอาชีพ การปกครอง เป็นต้น เพื่อช่วยส่งเสริมความเป็นปึกแผ่น

^{๑๑} อภิชาติ พันธุเสน, ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๕), หน้า ๒๐๓.

^{๑๒} สุลักษณ์ ศิวลักษณ์, ศาสนากับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๔), หน้า ๑๗.

มั่นคงแก่สังคม ช่วยลดปัญหาสังคม และช่วยเสริมให้คนปฏิบัติในสิ่งที่ถูก ที่ควรตามหลักศาสนา พระสงฆ์จึงมีบทบาทในการพัฒนาสังคมด้วยการเริ่มต้นที่สังคมสงฆ์คือ^{๑๒}

กิจกรรมของสงฆ์

๑. สิ่งที่จะต้องศึกษาแสวงหาความรู้ทั้งทางโลก และทางธรรม
๒. สิ่งที่จะต้องละความไม่ดีไม่งามทั้งหมด
๓. สิ่งที่จะทำให้แจ้งถึงจิตถึงใจ
๔. สิ่งที่จะพัฒนา - ทำความเจริญทั้งรูปธรรม - นามธรรม

วัดจะต้องมีกิจกรรมอยู่ ๕ ประการ

๑. วัดเป็นที่อาศัยพำนักของภิกษุสามเณร
๒. วัดเป็นที่บวชเรียนของลูกหลานชาวบ้าน
๓. วัดเป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลของชาวบ้านรอบวัด
๔. วัดและพระสงฆ์ เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน
๕. วัดเป็นศูนย์กลางทางกิจกรรมของสังคมและประชาชน

เป้าหมายกิจกรรมของสงฆ์ ต้องเป็นประโยชน์ต่อสังคม

๑. ปกครองวัดมีระเบียบรัดกุม
๒. บริเวณวัดสะอาดร่มรื่น
๓. มีกิจกรรมอำนวยประโยชน์ต่อสังคม และประชาชน

การที่จะไปถึงเป้าหมายทั้ง ๓ ประการนั้น มีจุดสำคัญที่เจ้าอาวาสจะพึงสนใจดูแลอยู่เสมออยู่ ๘ จุดด้วยกัน คือ

๑. สงฆ์ คือ พระในวัด

๒. สมณธรรม คือ ทำกิจวัตร ลงอุโบสถ บิณฑบาต สวดมนต์ให้วัพระ กวาดอาวาส ลานพระเจดีย์ รักษาผ้าครอง อยู่ปริวาสกรรม โทนผมปลงหนวดตัดเล็บ ศึกษาสิกขาบท และปฏิบัติอุปัชฌาย์อาจารย์ เทศนาบิณฑิ พิจารณาปัจเจกขณะทั้ง ๔ เป็นต้น

๓. เสนาสนะ คือ ที่อยู่อาศัย

๔. สวัสดิการ คือ ปัจจัยอำนวยความสุข

๕. สมบัติของวัด คือ ผลประโยชน์รายได้

๖. สัปบุรุษ คือ ชาวบ้านผู้บำรุงวัด

๗. สังฆาธิการ คือ การประสานงานกับเจ้าคณะ

^{๑๒} <http://guru.google.co.th/guru/thread?tid=18eef8a3b1374258>.

๘. สาธารณะสงเคราะห์ คือ การบำเพ็ญประโยชน์

สรุปแล้วบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย โดยภาพรวมแล้วมี ๒ บทบาทใหญ่ ๆ คือ บทบาทตามอุดมคติ เพราะวิถีชีวิตของสังคมไทยจะมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนถึงตาย จึงทำให้พระสงฆ์กับประชาชนมีความผูกพันกัน และบทบาทตามคาดหวังทั้งความคิดหรือความต้องการของบุคคล ด้วยการให้คำแนะนำทางด้านจิตใจ ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม สติปัญญาที่ถูกต้องแก่ชุมชน และเป็นผู้รับแรงศรัทธาจากชาวบ้าน

๒.๒ แนวคิดในการพัฒนาสังคม

๒.๒.๑ ความหมายของการพัฒนาสังคม

คำว่า “พัฒนา” ในความหมายของภาษาไทย เป็นการให้ความหมายที่เข้าใจกันว่า การทำให้เจริญ ซึ่งสามารถนำมาพัฒนามนุษย์ในด้านสังคม เพื่อให้สังคมนั้นเจริญเติบโตซึ่งในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้กล่าวไว้ว่า “การพัฒนา” หมายถึง การทำให้เจริญ^{๖๖} การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี การกระทำที่เป็นเหตุให้บางสิ่งบางอย่างเจริญเติบโตขึ้น หรือ ขยายออกเพื่อให้ดีขึ้นกว่าที่มีอยู่เดิม และการพัฒนานั้นอาจจะเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม หรือนมนุษย์ก็ได้^{๖๗}

ในพระพุทธศาสนา มีการใช้คำว่า “ภาวนา”^{๖๘} ซึ่งเป็นคำบาลีเป็นกริยาศัพท์ ที่มาจากคำว่า ภาวติ^{๖๙} ซึ่งตรงกับคำว่า ภาวะเตติ^{๗๐} หรือ คำว่า วัฒนา เป็นความหมายที่ใช้เรียก คำว่า ภาวนา

คำว่า ภาวนา แปลว่า การเจริญ^{๗๑} หมายถึง การทำให้มีขึ้น , เป็นขึ้น, การฝึกอบรมทำสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น การบำเพ็ญ ต่อมานิยมใช้คำว่า “พัฒนา” ซึ่งเป็นศัพท์ใหม่ในภาษาไทย แต่เดิมใช้คำว่า เจริญ พระพุทธศาสนาใช้คำว่า เจริญ เป็นการใช้ฝึกอบรม เช่น เจริญสมถ เจริญ

^{๖๖}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๗๓๕.

^{๖๗}คณาจารย์สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ความจริงของชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗๓.

^{๖๘}ประยุทธ์ หลงสมบุญ, พจนานุกรม มล-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๔๑.

^{๖๙}ประยุทธ์ หลงสมบุญ, พจนานุกรมกริยาอาชาตฉบับธรรมเจดีย์, หน้า ๒๐๔, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

^{๗๐}เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๓๗.

^{๗๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พัฒนาตน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

วิปัสสนา แต่เดิมนั้น พระพุทธศาสนาใช้คำว่า ภาวนา คือ สมถภาวนา ฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ วิปัสสนาภาวนาฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เข้าใจตามเป็นจริง เมื่อกล่าวถึงคำว่า พัฒนา ก็คือ กล่าวถึงความเจริญ เป็นคำเรียกให้เข้าใจง่าย^{๑๙}

พระเทพสาครมุนี กล่าวสรุปไว้ว่า “การพัฒนา” เป็นการกระทำให้เจริญ กระทำให้ก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป มีศิลปะในการกระทำอะไรลงไป ต้องมีสิ่งที่ยึดโยงตามระเบียบ มีเหตุมีผลอยู่ในนั้น ทำให้มันก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป พยายามทำให้มันก้าวหน้า พยายามทำให้มันเจริญ อันนี้เรียกว่า มีศิลปะในการพัฒนา^{๒๐}

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ) อธิบายว่า

คำว่า พัฒนา หมายถึง การทำให้เจริญขึ้น ทำให้รุ่งเรืองขึ้น ใช้ได้ทั้งการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ เช่น การพัฒนาชนบท การพัฒนาประเทศ การพัฒนาสติปัญญา และการพัฒนาจิต เป็นต้น แต่ศัพท์ทางพระพุทธศาสนาที่แท้จริงที่ใช้ในการพัฒนาจิตนั้น ท่านใช้คำว่า ภาวนา หมายถึง การทำให้มี การทำให้เกิดขึ้น ทำให้เจริญ การอบรมการบำเพ็ญ เช่น คำว่า สมาธิภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือบำเพ็ญสมาธิ และคำว่า วิปัสสนาภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือการบำเพ็ญวิปัสสนา^{๒๑}

พระไพศาล วิสาโล อธิบายว่า

การพัฒนาที่แท้จริงในทางพุทธธรรม จะต้องเอื้ออำนวยให้แต่ละคนตระหนักถึงสายสัมพันธ์ที่ตนมีต่อสังคมและธรรมชาติ อันตนจะต้องเกื้อกูลปัจจัยแวดล้อมดังกล่าวให้เป็นไปด้วยดี โดยไม่เอาผลประโยชน์ส่วนตนเป็นเกณฑ์ พร้อมกันนั้น การพัฒนาจะต้องมีธรรมะเป็นพื้นฐาน อำนวยให้เกิดคุณค่าในทางมนุษยธรรม เมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความยุติธรรม^{๒๒}

จันทก อธิวัฒน์สิทธิ์ อธิบายว่า

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *หลักแม่บทของการพัฒนาดน*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐-๑๕.

^{๒๐} พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต), *อดีตเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาครและเจ้าอาวาสวัดสุทธาวาตาราม, อนุสรณ์ในงานเคลื่อนศพผู้วายชนม์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๒๘), หน้า ๑๕๕.

^{๒๑} พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ), *การพัฒนาจิต*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒.

^{๒๒} พระไพศาล วิสาโล, *พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓), หน้า ๑๘-๑๙.

ตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนา การพัฒนาตรงกับคำว่า “ภาวนา” ซึ่งหมายถึง การทำให้เจริญงอกงาม (ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Development) หากพิจารณาจากรากศัพท์ คำว่า พัฒนา มาจากภาษาบาลีว่า วัฒนฺะ หรือ วัฒนา คำนี้หมายถึงความเจริญก้าวหน้า หรือภาวะยืนยาวนาน เช่น คำว่า อายุวัฒนฺะ หมายถึง ทำให้อายุยืนนาน อันหมายรวมถึง ความเป็นผู้มีสุขภาพแข็งแรงดี ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียน และนอกจากนี้ คำว่า วัฒนฺะ หมายถึง รุ่งรัง ไม่มีระเบียบเลยก็ได้ เช่น คำว่า โลกวัฒนฺะ หมายถึง เป็นคนรกรกโลก เป็นสิ่ง/เป็นคนที่โลกไม่ต้องการ อย่างไรก็ตาม คำว่า การพัฒนาในที่นี้เป็นคำที่กำหนดให้มีคุณค่า และตามหลักการของพระพุทธศาสนา การพัฒนาจะต้องดำเนินไปพร้อม ๆ กัน ๔ ทาง คือ การพัฒนาทางด้านกายภาพ การพัฒนาศีลธรรมและ/หรือ การพัฒนาสังคม การพัฒนาทางด้านจิตใจ และการพัฒนาทางด้านปัญญา นอกจากนี้พระพุทธศาสนาพิจารณาว่าการพัฒนาเป็นกระบวนการพยายามที่จะดำเนินการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง รักษา สิ่งที่ดีให้คงอยู่ ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลงฟื้นฟู และปรับปรุงทั้งตนเอง และสังคมรอบข้างให้ดีขึ้นและมีความหมายมากยิ่งขึ้น แต่ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในกระบวนการพัฒนาขึ้นอยู่กับบุคคลเป็นส่วนสำคัญ^{๒๓}

ในการพัฒนาสังคม คำว่า “สังคม” (Society) เมื่อวิเคราะห์โดยรูปศัพท์มาจากคำในภาษาบาลีสองคำมารวมกันคือ คำว่า “สัง” (สั) แปลว่า ด้วยกัน พร้อมกัน (ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Together) กับคำว่า “คม” (อ่านว่า คมะ) แปลว่า ไป ดำเนินไป เมื่อรวมเข้าด้วยกันเป็น “สังคม” (สังคม)^{๒๔} แปลว่า การเกี่ยวข้อง การเป็นไปร่วมกัน การรวมกัน การอยู่ร่วมกัน การคบค้าสมาคมกัน ความสามัคคี^{๒๕} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของสังคมไว้ว่า หมายถึง คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อกันตามระเบียบกฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน เช่น สังคมชนบท วงการหรือสมาคมของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น สังคมชาวบ้าน ที่เกี่ยวกับการพบปะสังสรรค์หรือชุมนุมชน เช่น วงสังคม งานสังคม^{๒๖}

^{๒๓} จานงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๓-๑๑๘.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

^{๒๕} ประยุทธ์ หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๘๕.

^{๒๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๕.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายของคำว่า “พัฒนาสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (directed change) หรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า (planned change)”^{๒๓}

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี ให้ความหมายของคำว่า “พัฒนาสังคม หมายถึง การกระทำให้เกิดขึ้น คือเปลี่ยนจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่า”^{๒๔}

สนิท สมักรการ ให้ความหมายของคำว่า พัฒนาสังคม พอสรุปได้ว่า

การพัฒนาสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของบุคคลภายในสังคม การพัฒนาสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อกันภายในสังคม ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ในแง่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การเมือง หรือผลประโยชน์ส่วนตน ถ้ามองในแง่การพัฒนาสังคมก็เท่ากับการพัฒนาประเทศ การพัฒนาสังคมก็มุ่งที่การพัฒนาด้านการศึกษาและด้านอื่น ๆ นอกเหนือเศรษฐกิจและการเมือง^{๒๕}

สรุปแล้ว คำว่า “การพัฒนาสังคม” หมายถึง การกระทำเพื่อมุ่งปรับปรุงส่งเสริมให้คนที่อยู่ร่วมกัน มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทั้งในด้านวัตถุและจิตใจอันจะทำให้การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองและสงบสุข แต่การที่บุคคลจะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขจะต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างประกอบกัน อย่างน้อยที่สุดจะต้องมีปัจจัยขั้นพื้นฐานที่ดีพอสมควร กล่าวคือ มีที่อยู่อาศัย มีอาหารเพียงพอแก่การเลี้ยงชีพ มีเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มสมควรแก่สภาพและฐานะ เวลาเจ็บป่วยควรจะได้รับ การรักษาพยาบาล มีอาชีพมั่นคง มีรายได้เพียงพอแก่ค่าใช้จ่ายในการครองชีพ มีความรักใคร่สามัคคีกันของสมาชิกในสังคมและปราศจากภัยคุกคามจากโจรผู้ร้าย ฯลฯ สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้าช่วย เพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

การพัฒนาสังคมมีขอบเขตกว้างขวาง เพราะปัญหาของสังคมมีมากและสลับซับซ้อน การแก้ปัญหาสังคมจึงต้องทำอย่างรอบคอบ และต้องอาศัยความร่วมมือกันของบุคคลจากหลาย ๆ ฝ่าย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในสังคมนั้น ๆ จะต้องรับรู้ พร้อมทั้งจะให้ข้อมูลที่ต้องการและ

^{๒๓}สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๕.

^{๒๔}ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : ศ.ส.น.ไทยอนุเคราะห์ไทย, ๒๕๒๖), หน้า ๑.

^{๒๕}สนิท สมักรการ, วัฒนธรรมกับการพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๔๑๕-๔๒๒.

เข้ามามีส่วนร่วมด้วยเสมอ การพัฒนาสังคมจึงต้องเป็นทั้งกระบวนการ วิธีการ ธรรมเนียมวิธีเปลี่ยนแปลง และ แผนการดำเนินงาน กล่าวคือ^{๓๐}

๑. เป็นกระบวนการ (Process) เพราะการแก้ปัญหาสังคมต้องกระทำต่อเนื่องกันอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากลักษณะหนึ่งไปสู่อีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งจะต้องเป็นลักษณะที่ดีกว่าเดิม

๒. เป็นวิธีการ (Method) คือต้องกำหนดวิธีการในการดำเนินงาน โดยเฉพาะเน้นความร่วมมือของประชาชนในสังคมนั้นกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลที่จะทำงานร่วมกัน และวิธีการนี้ต้องเป็นที่ยอมรับว่าสามารถนำการเปลี่ยนแปลงมาสู่สังคมได้อย่างถาวรและมีประโยชน์ต่อสังคม

๓. เป็นกรรมวิธีเปลี่ยนแปลง (Movement) การพัฒนาสังคมจะต้องทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงให้ได้และจะต้องเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น โดยเฉพาะเน้นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของตน เพื่อให้เกิดสำนึกในการมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อผลประโยชน์ของส่วนรวม และรักความเจริญก้าวหน้าอันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ

๔. เป็นแผนการดำเนินงาน (Planning) การพัฒนาสังคมจะต้องทำอย่างมีแผนมีขั้นตอนสามารถตรวจสอบและประเมินผลได้ แผนงานนี้จะต้องมีทุกระดับ นับตั้งแต่ระดับชาติ คือ แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ลงมาจนถึงระดับผู้ปฏิบัติ แผนงานมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการพัฒนาสังคม การพัฒนาด้านสังคมไทย

สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่มุ่งที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี เพราะการพัฒนาเป็นการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีโดยอาศัยความพยายาม ความก้าวหน้าวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบ ดังนั้นทุกสังคมจึงมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจ และมุ่งที่จะปรับปรุงให้เกิดความก้าวหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง

๒.๒.๒ ความสำคัญของการพัฒนาสังคม

เมื่อบุคคลมาอยู่รวมกันเป็นสังคม ปัญหาที่ย่อมจะเกิดตามมาเสมอ ยิ่งสังคมมีขนาดใหญ่ ปัญหาที่ยิ่งจะมีมากและสลับซับซ้อนเป็นเงาตามตัว ปัญหาหนึ่งอาจจะกลายเป็นสาเหตุของอีกหลายปัญหาเกี่ยวโยงกันไปเป็นลูกโซ่ ถ้าปล่อยไว้ก็จะเพิ่มความรุนแรง เพิ่มความสลับซับซ้อนและขยายวงกว้างออกไปเรื่อย ๆ หากต่อการแก้ไข ความสงบสุขของประชาชนในสังคมนั้นก็จะไม่มี ดังนั้นจึงมีความสำคัญของการพัฒนาสังคม เราอาจจะกล่าวเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

๑. ทำให้ปัญหาของสังคมลดน้อยลงและหมดไปในที่สุด

^{๓๐} http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/so02/so20_5.html

๒. ป้องกันไม่ให้ปัญหานั้นหรือปัญหาในลักษณะเดียวกันนั้นเกิดขึ้นแก่สังคมอีก

๓. ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าขึ้นมาแทน

๔. ทำให้ประชาชนในสังคมสามัคคีและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตามฐานะของแต่ละบุคคล

๕. ทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของสังคม^{๓๑}

ส่วนอุทัย หิรัญโต ได้กล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนาสังคมพอสรุปได้ว่า

การพัฒนาสังคมมีแก่นสารอยู่ที่การพัฒนาคน และการพัฒนาคนนั้นจะมีความสำคัญอยู่ ๒ ประการดังนี้ ๑) การพัฒนาให้คนซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ มีความสามารถสูง สามารถใช้สติปัญญาตัดสินใจเกี่ยวกับตนเอง และปัญหาอันเกี่ยวกับส่วนรวมได้ ๒) พัฒนาคนให้มีทักษะสามารถดำเนินการของสังคมได้โดยสมบูรณ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นคนและกำลังคน^{๓๒}

เดชา เปรมฤดีเลิศ ได้กล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนาสังคมพอสรุปได้ว่า

“การพัฒนาสังคม มีความสำคัญทางเศรษฐกิจอย่างมาก เพราะการพัฒนาสังคมเป็นการมุ่งพัฒนาส่วนต่าง ๆ ของสังคมหรือประเทศให้สอดคล้องและเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ พร้อมทั้งพยายามแก้ไขผลกระทบและขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาเศรษฐกิจ”^{๓๓}

พระไพศาล วิสาโล ได้กล่าวถึงการพัฒนาแบบพุทธไว้ว่า

การพัฒนาสังคมที่จะก่อให้เกิดสันติสุขต้องเป็นการพัฒนาที่ถือนุญเป็นสาระโดยมุ่งให้เกิดพัฒนาการในบุคคลที่ประกอบกันเป็นสังคม พัฒนาการของบุคคลนี้ ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ภาวนา คือการทำให้เจริญ ซึ่งมีความหมายต่างจาก วัฒนธรรม ที่แปลว่า รัก การพัฒนาสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนา คือการทำให้สังคมนั้นมีภาวะที่เอื้อให้บุคคลมีชีวิตที่ดีงามนั้น หมายถึงชีวิตที่ไร้ทุกข์ หลุดพ้นจากความบีบคั้น รัดรั้งทั้งจากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน สามารถที่จะกำหนดความเป็นอยู่ของตนด้วยสติปัญญาและความพากเพียรของตน ชีวิตเช่นนี้ย่อมไม่ถูกกดดันครอบงำให้จำกัดอยู่กับตัวเอง จึงมีจิตใจเป็นอิสระและแผ่กว้างไปยังเพื่อนมนุษย์และสรรพชีวิต ภาวะชีวิตดังกล่าวในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า อิสระภาพ ซึ่งแปลว่า ความเป็นใหญ่ในตนเอง^{๓๔}

^{๓๑}http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/so02/so20_5.html

^{๓๒}อุทัย หิรัญโต, *หลักสังคมวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๖๔.

^{๓๓}ดูรายละเอียดใน เดชา เปรมฤดีเลิศ, *ความเข้าใจเบื้องต้นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาสังคม*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๓), หน้า ๔๘-๘๐.

^{๓๔}ดูรายละเอียดใน พระไพศาล วิสาโล, *พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม*, หน้า ๑๘-๑๙.

แม้ว่าในสมัยพุทธกาลจะยังไม่มีการนำคำว่าพัฒนาสังคมมาใช้ แต่ในภาคปฏิบัติ สังคมมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ นับตั้งแต่มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ จนหลังประวัติศาสตร์ และกระทั่งในปัจจุบัน^๕ ดังที่ปรากฏหลักฐานทางวิชาการว่า

การประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้า ทำให้มีการพัฒนาสังคมอย่างเป็นรูปธรรม เกิดขึ้นหลายด้าน เช่น ด้านการศึกษา ทำให้เกิดความเสมอภาคทางการศึกษา เพราะว่าทรงเปิดโอกาสให้คนทุกระดับสามารถบวชและศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้เท่าเทียมกัน หรือ ด้านสิทธิสตรี ทำให้สตรีมีสิทธิในการปฏิบัติศาสนกิจได้เท่าเทียมบุรุษ เพราะว่าการที่ทรงอนุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนา จัดเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในสมัยพุทธกาล เนื่องจากศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นศาสนาที่คนส่วนใหญ่นับถือในสมัยนั้น มีข้อกำหนดว่าคัมภีร์พระเวทจะศึกษาได้เฉพาะชนชั้นสูง คือ กษัตริย์และพราหมณ์เท่านั้น สำหรับสตรีนั้นแม้ว่าจะเป็นชนชั้นสูงก็ห้ามศึกษาพระเวทและประกอบพิธีกรรม^๖ เป็นต้น

สรุปแล้ว การพัฒนาสังคมนั้นมีความสำคัญในการเพิ่มคุณภาพของคนในสังคมสามารถใช้สติปัญญาตัดสินใจปัญหาเกี่ยวกับตนเอง และปัญหาเกี่ยวกับส่วนรวมได้ ซึ่งการพัฒนานี้ต้องพัฒนาที่ตนเองก่อน เพราะพื้นฐานของสังคมที่ดีจะต้องอยู่บนหลักของพระพุทธศาสนา ส่วนประกอบของสังคมที่สำคัญคือมนุษย์ หรือคน สังคมจะดี คนที่อยู่ในสังคมนั้นจะต้องมีคุณธรรม มีศีล มีสัตย์

๒.๓ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม

ปัจจุบันสภาพการเปลี่ยนแปลงของโลกมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีการนำเทคโนโลยีเครื่องมือสื่อสารมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์มากขึ้น ทำให้ความเจริญมีมากขึ้น ยิ่งความเจริญมีมากขึ้น ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมามากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการขยายตัวของสังคมที่เป็นเหตุให้การเพิ่มขึ้นของประชากรที่รวดเร็ว และปัญหาต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นเป็นเงาตามตัว สังคมมนุษย์ต้องมีการปรับตัวเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของโลก แม้แต่พระสงฆ์เอง ก็ต้องมีการปรับตัวเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมก็เพิ่มมากขึ้น ในงานวิจัยนี้จึงแยกออกเป็น ๕ ด้านคือ

๒.๓.๑ ด้านการปกครอง

^๕พิชัย ฝกาทอง, เอกสารประกอบการสอนรายวิชามนุษย์กับสังคม, ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗, หน้า ๑๘.

^๖วิโรจน์ นาคชาตรี, พุทธปรัชญาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

การปกครอง หมายถึง การดูแล การคุ้มครอง การระวังรักษา หรือการบริหาร อีกนัยหนึ่ง หมายถึงการควบคุม ดูแลหมุ่คณะให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีระเบียบวินัย เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของหมุ่คณะหรือของสังคมนั้น ๆ ^{๓๖}

การปกครอง ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์มิได้ให้ความสำคัญกับผู้นำหรือการปกครองมากนัก แต่พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับพระธรรมวินัยมากกว่า เพราะพระธรรมวินัยไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่ผู้นำมีการเปลี่ยนแปลงได้เสมอ ดังที่พระองค์ตรัสกับพระอานนทว่า

ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย^{๓๗}

เมื่อมองจากการปกครองภายในของพระสงฆ์เองในปัจจุบันนี้ นอกจากจะใช้ธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองแล้ว เป็นการปกครองในเชิงของธรรมาภิบาล คือ ดูแลกันโดยธรรม ปกครองกันแบบพ่อปกครองลูก อาจารย์ปกครองศิษย์ ดังปรากฏตัวอย่างที่เป็นต้นแบบให้เห็นชัดเจน คือ

หน้าที่ของสัททวิหาริกที่จะพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ และ หน้าที่ของพระอุปัชฌาย์จะพึงปฏิบัติต่อสัททวิหาริก ตรัสสั่งให้พระอุปัชฌาย์และสัททวิหาริก ตั้งจิตสนิทสนมในกันและกัน ให้พระอุปัชฌาย์สำคัญสัททวิหาริกฉันบุตร ให้สัททวิหาริกนับถือพระอุปัชฌาย์ฉันบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ต่างจะมีความเคารพเชื่อฟังกันและกัน ย่อมถึงซึ่งความเจริญอกงามในธรรม ตรัสสั่งให้พระอุปัชฌาย์และสัททวิหาริกให้เอื้อเฟื้อประพฤติดุขต่อกัน หน้าที่ของสัททวิหาริกจะพึงกระทำต่อพระอุปัชฌาย์เรียกว่า อุปัชฌายวัตร และหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์จะพึงปฏิบัติต่อสัททวิหาริก เรียกว่า สัททวิหาริกวัตรและอาจารย์วัตร หน้าที่ของศิษย์ที่จะพึงปฏิบัติต่ออาจารย์ อันเดวาสิกวัตร หน้าที่ของอาจารย์จะพึงปฏิบัติต่อศิษย์ ทั้งสองฝ่ายต่างก็เอื้ออาทรต่อกัน มิไม่ตรีจิตต่อกัน^{๓๘}

และยังมีการปกครองด้วยการใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) มาใช้เป็นเครื่องมือในการปกครอง ด้วยการมอบอำนาจในการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์เป็นไปในรูปแบบเดียวกันจึงมีระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ดังนี้ คือ ว่าด้วย

^{๓๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๔๖.

^{๓๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^{๓๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๒ (หลักสูตรนักธรรมชั้นโท), (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่โรงพิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔๓.

ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๕ ตรี มาตรา ๒๐ และมาตรา ๒๐ ทวิ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มหาเถรสมาคมตรากฎหมายมหาเถรสมาคมไว้ ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ กฎมหาเถรสมาคมนี้เรียกว่า "กฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์"

ข้อ ๒ กฎมหาเถรสมาคมนี้ ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เป็นต้นไป

ข้อ ๓ ตั้งแต่วันใช้กฎหมายมหาเถรสมาคมนี้ ให้ยกเลิกกฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๑๕ (พ.ศ. ๒๕๓๕) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์

บรรดา กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ หรือประกาศอื่นใด ในส่วนที่กำหนดไว้แล้วในกฎหมายมหาเถรสมาคมนี้ หรือซึ่งขัดหรือแย้งกับกฎหมายมหาเถรสมาคมนี้ ให้ใช้กฎหมายมหาเถรสมาคมนี้แทน
หมวด ๑ บททั่วไป

ข้อ ๔ การปกครองคณะสงฆ์ ทุกส่วนทุกชั้น ให้มีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุต ปกครองบังคับบัญชาวัด และพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้น

หมวด ๒ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง

ข้อ ๕ วิธีดำเนินการเพื่อความเรียบร้อยดีงาม วิธีดำเนินการศาสนศึกษาและศึกษาสงเคราะห์ วิธีดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนา วิธีดำเนินการสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ อันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม

ข้อ ๖ เพื่อประโยชน์แก่การปกครองคณะสงฆ์ ตามข้อ ๔ ให้เจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการคณะสงฆ์นิกายนั้นๆ ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ดังนี้

(๑) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ ภาค ๒ ภาค ๓ ภาค ๑๓ ภาค ๑๔ และภาค ๑๕

(๒) เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๔ ภาค ๕ ภาค ๖ และภาค ๗

(๓) เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๘ ภาค ๙ ภาค ๑๐ ภาค ๑๑ และภาค ๑๒

(๔) เจ้าคณะใหญ่หนใต้ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๖ ภาค ๑๗ และภาค ๑๘

(๕) เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุตภาคทุกภาค

ข้อ ๙ เจ้าคณะใหญ่มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตหนของตน ดังนี้

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยกฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงามการศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

(๓) วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นภาค หรือมีอำนาจหน้าที่ในกรณีที่ได้รับมอบหมายอย่างอื่นจากมหาเถรสมาคม

(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะภาคให้เป็นไปโดยชอบ

(๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจการและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

ข้อ ๑๐ ในเมื่อไม่มีเจ้าคณะใหญ่ หรือเจ้าคณะใหญ่ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง โดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม รักษาการแทนเจ้าคณะใหญ่

ในกรณีที่ไม่มีเจ้าคณะใหญ่ เมื่อได้ปฏิบัติตามความในวรรคต้นแล้ว ให้ดำเนินการเพื่อมีพระบัญชาแต่งตั้งเจ้าคณะใหญ่ภายในเวลาไม่เกิน ๑ ปี ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าคณะใหญ่มีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าคณะใหญ่

ข้อ ๑๑ เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าคณะใหญ่ ให้มีเลขานุการเจ้าคณะใหญ่ ๒ รูป ทำหน้าที่การเลขานุการ

หมวด ๓ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ส่วนที่ ๑ ภาค

ข้อ ๑๒ เจ้าคณะภาคมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตภาคของตน ดังนี้

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

(๓) วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นจังหวัด
(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะจังหวัดให้เป็นไปโดยชอบ
(๕) ควบคุมผู้บังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรือ อยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ที่อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจการและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

ข้อ ๑๑ ในเมื่อไม่มีเจ้าคณะภาค หรือเจ้าคณะภาคไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้เจ้าคณะใหญ่แต่งตั้งรองเจ้าคณะภาครักษาการแทนเจ้าคณะภาค ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะภาค หรือรองเจ้าคณะภาคไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งให้เห็นสมควรรักษาการแทนเจ้าคณะภาค แล้วรายงานให้มหาเถรสมาคมทราบ ในกรณีที่ไม่มีเจ้าคณะภาค เมื่อได้ปฏิบัติตามความในวรรคต้นแล้ว ให้เจ้าคณะใหญ่ดำเนินการเพื่อมีการแต่งตั้งเจ้าคณะภาคภายในเวลาไม่เกิน ๑ ปี ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าคณะภาคมีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าคณะภาค

ข้อ ๑๒ รองเจ้าคณะภาคเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะภาค มีอำนาจหน้าที่ตามที่เจ้าคณะภาคมอบหมาย

ข้อ ๑๓ เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาค ให้มีเลขานุการเจ้าคณะภาค และเลขานุการรองเจ้าคณะภาค ทำหน้าที่การเลขานุการ

ส่วนที่ ๒ จังหวัด

ข้อ ๑๔ เจ้าคณะจังหวัด หมายถึงเจ้าคณะกรุงเทพมหานครและเจ้าคณะจังหวัดนอกจากกรุงเทพมหานคร รองเจ้าคณะจังหวัด หมายถึง รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานครและรองเจ้าคณะจังหวัดนอกจากกรุงเทพมหานคร ในกรณีที่มีข้อความกล่าวถึงเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัดที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายนี้ กฎหมายเถรสมาคมอื่น ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ สำหรับกรุงเทพมหานคร ให้หมายถึง เจ้าคณะกรุงเทพมหานครและรองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร

ข้อ ๑๕ เจ้าคณะจังหวัดมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดของตน ดังนี้

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย มหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

(๓) ระเบียบพิธีกรรม วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัย ข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นเจ้าคณะอำเภอ

(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะอำเภอให้เป็นไปโดยชอบ

(๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

ข้อ ๑๖ ในเมื่อไม่มีเจ้าคณะจังหวัด หรือเจ้าคณะจังหวัดไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้เจ้าคณะภาคแต่งตั้งรองเจ้าคณะจังหวัดรักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัด ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะจังหวัด หรือรองเจ้าคณะจังหวัดไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่เห็นสมควรรักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัด แล้วรายงานให้เจ้าคณะใหญ่ทราบในกรณีที่ไม่มีเจ้าคณะจังหวัด เมื่อได้ปฏิบัติตามวรรคต้นแล้ว ให้เจ้าคณะภาคดำเนินการเพื่อมีการแต่งตั้ง เจ้าคณะจังหวัดภายในเวลาไม่เกิน ๑ ปี ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัดมีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าคณะจังหวัด

ข้อ ๑๗ รองเจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะจังหวัด มีอำนาจหน้าที่ตามที่เจ้าคณะจังหวัดมอบหมาย

ข้อ ๑๘ เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัดและรองเจ้าคณะจังหวัด ให้มีเลขานุการเจ้าคณะจังหวัด และเลขานุการรองเจ้าคณะจังหวัด ทำหน้าที่การเลขานุการ

ส่วนที่ ๓ อำเภอ

ข้อ ๑๙ เจ้าคณะอำเภอ หมายถึงเจ้าคณะเขตในกรุงเทพมหานคร เจ้าคณะอำเภอในจังหวัดนอก จากกรุงเทพมหานคร รองเจ้าคณะอำเภอ หมายถึงรองเจ้าคณะเขตในกรุงเทพมหานคร และรองเจ้าคณะอำเภอ ในจังหวัดนอกจากกรุงเทพมหานครในกรณีที่มิใช่ข้อความกล่าวถึงเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายธรรมนูญนี้ กฎหมายธรรมนูญอื่น ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ สำหรับกรุงเทพมหานคร ให้หมายถึงเจ้าคณะเขตและรองเจ้าคณะเขต

ข้อ ๒๐ เจ้าคณะอำเภอมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอของตน ดังนี้

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

(๓) ระเบียบวิธีกรณ วิจัยการลงนคกรรม วิจัยข้ออุทธรณคำสั่งหรือคำ
วินิจฉัยชั้นเจ้าคณะตำบล

(๔) แกไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะตำบลให้เป็นไปโดยชอบ

(๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ใน
บังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับ
บัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

ข้อ ๒๑ ในเมื่อไม่มีเจ้าคณะอำเภอ หรือเจ้าคณะอำเภอไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้เจ้า
คณะจังหวัดแต่งตั้งรองเจ้าคณะอำเภอรักษาการแทนเจ้าคณะอำเภอ ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะอำเภอ หรือ
รองเจ้าคณะอำเภอไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่เห็นสมควรรักษาการ
แทนเจ้าคณะอำเภอ แล้วรายงานให้เจ้ากระทรวงทราบ ในกรณีที่ไม่มีเจ้าคณะอำเภอ เมื่อได้ปฏิบัติ
ตามวรรคต้นแล้ว ให้เจ้าคณะจังหวัดดำเนินการเพื่อมีการแต่งตั้งเจ้าคณะอำเภอภายในเวลาไม่เกิน ๑
ปี ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าคณะอำเภอมีอำนาจเจ้าที่เช่นเดียวกับเจ้าคณะอำเภอ

ข้อ ๒๒ รองเจ้าคณะอำเภอเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะอำเภอ มีอำนาจหน้าที่ตามที่เจ้าคณะ
อำเภอมอบหมาย

ข้อ ๒๓ เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าคณะอำเภอและรองเจ้าคณะอำเภอ
ให้มีเลขานุการเจ้าคณะอำเภอ และเลขานุการรองเจ้าคณะอำเภอ ทำหน้าที่การเลขานุการ

ส่วนที่ ๔ ตำบล

ข้อ ๒๔ เจ้าคณะตำบล หมายถึงเจ้าคณะแขวงในกรุงเทพมหานครและเจ้าคณะตำบลใน
จังหวัด นอกจากกรุงเทพมหานคร ในกรณีที่มิข้อความกล่าวถึงเจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบลที่
ปรากฏอยู่ในกฎหมายธรรมนูญอื่น กฎหมายธรรมนูญอื่น ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ
สำหรับกรุงเทพมหานคร ให้หมายถึงเจ้าคณะแขวงและรองเจ้าคณะแขวง

ข้อ ๒๕ เจ้าคณะตำบลมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตตำบลของตน ดังนี้

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎหมาย
ธรรมนูญ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของ
ผู้บังคับบัญชาเหนือตน

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา
สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไป
ด้วยดี

(๓) ระบุอธิการบดี วินิจฉัยการลงนิคมกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นเจ้าอาวาส

(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาสให้เป็นไปโดยชอบ

(๕) ควบคุมและบังคับบัญชาเจ้าอาวาสและพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชา หรือ อยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

ข้อ ๒๖ ในเมื่อไม่มีเจ้าคณะตำบล หรือเจ้าคณะตำบลไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้เจ้าคณะอำเภอแต่งตั้งรองเจ้าคณะตำบลรักษาการแทนเจ้าคณะตำบล ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะตำบล หรือรองเจ้าคณะตำบลไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่เห็นสมควรรักษาการแทนเจ้าคณะตำบล แล้วรายงานให้เจ้าคณะจังหวัดทราบ

ในกรณีที่ไม่มีเจ้าคณะตำบล เมื่อได้ปฏิบัติตามวรรคต้นแล้ว ให้เจ้าคณะอำเภอดำเนินการเพื่อมีการแต่งตั้งเจ้าคณะตำบลภายในเวลาไม่เกิน ๑ ปีให้ผู้รักษาการแทนเจ้าคณะตำบลมีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าคณะตำบล

ข้อ ๒๗ รองเจ้าคณะตำบลเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะตำบล มีอำนาจหน้าที่ตามที่เจ้าคณะตำบลมอบหมาย

ข้อ ๒๘ เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าคณะตำบล ให้มีเลขานุการเจ้าคณะตำบล ทำหน้าที่การเลขานุการ

หมวด ๔ บทเบ็ดเตล็ด

ข้อ ๒๙ เพื่อยกย่องเชิดชูเจ้าคณะและรองเจ้าคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่มาโดยความเรียบร้อย มหาเถรสมาคมจะให้มีที่ปรึกษาของเจ้าคณะในส่วนภูมิภาคชั้นใด ๆ ก็ได้ ให้ที่ปรึกษามีหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่เจ้าคณะชั้นนั้น ๆ^{๔๐}

ระเบียบการปกครองส่วนวัด

วัดเป็นฐานของคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนา ระเบียบการปกครองส่วนวัดนั้น ทั้งส่วนหลักและส่วนย่อยได้มีในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์อย่างชัดเจน คือ วัด ๑ ผู้ปกครองวัด ๑ หน้าที่ผู้ปกครองวัด ๑ อำนาจผู้ปกครองวัด ๑ ผู้รักษาการแทน ๑ อำนาจหน้าที่ผู้รักษาการแทน มีดังนี้

^{๔๐} กรมการศาสนา, พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๓๕๒., <http://www.songpak๑๖.com/law๒๓.htm>.

วัด (ม. ๓๑) วัด มี ๒ อย่าง คือ

๑) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

๒) สำนักสงฆ์

ข้อพิเศษ (ม.๓๑)

๑) วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล

๒) เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป

ผู้ปกครองวัด (ม. ๓๖)

๑) วัดหนึ่งให้มีเจ้าอาวาสเพียงรูปหนึ่ง

๒) ถ้าเป็นการสมควรจะให้มีรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสด้วยก็ได้

หน้าที่และอำนาจเจ้าอาวาส (ม. ๓๗)

หน้าที่เจ้าอาวาสในมาตรา ๓๗ นี้ เป็นหน้าที่โดยลักษณะงาน มี ๔ คือ

๑) **หน้าที่ต้องปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม**

(๑) บำรุงรักษาวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์ การปรับปรุงตกแต่ง การกำหนดแบบแปลนแผนผัง ซึ่งล้วนแต่เป็นงานที่ต้องทำด้วยแรงเงินแรงงาน และแรงความคิด อันเป็นส่วนสร้างสรรค์และเสริมสร้างส่วนที่เป็นวัตถุให้ปรากฏเป็นรูปธรรม

(๒) การจัดกิจกรรมของวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การจัดกิจกรรมของวัดตามหน้าที่ผู้ปกครองวัดและหน้าที่จัดกิจกรรมแทนวัดในฐานะผู้แทนนิติบุคคล กิจการของวัดซึ่งหมายถึง กิจการ ๕ ประเภทคือ การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ เผยแผ่พระพุทธศาสนา สาธารณูปการ สาธารณสงเคราะห์ ซึ่งสอดคล้องกับระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

(๓) การจัดการศาสนสมบัติให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การดูแลและรักษา การใช้จ่าย การจัดหาทรัพย์สินของวัด ตลอดจนการบัญชีทั้งส่วนที่เป็นศาสนวัตถุ ศาสนสถาน และศาสนสมบัติของวัดที่ตนเองเป็นเจ้าอาวาสให้เป็นไปด้วยดี คือให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

๒) **หน้าที่ในการปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด**

(๑) ปกครอง หมายถึง การเอาใจใส่ดูแลการประพฤติปฏิบัติของบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ได้เป็นอยู่ด้วยความผาสุกให้ความอนุเคราะห์ในส่วนที่อยู่อาศัย และปัจจัยตามสมควร ช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่บรรพชิตคฤหัสถ์ด้วยพรหมวิหารธรรมตามสมควรแก่เหตุ

(๒) สอดส่อง หมายถึง การเอาใจใส่ดูแลการประพฤติปฏิบัติของบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ในวัด ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบคำสั่งมหาเถรสมาคม เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระศาสนาอันเป็นส่วนรวม

๓) หน้าที่เป็นธุระจัดการศึกษาและอบรม

(๑) การจัดการศาสนศึกษา หมายถึง การจัดให้มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ได้ศึกษาเล่าเรียน ทั้งแผนกบาลีและนักธรรม (รวมทั้งธรรมศึกษา)

(๒) การอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัย หมายถึง การจัดให้มีการอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตตามวิธีการที่กำหนดในคำสั่งมหาเถรสมาคม

๔) หน้าที่อำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล

(๑) แก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่ขอใช้วัดเป็นที่จัดบำเพ็ญกุศล

(๒) ในการบำเพ็ญกุศลของวัดเองเป็นประจำและเป็นการจร

(๓) ผู้จะบำเพ็ญกุศลนอกวัดและขอคำปรึกษาเจ้าอาวาสหรือจากวัด

(๔) การสร้างสถานที่เพื่ออำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล^{๔๐}

สรุปได้ว่า บทบาทด้านการปกครองนี้ เป็นการจ้ดระเบียบการปกครองนอกจากจะใช้พระธรรมวินัยเป็นหลัก ก็ใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นเครื่องมือในการปกครองด้วย ซึ่งเป็นการมอบอำนาจในการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ ด้วยการแบ่งการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น ๒ ส่วน คือ คณะสงฆ์ส่วนกลาง และการปกครองส่วนภูมิภาค ทั้งนี้เพื่อให้การดูแล การคุ้มครอง การระวังรักษาดูแลคณะสงฆ์ให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีระเบียบวินัย เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของหมู่คณะสงฆ์หรือของสังคมนั้น ๆ

๒.๓.๒ บทบาทด้านการศาสนศึกษา

การศาสนศึกษา หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาทั้งของบรรพชิตและคฤหัสถ์ หรือการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติสัทธรรม โดยแบ่งการศาสนศึกษาออกเป็น ๒ แผนกหลัก คือ แผนกบาลี และแผนกธรรม รวมถึงการศึกษาธรรมศึกษาและการจัดให้มีการเรียนพระธรรมวินัยเป็นส่วนเสริมอีกด้วยบางแบบแผนตราไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และบางแบบแผนให้กำหนดโดยกฎหมายมหาเถรสมาคม หรือให้กำหนดโดยระเบียบมหาเถรสมาคม และบางแบบแผนได้ย้ดจาริตเป็นหลัก แยกตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายมี ๒ ส่วน คือ ระเบียบการปกครองคณะ

^{๔๐} กรมการศาสนา, พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๗๖-๘๐.

สงฆ์ส่วนกลาง ๑ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ๑ และพิจารณาตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยการวัด เห็นควรเพิ่มระเบียบการปกครองส่วนวัดเข้าเป็นส่วนที่ ๓ การปกครองคณะสงฆ์ทุกส่วนทุกชั้น ให้มีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุตปกครองบังคับบัญชาวัดและพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้น ๆ

ในบทบาทด้านการศาสนศึกษา^๑ หากจะมองบทบาทของพระสงฆ์ โดยมองจากพื้นฐานอันเป็นแก่นแท้ของคำสอนแล้ว ผู้เข้าสู่บรรพชาแห่งสมณเพศ นั่นคือเข้าสู่สังฆมณฑล หมายถึง เข้าสู่วิถีแห่งการศึกษา การศึกษานั้น ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า สิกขา^๒ หมายถึง ข้อที่จะต้องศึกษา , ข้อที่จะต้องปฏิบัติ ได้แก่ ศีล เรียกว่า ศีลสิกขา สมาธิ เรียกว่า จิตสิกขา และปัญญา เรียกว่า ปัญญาสิกขา การศึกษา, การเล่าเรียน เช่น ปริยัติสิกขา^๓ คำว่าสิกขานี้ตรงกับภาษาไทยว่า ศึกษา หมายถึงการเล่าเรียน ฝึกฝน และอบรม^๔ อีกความหมายหนึ่งใช้คำว่า เรียน หมายถึง เข้ารับความรู้จากผู้สอน, รับการฝึกฝนอบรมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจหรือความชำนาญ เช่น เรียนหนังสือ เรียนวิชาความรู้, ฝึกให้เกิดความรู้ความเข้าใจจนเป็นหรือมีความชำนาญ^๕ เมื่อประกอบกันกับคำว่า “รู้” จึงเป็นคำว่า “เรียนรู้” ซึ่งหมายถึงการเข้าใจความหมายของสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยประสบการณ์ที่ได้รับการเรียนรู้จนเกิดความรู้ความเข้าใจมีความชำนาญตามลำดับที่ได้จากการฝึกฝนอบรมมานั่นเอง

เมื่อกล่าวถึงการศึกษาในพระพุทธศาสนานั้นแบ่งระดับการศึกษาไว้สองระดับด้วยกัน ได้แก่ระดับที่เรียกว่า เสาะ^๖ ประการหนึ่ง ระดับที่เรียกว่า อเสะ^๗ ประการหนึ่ง ระดับที่เรียกว่า เรียกว่าเสานั้นหมายถึงผู้ยังไม่จบการศึกษายังจำต้องศึกษาอยู่ และในการศึกษานี้ก็ต้องศึกษาในหลักของไตรสิกขาดังในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย อธิบายคำว่า เสาะไว้ว่า คำว่า

^{๑๒} คุรยละเอียดใน วิ.มหา. ๑/๔๕/๓๓, สิกขา หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมมี ๓ ประการ คือ (๑) อริศีลสิกขา (การศึกษาอบรมในเรื่องศีล) (๒) อริจิตตสิกขา (การศึกษาอบรมในเรื่องจิต) (๓) อริปัญญาสิกขา (การศึกษาอบรมในเรื่องปัญญา) (ที.สี.อ.(บาลี) ๑/๔๑๓/๓๐๓)

^{๑๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๑๔๕๐.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐๔.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖๕.

^{๑๖} พระเสาะ หมายถึงพระอริยบุคคล ๗ จำพวก มีพระโสดาบัน เป็นต้น ผู้ศึกษาตามไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา (จุ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๒).

^{๑๗} อเสะ หมายถึงธรรมระดับโลกุตระของพระอเสาะ คือ พระอรหันตนิมิตต (อ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๒/๓๒๐).

เสขะ ในคำว่า และพระเสขะเหล่าใดที่มีอยู่เป็นอันมากในที่นี้ อธิบายว่า เพราะเหตุไร จึงเรียกว่า พระเสขะ เพราะท่านยังต้องศึกษา จึงเรียกว่าพระเสขะ ท่านยังต้องศึกษาอะไร ท่านยังต้องศึกษา อริสัจสี่ศึกษาบ้าง อริจิตตศึกษาบ้าง อธิปัญญาศึกษาบ้าง^{๔๘}

และคำว่า เสขะ^{๔๙} ที่หมายถึงในพระพุทธศาสนานั้นก็กำหนดเอาพระอริยบุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อความเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงสุดคือพระอรหันต์เท่านั้นดังในพระสูตรต้นคปิฎก ขุททกนิกาย จูฬนิทเทส อธิบายถึงพระเสขะผู้ที่ยังต้องศึกษาอยู่ว่า

พระเสขะเหล่านี้ คือ พระโสดาบันและผู้ปฏิบัติเพื่อโสดาปัตติผล พระสกทาคามีและผู้ปฏิบัติเพื่อสกทาคามีผล พระอนาคามีและผู้ปฏิบัติเพื่ออนาคามีผล พระอรหันต์และผู้ปฏิบัติเพื่ออรหัตตผล^{๕๐} และในปฐมมโหสถสูตรพระพุทธองค์ก็ได้ตรัสถึงผู้จบการศึกษาที่เรียกว่า พระอเสขะว่า

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า ‘อเสขะ’ นี้ ภิกษุเป็นพระอเสขะด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ๑. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาทิฐิที่เป็นอเสขะ ๒. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาสังกัปปะที่เป็นอเสขะ ๓. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาวาจาที่เป็นอเสขะ ๔. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมากรรมอันเป็นอเสขะ ๕. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาอาชีวะที่เป็นอเสขะ ๖. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาวายามะที่เป็นอเสขะ ๗. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาสติที่เป็นอเสขะ ๘. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาสมาธิที่เป็นอเสขะ ๙. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาญาณะ^{๕๑} ที่เป็นอเสขะ ๑๐. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาวิมุตติที่เป็นอเสขะภิกษุ ภิกษุเป็นพระอเสขะ อย่างนี้แล^{๕๒}

^{๔๘} พ.ญ. (ไทย) ๓๐/๗/๖๓.

^{๔๙} พระเสขะ หมายถึงท่านผู้ยังต้องศึกษาหรือพระอริยบุคคล ๗ จำพวกเบื้องต้นในจำนวนพระอริยบุคคล ๘ คือ (๑) พระโสดาปัตติมรรค (๒) พระโสดาปัตติผล (๓) พระสกทาคามีมรรค (๔) พระสกทาคามีผล (๕) พระอนาคามีมรรค (๖) พระอนาคามีผล (๗) พระอรหัตตมรรค (๘) พระอรหัตตผล (พระอเสขะ) (ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๓๓/๒๒๔).

^{๕๐} พ.ญ. (ไทย) ๓๐/๗/๖๔.

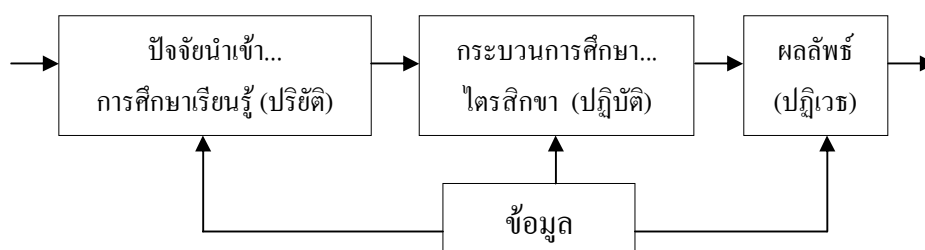
^{๕๑} สัมมาญาณะ ในสูตรนี้หมายถึงสัมมาทิฐินั่นเอง ท่านตรัสไว้เพื่อให้ห้องศีลธรรมครบบริบูรณ์ และธรรมทั้งหมดนี้ เป็นธรรมชั้นอรหัตตผล (อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๑๑/๓๗๓).

^{๕๒} อง. ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๑๑/๒๕๖.

ส่วนผู้ที่มีระดับคุณธรรมต่ำกว่าพระโสดาบันลงมาก็เรียกกันตามระดับแห่งคุณธรรมตามระดับปัญญาและความประพฤติ

การศึกษาหรือศึกษาในพระพุทธศาสนานั้นมีความหมายที่กว้างขวางครอบคลุม ไม่ได้เจาะจงเฉพาะการศึกษาเล่าเรียนในตำรับตำราเท่านั้น แต่เป็นการศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างครบถ้วน กระบวนการทั้งด้านกาย วาจา ใจ โดยผ่านกระบวนการศึกษาพัฒนาที่เรียกว่า ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ กล่าวคือมีการเล่าเรียนเป็นส่วนเบื้องต้น แล้วนำมาลงมือปฏิบัติ จนเกิดเป็นผลของการปฏิบัติคือปฏิเวธนั่นเอง แล้วผลที่ได้รับจากการศึกษาพัฒนาตนก็จะเป็นผลย้อนกลับเป็นข้อมูลอันเป็นปัจจัยสำคัญเพื่อเป็นกัลยาณมิตรในการศึกษาพัฒนาอีก ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิ ๒.๑ แสดงกระบวนการศึกษาตามแนวพุทธธรรม^{๕๓}

การศึกษาตามหลักไตรสิกขา เป็นการกระบวนการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตให้ถูกต้องดีงาม เป็นการศึกษาพัฒนาเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทั้งที่เป็นรูปธรรม คือ กาย วาจา และนามธรรม คือ จิต และปัญญา ด้วยการที่ผู้ต้องการจะพัฒนาตนเองต้องลงมือปฏิบัติเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า บัณฑิตย่อมฝึกตนเอง^{๕๔}

สิ่งที่พระสงฆ์ ซึ่งรวมไปถึงชาวพุทธทั้งหมดด้วย ที่จะต้องศึกษาพระพุทธศาสนาให้ ความสำคัญกับการฝึกฝนอบรมตนเอง อันเป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่งในการเรียนรู้ต่อไป เพราะมนุษย์นั้นจัดว่าเป็นผู้ที่สามารถฝึกฝนอบรมตนได้ดีกว่าสัตว์ประเภทอื่น ๆ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอรรถกถาตัวถุ เกี่ยวกับเรื่องของการฝึกตนว่า

คนทั้งหลายนำสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม
พระราชาย่อมทรงราชพาหนะที่ฝึกแล้ว

^{๕๓} แผนภูมิ ๒.๑ แสดงกระบวนการศึกษาตามแนวพุทธธรรม, พระมหาอุทัย ฐิริเมธี, “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๑๘).

^{๕๔} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๘๐/๓๑, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๘๐/๕๓.

ในหมู่มนุษย์ คนที่อดกลั้นถ้อยคำล่วงเกินได้
 ชื่อว่าเป็นผู้ฝึกตนได้แล้ว^{๕๕} เป็นผู้ประเสริฐที่สุด
 ม้าอัสตร ม้าอาชาไนย ม้าสินธพ ช้างใหญ่
 ที่ได้รับการฝึกหัดแล้ว เป็นสัตว์ประเสริฐ
 แต่คนที่ฝึกตนได้แล้ว ประเสริฐกว่าสัตว์พาหนะเหล่านั้น^{๕๖}

พระพุทธศาสนามีหลักที่เป็นกระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนเองเพื่อให้เป็นเครื่องมือในการควบคุมตนเองและเป็นเครื่องมือนำไปสู่การการศึกษาทั้งสามด้านคือ กาย วาจา และใจ หลักที่เป็นกระบวนการในการศึกษานั้นเรียกว่า ไตรสิกขาเกี่ยวกับเรื่องไตรสิกขานี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า

ไตรสิกขา เป็นระบบการฝึกอบรมจากภายนอกเข้าไปหาภายใน จากส่วนที่หยาบเข้าไปหาส่วนที่ละเอียดและจากส่วนที่ง่ายกว่าเข้าไปหาส่วนที่ยากและลึกซึ้งกว่า เมื่อแรกเริ่มการฝึก การฝึกส่วนหยาบภายนอกในขั้นศีล ช่วยเป็นฐานแก่การฝึกส่วนละเอียดภายใน ทำให้พร้อมและสะดวกที่จะฝึกในขั้นจิตและปัญญาให้ได้ผลดียิ่งขึ้น เมื่อฝึกขั้นละเอียดภายในคือขั้นจิตและปัญญา ผลก็ส่งกลับออกมาช่วยการดำเนินชีวิตด้านนอก เช่น มีความประพฤติสุจริต มั่นคง คิดแก้ปัญหาและทำกิจต่าง ๆ ด้วยปัญญาบริสุทธิ์ เมื่อฝึกตลอดระบบของสิกขาแล้ว ระบบการดำเนินชีวิตทั้งก็กลายเป็นระบบของมรรค สอดคล้องกันหมดทั้งภายนอกและภายใน^{๕๗}

กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนานั้นเริ่มที่การฝึกหัดตนเอง ข้อสำคัญของการศึกษานั้นพระพุทธศาสนาเน้นการศึกษาอย่างมีคุณภาพครบถ้วนทั้ง ๔ ด้านคือ ๑. คุณภาพ ได้แก่มีความรู้ดีและมีคุณธรรมดี ๒. สมรรถภาพ ได้แก่มีความสามารถดี มีความเข้มแข็งอดทน มีสมาธิดี ๓. สุขภาพ ได้แก่มีความสุขในการเรียนรู้ในการฝึกฝนอบรมพัฒนาตนเอง ๔. อิศรภาพ ได้แก่ พ้นจากความทุกข์ไม่เป็นทาสของกิเลส โดยการพัฒนาตนเองทั้ง ๔ ด้านคือ ๑. ด้านกาย ๒. ด้านสังคม ๓. ด้านจิต ๔. ด้านปัญญา ทั้งสี่ด้านดังกล่าวนี้มีหลักการศึกษา ๓ ขั้นตอนได้แก่ ๑.

^{๕๕} ฝึกตนได้แล้ว หมายถึงฝึกตนได้ด้วยอริยมรรค ๔ (โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรคและอรหัตตมรรค) (พ.ร.อ. (บาลี) ๗/๑๒๕).

^{๕๖} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๓๒๑-๓๒๒/๑๓๓.

^{๕๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๕๑๖.

ขั้นรับรู้ ๒. ขั้นคิดไตร่ตรอง ๓. ขั้นการปฏิบัติ ทั้ง ๓ ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาไปสู่ความเป็นผู้มีปัญญาดด้วยธรรมทั้ง ๔ ประการ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ใน ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรคว่า

ธรรม ๔ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อการได้ปัญญา ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความไพบูลย์แห่งปัญญา ฯลฯ ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑. สัมปยุตตสังสวะ ๒. สัทธัมมัสสวนะ ๓. โยนิโสมนสิการ ๔. ชัมมานุชัมมปฏิบัติ ธรรม ๔ ประการนี้แลที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาชำแรกกิเลส^{๕๔}

และตรัสไว้ในพหุการสูตรโดยความเป็นธรรมที่มีอุปการะมากต่อมวลมนุษย์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้มีอุปการะมากแก่มนุษย์ ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑. สัมปยุตตสังสวะ ๒. สัทธัมมัสสวนะ ๓. โยนิโสมนสิการ ๔. ชัมมานุชัมมปฏิบัติ ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้แลมีอุปการะมากแก่มนุษย์^{๕๕}

ขั้นตอนการศึกษาทั้ง ๓ ขั้นตอนดังกล่าวแล้วนั้นเป็นขั้นตอนการศึกษาเพื่อให้เกิดปัญญาโดยผ่านกระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ครบทั้ง ๔ ด้าน ดังนี้

๑. ขั้นรับรู้ ได้แก่การคบสัตบุรุษและการฟังสัทธรรม เพราะการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนนั้น การรับรู้เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของกระบวนการการศึกษา ขั้นการรับรู้นี้จำแนกออกเป็น ๒ ประการคือ ๑. การรับรู้ที่เป็นองค์ประกอบภายนอกได้แก่ หนังสือ ตำรับตำรา ข้อมูลข่าวสาร คำสอนของสัตบุรุษหรือกัลยาณมิตร ๒. การรับรู้ที่เป็นองค์ประกอบภายในได้แก่ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารคำสอนของสัตบุรุษหรือคำแนะนำต่าง ๆ อันเป็นองค์ประกอบภายนอกด้วยความเข้าใจไม่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง รู้เท่าทันอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นตรงกับความเป็นจริง รับรู้ด้วยใจที่ประกอบด้วยความเข้าใจอย่างลึกซึ้งไม่เอนเอียงคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง

๒. ขั้นการคิดไตร่ตรอง ได้แก่ โยนิโสมนสิการกล่าวคือการคิดพิจารณาถึงสิ่งที่ได้รับรู้นั้นอย่างเป็นระบบระเบียบถูกวิธีเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งตามสถานะความเป็นจริงเป็นการสร้างคุณภาพของจิตให้คิดเป็น อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ฝึกฝนอบรมตน

๓. ขั้นการปฏิบัติ ได้แก่ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ หมายถึงการปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรมกล่าวคือการปฏิบัติดีต่อเนื่องกันไปตามสมควรอย่างถูกต้องตรงตามจุดประสงค์ของข้อปฏิบัติ

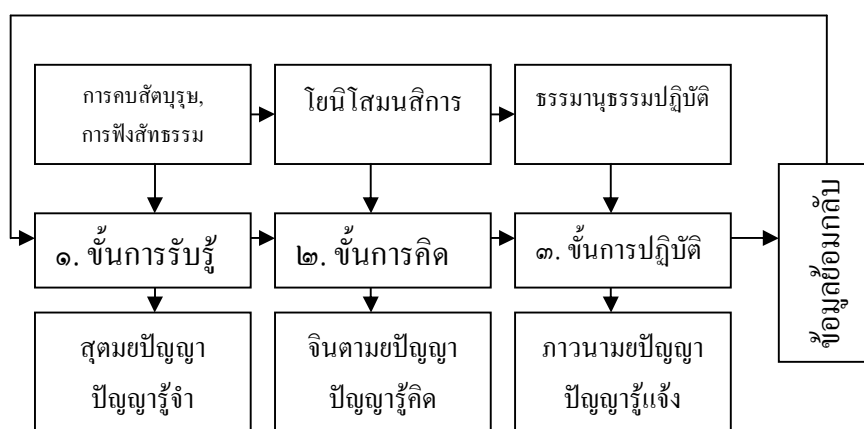
^{๕๔} ดูรายละเอียดใน ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓/๕๔๔.

^{๕๕} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๕/๓๖๓-๓๖๔.

ให้สอดคล้องระหว่างหลักการปฏิบัติอันเป็นส่วนย่อยกับหลักการปฏิบัติที่เป็นหลักใหญ่ เพราะการปฏิบัตินั้นเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญในการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา การศึกษาเล่าเรียนที่ขาดการปฏิบัติไม่ใช่การศึกษาที่สมบูรณ์ การปฏิบัติที่จะกล่าวในขั้นนี้มุ่งเอาขั้นการปฏิบัติที่เป็นโลกียะเท่านั้น^{๖๐}

กระบวนการศึกษาพัฒนาตนเองทั้ง ๓ ขั้นตอนดังกล่าวมานี้เป็นปัจจัยอันสำคัญที่เอื้อต่อการเรียนรู้ รู้จักจุดหมายหลักแก่นสารเนื้อแท้ของสิ่งที่รับรู้ โดยผ่านกระบวนการคิดอย่างโยนิโสมนสิการ เกิดเป็นปัญญา ๓ ระดับขั้นตามกระบวนการเรียนรู้ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลในทุกสถานการณ์ในชีวิตประจำได้ เป็นวัฏจักรของความเจริญตามกระบวนการศึกษาพัฒนาตนเองดังแผนภูมิแสดงกระบวนการศึกษาทั้ง ๓ ขั้น ดังต่อไปนี้

แผนภูมิ ๒.๒ แสดงกระบวนการศึกษาทั้ง ๓ ขั้น^{๖๑}

กระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขานั้นเป็นการศึกษาทั้ง ๓ ด้านคือ ศีล สมาธิ และปัญญา แล้วนำไปพัฒนาให้ครบทั้ง ๔ ด้านโดยมีองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยภายนอกคือกัลยาณมิตรผู้บอกกล่าวแนะนำชี้แนะแนวทางในการพัฒนาตนและปัจจัยภายในคือโยนิโสมนสิการได้แก่การคิดพิจารณาพิจารณาให้เห็นถึงคุณค่าแท้ของสิ่งที่ได้รับรู้นั้นคือ

ด้านที่ ๑ เกี่ยวกับศีลนั้น พัฒนาด้านกายและด้านสังคม พัฒนาด้านกายนั้นเป็นการพัฒนาทักษะชีวิตด้านการรับรู้ข้อมูลข่าวสารอย่างรู้เท่าทัน การใช้สอยหรือบริโภคปัจจัยต่าง ๆ ด้วย

^{๖๐} พระมหาอุทัย ฐิริเมธี, “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”, หน้า ๒๒๐.

^{๖๑} แผนภูมิ ๒.๒ แสดงกระบวนการพัฒนาทั้ง ๓ ขั้น พระมหาอุทัย ฐิริเมธี, “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”, หน้า ๒๒๐.

ปัญญา มีกิริยามารยาทเรียบร้อยดีงามตามกาลเทศะ เรียกว่าพัฒนาการส่วนกายนี้เป็นการปรับพฤติกรรมให้มีปฏิสัมพันธ์กับโลกวัตถุ สรีระ ด้านกายภาพ สิ่งแวดล้อมด้วยปัญญา ส่วนด้านสังคม เป็นการพัฒนาปรับพฤติกรรมให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สามัคคีกัน เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีวินัยจากภายใน ปฏิบัติตามกฎหมายกติกาของสังคม ลดละเลิกอบายมุขอันเป็นทางแห่งความเสื่อมทรามในชีวิต ไม่ทุจริต ดำรงชีพด้วยอาชีพสุจริตไม่สร้างปัญหาให้สังคมสิ่งแวดล้อม

ด้านที่ ๒ เกี่ยวกับสมาธินั้น เป็นการพัฒนาศักยภาพของจิตใจให้มีความตั้งมั่นไม่อ่อนแอจนคลอนแคลน มีความเข้มแข็ง เบิกบาน เป็นจิตที่มีคุณภาพกล่าวคือเป็นจิตที่มีคุณธรรม มีความกตัญญู เมตตากรุณา ละเอียดต่อความชั่วกลัวต่อบาปอกุศลกรรม เป็นจิตที่มีสมรรถภาพ กล่าวคือเป็นจิตที่มีสมาธิ จดจ่อตั้งมั่น เข้มแข็ง กล้าหาญ อดทน ขยันหมั่นเพียร มีกำลังใจ ไม่ย่อท้อ เป็นจิตที่มีสุขภาพกล่าวคือมีความเบิกบาน ผ่องใส ไม่เครียด มีความสุขสงบในการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง

ด้านที่ ๓ เกี่ยวกับปัญญานั้น เป็นการพัฒนาปัญญาให้มีความใฝ่รู้ รู้รอบ รู้จริง แก้ปัญหาได้ตั้งแต่การเริ่มพัฒนาปัญญาขั้นต้นคือ สุตมยปัญญาได้แก่ปัญญาคือความรู้ที่ได้มาจากการฟังจากกัลยาณมิตร จนสามารถแยกแยะได้ เข้าใจถูก นำไปสู่ปัญญาขั้นที่สองคือ จินตามยปัญญาคือความรู้ที่ได้ด้วยการเอาใจใส่คิดพิเคราะห์ พินิจพิจารณาด้วยหลักโยนิโสมนสิการ อันจะนำไปสู่ปัญญาขั้นที่สามคือ ภาวนามยปัญญาได้แก่ปัญญาความรู้ที่ได้มาแล้วการฝึกฝนอบรมตน เป็นปัญญาที่รู้สัจธรรมแห่งชีวิต รู้ตามความเป็นจริง นำไปสู่การแก้ปัญหา สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข^{๖๒}

๒.๓.๓ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การทำให้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า แพร่ออกไป แล้วมีการน้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติ เพื่อทำให้เกิดการศึกษาและการพัฒนาตนเองไปในทางที่ถูกที่ควร^{๖๓}

^{๖๒} พระมหาอุทัย ฐิริเมธี, “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”, หน้า ๒๒๒-๒๒๓.

^{๖๓} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ กงคฺปญฺโญ), คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๓.

การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีทั้งเชิงรับและเชิงรุก บางทีถ้าไม่ได้ทำความเข้าใจให้ดีก็จะไม่เห็นความแตกต่างในเรื่องนี้ ขณะที่พูดถึงการเผยแผ่เชิงรับ หมายถึงการเผยแผ่ด้วยการเทศน์การสอนธรรมเป็นหลัก ส่วนการเผยแผ่เชิงรุก หมายถึงการใช้การสงเคราะห์ในรูปแบบต่าง ๆ เป็นตัวนำคนเข้าหาธรรม ดังนั้น การศึกษาสงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นวิธีการเผยแผ่เชิงรุกเวลาที่พระสงฆ์ทำเรื่องขอเลื่อนหรือตั้งสมณศักดิ์ ผลงานด้านเผยแผ่ก็จะอยู่ที่ว่ามีคนเข้าวัดถือศีลฟังธรรมจำนวนเท่าไร มีคนเวียนเทียนจำนวนเท่าไร อย่างนี้เรียกว่า การเผยแผ่เชิงรับ แม้แต่การที่พูดถึงการเผยแผ่ของพระอัสสชิแก่ท่านไปบิณฑบาตในหมู่บ้านอุปติสสะปริพาชกเห็นท่านแล้วเลื่อมใสมาขอฟังเทศน์ พระอัสสชิก็เทศน์ว่า

“ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ
พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น
และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น
พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้”^{๖๔}

อุปติสสะฟังแล้วได้ดวงตาเห็นธรรมมาขอบวชนี้ก็เป็นการเผยแผ่เชิงรับ และในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น พระสงฆ์ต้องยึดหลักของการเผยแผ่ในโอวาทของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเป้าหมายในการพัฒนาสังคมให้ได้ก็คือ

- ๑) เว้นจากทุจริต คือประพฤติชั่ว ด้วยกาย วาจา ใจ
- ๒) ประกอบสุจริต คือประพฤติชอบด้วยการ วาจา ใจ
- ๓) ทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองใจ มีโลก โกรธ หลง^{๖๕} เป็นต้น

นอกจากนี้ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ สำหรับพระสงฆ์ผู้เป็นเจ้าอาวาส หรือรักษาราชการแทนเจ้าอาวาส มีหน้าที่จะต้องรับผิดชอบด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตามบทบัญญัติมาตรา ๓๗ (๓) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ดังนี้

มาตรา ๓๗ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้

- (๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและภิกษุ

^{๖๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๗๓. , (ธรรมที่เกิดแต่เหตุ คือ จันท์ ๕ ได้แก้ตัวทุกข้อ เหตุแห่งธรรม คือ สมุทัย ความดับแห่งธรรมเหล่านั้น คือ นิโรธและมรรคมีองค์ ๘ วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๖๐/๓๐) .

^{๖๕} ดูรายละเอียดใน ที. ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๕๐, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท (ฉบับประชาชน), พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๕.

ตามบทบัญญัตินี้ ได้จำแนกการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส หรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสจะต้องประพจน์ จะต้องปฏิบัติ จะต้องจัด จะต้องทำ อันเป็นการกิจ ประจำตลอดเวลาที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส หรือ รักษาการแทนเจ้าอาวาส แยกออกเป็น ๒ ประการ คือ

๑. เป็นฐานะในการจัดการศึกษา อบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต

๒. เป็นฐานะในการอบรมและสั่งสอนธรรมะแก่คฤหัสถ์

หน้าที่ในการเผยแผ่ของวัดหรือพระสงฆ์ คือ จัดการเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ องค์การเผยแผ่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๔ ได้กำหนดหน้าที่ของวัดต่าง ๆ เจ้าคณะตำบล คณะสงฆ์อำเภอ คณะสงฆ์จังหวัดเกี่ยวกับการเผยแผ่ไว้ดังนี้

๑) อบรมภิกษุสามเณร ให้มีสมณะสัญญาและอบรมในเรื่องจรรยา มารยาทตลอดถึงการ ปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างต่าง ๆ

๒) อบรมการทำวัตรสวดมนต์ให้เป็นไปโดยมีระเบียบเรียบร้อย

๓) หาอุบายวิธีให้ได้ยินได้ฟังโอวาท คำสั่งสอน หรือแนะนำที่เป็นประโยชน์

๔) แนะนำสั่งสอนอบรมประชาชนให้เข้าใจในศาสนพิธีและการปฏิบัติ

๕) เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม และให้ได้ยินได้ฟังเรื่องที่เกี่ยวข้อง พระศาสนาโดยถูกต้อง

๖) หาอุบายวิธีสกัดกั้นสัทธรรมปฏิรูปมิให้เกิดขึ้น บำบัดที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปโดยชอบ

๗) ขวนขวายเพื่อให้ศิษย์วัดมีความรู้ในเรื่องพระศาสนาและอบรมในทางศีลธรรม มีการไหว้พระสวดมนต์ เป็นต้น

๘) ขวนขวายจัดตั้งห้องสมุด เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาธรรม บาลี หรือเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน หรือขวนขวายจัดหาหนังสือที่เกี่ยวกับความรู้ทั่วไป ที่เกี่ยวกับการไหว้พระสวดมนต์ เป็นต้น

๙) ขวนขวายจัดหาเครื่องอุปกรณ์ในการเรียนภาษาไทยบางประเภทสำหรับชั้นประถม ขึ้น เพื่อให้เด็กที่ขาดสนใจใช้ในการเรียน^{๖๖}

^{๖๖} กรมการศาสนา, การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๘-๑๕๐.

กิจการเผยแผ่ของพระสงฆ์ วัด และ คณะสงฆ์ ในปัจจุบันมีทั้งแบบประเพณี แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ที่จัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเฉพาะขึ้นดำเนินการได้แก่

๑) การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทย มีการเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้าน ผู้อาราธนาและที่อื่น ๆ ในโอกาสต่าง ๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมดา คือ เทศน์รูปเดียว หรือเทศน์ปจฉาวิสัชนา ๒ รูปขึ้นไป และได้มีการปรับปรุง มีการเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หรือบันทึกแผ่นเสียงหรือแถบบันทึก นำไปเผยแผ่ในที่ต่าง ๆ และโอกาสต่าง ๆ

๒) การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่ การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมที่วัด หรือที่อื่น ๆ ในโอกาสต่าง ๆ หรือโดยทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ บันทึกแผ่นเสียง การพิมพ์หนังสือเทศน์ หนังสือธรรมะออกเผยแพร่ออก

๓) การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่ หรือเป็นสถานศึกษาเป็นการประจำ หรือครั้งคราว เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น^{๖๓}

สรุปแล้ว การเผยแผ่พระศาสนา เป็นการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้า ด้วยการอบรมสั่งสอนธรรม ให้แก่พระสงฆ์ สามเณร ให้แก่พุทธศาสนิกชน เพื่อเป็นการยังศรัทธาของพุทธศาสนิกชนให้เป็นคนดีของสังคมและประเทศชาติต่อไป

๒.๓.๔ ด้านการสาธารณูปการ

การสาธารณูปการ^{๖๔} หมายถึง การก่อสร้างและการปฏิสังขรณ์ ศาสนสถานของสงฆ์ เช่น โบสถ์ วิหาร เป็นต้น ส่วน สาธารณูปการที่นำการบริหารกิจการของสงฆ์ โดยบัญญัติไว้หน้าที่เจ้าอาวาส บำรุงรักษา วัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี กล่าวคือ

๑. การก่อสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน

๒. การอื่นเกี่ยวกับการวัด คือการสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา และการยก วัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง

๓. กิจการอื่น ๆ ของวัด เช่น การจัดงานวัด การเรียไร

๔. การศาสนสมบัติของวัด (ศบว.)

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๐-๑๕๑.

^{๖๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, หน้า ๑๑๖๕.

การสาธารณูปการ ใน ๔ ความหมายนี้ ส่วนมากบัญญัติไว้ในหน้าที่เจ้าอาวาส มาตรา ๓๗ (๑) ว่า “บำรุงรักษาวัดจัดกิจการ และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี”

ลักษณะงานการสาธารณูปการ ว่าโดยลักษณะแตกต่างกัน ๓ คือ

๑) การกระทำด้วยแรงความคิดแรงงานและทุนทรัพย์รวมถึงการควบคุม ได้แก่ การก่อสร้าง และการบูรณปฏิสังขรณ์ เป็นกิจการที่ต้องทำด้วยแรงความคิด กล่าวคือ การวางโครงการให้พอเหมาะกับกิจที่จะดำเนินการ เมื่อดำเนินการต้องใช้แรงงานให้พอเหมาะกับกิจการที่จะดำเนินการเมื่อดำเนินการต้องใช้แรงงานและทุนทรัพย์และใช้หลักบัญชีควบคุมด้วย ใครบอกกล่าวถึงการวางโครงการพอให้มองเห็น ควรเริ่มการคิดทำแผนผังวัดให้พอเหมาะสมกับสภาพวัด เช่น ควรกำหนดสร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิ ซึ่งเป็นหลักของวัดไว้ที่ใด โรงเรียนพระปริยัติธรรม หอสมุดมนต์ หอระฆัง หอกลอง ถนนหนทาง สนามหญ้าและอื่น ๆ ไว้ที่ใด แล้วเขียนแผนผังวัดเป็นหลัก และเขียนแบบแปลนสิ่งที่จะสร้างตามโอกาส และสิ่งที่จะสร้างขึ้นนั้นควรให้เป็นทรงไทยอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติ หรือยึดศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ขนาดใหญ่เล็กตามความคาดแหล่งทุนทรัพย์ เมื่อจะก่อสร้างเสนาสนะต่าง ๆ ตามแผนผังที่กำหนดไว้ และเสนาสนะที่สร้างต้องเป็นไปตามแบบแปลน แม้การบูรณปฏิสังขรณ์ ก็ถือแบบแปลนนี้เป็นหลักปฏิบัติ แต่ส่วนมากแผนผังวัดมักเขียนแล้วแต่คราวของอนุญาตสร้างวัดเมื่อเขียนแล้วต้องให้เป็นไปตามเดิม เว้นแต่มีการขยายบริเวณวัดให้กว้างขวางกว่าเดิม

๒) การกระทำด้วยเอกสารรายงาน ได้แก่ การดำเนินการด้านเอกสาร เช่น การขออนุญาตสร้างวัด ขอตังวัด ขอรวมวัด ขอย้ายวัด ขอยุบวัด ขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา ขอยกวัดร้างให้เป็นวัดมีพระภิกษุจำพรรษา และการขอยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง ขออนุญาตจัดงานวัด ขออนุญาตเรียไร การดำเนินการเหล่านี้ การขอยกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวง ปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ การอนุญาตจัดงานวัดและการขอเรียไร ปฏิบัติตามคำสั่งมหาเถรสมาคมว่าด้วยการนั้น การอื่น ๆ มีการขออนุญาตสร้างวัดเป็นต้น ปฏิบัติตามที่กำหนดในกฎกระทรวง บางเรื่องทางราชการเป็นเจ้าการ คณะสงฆ์เป็นส่วนประกอบ บางเรื่องคณะสงฆ์เป็นเจ้าการ ทางราชการเป็นเพียงส่วนประกอบ

๓) การทำโดยการจัดประโยชน์ ได้แก่ การดำเนินการในการรักษาทรัพย์สินใช้จ่ายทรัพย์สินและการจัดประโยชน์ของวัดโดยตรง คือ การศาสนสมบัติ เป็นงานละเอียดอ่อน ต้องปฏิบัติตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง^{๖๕}

^{๖๕} กรมการศาสนา, การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

การจัดการสาธารณูปการ เป็นการลงมือปฏิบัติงานสาธารณูปการตามลักษณะที่แยกกล่าว ย่อมมีวิธีปฏิบัติแตกต่างกันตามลักษณะของงาน จะขอแยกให้ข้อแนะนำเฉพาะการก่อสร้าง และการบูรณปฏิสังขรณ์ ส่วนอีก ๓ อย่าง คือ กิจการอันเกี่ยวกับการวัด กิจการของวัดอื่น ๆ และการศาสนสมบัติของวัด จัดแยกกล่าวอีกส่วนหนึ่ง

แผนผังวัด การกำหนดแผนผังวัด มิใช่เรื่องยุติตายตัว ย่อมมีข้อย้ายไปตามเหตุการณ์ให้คำนึงขนาดของวัดและชุมชนพร้อมสภาพที่ดินที่ตั้งวัดและความเหมาะสมเป็นสำคัญ

วัดขนาดเล็ก วัดขนาดเล็กและที่ตั้งอยู่ในชุมชนขนาดเล็กควรจัดแผนผังขนาดย่อย โดยให้มีถนนหนทางเชื่อมพองามกับให้มีสนามหญ้าและที่ปลูกต้นไม้ไว้ส่วนหนึ่ง เสนาสนะควรมีเฉพาะ ที่ขาดไม่ได้ คือ กุฏิ ศาลาการเปรียญและอุโบสถ ควรกันไว้เป็นเขตฌาปนสถาน พร้อมกะสิ่งก่อสร้างไว้ในแผนผัง คือ เมรุเผาศพ ศาลาบำเพ็ญบุญ ส่วนเสนาสนะอื่น ๆ ถ้าจำเป็นจริงจึงมีเพราะถือนโยบายประหยัด

วัดขนาดกลาง วัดขนาดกลางและตั้งอยู่ในชุมชนขนาดกลาง ที่ตั้งวัดกว้างขวาง ควรจัดแบ่งเป็นเขต คือ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตการศึกษาและเขตสาธารณะสงเคราะห์ ปันด้วยเขตถนนหรือลำคลอง จัดเป็นสนามหญ้าบริเวณปลูกต้นไม้ และเขตอภัยทาน ตามควรแก่ที่ตั้งวัดและชุมชน เสนาสนะควรมีมากกว่าวัดขนาดเล็ก คือ กุฏิเป็นหมู่ ศาลาเปรียญ อุโบสถ โรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนการศึกษาสงเคราะห์ หรือ ฌาปนสถาน ควรแยกออกเป็นส่วนหนึ่ง กำหนดสิ่งก่อสร้างให้ชัดเจน เช่น เมรุเผาศพ ศาลาบำเพ็ญบุญ ที่เก็บศพ โรงครัว

วัดขนาดใหญ่ วัดขนาดใหญ่และตั้งอยู่ในชุมชนขนาดใหญ่ ควรจัดแบ่งเขตให้เหมาะสมกว่าขนาดกลาง หรืออาจเพิ่มเขตจัดประโยชน์เข้าอีก เสนาสนะก็อาจมีมากกว่าและประณีตขึ้นตามสมควรที่ขนาดวัดและชุมชน การเขียนแผนผังวัดนี้ ขออุปถัมภ์บางส่วนได้จากกรมการศาสนาเพื่อให้ได้มาตรฐานแบบเดียวกัน เมื่อเขียนเสร็จแล้ว เสนอตามลำดับเพื่ออนุมัติเป็นหลักการต่อไป

การตกแต่ง วัดขนาดเล็ก ขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ก็ตาม ควรได้มีการแต่งตั้งให้นาวันรมย์เหมาะสมกับคำว่า อาราม เช่น จัดทำถนนเข้าวัดและภายในวัด จัดทำความสะอาดวัดประจำทุกสัปดาห์ จัดปลูกต้นไม้ขึ้นคันริมทาง จัดทำป้ายบอกชื่อวัด ทำป้ายประชาสัมพันธ์กิจการภายในวัด เขียนแผนผังวัดลงในกระดานขนาดใหญ่ติดไว้ในที่เปิดเผย การทำป้ายชื่อวัดนั้นขอให้บอกชื่อทางราชการ และให้ถูกต้องกันทั้งป้ายถนนแยกเข้าและป้ายหน้าวัด^{๓๐}

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕-๑๑๘.

อย่างไรก็ตาม การสาธารณูปการ เป็นงานที่ละเอียดอ่อน ที่ผู้ปฏิบัติโดยตรง คือเจ้าอาวาสซึ่งเป็นพระสังฆาธิการระดับวัด และเจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นต้องมีความสัมพันธ์กัน ๒ ประการคือ

๑. ควบคุมการสาธารณูปการ

๒. ส่งเสริมการสาธารณูปการ

การสาธารณูปการ ในพระพุทธศาสนาก็มีหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องการส่งเสริมการสาธารณูปการไว้ว่า พระพุทธศาสนาส่งเสริมพระภิกษุให้การเข้าไปมีบทบาทในสังคม และยกย่องการกระทำที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ประโยชน์สุขต่อสาธารณชน ดังเรื่องในอังคุตตรปิฎก^{๑๑} มีเรื่องเล่าว่า มหมมาฬได้นำผู้คนทำการพัฒนาท้องถิ่นด้วยการทำความสะอาดสถานที่ต่าง ๆ สร้างถนนหนทาง ศาลาที่พักคนเดินทาง ขุดบ่อน้ำกินน้ำใช้ สร้างสะพาน และสิ่งอันเป็นสาธารณประโยชน์อื่น ๆ เป็นจำนวนมาก การกระทำดังกล่าวมาถือว่า เป็นบุญกุศลมาก เมื่อเขาสิ้นชีวิตลง บุญกุศลนั้นได้อำนวยให้มาฬได้ไปเสวยสุขในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

จากแนวความคิดที่ว่า การให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือเป็นสาธารณกุศล เป็นบ่อเกิดแห่งการได้บุญกุศลมากทางหนึ่ง ประกอบกับมีพระสงฆ์เป็นผู้ชักนำประชาชนให้กระทำการเหล่านี้ยิ่งเป็นการเพิ่มบุญกุศล และนำมาซึ่งความมีชื่อเสียง ความเคารพยกย่องจากผู้อื่น ทั้งประชาชน มั่นใจในความเป็นผู้บริสุทธิ์หรือไว้ใจเคารพในตัวพระสงฆ์อยู่แล้ว พระสงฆ์ชักนำประชาชนให้เกิดการพัฒนาจึงประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี แนวความคิดเรื่องการทำบุญนี้ จึงได้กลายเป็นจุดสำคัญในการพัฒนาชุมชนต่อ ๆ มา สิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้สอดคล้องกับพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ในวนโรปสุตรวา^{๑๒}

ชนเหล่าใดปลูกสวนอันน่ารื่นรมย์^{๑๓}

ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ

และให้ที่พักอาศัย

บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้น

ทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ

ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้ว

ย่อมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน

^{๑๑} จุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๒๕๓-๒๕๔/๒๐๕-๒๐๕.

^{๑๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๓/๖๑

^{๑๓} สวนอันน่ารื่นรมย์ หมายถึงสวนไม้ดอกไม้ผลอันน่ารื่นรมย์ (ส.ส.อ.(บาลี) ๑/๔๓/๘๖)

๒.๓.๕ ด้านการสาธารณสงเคราะห์

การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การจัดกิจการอันเป็นสาธารณประโยชน์ของหน่วยงานหรือของคณะบุคคล หรือบุคคล เว้นแต่การนั้นอยู่ในขอบข่ายแห่งการศึกษาสงเคราะห์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจุนเจือกิจการของรัฐ หรือเอกชนที่ดำเนินการเพื่อสาธารณประโยชน์ หรือสถานที่ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของประชาชนทั่วไป^{๓๔}

การสาธารณสงเคราะห์ เป็นกิจการของคณะสงฆ์ที่กำหนดไว้ในอำนาจหน้าที่มหาเถรสมาคมข้อหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการสาธารณสงเคราะห์” (ม. ๑๕ ตริ) และในระเบียบการปกครองของคณะสงฆ์ส่วนกลาง ได้กำหนดไว้ว่า วิธีดำเนินการสาธนาอุปการและสาธารณสงเคราะห์ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม การสาธนาแยกโดยลักษณะ มี ๔ คือ

๑) การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเอง ซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการอบรมประชาชน ประจำตำบล กิจการเพื่อห้องสมุด เพื่อประชาชน การตั้งมูลนิธิเพื่อคนยากจนหรือกิจการอื่น ๆ การนี้มุ่งเอากิจการที่ทำเอง หรือโครงการที่กำหนดเอง ทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำ หรือกิจการชั่วคราว

๒) การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นซึ่งเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนกิจการของรัฐ หรือของเอกชน หรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล การจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์และอื่น ๆ การนี้มุ่งเอาเฉพาะส่งเสริมงานของผู้อื่น มิได้มุ่งถึงกิจการเฉพาะเรื่อง แม้การช่วยป้องกันยาเสพติดให้โทษ เช่น ยาบ้า หรือช่วยป้องกันการติดโรคเอดส์

๓) การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น สร้างถนนหนทาง ขุดลอกคูคลอง สร้างฌาปนสถาน (นอกวัด) สร้างการประปา สร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้าและอื่น ๆ ข้อนี้มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณประโยชน์

๔) การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในกาลที่ควรช่วยเหลือ เช่น การประสบอุทกภัย การประสบอัคคีภัย การประสบवादภัย หรือคราวหนาวจัด หรือเมื่อยามปกติตามโอกาส เช่น สงเคราะห์คนชรา คนพิการ และสงเคราะห์โดยประการอื่น การนี้มุ่งเฉพาะการช่วยเหลือบุคคลทั้งเป็นการประจำหรือการเฉพาะ^{๓๕}

^{๓๔} กรมการศาสนา, พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบและคำสั่งของคณะสงฆ์, หน้า ๓๓๑-๓๓๖.

^{๓๕} กรมการศาสนา, พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบและคำสั่งของคณะสงฆ์, หน้า ๑๒.

การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลชุมชนของพระภิกษุ นั้น อาจจะกระทบกับความเชื่อเดิมของท้องถิ่น พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์เผยแผ่ธรรม หรือพัฒนาสิ่งต่าง ๆ มิให้ขัดกับความเชื่อของเขาเหล่านั้น และให้ปรับธรรมเข้าหาแนวความเชื่อนั้น หรือถ้าแนวความเชื่อเดิมนั้นสามารถทำให้คนนั้นเป็นคนดีได้ พระองค์ก็ทรงอนุโลมตามประเพณีการปฏิบัติคนของชาวบ้าน ถ้าประเพณีนั้นมิได้เป็นภัยต่อชุมชนส่วนรวม จากแนวคิดเช่นนี้จึงทำให้พระสงฆ์และประชาชนโดยทั่วไปอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน^{๗๖}

อาศัยเหตุผลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์สามารถทำการสงเคราะห์ช่วยเหลือแก่สังคม เพราะประชาชนในปัจจุบันนี้หรือแม้ในอดีตกาลก็ตาม ยังมีปัญหาและความทุกข์ความเดือดร้อนทั้งทางวัตถุและทางจิตใจอยู่ เพราะความสามารถของรัฐในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนยังมีไม่ทั่วถึง ผู้ที่เป็นที่พึ่งได้ในยามนี้ คือ พระสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้รู้ธรรม สามารถแสดงข้อธรรมอันเป็นที่พึ่งของประชาชนให้คลายความกังวลและความทุกข์ในชีวิตลงได้

พระสงฆ์ไม่ได้มีบทบาทแค่การเผยแผ่ธรรมะ การให้คำปรึกษาหารือ การให้การศึกษานั่น แต่ยังมีพระสงฆ์อีกจำนวนหนึ่ง มีความรู้เรื่องยาสมุนไพร และด้านการรักษาโรค ความรู้เหล่านี้อาจจะจำเรียนมาสมัยเป็นชาวบ้าน หรือเรียนรู้ขณะเป็นพระภิกษุ เมื่อโรคภัยเกิดขึ้นกับประชาชนก็จะเข้าไปขอให้พระสงฆ์ทำการรักษาโรคให้ เพราะการแพทย์ในอดีตกาลยังไม่เจริญแม้การทำการรักษาโรคนั้นจะไม่ใช่วิชาของพระสงฆ์ก็ตาม แต่เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมจำเป็นต้องทำ โดยให้อยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย

ดังนั้น ชีวิตความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ได้ดำเนินไปด้วยอาศัยปัจจัย ๔ จากการอุปการะของคฤหัสถ์ เพื่อให้มีชีวิตดำรงอยู่ได้ตามอัธยาศัย พระภิกษุสงฆ์จึงควรมีความสำนึกในหน้าที่ของตนอยู่เสมอ นั่นคือ การเร่งศึกษาปฏิบัติธรรมไม่ประมาท ดังพุทธพจน์ในปัพพัตตอภินิหารสูตรว่า “บรรพชิตพึงพิจารณาอยู่เนื่อง ๆ ว่า ...การเลี้ยงชีพของเราเนื่องด้วยผู้อื่น ...วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่”^{๗๗}

เมื่อมีความสำนึกในหน้าที่ดังนี้แล้ว พระสงฆ์จึงควรตอบแทนอุปการะชาวบ้านด้วยการนำธรรมนั้น ๆ ที่ได้ศึกษาและปฏิบัติมาสั่งสอนอบรมประชาชนให้เกิดสันติสุขดังพุทธพจน์ว่า ในพหูการสูตรว่า

^{๗๖} รศ.ดร.ภัทรพร สิริกาญจน์, หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ แนวคิดและบทบาทของพระคัมภีร์ สวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน, (สถาบันไทยคดีศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑

^{๗๗} ดูรายละเอียดใน อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๔๘/๑๐๔

“ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย เป็นผู้มัวอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย พวกเขามุ่งเร่งเธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัชบริวาร แม้เธอทั้งหลาย ก็เป็นผู้มัวอุปการะมากแก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จึงแสดงธรรมอันดีงามในเบื้องต้น ท่ามกลางในที่สุด จึงประกาศแบบการครองชีวิตอันประเสริฐพร้อมทั้งอรรถ และ พหุญชนะบริสุทธิ์ บริบูรณ์ แก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายเถิด ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์ และบรรพชิตทั้งหลายต่างอาศัยกันและกันด้วย อามิสทานและธรรมทาน อยู่ประพฤติ พรหมจรรย์นี้เพื่อต้องการสลัดโอฆะ เพื่อทำความสิ้นทุกข์โดยชอบด้วยอาการอย่างนี้”^{๗๘}

๒.๔ บทสรุป

จากการได้วิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนา ทำให้ทราบว่า บทบาทของพระสงฆ์เป็นงานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงก็คือ การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ สามารถเป็นที่พึ่งทางจิตใจด้วยการประพฤตินั้นเป็นแบบอย่าง ส่วนการสงเคราะห์สังคมที่กำลังพัฒนาในแง่ของ

ด้านการปกครอง เป็นการปกครองในเชิงของธรรมาภิบาล คือ ดูแลกันโดยธรรม ปกครองกันแบบพอปกครองลูก อาจารย์ปกครองศิษย์ ดังปรากฏตัวอย่างที่เป็นต้นแบบให้เห็นชัดเจน คือ หน้าที่ของสังฆวิहारิกที่จะพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ และ หน้าที่ของพระอุปัชฌาย์จะพึงปฏิบัติต่อสังฆวิहारิก ครัสต้งให้พระอุปัชฌาย์และสังฆวิहारิก ตั้งจิตสนิทสนมในกันและกัน ให้พระอุปัชฌาย์สำคัญสังฆวิहारิกฉันบุตร ให้สังฆวิहारิกนับถือพระอุปัชฌาย์ฉันบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ต่างจะมีความเคารพเชื่อฟังกันและกัน ย่อมถึงซึ่งความเจริญอกงามในธรรม และมีการเอาใจใส่ดูแลการประพฤติปฏิบัติของบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัด ให้อยู่ด้วยความผาสุกให้ความอนุเคราะห์ในส่วนที่อยู่อาศัยและปัจจัยตามสมควร ช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่บรรพชิตคฤหัสถ์ด้วยพรหมวิหารธรรมตามสมควรแก่เหตุ

เมื่อดูในบริบทของหน้าที่ ต้องปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม ด้วยการบำรุงรักษาวัดให้เป็นไปด้วยดี ทั้งการก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์ การปรับปรุงตกแต่ง การกำหนดแบบแปลนแผนผัง ซึ่งล้วนแต่เป็นงานที่ต้องทำด้วยแรงเงินแรงงานและแรงความคิด อันเป็นส่วนสร้างสรรค์และเสริมสร้างส่วนที่เป็นวัตถุให้ปรากฏเป็นรูปธรรม และการจัดกิจกรรมของวัดก็ให้เป็นไปด้วยดี มีการจัดการศาสนสมบัติให้เป็นไปด้วยดี ดูแลและรักษา การใช้จ่าย การจัดหาทรัพย์สินของวัด ตลอดจนการบัญชีทั้งส่วนที่เป็นศาสนวัตถุ ศาสนสถาน และศาสนสมบัติของวัด

^{๗๘} พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๓/๔๘๖

ด้านการศาสนศึกษา หากจะมองบทบาทของพระสงฆ์ โดยมองจากพื้นฐานอันเป็นแก่นแท้ของคำสอนแล้ว ผู้เข้าสู่บรรดาแห่งสมณเพศ นั่นคือเข้าสู่สังคมสงฆ์ หมายถึงเข้าสู่วิถีแห่งการศึกษา ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า ศึกษา หมายถึง ข้อที่จะต้องศึกษา, ข้อที่จะต้องปฏิบัติ ได้แก่ ศีล เรียกว่า ศีลศึกษา สมาธิ เรียกว่า จิตศึกษา และปัญญา เรียกว่า ปัญญาศึกษา

การศึกษา, การเล่าเรียน เช่น ปริยัติศึกษา คำว่าศึกษานี้ตรงกับภาษาไทยว่า ศึกษา หมายถึงการเล่าเรียน ฟีกฝน และอบรม อีกความหมายหนึ่งใช้คำว่า เรียน หมายถึง เข้ารับความรู้จากผู้สอน, รับการฝึกฝนอบรมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจหรือความชำนาญ ส่วนบริบทในหน้าที่เป็นธุระจัดการศึกษาและอบรมให้มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ได้ศึกษาเล่าเรียน ทั้งแผนกบาลีและนักธรรม ธรรมศึกษา และบริบทในหน้าที่อำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล แก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่ขอใช้วัดเป็นที่จัดบำเพ็ญกุศล

ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หน้าที่ในการเผยแผ่ของพระสงฆ์ คือ จัดการเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติเป็นพลเมืองดีของประชาชาติ ด้วยการอบรมภิกษุสามเณร ให้มีสมณะสัญญาและอบรมในเรื่องจรรยา มารยาทตลอดถึงการปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างต่าง ๆ อบรมการทำวัตรสวดมนต์ให้เป็นไปโดยมีระเบียบเรียบร้อย หาอุบายวิธีให้ได้ยินได้ฟังโอวาท คำสั่งสอน หรือแนะนำที่เป็นประโยชน์ แนะนำสั่งสอนอบรมประชาชนให้เข้าใจในศาสนพิธีและการปฏิบัติ เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม และให้ได้ยินได้ฟังเรื่องเกี่ยวกับพระศาสนาโดยถูกต้อง หาอุบายวิธีสกัดกั้น สัทธรรมปฏิรูปมิให้เกิดขึ้น บำบัดที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปโดยชอบ ขวนขวายเพื่อให้ศิษย์วัดมีความรู้ในเรื่องพระศาสนาและอบรมในทางศีลธรรม มีการไหว้พระสวดมนต์ เป็นต้น ขวนขวายจัดตั้งห้องสมุด เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาธรรม บาลี หรือเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน หรือ ขวนขวายจัดหาหนังสือเกี่ยวกับความรู้ทั่วไป ที่เกี่ยวกับการไหว้พระสวดมนต์ เป็นต้น

ด้านการสาธารณูปการ การจัดการสาธารณูปการ เป็นการลงมือปฏิบัติงานสาธารณูปการ มีการก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ จัดแผนผังวัด ทั้งการควบคุมการสาธารณูปการ และ ส่งเสริมการสาธารณูปการ

ด้านการสาธารณสงเคราะห์ เป็นการดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ หรือสถานที่ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของประชาชนทั่วไป แต่ถ้าหากชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเอง ถ้าพระเป็นผู้นำท้องถิ่น ก็ควรมีบทบาทด้วยการเสนอแนะให้ความคิดริเริ่มว่าในชุมชนมีอะไรที่จะทำให้เกิดแก่ประโยชน์ส่วนรวม ทางวัตถุจะทำได้ก็โดยทางอ้อม ด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำ หรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่น มาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป โดยการสงเคราะห์นั้นต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและกาลเทศะ ด้วยการทำหน้าที่ให้

เหมาะสมกับบทบาท เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย วัตถุนิยมได้เข้ามามีบทบาทในสังคม หากพระสงฆ์แสดงบทบาททันตามปรากฏการณ์ของสังคมปัจจุบันก็จะสามารถแก้สภาพปัญหา จะส่งผลให้สภาพสังคมและประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้า

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า สถาบันศาสนาซึ่งมีส่วนประกอบที่สำคัญคือ วัดและพระสงฆ์เป็นสถาบันทางสังคมที่ได้รับการยอมรับและเป็นที่ยอมรับจากทุกฝ่าย ดังนั้นจึงเป็นการง่ายต่อการประสานงานในการพัฒนาชุมชน และการเข้าร่วมพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์เป็นการสืบทอดเจตนารมณ์ของพระศาสดา ซึ่งทรงมุ่งหวังให้พระสงฆ์เข้าไปช่วยเหลือสงเคราะห์สังคมเท่าที่พระสงฆ์จะทำได้ วัดในปัจจุบันนี้ ไม่ใช่สถานที่แบ่งแยกสถานะของวัดและบ้านออกจากกันอย่างสิ้นเชิง ยังมีความสัมพันธ์เกื้อกูลซึ่งกันและกันอยู่เสมอ ในทำนองเดียวกันพระสงฆ์ในปัจจุบันนี้ แม้มิใช่พระอริยสงฆ์ผู้ตัดกิเลสมุ่งเน้นนิพพานแต่ประการเดียว โดยไม่รับรู้ปัญหาของประชาชนทั้งหมดนั้นคงไม่ได้ พระสงฆ์จำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับฆราวาส เพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์ตามหน้าที่สมควรแก่สถานะ การก้าวเข้าไปช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้าน พระสงฆ์จึงมีบทบาทเป็นนักพัฒนาในด้านต่าง ๆ เพื่อความอยู่รอดของสังคมไทย ดังนั้นพระสงฆ์ในปัจจุบันจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้อนุเคราะห์ประชาชนทั้งในทาง เศรษฐกิจสังคม และ จิตใจ สติปัญญา เป็นสภาวะที่พึงอย่างแท้จริง ในสังคมปัจจุบันอย่างดีที่สุด

บทที่ ๓

บทบาทการพัฒนาสังคมตามแนวทางของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับบทบาทการพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ในด้านต่างๆ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่ท่านได้สร้างสรรค์ผลงานให้ปรากฏแก่สาธารณชน ซึ่งล้วนแต่มีคุณค่ายิ่งต่อชุมชน สังคม และประเทศชาติ ดังต่อไปนี้

๓.๑ ประวัติพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)

๓.๑.๑ ชาติภูมิ

พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) มีชื่อเดิม แก้ว นามสกุล ชนสุวรรณ เกิดเมื่อวันที่ ๒๕ เดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ ตรงกับวันศุกร์ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๒ ปีเถาะ เวลา ๒๑.๐๐ น. ณ ที่ตำบลกระสัง อำเภอกะสัง จังหวัดพระตะบอง ซึ่งในขณะนั้นยังเป็นอาณาจักรของประเทศไทย มีบิดาชื่อ กัน มารดา ชื่อ วงษ์

๓.๑.๒ ชีวิตและการศึกษาในวัยเยาว์

เมื่ออายุได้ ๑๒ ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณร ที่วัดจำบากมาศ ตำบลกระสัง อำเภอกะสัง จังหวัดพระตะบอง เมื่อวันที่ ๑ เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ซึ่งเป็นวัดที่อยู่ใกล้บ้าน ท่านเพื่อศึกษาเล่าเรียนชั้นสามัญ จนท่านได้มีความรู้อ่านและเขียนภาษาไทย และภาษาขอมได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะภาษาขอมปรากฏว่า ท่านมีความรู้แตกฉานเป็นพิเศษในขณะที่ท่านบวชเป็นสามเณรนั้น ท่านได้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนเป็นอย่างดี

๓.๑.๓ บรรพชาอุปสมบท

เมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบรรพชา ท่านจึงได้ทำการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ ที่วัดจำบากมาศ โดยมี พระปัญญาสุธรรม ซึ่งเป็นเจ้าอาวาส เป็นพระอุปัชฌาย์ และพระอาจารย์เผือก พุทฺธมฺโส วัดกระสัง เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และพระอาจารย์เกตุ แห่งวัดข่านีหัตถการ กรุงเทพมหานคร เป็นอนุสาวนาจารย์ เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๖

๓.๑.๔ การศึกษาในพระพุทธศาสนา

การศึกษาของพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) รายละเอียดสรุปได้ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๖๓ สอบได้นักธรรมชั้นตรี

จาก วัดปทุมคงคา กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๔๗๔ สอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค

จาก วัดมหาพฤฒาราม กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๔๗๕ สอบได้นักธรรมชั้นโท

จาก วัดมหาพฤฒาราม กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๔๗๕ สอบได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค

จาก วัดมหาพฤฒาราม กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๔๘๐ สอบได้นักธรรมชั้นเอก

จาก วัดมหาพฤฒาราม กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๔๘๐ สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค

จาก วัดมหาพฤฒาราม กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๔๘๑ สอบได้เปรียญธรรม ๖ ประโยค

จาก วัดมหาพฤฒาราม กรุงเทพมหานคร

๓.๑.๕ ชีวิตสมณะ

พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุแล้ว ท่านได้พิจารณาเห็นว่า การศึกษาของวัดทางบ้านนอกนี้ ยังไม่ค่อยเจริญก้าวหน้า โดยเฉพาะการศึกษาพระปริยัติธรรมและบาลี ท่านประสงค์จะศึกษาพระปริยัติธรรมและภาษาบาลีให้กว้างขวางยิ่งกว่าที่เป็นอยู่ จึงได้ตัดสินใจย้ายตามอาจารย์ของท่านเข้ามาจำพรรษาอยู่ที่วัดชานีหัตถการ กรุงเทพมหานคร ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา เมื่อท่านได้ย้ายเข้ามาจำพรรษาอยู่ที่วัดชานีหัตถการแล้ว ก็ได้เริ่มศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรมและภาษาบาลีควบคู่กันไปด้วย และได้เรียนอย่างจริงจัง เนื่องจากการศึกษาสมัยนั้น ยังไม่ค่อยก้าวหน้าเหมือนสมัยนี้ ตำราเรียน สมุด ดินสอ และอุปกรณ์การศึกษาต่าง ๆ ยังไม่ค่อยมีใช้มากนัก ต้องอาศัยสมุดข่อย หรือใบลานแทนสมุด และเหล็กจารแทนดินสอ และต้องศึกษาจากอาจารย์เท่านั้น ไม่มีโอกาสที่จะไปค้นคว้าจากหนังสืออื่น ๆ เนื่องจากหนังสือหายาก เมื่ออาจารย์สอนมาเท่าใดก็ต้องจดจำไว้เท่าที่อาจารย์สอนมาให้แต่ละวัน และโดยเฉพาะการศึกษาภาษาบาลีนั้น จะต้องเรียนตามหลักสูตร “มูลกัจจายนะ” ซึ่งจะต้องใช้ความจำและความเข้าใจอย่างยอดเยี่ยมจริงๆ ในขณะที่ท่านได้ศึกษาพระปริยัติธรรมและบาลีอยู่นั้น ท่านได้รับภาระหน้าที่เป็นครูสอน

ธรรมและบาลี ณ วัดขานีหัตถการ และวัดอื่น ๆ ที่ไม่มีครูสอนอีกด้วย เช่น วัดหลักสองราษฎร์บำรุง ตำบลหลักสอง อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร วัดใหญ่บ้านบ่อ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร เป็นต้น

ในการย้ายมาเป็นครูสอนภาษาบาลีในสำนักวัดใหญ่บ้านบ่อนี้เอง ทำให้ชื่อเสียงของท่านปรากฏ ชัดแก่สายตาของประชาชน ในจังหวัดสมุทรสาคร และจังหวัดใกล้เคียงเป็นอย่างมาก ประชาชนและพระภิกษุสามเณร ตลอดจนพระเถระชั้นผู้ใหญ่ รู้จักท่านและวัดใหญ่บ้านบ่อได้ดีขึ้น เนื่องจากท่านได้ปลูกฝังการศึกษาไว้ที่วัดใหญ่บ้านบ่ออย่างสุดความสามารถ เพื่อให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่อนุชนรุ่นหลังนั่นเอง ช่วงระยะเวลาไม่นานนัก การศึกษาของวัดใหญ่บ้านบ่อก็เจริญก้าวหน้า มีนักศึกษาที่เข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรมและบาลีเป็นจำนวนมาก จึงเป็นนักเรียนที่มั่นคง และมีชื่อเสียงในจังหวัดสมุทรสาครสำนักหนึ่ง นักศึกษาหลายต่อหลายรุ่นที่เรียนจากสำนักวัดใหญ่บ้านบ่อ ได้เป็นมหาเปรียญเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นผลงานของท่าน ที่ได้ผลิตนักศึกษาเหล่านี้ขึ้นมาเพื่อเป็นการเผยแผ่ความรู้ของท่าน เพื่อถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้อื่นอีกต่อหนึ่ง นอกจากนี้ท่านยังเป็นที่รัก เป็นที่เคารพ นับถือ ของชาวดำบล บ้านบ่อ และตำบลใกล้เคียงเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในหมู่ประชาชน ท่านเป็นอาจารย์สอนนักธรรมและบาลีอยู่ที่วัดใหญ่บ้านบ่อตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๖ รวมระยะเวลาที่อยู่วัดใหญ่บ้านบ่อเป็นเวลา ๘ ปีเศษ และในขณะนั้น วัดคลองตันราษฎร์บำรุง ตำบลคลองตัน อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ขาดเจ้าอาวาสชั่วคราว ประชาชนพร้อมพระภิกษุ สามเณร ที่วัดคลองตัน จึงมีความเห็นพ้องต้องกันว่าควรจะอาราธนา พระเทพสาครมุนี (มหาแก้ว) ในขณะนั้น มาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสที่วัดคลองตัน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๖ เป็นต้นมา กาลเวลาผ่านไปโดยลำดับ ชื่อเสียงของพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ได้แผ่กระจายไปทั่วทุกสารทิศ เป็นที่ เลื่องลือ ไปทั่วในที่ต่าง ๆ ที่อยู่ในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง ทำให้คนได้รู้จักวัดคลองตันมากขึ้นทุกขณะ จนความเจริญรุ่งเรืองของวัดคลองตันได้เจริญถึงขีดสุด พร้อมชื่อเสียงของพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ก็มีชื่อเสียงถึงขีดสูงสุดเช่นกัน ต่อมาท่านจึงได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร เมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๕ และแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดสุทธาวาสวราราม (วัดช่องลม) ตำบลท่าฉลอม อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร และเป็นเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๕ สืบแต่นั้นเป็นต้นมา

๓.๑.๖ สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๔๙๔	เป็นพระครูสัญญาบัตร ที่ พระครูสาครรัตนมณี
พ.ศ. ๒๔๙๗	เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ พระสาครรัตนมณี
พ.ศ. ๒๕๐๑	เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ พระราชสาครมณี
พ.ศ. ๒๕๑๐	เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ พระเทพสาครมณี

๓.๑.๗ ตำแหน่งทางการศึกษา

พ.ศ. ๒๔๗๓	เป็นครูสอนบาลีที่วัดข่านิหัตถการ
พ.ศ. ๒๔๗๗	เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมที่วัดหลักสองราษฎร์บำรุง
พ.ศ. ๒๔๗๘	เป็นครูสอนบาลีและนักธรรมที่วัดใหญ่บ้านบ่อ
พ.ศ. ๒๔๘๘	เป็นเจ้าสำนักเรียนวัดคลองตันราษฎร์บำรุง
พ.ศ. ๒๔๘๙	เป็นกรรมการตรวจธรรมสนามหลวง
พ.ศ. ๒๔๙๕	เป็นเจ้าสำนักเรียนวัดช่องลม และเป็นผู้อุปการะโรงเรียนวัดช่อง

ลม(เปี่ยมวิทยาคม)

๓.๑.๘ ตำแหน่งทางการปกครอง

พ.ศ. ๒๔๘๒	เป็นพระกรรมวาจาจารย์
พ.ศ. ๒๔๘๘	เป็นเจ้าอาวาสวัดคลองตันราษฎร์บำรุง
พ.ศ. ๒๔๘๙	เป็นพระอุปัชฌาย์
พ.ศ. ๒๔๙๕	เป็นเจ้าอาวาสวัดช่องลม (อารามราษฎร์)
พ.ศ. ๒๔๙๕	เป็นเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร
พ.ศ. ๒๕๐๙	เป็นเจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม (อารามหลวง)

๓.๑.๙ วาระสุดท้ายของชีวิต

พระเทพสาครมณี (หลวงปู่แก้ว) ได้อุทิศชีวิตและร่างกายให้กับพระศาสนาและสังคมอย่างไม่หยุดยั้ง ประกอบกับท่านเป็นผู้ที่มีจิตใจเด็ดเดี่ยว มั่นคง และหนักแน่น ตลอดชีวิตของท่านไม่เคยหยุดนิ่งที่จะสร้างคุณความดี เพราะความรับผิดชอบในหน้าที่ การงาน ตลอดชีวิตของท่าน ตั้งแต่บวช จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๒๔ พระเทพสาครมณี (หลวงปู่แก้ว) ไม่เคยเจ็บป่วยมากถึงกับต้องเข้ารับรักษาตัวในโรงพยาบาลเลย จนกระทั่งประมาณเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๔ ท่านได้เดินพลัดตกบันได เท้าแพลง เดินไม่ได้หลายเดือน ถึงกระนั้นท่านก็ยังทำกิจวัตรของท่าน โดยการใช้รถเข็น เพื่อปฏิบัติภารกิจของท่านตามปกติ เพราะความเป็นผู้มีขันติและความเป็นผู้มีอุทิศตน

วิริยะ อันแรงกล้า ท่านก็ได้ทำหน้าที่ทั้งในด้านการปกครอง ด้านสังคม และในตำแหน่งหน้าที่ที่ท่านรับผิดชอบอยู่อย่างไม่ยอมหยุด

ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ท่านได้เริ่มป่วยบ่อยครั้ง ส่วนใหญ่จะเป็นไข้หวัด และอ่อนเพลีย วิงเวียนศีรษะ และไม่ค่อยมีแรง คณะกรรมการและศิษยานุศิษย์ต้องการที่จะให้ท่านได้พักผ่อนให้มาก จึงได้นำท่านไปพักรักษาตัวที่โรงพยาบาลพญาไท กรุงเทพมหานคร เป็นเวลาเกือบเดือน เมื่อท่านหายเป็นปกติแล้ว จึงได้นำกลับมาพักผ่อนที่วัดตามเดิม โดยให้หมอมารักษาเช็คร่างกายอยู่เป็นประจำ พร้อมให้ศิษยานุศิษย์คอยเอาใจใส่ดูแลท่านอย่างใกล้ชิด ถึงกระนั้น อาการป่วยของท่านก็มีบ่อยขึ้น เนื่องจากท่านไม่ยอมทิ้งภารกิจเกี่ยวกับพระศาสนา โดยท่านจะพูดอย่างเด็ดเดี่ยวว่า “แม้วิญญูณจะทิ้งร่างกายไปก็ตามที่เถอะ แต่เมื่อชีวิตยังมีอยู่ จะไม่ยอมทิ้งกิจพระศาสนาโดยเด็ดขาด”

ปี พ.ศ. ๒๕๒๖ พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ได้เข้าพักรักษาตัวที่โรงพยาบาลพญาไท อีกหลายครั้ง ส่วนใหญ่เป็นโรคอ่อนเพลีย วิงเวียนศีรษะ และไข้หวัด แต่เมื่อเข้าพักรักษาตัวไม่นานท่านก็หายเป็นปกติทุกครั้ง จนกระทั่ง วันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๖ อาการป่วยของท่านก็เริ่มขึ้นอีกเวลาประมาณ ๑๖.๐๐ น. ท่านได้เรียกพระครูวินัยธรพิเชษฐ์ ฐมฺมธโร ซึ่งเป็นเลขานุการฯ ของท่านไปหา และบอกว่า “หลวงปู่จะไปโรงพยาบาล” ให้พระครูวินัยธร ไปเป็นเพื่อนพร้อมทั้งได้เรียก คุณวิเชียร กรวิชัย ซึ่งเป็นไวยาวัจกร พร้อมทั้งคุณประเสริฐ ทองสมุทร และคุณทองหล่อ เกตุแก้ว ได้นำเอารถมารับท่านไปยังโรงพยาบาลพญาไท ในเย็นวันนั้น เมื่อแพทย์ตรวจเช็คร่างกายแล้ว ท่านจะกลับวัด เพราะเป็นเทศกาลในการเข้าพรรษา แต่แพทย์เห็นว่าอาการของท่านยังไม่เป็นที่น่าไว้วางใจ จึงขอร้องให้ท่านอยู่พักที่โรงพยาบาลสักระยะหนึ่งก่อน แต่ท่านต้องการกลับวัด และบอกว่าท่านไม่เป็นอะไรมากนัก พอที่จะกลับวัดได้ คณะกรรมการที่ติดตามท่านไปที่โรงพยาบาลและแพทย์ต่างก็อ่อนวอนให้ท่านพักอยู่รักษาตัวที่โรงพยาบาลสักระยะ ผลสุดท้ายท่านจึงยอมพักรักษาตัวที่โรงพยาบาลพญาไทในห้อง ไอ.ซี.ยู. เป็นเวลา ๑ คืน อาการของท่านดีขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งวันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๖ อาการของท่านก็นับว่าเกือบจะเป็นปกติแล้ว และตั้งใจว่าจะกลับไปวัดได้ในวันรุ่งขึ้น และแพทย์ก็อนุญาตให้กลับได้แล้ว เพราะเห็นว่าอาการไม่น่าวิตกเหมือนเมื่อมาใหม่ ๆ ซึ่งตลอดทั้งวัน คณะศิษย์ และท่านที่เคารพนับถือ ต่างก็ทยอยกันไปเยี่ยมท่านเป็นจำนวนมาก แต่ละคนเห็นอาการของท่านแล้ว ต่างก็เบ้าใจกันไปต่าง ๆ กัน เพราะคิดว่าอย่างไรเสียท่านคงจะหาย และกลับวัดได้ตามที่ท่านต้องการ

จนกระทั่งเวลาประมาณ ๒๐.๐๐ น. พระมหาสมบุญ ปญฺญาวุโธ และคณะที่ไปเยี่ยมท่านตั้งแต่ตอนเย็น วันนั้นต่างพูดคุยกันในห้องพักนั้นอย่างปกติ โดยคุยกับท่านบ้าง คุยกันเองบ้าง เพราะดีใจที่ท่านหายดีแล้ว ท่านจึงเตือนว่า ให้กลับวัดได้แล้ว ไม่ต้องห่วงเพราะดี

มากแล้วเดี๋ยวจะขาดพรรษา พระมหาสมบุรณ์ และคณะจึงกลับวัดเป็นคณะสุดท้ายของคืนวันนั้น โดยไม่ได้เฉลียวใจเลยว่า อะไรจะเกิดขึ้นกับท่าน และกลับมาวัดด้วยอาการที่จิตใจและเบาใจ โดยเหลือ พระประจวบ สุนทรนาโณ ซึ่งเป็นพระอุปัฏฐาก อยู่เฝ้าไว้เพียงรูปเดียว และพระประจวบ ก็คอยเฝ้าท่านอย่างใกล้ชิด

เวลาประมาณ ๒๔.๐๐ น. ท่านได้ตื่นขึ้นเพื่อเข้าห้องน้ำ พระประจวบก็ได้ประคองให้ท่านเข้าห้องน้ำ เมื่อเสร็จกิจแล้วก็กลับมานอนตามปกติ ท่านก็นอนหลับ

เวลาประมาณ ๐๓.๓๐ น. ท่านได้ตื่นขึ้นและเข้าห้องน้ำอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเสร็จแล้วท่านก็นั่งอยู่บนเตียง และบอกให้พระประจวบหยิบบุหรี่ไปจากให้ท่านสูบ พระประจวบก็มวนบุหรี่ไปจากให้ท่านและจุดให้ท่านสูบ ท่านก็นอนสูบบุหรี่อย่างใจเย็น และอารมณ์ดี เมื่อบุหรี่ดับ พระประจวบ ก็คอยจุดให้ท่าน เมื่อบุหรี่จวนจหมดมวนท่านก็วางไว้ที่เขี่ย แล้วท่านก็ถามพระประจวบว่า “เมื่อเวลาเท่าไรแล้ว” พระประจวบตอบว่า จวนตี ๔ แล้ว ท่านก็พยักหน้ารับรู้แล้ว บอกพระประจวบว่า ให้ถอยออกไปก่อน บอกให้ไปนอนต่อเถะยังดึกอยู่ พระประจวบคิดว่า ท่านต้องการความสงบ เพื่อสวดมนต์ ภาวนา เพราะตามปกติท่านได้ทำอยู่เป็นประจำ แต่ก็นึกเฉลียวใจว่าตามปกติเวลาเมื่อตี ๔ ท่านไม่เคยบอกให้ไปนอนเลย เพราะใกล้สว่างแล้ว พระประจวบ ซึ่งเป็นผู้อุปัฏฐาก ก็กลับมานอนอ่านหนังสือพิมพ์บ้าง เดินไปเดินมาบ้าง จนเวลา ๐๕.๐๐ น. เห็นท่านนอนหลับตา ก็เดินเข้าไปจับดู เหมือนกับว่าท่านกำลังหลับ น้ำเกลือที่ให้อยู่หยดอยู่ตามปกติ พระประจวบ คิดว่าท่านนอนหลับจึงไม่รบกวนท่าน สักพักหนึ่งพระประจวบ จุกคิดว่า ปกติท่านเป็นคนตื่นง่ายเมื่อถูกตัวท่านจะต้องรู้ตัว จึงรีบเข้าไปจับดูและเอานิ้วไปแตะที่จมูกท่าน ปรากฏว่าท่านไม่หายใจเสียแล้ว ด้วยความตกใจ รีบไปเรียกพยาบาลมาโดยเร็ว เมื่อพยาบาลมาตรวจดู พบว่าท่านยังตัวอุ่นอยู่ จึงรีบปั๊มหัวใจ เพื่อช่วยเหลือท่านแต่มีอาจช่วยได้ พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) กลับมาวัดจริงตามประสงค์ของท่าน แต่ท่านกลับมาเพียงร่างกายเท่านั้น วันศุกร์ที่ ๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๖ เวลา ๐๔.๔๕ น. ท่ามกลางความอาลัยของศิษยานุศิษย์ และผู้ที่เคารพโดยทั่วไป

๓.๒ บทบาทด้านการพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)

พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ฉายา สุวณฺณโชโต อายุ ๗๕ ปี ๘ เดือนเศษ พรรษา ๕๕ ป.ช.๖ น.ธ. เอก อดีตเป็นเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร และเจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม ตำบลท่าฉลอม อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร ท่านเป็นพระภิกษุสงฆ์ที่มีบทบาทและผลงานในการพัฒนาสังคมและเผยแผ่พระพุทธศาสนา จนเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาแก่บุคคลโดยทั่วไป

ดังนั้นบทบาทการพัฒนาสังคมของท่านจึงควรค่าแก่การศึกษาเพื่อนำไปเป็นประโยชน์ในการปฏิบัติตนเพื่อพัฒนาศาสนาและสังคม ดังนี้

๓.๒.๑ ด้านการปกครอง

ในด้านการปกครองนั้น พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) นับว่าท่านเป็นแบบอย่างที่ดี เครื่องจักรระเบียบวินัยเหนือสิ่งใดทั้งหมด เช่น การวางระเบียบแบบแผน และกติกากว้างขวางเคร่งครัด ให้ลูกวัดหรือผู้อยู่ได้บังคับบัญชาของท่าน ให้ปฏิบัติตามระเบียบ กฎ กติกาอย่างจริงจัง เมื่อลูกศิษย์ทำอะไรผิดพลาด ท่านก็เรียกมาว่ากล่าวตักเตือน ชี้แจงสิ่งที่ผิดถูกให้เข้าใจ และในบางโอกาสก็ลงโทษบ้างพอสมควรแก่ผู้ที่ฝ่าฝืนระเบียบ ท่านมองศิษย์ของท่านทุกคนเหมือนลูกในไส้ เสมือนอยู่ในครอบครัวเดียวกัน คุณความดีอันนี้ย่อมปรากฏชัดแก่สายตาต่อคณะศิษย์ และผู้อยู่ได้บังคับบัญชาทุกท่านอย่างดียิ่งแล้ว โดยไม่อาจปฏิเสธได้

ผลงานด้านการปกครองของพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๖ เป็นต้นมา โดยตำแหน่งแรกที่ท่านได้รับได้แก่ ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดคลองตันราษฎร์บำรุง ตำบลคลองตัน อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่เจ้าอาวาสวัดคลองตันโดยสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับวัดคลองตันเป็นอย่างมาก เช่น การก่อสร้างถาวรวัตถุ และการจัดระเบียบวินัยในการปฏิบัติ ของพระภิกษุสามเณร ภายในวัด และการจัดระเบียบการปฏิบัติของประชาชนต่อวัด ซึ่งท่านได้สร้างควบคู่กันไป นอกจากนั้น ท่านยังได้สร้างคนในตำบลคลองตันให้เป็นคนดีมีศีลธรรม รู้จักผิดชอบชั่วดี จนเป็นที่รัก ที่เคารพและเทิดทูนเป็นอย่างยิ่ง ท่านได้เป็นเจ้าอาวาสวัดคลองตัน เป็นเวลา ๕ ปี ซึ่งในขณะนั้นทำให้วัดคลองตันมีชื่อเสียงและมีความเจริญอย่างถึงขีดสุด พร้อมทั้งชื่อเสียงของ พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ที่มีชื่อเสียงอย่างถึงขีดสูงสุดเช่นกัน

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๕ พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ได้รับแต่งตั้งดำรงตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดสุทธาวาสวราราม (วัดช่องลม) และเป็นเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งผลงานด้านการปกครองของท่านขณะดำรงตำแหน่งดังกล่าว สามารถสรุปได้จากบันทึกของพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ขณะย้ายมาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสุทธาวาสวราราม และเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร ดังนี้

“สมัยหนึ่ง ในอดีตกาลที่ผ่านมาไม่นานนัก ซึ่งเป็นวันกระอักกระอ่วนใจเป็นอย่างมาก อีกครั้งหนึ่ง เพราะเป็นวันจากวัดที่เคยอยู่เคยนอนมานานวันพอ ดู ถ้าจะนับปีตั้งแต่ย่างเข้าและย่างออก ๑๐ ปี แต่ถ้านับพรรษาก็เพียง ๘ พรรษาเท่านั้น วัดนั้นคือวัดคลองราษฎร์บำรุง ตำบลคลองตัน อำเภอ บ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นเจ้าอาวาส และเผยแผ่จังหวัดสมุทรสาครพร้อมทั้งว่าที่พระอุปัชฌาย์ และสมณศักดิ์ เป็นพระครูสาครรัตนมุนีนับเป็นธรรมดา

ของคนที่มีภาระอย่างนี้ทั่วไป เมื่อถึงคราวนิราศจากวัดเคยอยู่เคยนอกแล้วช่วงุ่นวายในใจ เพราะกิเลสคือ ความอาลัยนั้นยังมีคงอยู่ในสันดาน มันพาให้พาล่านลามเลียทั่วไป

วันนิราศเมื่อกล่าวโดยวัน เวลา ที่แน่นอนแล้ว คือ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ตรงกับวันศุกร์ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๗ ปีมะโรง เวลา ๐๗.๓๐ น. เป็นเวลาจากแน่นอนแม้ไม่ปรารถนาจะจากมันก็จำยอม เพราะถึงเวลาที่ได้กำหนดไว้แน่นอนตายตัวแล้ว มัวโอ้อ้อไม่ได้ ตอนนี้ยังต้องใช้โอ้ได้เล่มเก่า จัดออกมาฟาดฟันสิ่งกีดขวางเตียนโล่งราบคาบเป็นหน้ากลอง เป็นช่องเป็นฉากรไปเลย หันมากราบพระที่กุฏิ ลาเป็นครั้งสุดท้าย มิได้ไปลาพระประธานในพระอุโบสถ เพราะได้กราบลาออกตั้งแต่วันวานเรียบร้อยแล้ว ถอยลงจากกุฏิไป ซึ่งมีคนแจวเรือจ้างนั่งรออยู่ในเรือหน้าวัดแล้ว ตามหน้ากุฏิในบริเวณหน้าวัด ไม่เจอใครเลยแม้แต่คนเดียว ทั้งนี้เพราะในคลองหน้าวัดน้ำแห้งผาก เขากันทยอยเรือไป รอคอยส่งกันหน้าวัดบางยาง ข้าพเจ้าไม่มีใครนอกจากคนแจวเรือจ้างเป็นคู่ชีวิต

ตอนนี้เมื่อข้าพเจ้าลงถึงเรือจ้าง หันไปทางหัวเรือเจอเด็กศิษย์คู่ในอีกคนหนึ่ง อายุ ๑๓ ขวบ คือเด็กชายสังัด เกตุแก้ว (ปัจจุบันเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดตึกมหาชยารามสมุทรสาคร) ไม่รู้ว่ามันมาอย่างไร มานั่งทางหัวเรือ ถือกระเป๋านั่ง ๑ ใบ ในกระเป๋านั้นมีสังฆาฏิ ๑ ผืน จีวรครอง ๑ ผืน และผ้าอาบน้ำ ๑ ผืนเท่านั้น พร้อมทั้งตัวกระเป๋านั้น มีความยาวประมาณ ๑๔ นิ้ว

อ้าว นิราศจากวัดไหน ก็นิราศจากวัดมาอยู่วัดช่องลม คือ วัดสุทธิวาตวราราม ทุกวันนี้ยังงៃเล่า ทั้งนี้โดยคำสั่งของเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาครรูปเก่า ซึ่งในขณะนั้นท่านเป็นที่พระสมุทรคุณากร แต่ได้ย้ายไปเป็นเจ้าคณะจังหวัดนครปฐมแล้ว แต่ท่านยังไม่ขาดจากเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาครของจังหวัดนี้ เพราะจังหวัดนี้ยังไม่มีเจ้าคณะจังหวัด ให้ข้าพเจ้าย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสวัดช่องลม คำสั่งฉบับนี้ ข้าพเจ้าเก็บไว้ที่วัดคลองตัน ค้นหาไม่พบ จึงไม่สามารถนำมาลงในที่นี้ขณะนี้ได้ ไม่มีโอกาสที่ไปขอค้นเอาสำเนาที่ท่านให้มา ก็เรื่องอะไรเล่า จึงย้ายจากเจ้าอาวาสมาเป็นเจ้าอาวาส ทั้งๆ ที่ครูู้สึกว่าทะแม่งๆ ชอบกล มันคงมีอะไรๆ อยู่... แล้วมันก็มีจริงอย่างว่า คิดว่าเล่าลือทำนองเดียวกันกับความฝัน มันก็กลายเป็นความจริงขึ้นมา ข้าพเจ้าขอกเล่าโดยความสัตย์จริงไว้ในหนังสือเล่มนี้ทุกประการโดยเอาสมณเพศของข้าพเจ้าเป็นประกัน ตั้งแต่ปากกาจดเป็นตัวหนังสือแรกจนกระทั่งตัวสุดท้าย โดยมีให้กลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เท่าที่ข้าพเจ้าทรงจำมา พร้อมทั้งหลักฐานพยานบุคคล พยานวัตถุ พยานเอกสาร

เรื่องมีอยู่ว่า ในต้นต้น พ.ศ. ๒๔๕๔ มีเสียงแว่วๆ ว่าท่านเจ้าคุณสมุทรคุณากร เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร ย้ายไปเป็นเจ้าคณะจังหวัดนครปฐม แล้วก็เงียบหายไป แม้ข้าพเจ้าเองก็ไม่ได้นำไปพูดที่ไหน แม้นึกคิดอะไรเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็ไม่นึกคิด จะเป็นด้วยไม่อาจเอื้อม หรือไม่

ไฟฝัน เพราะเห็นว่าตำแหน่งสูง จนกลัวจนสิ้นดีก็ยากที่จะเดา แล้วก็ลี้ภัยดับสูญไป ในกาลต่อมา ตรงกับแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ พ.ศ. ๒๔๕๔ ข้าพเจ้าไปในงานผูกพัทธสีมาในคืน ๑๕ ค่ำ ไม่ขอระบุด บุกคล เพราะไม่เหมาะสม พุดเพียงเท่านั้นเจ้าของวัดและเจ้าของวาจานี้รู้เอง ข้าพเจ้าเกิดสงสารคนแจวเรือจ้างขึ้นมา เพราะถึงเวลนอนแล้วไม่ได้นอน สั่งให้จอดหน้าวัดนั้น ข้าพเจ้านั่งเฝ้าเรือเอง ครั้งจะขึ้นไปบนวัดมันก็ไม่ไหว เพราะเวลาประมาณ ๐๓.๐๐ น. ไปแล้ว พอรุ่งเช้าพระลงมาที่ทุ่งเตรียมออกบิณฑบาตเรือกันหลายลำ ในจำนวนนั้นคงมีพระผู้รู้จักข้าพเจ้า เห็นข้าพเจ้านั่งอยู่ในเรือคนเดียว ไม่พุดไม่จา เป็น พระใบฎิคาเถรเรือลอย คอยหาโอกาสคนเผลอแล้วโฉบเอาอย่างอีกา หรืออย่างไรก็เหลือเดา และเดาต่อไปว่าคงจะไปรายงานเจ้าอาวาสว่า อีตาแก่เรือลอยมาลอยคอยอยู่หน้าวัดอาจเป็นไปได้ ครูเดียวเท่านั้น คนเรือจ้างของข้าพเจ้ายังไม่ตื่น เจ้าอาวาสพร้อมด้วยลูกวัดสอง สามรูป ลงมานั่งคุกเข่า บนทุ่งทำความเคารพไถ่ถามความเป็นไปรู้เรื่องราวมาอย่างไรไปอย่างไรแล้วก็นิมนต์ขึ้นวัด ขึ้นไปคุยตั้งแต่วเวลา ๐๖.๐๐ น. จนพระกลับจากบิณฑบาต แกล้งเล่าไปทำนองแสดงความยินดี พร้อมทั้งชมเชยยกย่องว่า เหมาะสมทุกประการในโอกาสที่ได้รับการคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดแทนเจ้าคุณพระสมุทรคุณากร ข้าพเจ้าฟังแล้วได้แต่งงวยมาเป็นกำนัล ถามว่า ท่านรู้ได้อย่างไร ถูกตอบว่าท่านเจ้าคุณ ขอสงวนนามไว้ สมาชิกสังฆสภาลงมติแล้ว ข้าพเจ้าได้แต่คุกรุ่นอยู่ในใจว่ามันเรื่องอะไรกันหนอคนอย่างนี้จะไปเป็นเจ้าคณะจังหวัดเชียหรือ

ต่อมาวันนั้น เป็นวันมาฆบูชา กลางเดือน ๓ พ.ศ. ๒๔๕๕ เวลาประมาณ ๒ ทุ่ม เริ่มแยกตัวออกจากมรสุม มายืนบนเวทีแห่งนักมวยเอกในโลก แสดงออกซึ่งความเป็นนักมวยปรากฏตัวให้เหล่าอสุรและเหล่าทวยเทพ บนดินบนฟ้าตลอดจักรวาลในมวลพิภพให้รู้ว่าสากยบุตร ลูกศากยเจ้า เริ่มพิจารณาหาทางออกแล้ว ในขั้นต้นยกปัญหาในด้านข่าวร้ายออกเมื่อตัดออกแล้วเริ่มหยิบยกปัญหาในด้านข่าวดีขึ้นมาพิจารณา โดยยึดหลักพึ่งตนเองว่า ใครไม่สามารถจะมาชี้ขาดให้ได้ นอกจากตนเอง เพราะตนเองย่อมรู้จักตนเองดียิ่งกว่าใครทั้งหมด คราวนี้เริ่มยกข่าวดีขึ้นสู่สภาวิจัย ตามปกติแล้ว ข้าพเจ้าชอบใช้สภาวิจัยของข้าพเจ้าเองมานานแล้ว แม้ในขณะที่เขียนนี้ก็ยังใช้อยู่ หากมีเรื่องสำคัญ ๆ เชื่อง ๆ แล้ว เป็นต้องเสนอเข้าสู่สภาวิจัยแห่งต้นมิใช่สภาวิจัยแห่งชาติ และย่อมได้รับความยุติธรรมถูกต้องทุก ๆ คราว ไม่เคยพลาดเลยในร้อย ๆ ครั้ง พัน ๆ ครั้ง เท่าที่ผ่านมา เรื่องที่ยกขึ้นสู่สภานั้น มีดังนี้คือ

๑. เขาว่าเธอมีคุณสมบัติเหมาะแก่การปกครองนั้น เมื่อวิเคราะห์แล้ว เห็นว่า “ขอมากกว่า” ที่แท้แล้วความสามารถยังด้อยอยู่มาก เพราะขาดวิชาความรู้

๒. เขาว่า เธอสามารถในการอบรมสั่งสอนนั้น เมื่อวิเคราะห์ตามความเป็นจริงแล้ว ไม่มีคุณสมบัติในข้อนี้เลย เพราะพูดไปไม่มีคนเชื่อถือนำไปปฏิบัติตาม

๓. เขาว่า เธอสามารถในการหาเงินมาสร้างวัด ความจริงแล้วไม่มีเอาเลยเพราะสร้างวัดถึขึ้นมาแต่ละชิ้นหน้าดำคร่ำเครียด

๔. เขาว่า เธอมีหัวในการก่อสร้าง เมื่อวิเคราะห์ดูแล้ว มันก็พอ ๆ กับอื่นไม่มีอะไรดีกว่าเขา ทำไปทำมาสู่เด็กอมมือรุ่นปัจจุบันนี้ก็ได้ มันเห็นว่าไม่มีวุฒิบัตรมันก็ไม่แยแสกับเราอยู่แล้ว

๕. เขาว่า เธอเคร่งครัดต่อพระธรรมวินัยมาก เหมาะสมกับตำแหน่งปกครอง เมื่อวิเคราะห์ดูด้วยความจริงใจแล้ว ถึงแม้ว่าจะเคร่งกว่าเขา เพราะธรรมวินัยของข้าพเจ้าดำรงอยู่ได้ด้วย หิริโอตตปปะกัจจิง แต่จะเอาความเคร่งครัดนั้นประพรมให้คนอื่น อย่างกับน้ำพุทมนต์นั้นไม่ได้ ในเมื่อลัทธิขงจื้อลัทธิขงจื้อไม่เชื่อบังคับมันเข้า มันก็บูชาด้วยการก่อความวุ่นวายขึ้นอย่างเห็น ๆ รู้ ๆ กันอยู่ทั่วไป

๖. เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เป็นอันว่า เธอรู้จักตัวเธอได้ดีว่า ควรหรือไม่ควร ใกล้เคียงก็รู้ว่า ใกล้เคียง อ่อนแอก็รู้ว่าอ่อนแอ กิเลสหยาบก็รู้ว่ากิเลสหยาบ เขาชมเชยยกย่องสรรเสริญในคุณสมบัติที่ตนไม่มี ตนก็รู้ว่าตนไม่มี คุณสมบัติเช่นนั้นในตัว ตนไม่สามารถ ก็รู้ว่าตนไม่สามารถ และก็รู้ว่าไม่เหมาะสมหลายๆอย่าง

๗. เมื่อเป็นเช่นนี้ ที่ว่าเธอดี เพราะเหตุไร วิจัยดูแล้วไม่มีทางออก ไม่มีทางเป็นอื่น นอกจากเขาต้องการใช้เธออย่างเดียวเท่านั้น

เมื่อสภาวิจัยแห่งตน ได้วิจัยเห็นชัดต้องแน่แน่นอนอย่างนี้ได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ว่า “ไม่รับ” เหตุผลเห็นแต่เพียงสั้น ๆ ว่าโดยความเป็นจริงทุกระเบียดนิ้ว “ตนไม่สามารถปกครองคณะสงฆ์ในจังหวัดนี้ได้ เพราะไม่สามารถ” ครั้งต่อมาในระยะเดือน ๔ - ๕ - ๖ เป็นระยะที่เดินเข้าเดินออกตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาให้เข้ามา แต่ก็ได้รับปากคำท่านสักครั้งเดียว ใจก็ยังแข็งแกร่งอยู่ โดยถือว่าตน “ไม่สามารถ” ไม่มีความดีพอ เกรงงานท่านเสีย ทำความเสื่อมเสียมาสู่พระศาสนา เมื่อไม่เป็นก็อย่าอาสาสมัคร คนดี คนที่มีความสามารถยังมีอีกถมไป มิใช่มีแต่เราคนเดียว อยู่มาถึงเดือน ๗ ขึ้นก็จำไม่ได้ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่คนหนึ่งไปหาที่วัด พูดถึงเรื่องนี้พอสรุปได้ว่า เขาพิจารณากันอย่างรอบคอบแล้ว เห็นว่าพระคุณท่านเหมาะสมที่สุดในยุคปัจจุบันนี้ จงตัดสินใจเสีย เพราะจะเข้าพรรษาอยู่แล้ว ข้าพเจ้าตอบว่า “ไม่รับ” เพราะรู้ว่า “ตัวไม่สามารถ” และไม่สามารถจริง ๆ

ชาวพุทธทั้งหลาย ผู้นับถือคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าร่วมกัน พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า^๑

ปาโปปี ปสุตติ ภทฺรํ ยาว ปาปี น ปจฺจติ

ยทา จ ปจฺจติ ปาปี อถ (ปาโป) ปาปานิ ปสุตติ

ตลอดเวลาที่บาปยังไม่ให้ผล คนพาลย่อมสำคัญบาปคุณน้ำผึ้ง^๒ แต่เมื่อใดบาปให้ผล เมื่อนั้นคนพาลย่อมประสบทุกข์^๓

บัดนี้ข้าพเจ้าก็เป็นคนหนึ่งซึ่งได้รับผลนายสะทอนจากพระพุทธภาษิตข้อนี้ ข้าพเจ้าก็อยู่ของข้าพเจ้าดี ๆ อยู่อย่างสงบสุขตามวิถีของสมณะจริง ๆ ไม่ทราบว่าได้สร้างบาปไว้ตั้งแต่เมื่อไร บาปจึงตามสนอง ทำให้ร้อนใจอย่างกับไฟลวก อยู่วัดคลองตันดูแล้ววันเพียงวันเดียว คณะสงฆ์เพียงวัดเดียว งานเพียงหีบมือเดียวนั่น รู้สึกหนักใจ ร้อนร่นกระวนกระวายพอตัวอยู่แล้ว เพราะสั่งสอนอบรมคนมีกิเลสฉันนั้น มันยากมาก เพียงวัดเดียวไม่สามารถจะปกครองให้ดีได้ จะไปปกครองอะไรกับงานทั้งจังหวัด

คิดบทวนไปมาอยู่อย่างนี้ อย่างกับคนบ้า และมันบ้าจริง ๆ เพราะคนมีกิเลสมันบ้ากันอย่างนี้ ไม่รู้จักห้ามปรามอย่างไร เลยปล่อยให้มันบ้าเสียจนพอ หมดฤทธิ์เดชเมื่อไรมันก็เลิกบ้าเมื่อนั้น ป่วยการห้ามปราม ดีเหมือนกัน ต่อมาได้มีท่านผู้มีเกียรติท่านหนึ่ง ได้ยื่นหนังสือของเจ้าคณะภาค ๗ (สมเด็จป่า) “ซึ่งปกครองภาค ๗ อยู่ในสมัยนั้น เป็นหนังสือเขียนกับกระดาดขึ้นเล็ก ๆ มีตัวหนังสือสองสามคำ ใจความในหนังสือนั้นให้ไปพบควาน มีความสำคัญในหนังสือนั้นเพียงคำเดียวจำไว้แล้ว ต่อมา ได้วันเวลาพอสมควรดีก็เดินทางไปพบสมเด็จป่า (ภาค ๗ ในสมัยนั้น) ก็พบพอดี เมื่อทำความเคารพท่านตามพระวินัยเรียบร้อยแล้ว นั่งพับเพียบคอยฟัง ก็ได้ยินเสียงแว่วว่า “ใกล้พรรษาเข้าไปแล้ว ตกใจแล้วหรือยัง พวกกันหลายหนแล้วยังไม่ได้รับคำยืนยันสักที เขาเห็นเหมาะสมแล้วนะ แม้แต่เจ้าเมืองสมุทรสาครก็เห็นดีด้วย ผู้แทนเขาก็พอใจเขาพิจารณากันแล้ว องค์การปกครองท่านก็ไม่รังเกียจ สังฆสภาก็ไม่คัดค้าน” แล้วท่านเจ้าคณะภาคพูดอะไรต่ออะไรอีกหลายคำ แต่เป็นไปในเชิงปลอบบ้าง ชูบ้าง ขอบใจบ้าง อะไรทำนองนั้น ซึ่งไม่สามารถจดจำได้

^๑ ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, **ธมมปทภูฏกถา ปณฺจโม ภาคโ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓.

^๒ สำคัญบาปคุณน้ำผึ้ง หมายถึงสำคัญว่าบาปอกุศลที่ตนทำอยู่ ปรากฏน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ เหมือนน้ำผึ้ง (พ.ร.อ. (บาลี) ๓/๑๓๖)

^๓ พ.ร. (ไทย) ๒๕/๖๕/๔๘, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๑๕/๖๘, ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๖/๑๔๕.

^๔ เจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (ปุ่นคุณสิริมหาเถร), วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระนคร.

ละเอียดยลลอ ท้ายที่สุดท่านก็ว่า “อ้ายวัดคลองตันฯ นะ เมื่อประสงค์จะกลับมาอยู่อีกก็ได้ ใครเขาห้าม ถ้าคุณไม่รับแล้วเมื่อเขาส่งจากที่อื่นไป ไม่อายเขาหรือ พระทั้งจังหวัด หากพระเป็นเจ้าของเจ้าคุณจังหวัดไม่ได้ อดีตเจ้าคุณจังหวัดท่านก็เห็นด้วยว่าคุณก็เหมาะสมแล้ว อย่าเล่นตัวมากนัก เห็นกับคนอื่นเขาบ้างซิ จะได้เสร็จ ๆ เสียที”

ท่านเอ๋ย ตอนนี้ เป็นตอนสำคัญที่สุดในชีวิตนี้ ซึ่งไม่เคยประสบการณ์มาก่อนเลย เป็นเหมือนยืนอยู่บนธรณีประตู เพียงก้าวเดียวเท่านั้น รู้ได้ทันทีว่าเข้าหรือ ออกตอนนี้ตัดสินใจทันทีทันใดว่า “เอา” ในฐานะเป็นลูกผู้ชาย เป็นอย่างไรก็เป็นกัน เราไม่ได้วิ่งเต้นขอท่าน แต่ท่านให้ด้วยความเมตตาควรรับเอาไว้ด้วยความภาคภูมิใจแม้จะภาคภูมิใจอย่างแสบ ๆ ก็ต้องเอาละเพื่อเป็นเกียรติและศักดิ์ศรีของชีวิตเท่าที่อดส่ายออกบวช และเล่าเรียนปฏิบัติมา แต่ในใจนั้น ยังห่วงอยู่ว่า จักปฏิบัติกิจพระศาสนา เพื่อสนองพระเดชพระคุณท่านได้ไม่สมบูรณ์เต็มที่ เพราะตนยังอ่อนต่องานชิ้นนี้อยู่มาก แต่ไม่มีทางหลบหลีก นอกเสียจากคำว่า “สู้” เพื่อสนองพระเดชพระคุณ และเป็นการใช้หนี้บุญคุณของพระศาสนา เท่าที่ให้ความร่มเย็นเป็นสุขตั้งแต่เกิดมาพร้อมทั้งเป็นการแสดงความกตัญญูต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในฐานะที่พระองค์ท่านเป็นประมุขของชาติไทย ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระองค์ท่าน ด้วยการพระราชทานสมณศักดิ์จึงได้ยกมือประณม ถวายคำตอบต่อสมเด็จพระเจ้า (ขณะนั้นเป็นเจ้าคณะตรวจการภาค ๙) ว่า “เกล้าฯ จักรับเพื่อสนองความตั้งใจป้า”

ป้ามองหน้า คล้ายกับคันหาอะไรในตัวข้าพเจ้าอย่างนั้นแหละ ป้า เสียงแว่วเข้าหูอีกว่า “ว่าอะไรนี่” ข้าพเจ้าตอบอีกครั้งว่า “เกล้าฯ รับแล้ว” ป้า “ยังงั้นชีวิตะ” แล้วท่านก็ยิ้ม เพ่งมอง ในทำนองพอใจ คิด กัน หรืออะไรทำนองนั้นเหลือเดาแล้วท่านก็นิ่งไป คล้ายรับรู้ด้วยคุณูปภาพจากนั้น ท่านก็สั่งสอน ตักเตือน ให้สติต่อไป

เมื่อพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ได้มารับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดช่องลม และเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร โดยได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดช่องลม และเป็นเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้รับตราตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดในวันนั้น ลงวันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นเจ้าคณะจังหวัดก่อนย้ายมาอยู่วัดช่องลม ๕ วัน โดยไม่มีข่าวคราวมาก่อนเลยเรียกว่า ไม่รู้ตัวก็ว่าได้ การปฏิบัติหน้าที่ด้านการปกครองคณะสงฆ์ของท่านในวัดช่องลม สามารถศึกษาได้จากบันทึกส่วนตัวของท่านได้บันทึกได้ดังนี้

“ในวาระแรกซึ่งเป็นวันที่ ๑ ข้าพเจ้าพร้อมด้วยพระปัจฉาสมณะ ๒ รูป และศิษย์ที่ติดตามด้วย ๒ คน เริ่มทำความสะอาดกุฏิ ด้านขวามือหนึ่งหลัง ยาว ๔ ห้อง ของที่ขนออกมา ล้วนแต่เศษกระดาษ เศษพง หาขึ้นดีไม่ได้เลย คล้ายกับโกดังเก็บขยะ นำไปทิ้งลงน้ำประมาณ ๕ – ๖ แห่ง แล้วปิดกวาดเช็ดถูให้เรียบร้อย พร้อมทั้งพักคุยกับแขกที่ไปมาหาสู่เป็นระยะ ๆ หนึ่งวัน

ผ่านไป วันที่ ๔ ทำความสะอาดกุฏิด้านซ้ายอีกหนึ่งหลัง ยาว ๔ ห้องเช่นกัน ขนเศษขยะออกไปทิ้งประมาณ ๕-๖ เ่ง ล้วนแต่เศษกระดาษ เศษผงที่ไม่เป็นประโยชน์ทั้งนั้น เวลาที่ล่วงเลยไปอีก ๑ วัน วันรุ่งขึ้นทำความสะอาดกุฏิหลังที่ ๓ ด้านขวามือ วันต่อมา ทำความสะอาดหลังที่ ๔ ด้านซ้ายมือ วันสุดท้ายทำความสะอาดกุฏิหลังใหญ่ที่ข้าพเจ้าอยู่ ซึ่งเป็นหลังที่ ๕ ทุก ๆ หลังต้องมีเศษผงไม่ต่ำกว่า ๕-๖ เ่งที่จะต้องเอาไปทิ้งลงให้เป็นอาหารแม่พระคงคาแล้วดักน้ำล้างดูกันเป็นการใหญ่ ทำกันจนอ่อนใจทั้งศิษย์และอาจารย์ เมื่อเสร็จแล้วทุกหลังแลดูโปร่งดี เพราะไม่มีข้าวของอะไรเหลืออยู่เลยนอกจากหลังคารั่ว พื้นและฝากระดานผุ ๆ พัง ๆ ทั่วไป คิด ๆ คู่มือใจดีเพราะไม่มีข้าวของที่ต้องเป็นห่วง

ต่อจากนั้น ประมาณหนึ่งอาทิตย์ มีพระรูปหนึ่งมาทวงเอาเสื้อ ปิ่นน้ำร้อน ถ้วยน้ำร้อน กระโถน ซึ่งกรรมการรุ่นเก่าลายครามเอามาต้อนรับข้าพเจ้า และคงให้ข้าพเจ้าใช้อยู่ เพราะข้าพเจ้าไม่ได้เอาสมบัติอะไรติดตัวมา จะมีแค่ ปาก ท้องเท่านั้น และเครื่องใช้ที่นำมาให้ข้าพเจ้าอาวาสวัดนี้เต็มตัว และในฐานะเจ้าคณะจังหวัดอีกเต็มอัตราแล้ว หารู้ไม่ว่าเขามาทวงเอาไป แต่กรรมการรุ่นลายคราม ประมาณ ๑๐ คนรู้จักกัน เขาว่า ช่างโง่...โง่จริง ๆ คนโง่ต้องทำให้มันแสบเมื่อวันย้ายมาทำไม่รู้ไม่ชี้รู้จะไม่ใช่คราวนี้มาทวงเสื้อกินเสียแล้ว ไม่รู้ความหมายนะจะมาถึงตัวจะฉิบหายเมื่อไรก็หารู้ไม่ ท่านพระครูจะไล่ออกหมดวัดก็ได้ (พูดหมายเอาข้าพเจ้า) พระเหล่านี้น่าโง่ ไม่ประสีประสาเสียเลย แล้วก็ชวนกันบุกขึ้นกุฏิพัสดุที่พวกพระเหล่านั้นเฝ้ารักษาอยู่ช่วยกันขนของมาให้ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเห็นเข้าก็สะดุ้ง ถามว่า “เอามาจากไหน” เขาตอบว่า “ของสงฆ์” เอาจากกุฏิโน้น แล้วก็เล่าเหตุการณ์ตั้งแต่พระมาทวงเสื้อกระจุกราคาเพียงผืนละ ๕๐ สตางค์ ผืนเก่า ๆ นั้นให้ฟังพร้อมทั้งเหตุการณ์อื่น ๆ โดยละเอียดละออถี่ถ้วนทุกประการ ข้าพเจ้าชักรู้สึกตัวและค่อย ๆ สว่างขึ้น ชักรู้ตัวว่า ตัวนี้โง่มโง่มานาน หารู้ไม่ว่าตกมาอยู่ในหมู่คนกักขฬะเสียแล้วพอรู้เข้าอย่างนี้ ความเข้มแข็งทั้งหลายแหล่ มันก็รวมตัวเข้าเป็นพลังอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นหมื่น ๆ เกลียวนึกว่า “ขึ้นชื่อว่าความปราชัยแล้วต้องไม่มีในชีวิตนี้ กระแสจิตนั้นพุ่งกระฉูดถึงภควัคพรหมทันที ข้าพเจ้ามิได้มาเอง มาโดยคำสั่ง ข้าพเจ้ามาดี ข้าพเจ้าอยู่ดี และข้าพเจ้าไปดี ไม่ต้องการให้ใครเดือนร้อนเสียหาย แต่ถ้าใครอยากเดือนร้อน เสียหายก็จงเดือดร้อนไปเถอะ ใครอยากหมกไหม้ก็ไหม้ไปเถอะ ใครจะซุดหลุมฝังตัวเองข้าพเจ้าก็ไม่ขัดข้องเชิญตามต้องการ

ครู่ต่อมา เมื่อชนของได้ประมาณ ๔-๕ เทียว ข้าพเจ้ากำลังยืนดูข้าวของที่เขาขนมากันอยู่เพลิน ๆ พร้อมทั้งเป็นเจ้าก็เจ้าการ สั่งให้ใครไม่ทราบลืมไปเสียแล้ว บันทึกลงบัญชีไว้เป็นหลักฐานพวกคณะกรรมการลายครามชุดนั้น ขนมาแล้วก็นั่งพักเหนื่อย หิวเราก็กิน ๆ กัก ๆ กันอย่างจำเสียเต็มประดา ข้าพเจ้าหันไปถามว่า “ข้าอะไรโยม” ได้รับคำตอบว่า “ได้ตุ้ม ๒ ใบแล้วแบ่งกันคนละใบ” ก็หมายความว่า พระจำพวกนั้นให้ บางคนตอบว่า “พระท่านให้หม้ออัฐิ” แล้วก็

ขยะ ข้าพเจ้าบอกว่า “ถ้าโยมไม่สมัครที่จะรับเอาทำให้คืนท่านเสียก็แล้วกัน ท่านจะได้เก็บเอาไว้ใส่
 อัฐิของท่าน เพราะต่างคนต่างก็มีอัฐิด้วยกันทั้งนั้น” แล้วก็ปรากฏว่าได้สำเร็จจริงๆ เพราะพอพรรษา
 นั้นผ่านไปแล้วพระพวกนั้นถูกพญามัจจุราชมารับเอาไปถึง ๓ รูป เล่นเอาข้าพเจ้าต้องช่วยเผา จะ
 เอาหม้อเก่าใบนั้นใส่กระดูกให้ ก็รู้สึกว่าจะใจจืดมากไป ต้องเสียเงินซื้อหม้อใหม่มาใส่กระดูกให้
 เรื่องมันพิลึกแท้ๆ เมื่อเข้าพรรษาแล้ว ข้าพเจ้าเริ่มประชุมบ้าง อบรมบ้าง วางระเบียบบ้าง
 เรียกร้องให้มาฉันรวมกันที่กุฏิของข้าพเจ้า เพราะสมัยก่อนนั้นอยู่คนละกุฏิ คนละหมู่ คนละเหล่า
 เกะกะเปาะไปหมด การฉันต่างคนต่างฉัน ไม่รวมกันเป็นคณะ เมื่อเรียกร้องให้มารวมกันฉันได้
 เช่นนั้นก็พอใจ การฉันต่างคนต่างฉัน ไม่รวมกันเป็นคณะ เมื่อเรียกร้องให้มารวมกันฉันได้เช่นนั้น
 ก็พอใจ เพราะไม่ต้องรับผิดชอบเรื่องอะไร จะไม่มีฉันอย่างแต่ก่อน แต่ได้ยินเสียงว่า “เกรงจะไม่
 ยึดยาวนาน” ถามว่า “เป็นยังไง” เขาตอบว่า “เกรงว่าจะล้มเหมือนคราวก่อนๆ เพราะแต่ก่อนนี้
 เดือน สองเดือน ก็ล้ม ๕-๖ ครั้งแล้ว เพราะไม่มีอะไรให้พระท่านฉัน” ข้าพเจ้าตอบว่า “ลองยุค
 นี้บ้าง ถ้าล้มไปอีกมันก็ไม่เจ็บแสบอะไร มีก็ฉันกันไป ไม่มีก็อดกันไป ตอนนี้ไม่มารวมกันไม่ได้
 เพราะเรียกให้มาแล้วต้องมา เมื่อไม่มีอะไรให้ฉันก็ไปอีกเรื่องหนึ่ง” ล้มหรือไม่ล้มโปรดสังเกตดู
 ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ หากจับ พ.ศ. ก็ ๒๐ กว่าปีแล้ว ยังไม่เห็นวิหังว่าจะล้ม อาจยังไม่ถึง
 คราวที่มันจะล้มก็ได้ถึงเมื่อไรใครจะไปรู้ มันเรื่องไม่แน่นอน อย่าชะล่าใจไปนัก จะโดยข้อหา
 ประมาทจะเจ็บ”

ในส่วนด้านการปกครองของวัดช่องลม ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ท่านมุ่งกับการพัฒนาวัด
 ช่องลม ด้วยการปกครองบูรณวัด ดังนี้

๑. เริ่มทำความสะอาด เก็บกวาด และถากถางป่าที่รกร้าง
๒. เริ่มอบรมและวางระเบียบใหม่ ทั้งในวัดและนอกวัดเล็ก ๆ น้อย ๆ
๓. เริ่มถมดินทำถนน เพื่อย้ายเสนาสนะ
๔. เริ่มศึกษาภูมิประเทศ และอุปนิสัยใจคอของชาวบ้าน
๕. เริ่มปรึกษาหารือ เรื่องซื้อไม้สร้างกุฏิ
๖. เริ่มนึกคิดเรื่องเงินทอง ที่จะซ่อมแซมวัด
๗. เริ่มวางแผนว่าจะโยกย้ายกันเป็นการใหญ่ มิฉะนั้นวัดจะไม่เป็นวัด
๘. เริ่มผนึกกำลังใจ กำลังความเพียรทั้งหมดอุทิศให้พระศาสนาโดยเฉพาะที่วัดช่องลม

ในการทำงานของท่านนี้ ท่านกล่าวว่า ข้าพเจ้ารักที่จะแปลของข้าพเจ้าอย่างนี้ และ
 ข้าพเจ้าก็ถือปฏิบัติอย่างนี้เรื่อยมาหลายสิบปีแล้ว ขอมแพ้เขาทุกที แพ้จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ เลย
 กลายเป็นคนจี๋แพไป และความจี๋แพนั้นแหละ มันกลับเป็นความชนะทุกทีไปเหมือนกัน เป็นผู้กำ
 ไว้ซึ่งความสำเร็จ ความสำเร็จ คือ ยอดแห่งความชนะ ประหลาดมาก

ใน พ.ศ. ๒๔๕๖ ท่านเริ่มต้นด้วยการระดมกำลังทุกด้าน เพื่อต่อสู้กับเหตุการณ์ที่จะต้องเผชิญหน้าในทุกแห่งทุกมุม และทุกด้าน โดยเฉพาะเรื่องระเบียบ วัดเคยปัดวิก เคยมีรางวัล เคยมีดอกไม้สวรรค์ เคยมีลำตัด เคยมีการพนันประเภท ๒ เคยมีมวย เคยมีระบำที่ต้องห้าม วันพระ ภิกษุสามเณรออกมารับบิณฑบาตนอกวัด ภิกษุสามเณร เคยนั่งกินลมหน้าวัด และเคยอาบน้ำตามหน้าวัด เคยเตะตะกร้อ เคยเล่นหมากรุก เคยร้องเพลง เคยเดินเปลือยกายตามสบาย เคยวิ่งเล่นตามลานวัด เคยดื่มสุรายาเมา เคยเที่ยวเตร่เตร่กับสตรี ถูกตัดออกหมด คัดแปลงแก้ไขให้เหมาะสมถูกต้องเท่าที่ควร การสวดมนต์ไหว้พระ ทำวัตรเช้า – ค่ำ และการทำอุโบสถสังฆกรรม ก็ถูกกวัดข้นขึ้น^๕

พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) เป็นพระเถระที่มีความรับผิดชอบสูงมาก ท่านเอาจริงเอาจังในการปฏิบัติตนตามกิจของสงฆ์ และมุ่งปลูกฝังคุณธรรมให้แก่หมู่สงฆ์ให้รู้จักความรับผิดชอบ เสียสละ รู้จักคิดใคร่ครวญ ไม่เชื่องมง่าย นอกจากนี้ยังมีการปกครองคณะสงฆ์ โดยการฝึกให้สงฆ์มีความรักและสามัคคีในหมู่คณะ พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ยังได้ดูแลเอาใจใส่คณะสงฆ์ในปกครอง โดยการวางระเบียบปฏิบัติให้คณะสงฆ์ปฏิบัติต่าง ๆ โดยมุ่งเน้นให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยสงฆ์อย่างเคร่งครัด ไม่พูดบิดเบือนจากความเป็นจริง ปฏิบัติตนตามควรแก่กาลเทศะ ทำให้สงฆ์ในปกครองล้วนแต่ปฏิบัติตนเป็นสาวกขององค์พระศาสดา เป็นที่ชื่นชมแก่พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป

จุดเด่นด้านการปกครองของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)

พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านเป็นพระที่เคร่งครัดเรื่องระเบียบวินัยมาก เกี่ยวกับการปกครองนั้นท่านได้วางกฎเกณฑ์เพื่อเป็นการง่ายต่อการดูแลผู้อยู่ใต้ปกครองไว้ดังนี้

๑. พระที่จะมาอยู่วัดช่องลม ต้องลาสิกขา (สึก) แล้วบวชใหม่ (อุปสมบท) แล้วญัตติใหม่ เพื่อเป็นสัทธิวิหาริก

๒. ในการฉันอาหาร เช้า-เพล พระทุกรูป-สามเณรทุกรูป ต้องลงมานั่งร่วมกันในหอนั้น เรียงลำดับอาวุโส ตลอดชีวิตสมณะ

๓. ฉันอาหารเช้า-เพล ห้ามคุยกัน โดยให้ปฏิบัติตามเสขียวัตรอย่างเคร่งครัด

๔. ถ้าได้ยินเสียงคุยกัน ให้ลุกออกไปทั้งวงหรือเฉพาะพระรูปที่คุยกัน

๕. พระภิกษุ-สามเณร ในวัดทะเลาะวิวาทหรือด้อยกัน ต้องสึกทันที ให้พ่อ-แม่ มารับตัวกลับบ้านไป

^๕ ประวัติวัดสุทธิวาตาราม อนุสรณ์ในงานสมโภชพระอารามหลวง, (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์), ๒๕๑๕, หน้า ๑-๓๔., ประวัติพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต ป.ธ.๖) อดีตเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาครและเจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตาราม, อนุสรณ์ในงานเคลื่อนศพสู่วิหารหลังใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๒๕), หน้า ๖- ๓๖.

๖. ห้ามมิโทรทัศน์-วิทยุ เค็ดขาด ถ้ารูปใดฝ่าฝืน หลวงปู่จะเอาไปทิ้งน้ำ หรือทิ้งที่วัด
๗. เวลา ๒๑.๐๐ น. ให้จำวัด (นอน) เว้นแต่ดูหนังสือ
๘. เวลาออกจากห้องของตนต้องห่มจีวรทุกครั้ง แม้แต่ทำงานต้องห่มจีวรแล้วจึงลูกบวมออก ๒ ข้าง ผูกรัดหน้าอก กวาดวิหาร ลานเจดีย์
๙. ห้ามนั่งคุยกับผู้หญิง ๒ ต่อ ๒ เค็ดขาด คุยได้แต่ต้องมีเพื่อนอยู่ด้วย
๑๐. ให้พระนวกะและสามเณร ช่วยจัดหาอาหารใส่สำหรับทั้งคาว-หวาน จัดเป็นวง ๆ ไปตามจำนวนพอเหมาะสม

จากการสัมภาษณ์พระราชสิทธิเวที^๖ (สมบุญ ญาณวโร น.ธ.เอก, ป.ธ.๕) กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) เกี่ยวกับการปกครองของท่านไว้ว่า จากการที่หลวงปู่แก้วเคยอยู่มาหลายวัด ก่อนที่จะมาเป็นเจ้าอาวาสที่วัดช่องลม ท่านย่อมมองเห็นความแตกต่างของสถานที่ บุคคล แต่ละวัดที่เคยจำพรรษาอยู่ ท่านจึงนำข้อบกพร่องที่พบแต่ละวัด และข้อดีแต่ละวัดมาปรับปรุงและพัฒนาวัดช่องลมให้ดีขึ้น ด้วยการจัดระเบียบวัดให้สะอาดตา ให้พระสงฆ์ สามเณร ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ด้วยการบริหารอย่างเข้มแข็ง จนได้พัฒนาวัดเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ยกย่องวัดราษฎร์เป็นวัดหลวงได้ก็ในสมัยที่ท่านปกครองวัด

จากการสัมภาษณ์ พระสาครมุนี^๗ เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม (วัดช่องลม) กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ไว้ว่า จากการที่เคยเป็นลูกศิษย์ เคยเป็นผู้ช่วยหลวงปู่มาตลอดตั้งแต่ท่านยังมีชีวิตอยู่ พบว่า หลวงปู่เป็นนักปกครองที่มีจิตวิทยาสูง ๕๐ วัดที่ท่านปกครองอยู่ และพระสงฆ์สามเณร ต่างก็ยอมรับในการปกครองของท่าน เพราะท่านเป็นพระที่มีเมตตาสูง ปกครองวัดที่ดูแลให้มีระบบระเบียบ เป็นไปตามพระวินัย ทำให้ศรัทธาของประชาชนเพิ่มมากขึ้น แม้แต่ตัวท่านเองก็ได้้นำแนวทางการปกครองของหลวงปู่มาเป็นแนวทางในพัฒนาวัดต่อเนื่องตลอดมา

จากการสัมภาษณ์ พระครูสุทธิธรรมาภรณ์^๘ (พระมหาณรงค์ ญาณวโร, ป.ธ. ๔) กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า ท่านเป็นพระที่มีเมตตาสูง เน้นเรื่องการปฏิบัติระหว่างศิษย์กับอาจารย์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถ้าหากมีอธิกรณ์เกิดขึ้นในวัด และในเขตการปกครอง ท่านจะเรียกมาสอบถามเพื่อหาข้อเท็จจริงและปรึกษาหารือ แนะนำสั่งสอนว่าอะไรถูกอะไรผิด

^๖ สัมภาษณ์ พระราชสิทธิเวที (สมบุญ ญาณวโร, น.ธ.เอก, ป.ธ.๕), เจ้าอาวาสวัดเจษฎาราม พระอารามหลวง เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^๗ สัมภาษณ์ พระสาครมุนี, เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม พระอารามหลวง จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^๘ สัมภาษณ์ พระครูสุทธิธรรมาภรณ์ (ณรงค์ ญาณวโร, น.ธ.เอก, ป.ธ. ๔), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม, รองเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

ในกิจวัตรของท่าน จะลงพระอุโบสถทุกวันทั้งเช้าและเย็นเพื่อทำวัตรสวดมนต์ ยกเว้นติดกิจนิมนต์ที่อื่น และท่านจะให้ลูกวัตรลงพระอุโบสถโดยพร้อมเพรียงกัน แม้แต่การฉันภัตตาหารที่แต่ก่อนต่างคนต่างฉันตามกุฏิของตัวเอง ท่านก็จัดระเบียบของสงฆ์ ให้เข้ามานั่งที่ห้องฉันภัตตาหารอย่างพร้อมเพรียงกัน โดยท่านจะนั่งเป็นประธานเพื่อคอยเตือนให้ลูกศิษย์มีกิริยามารยาทที่ดีงามของการฉันภัตตาหาร

ในการนุ่งห่มจีวร ท่านจะเคร่งครัดไม่ให้นุ่งห่มตามใจ ทุกรูปต้องนุ่งห่มเป็นปริมณฑล ถ้าวอกนอกวัด หรือนอกกุฏิก็ไม่ให้นุ่งแค่สบงกับอังสะเดินไปมา การพูดจาต่อกันก็ต้องพูดด้วยวาจาของสมณะสาธุรูป ไม่ให้พูดคำหยาบคาย วิญญูโทษที่มันมีเพื่อเป็นข้อห้ามต่อพรหมจรรย์ท่านก็ห้าม

จากการสัมภาษณ์ พระครูศรีพัฒน์โนดม (ชนิต จันทสิริ น.ธ.เอก, ป.ธ.๕) กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า ท่านเป็นพระที่เคารพในพระธรรมวินัยเป็นอย่างมาก ถ้าหากมีอธิกรณ์เกิดขึ้น ท่านจะว่าไปตามที่ถูกและผิด ไม่สนใจว่าใครจะเป็นใครมาจากไหน

จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่วัด (มหาติ่ม) พิมมลง^๙ กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า จากการที่เคยบวชเป็นสามเณรอยู่รับใช้หลวงปู่ เห็นว่าการปกครองของหลวงปู่เป็นพระเถระที่เคร่งต่อการปกครองพระสงฆ์ สามเณร ต้องมีข้อวัตรปฏิบัติตามธรรมวินัย และการปกครองของหลวงปู่ ที่เห็นมาตลอดตอนเป็นสามเณรคือ การฉันภัตตาหาร ทุกรูป ต้องมีสมณะสาธุรูป มีเสขยวัตรของการฉันภัตตาหาร คือ ไม่พูดคุยกัน ไม่นั่งพลางขอบาตรพลาง และถ้าหากใครฉันแล้วมีเสียงขอจาน หรือซ้อนส้อมกระทบกัน ทำจานซ้อนร่วง หลวงปู่ก็จะให้ออกจากวงภัตตาหารไป เพราะหลวงปู่จะนั่งฉันอยู่ด้วย เพื่อเป็นการฝึกพระสงฆ์สามเณรในวัดให้อยู่ในระเบียบเรียบร้อย

การนุ่งห่มจีวร ถ้าหากออกนอกวัด นอกกุฏิ ต้องห่มให้เรียบร้อย ไม่ให้นุ่งแค่สบง หรืออังสะ และมีการแบ่งวาระกันทำความสะอาด และออกบิณฑบาต ถ้าใครอยู่ที่ไหนเดินตามหลวงปู่ช่วยกันเก็บกวาดขยะบริเวณวัด ซึ่งการทำเป็นประจำนี้ ก็เป็นอุปนิสัยให้ตัวผู้พูดเองนำมาใช้ในวิถีประจำวันได้เป็นอย่างดี

^๙ สัมภาษณ์ พระครูศรีพัฒน์โนดม (ชนิต จันทสิริ, น.ธ.เอก, ป.ธ. ๕), เจ้าอาวาสวัดกลางอ่างแก้ว ต.ท่าจีน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๑๐} สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่วัด (มหาติ่ม) พิมมลง ป.ธ. ๔, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑ ต.ตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัด นครปฐม, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

จากการสัมภาษณ์ คุณพูนศักดิ์ เชาวน์แหลม^{๑๑} จากการที่เป็นลูกศิษย์หลวงปู่ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๕ จนถึงปัจจุบัน พบว่า ท่านเป็นพระที่เคร่งครัดในการปกครอง จะปกครองแบบพ่อปกครองลูก การทำวัตรสวดมนต์ไม่เคยขาด ถ้าหากไม่ติดกิจนิมนต์ที่อื่น ท่านจะทำตัวอย่างให้ดูเสมอ

จากการสัมภาษณ์ คุณป้าเพ็ญแข กุมภิล^{๑๒} กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า การปกครองของหลวงปู่ จะปกครองเหมือนลูกหลาน พระสงฆ์สามเณรต้องมีความประพฤติที่ดีงาม อยู่ในกฎระเบียบอย่างเรียบร้อย ทุกรูปต้องลงทำวัตรเช้า เย็น

กิจวัตรที่หลวงปู่ทำมาตลอดคือ การเดินตรวจวัดทั้งเช้าและเย็น โดยมีสามเณรเดินติดตามเพื่อช่วยกันเก็บขยะ ทำความสะอาดวัด

จากการที่หลวงปู่เป็นพระที่เคร่งครัดในพระวินัย ทำให้ประชาชนต่างพากันนำบุตรหลานมาบวชที่นี่เพื่อเป็นการขัดเกลาอุปนิสัยให้ดีงาม

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) เป็นพระเถระที่มีความรับผิดชอบสูง ท่านจะคิดไตร่ตรองการกระทำอย่างรอบคอบ ไม่หลงเชื่อ ไม่มกมาย และต่อสู้กับเหตุการณ์ที่จะต้องเผชิญหน้าทุกด้าน โดยเฉพาะเรื่องระเบียบวินัยของคณะสงฆ์ ที่ท่านได้วางรากฐานการปฏิบัติตนตามแนวทางของพระบรมศาสดา ทำให้คณะสงฆ์ของวัดอยู่ในระเบียบวินัย เคร่งครัดต่อการปฏิบัติตนตามกิจของสงฆ์ เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนและเป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่สมถะ เรียบง่าย ไม่หลง ไม่ยึดติด และเสียสละเพื่อส่วนรวม ทำคุณประโยชน์ให้แก่ประชาชนต่อไป

๓.๒.๒ ด้านการศาสนศึกษา

พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ได้รับการศึกษาทางธรรมที่วัดชานีหัตถการ กรุงเทพมหานคร โดยได้ศึกษาพระปริยัติธรรมและภาษาบาลีควบคู่กันไป โดยได้เรียนอย่างจริงจัง จนเกิดความรู้อย่างแตกฉาน ถึงแม้ขณะนั้นตำราเรียน สมุด ดินสอ และอุปกรณ์การศึกษาต่างๆ ยังหาได้ยากยิ่งนัก แต่ท่านมิได้ย่อท้อ เพียรพยายามมานะบากบั่น ตั้งใจเป็นอย่างดี โดยเฉพาะการเรียนภาษาบาลี ที่ต้องเรียนตามหลักสูตร มูลกัจจายนะ ซึ่งต้องใช้ความจำและความเข้าใจอย่างยอดเยี่ยม

^{๑๑} สัมภาษณ์ คุณพูนศักดิ์ เชาวน์แหลม, อดีตไวยาวัจกร วัดสุทธิวาตวราราม , ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๑๒} สัมภาษณ์ คุณป้าเพ็ญแข กุมภิล, อุบาสิกาผู้อุปฐากหลวงปู่แก้ว, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

ขณะที่พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมและภาษาบาลีอยู่นั้น ท่านได้รับการแนะนำที่เป็นครูสอนธรรมบาลี ณ วัดชานีหัตถการเป็นเวลาหลายปี นอกจากท่านจะสอนที่วัดชานีหัตถการแล้ว ยังรับหน้าที่สอนธรรมให้แก่วัดอื่น ๆ ที่ไม่มีครูสอนอีกด้วยโดยใน

พ.ศ. ๒๔๗๗ ท่านรับหน้าที่เป็นครูสอนธรรมและบาลี ณ วัดหลักสองราษฎร์บำรุง ตำบลหลักสอง อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งท่านได้ทำการสอนอยู่เป็นเวลา ๑ ปี ในขณะที่เป็นครูสอนอยู่ที่วัดหลักสองนี้ นอกจากท่านจะสอนธรรมแล้ว ท่านยังทำกิจที่ทางวัดมีอยู่ โดยเฉพาะกิจพระศาสนาทุกชนิด เท่าที่ท่านจะสามารถปฏิบัติได้

พ.ศ. ๒๔๗๘ ท่านได้เป็นครูสอนธรรมและบาลี ณ วัดใหญ่บ้านบ่อ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร โดยประชาชนตำบลบ้านบ่อได้อาราธนาท่านมาเป็นครูสอนบาลี การย้ายมาเป็นครูสอนบาลีในสำนักวัดใหญ่บ้านบ่อนี้เอง ที่ทำให้ชื่อเสียงของท่านปรากฏชัดแก่สายตาประชาชน ในจังหวัดสมุทรสาคร และจังหวัดใกล้เคียงเป็นอย่างมาก ประชาชน พร้อมทั้งพระภิกษุสามเณร ตลอดจนพระเถระชั้นผู้ใหญ่ รู้จักท่านและวัดใหญ่บ้านบ่อได้ดีขึ้น เนื่องจากท่านได้ปลูกฝังการศึกษาไว้ที่วัดใหญ่บ้านบ่ออย่างสุดความสามารถ เพื่อให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่อนุชนรุ่นหลังนั่นเอง

นอกจากนี้เมื่อท่านได้ย้ายมาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดช่องลม และเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาครแล้วในด้านการศึกษา ท่านได้ให้เปิดสอนนักธรรมทุกชั้น มีการเปิดสอนภาษาบาลี พร้อมทั้งช่วยรับภาระในเรื่องการโยกย้ายโรงเรียนประชาบาล และสงเคราะห์ อนุเคราะห์ครูนักเรียน เท่าที่ควร ผลงานด้านการสอนศาสนศึกษาของพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) สรุปได้ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๗๓ เป็นครูสอนบาลีที่วัดชานีหัตถการ

พ.ศ. ๒๔๗๗ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมที่วัดหลักสองราษฎร์บำรุง

พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นครูสอนบาลีและนักธรรมที่วัดใหญ่บ้านบ่อ

พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นเจ้าสำนักเรียนวัดคลองตันราษฎร์บำรุง

พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นเจ้าสำนักเรียนวัดช่องลม และเป็นผู้อุปการะโรงเรียนวัดช่องลม (เปี่ยมวิทยาคม)

พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ท่านเป็นผู้ที่มีคุณธรรมสูง มีความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้า มีความเด็ดเดี่ยวมั่นคง และเป็นผู้มีความเคร่งครัดในพระธรรมวินัย และมีความสุขรอบคอบตัดสินใจแน่วแน่ เมื่อท่านมุ่งมั่นจะทำอะไรแล้วท่านจะต้องทำให้สำเร็จ และงานทุกชิ้นที่จะทำ ท่านต้องวางแผนไว้ในใจอย่างรอบคอบที่สุด เมื่อผลงานออกมาจึงเป็นระเบียบเรียบร้อย สวยงาม มั่นคง ท่านเป็นผู้มีสายตายันยาวไกล และมีจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยเมตตาธรรม นอกจากนี้ท่านยังเป็น

ผู้ที่หมั่นศึกษาหาความรู้ และของโลก โดยการอ่านหนังสือพิมพ์รายวัน วันละ ๓-๔ ฉบับ และอ่านวารสาร นิตยสารอื่น ๆ อีกมากมาย จึงนับได้ว่าพระเทพมุนี (หลวงปู่แก้ว) ท่านเป็นแบบอย่างที่ดีต่อวงการศึกษาศึกษา ต่อการจัดการศึกษา โดยทั่วไป ซึ่งการสนใจสิ่งต่าง ๆ รอบตัวนี้จะทำให้เป็นคนรอบรู้ และนำมาความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติงานและการดำเนินชีวิตในสังคมต่อไป

จากการสัมภาษณ์พระราชสิทธิเวที^{๓๓} (สมบุญ ญาณวโร น.ธ.เอก, ป.ธ.๕) กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) เกี่ยวกับการศาสนศึกษาว่า ความที่หลวงปู่เคยเรียนบาลีมาก่อนรู้ถึงความยากลำบากของการศึกษาในสมัยที่ท่านเรียน ท่านจึงส่งเสริมพระเถระให้มีโอกาสได้ศึกษาทุกรูป บางชั้นท่านก็สอนเอง และหาพระมาช่วยสอน ทำให้การศึกษาของวัดสุทธิวาตวรารามมีชื่อเสียงเป็นอย่างมาก มีพระเถระพากันสอบได้ถึงประโยค ๕

จากการสัมภาษณ์ พระสาครมุนี^{๓๔} เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม (วัดช่องลม) กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ไว้ว่า การศึกษาเป็นหัวใจของพระสงฆ์ ต้องศึกษาให้เข้าใจและนำไปปฏิบัติให้ถูกต้อง เพราะถ้าบวชมาแล้วไม่ศึกษา คือ ไม่รักษารัตนวินัยของพระ จากการที่หลวงปู่แก้วท่านได้วางรากฐานการศึกษาไว้อย่างดี ในปัจจุบันก็มีการศึกษาธรรม บาลี และมีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน มีศูนย์โรงเรียนวันอาทิตย์ และศูนย์อบรมคอมพิวเตอร์เคลื่อนที่ เพราะเป็นการดำเนินตามแนวทางของหลวงปู่แก้วมาตลอด จึงทำให้วัดช่องลมมีความเจริญก้าวหน้าเรื่อยมา

จากการสัมภาษณ์ พระครูสุทธิธรรมาภรณ์^{๓๕} (พระมหาณรงค์ จานณาโณ, ป.ธ. ๔) กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า ท่านเป็นพระที่มุ่งต่อการศึกษาของพระเถระ และลูกหลานของชาวบ้านที่เข้ามาบวชเป็นอย่างมาก เพราะเมื่อเขาพากันมาบวชต้องมีดีออกไปบ้าง ในส่วนของนักธรรมชั้นตรี ท่านจะสอนเองทุกครั้ง ในส่วนของบาลี ท่านจะสอนประโยค ๑-๒,๓,๔,๕, สอนเองบ้าง หากครูพระมาช่วยสอนบ้าง และส่งเสริมให้เด็กวัดมีการศึกษาทุกคน ให้อ่านหนังสือ สวดมนต์

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระราชสิทธิเวที (สมบุญ ญาณวโร, น.ธ.เอก, ป.ธ.๕), เจ้าอาวาสวัดเจษฎาราม พระอารามหลวง เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระสาครมุนี, เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม พระอารามหลวง จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระครูสุทธิธรรมาภรณ์ (ณรงค์ จานณาโณ, น.ธ.เอก, ป.ธ. ๔), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม, รองเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

จากการสัมภาษณ์ พระครูศรีพัฒน์โนคม^{๖๖} (ชนิต จันทสิริ น.ธ.เอก, ป.ธ.๕) กล่าวถึง พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า ในสมัยที่หลวงปู่แก้วทำการศึกษาในวัด การเรียนการศึกษาจะมีไม่มาก แต่ท่านก็สนใจเป็นพิเศษ มุ่งในการศึกษา ปรับปรุงในการศึกษา หาสามเณรมาเรียน และสนับสนุนการศึกษาทุกด้าน

จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่วัด (มหาติ่ม) พิมมลง^{๖๗} กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า หลวงปู่ท่านเป็นอาจารย์ใหญ่ จะสอนบาลีด้วยตัวท่านเอง ในปีหนึ่ง ๆ จะมีพระสงฆ์สามเณรสอนนักเรียนบาลี ๔๐-๕๐ รูปต่อปี และในการเรียนการสอนนั้น ท่านจะวางกฎไว้ว่า ให้เณรและเด็กวัดที่เรียนหนังสือกัน ต้องพากันลงมาที่ห้องฉันภัตตาหาร เวลา ๑๕.๐๐-๒๑.๐๐ น. เพื่อทำการท่องและอ่านหนังสือคนละฟากของห้องฉัน โดยหลวงปู่ก็จะอยู่เป็นเพื่อนทุกครั้ง เพื่อฟังสามเณรท่องหนังสือ และจะมีลูกศิษย์คอยจับเวลาให้ท่านด้วย เมื่อถึงสามทุ่มท่านก็จะปล่อยให้ทุกคนเข้าที่พัก

จากการสัมภาษณ์ คุณพูนศักดิ์ เชาวนแหลม^{๖๘} กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า ท่านจะสนับสนุนทุนการศึกษาแก่พระสงฆ์สามเณรในวัด และจะสอนหนังสือเองทุกครั้ง

จากการสัมภาษณ์ คุณป้าเพ็ญแข กุมภิล^{๖๙} กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า ท่านเป็นพระที่มีระเบียบวินัยมาก จะสอนให้พระเณรมีสติอยู่ตลอดเวลา และสนับสนุนให้ทุกรูปได้เรียนหนังสือตั้งแต่ชั้นประถมถึงบาลี ประโยค ๕

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ท่านเป็นพระที่เคร่งครัดในการศึกษา จะสนับสนุนทุกด้านเพื่อการจรโลงพระพุทธศาสนา มีความสุขุมรอบคอบตัดสินใจแน่วแน่ เมื่อท่านมุ่งมั่นจะทำอะไรแล้วท่านจะต้องทำให้สำเร็จ และงานทุกชิ้นที่จะทำท่านต้องวางแผนไว้ในใจอย่างรอบคอบที่สุด เมื่อผลงานออกมาจึงเป็นระเบียบเรียบร้อย สวยงาม มั่นคง ท่านเป็นผู้มีสายตายาวไกล และมีจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยเมตตาธรรม

^{๖๖} สัมภาษณ์ พระครูศรีพัฒน์โนคม (ชนิต จันทสิริ, น.ธ.เอก, ป.ธ. ๕), เจ้าอาวาสวัดกลางอ่างแก้ว ต.ท่าจีน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๖๗} สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่วัด (มหาติ่ม) พิมมลง ป.ธ. ๔, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๗ ต.ตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัด นครปฐม, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๖๘} สัมภาษณ์ คุณพูนศักดิ์ เชาวนแหลม, อดีตไวยาวัจกร วัดสุทธาวาสธรรมาราม, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๖๙} สัมภาษณ์ คุณป้าเพ็ญแข กุมภิล, อุบาสิกาผู้อุปฐากหลวงปู่แก้ว, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

๓.๒.๓ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) มีศรัทธา ใฝ่ศึกษาธรรมอย่างจริงจัง ด้วยความบากบั่น ตั้งแต่พรรษาแรกแห่งบรรพชิตสืบเนื่องเรื่อยมา

จากการสัมภาษณ์พระราชสิทธิเวที^{๒๐} (สมบุญ ญาณวโร น.ธ.เอก, ป.ธ.๙) กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) เกี่ยวกับการเผยแผ่ว่า ท่านจะรับนิมนต์ในเรื่องการเทศน์ตลอด เช่น การเทศน์ในเรื่องหลักการพัฒนาวัด หลักการปกครอง

จากการสัมภาษณ์ พระสาครมุนี^{๒๑} เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม (วัดช่องลม) กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ไว้ว่า การเผยแผ่ด้านการปฏิบัติธรรม ท่านได้สร้างสถานปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นสถานที่เผยแผ่ในด้านปฏิบัติบูชา ไว้ที่อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี และสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนที่เข้ามาปฏิบัติ ให้ถือหลักของไตรสิกขา ให้รักษาศูโอบสศีล ให้ตั้งมั่นอยู่ในทานศีล ภาวนา ซึ่งเป็นหลักที่ท่านได้ทำมาโดยตลอด

จากการสัมภาษณ์ พระครูสุตฺธิธรรมาภรณ์^{๒๒} (พระมหาณรงค์ ญาณวโร, ป.ธ. ๔) กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า ในช่วงเข้าพรรษาท่านจะเทศน์สอนพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาวัด และรักษาศูโอบสศีล ในการรับกิจออกไปเทศนาท่านก็จะทำตลอดในช่วงที่ท่านยังมีชีวิตอยู่

จากการสัมภาษณ์ พระครูศรีพัฒน์โนดม^{๒๓} (ธนิต จันทสิริ น.ธ.เอก, ป.ธ.๕) กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า การเทศนาของท่านจะลึกซึ้ง ไม่มีตลกโปกษา

จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่นัฐวัฒน์ (มหาติ่ม) พิมมลง^{๒๔} กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ก่อนจะมีการเวียนเทียน หลวงปู่จะบรรยายธรรม ครั้งละ ๔๐ นาที ก่อนที่จะทำการเวียนเทียน ท่านจะสอนจะเล่าความเป็นมาของวันต่าง ๆ การ

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระราชสิทธิเวที (สมบุญ ญาณวโร, น.ธ.เอก, ป.ธ.๙), เจ้าอาวาสวัดเจษฎาราม พระอารามหลวง เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๒๑} สัมภาษณ์ พระสาครมุนี, เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม พระอารามหลวง จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระครูสุตฺธิธรรมาภรณ์ (ณรงค์ ญาณวโร, น.ธ.เอก, ป.ธ. ๔), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม,รองเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระครูศรีพัฒน์โนดม (ธนิต จันทสิริ, น.ธ.เอก, ป.ธ. ๕), เจ้าอาวาสวัดกลางอ่าแก้ว ค. ทำจีน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๒๔} สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่นัฐวัฒน์ (มหาติ่ม) พิมมลง ป.ธ. ๔, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๗ ต.ตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัด นครปฐม, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

แสดงธรรมในวัด ก็จะเป็นองค์ผู้บรรยายธรรมทุกครั้ง เมื่อมีการประชุมสัมมนาพระสังฆาธิการ หรือข้าราชการมาประชุม ท่านจะเป็นผู้บรรยายธรรม และมีการส่งพระนิเทศน์พระปริยัติไปสอนธรรมตามโรงเรียนต่าง ๆ ในบริเวณจังหวัดสมุทรสาคร

จากการสัมภาษณ์ คุณพูนศักดิ์ เชาวน์แหลม^{๒๕} กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า ท่านจะรับกิจนิมนต์ของการเทศน์เพื่อเผยแผ่ธรรมะ ไม่เลือกว่าคนมานิมนต์เป็นคนรวยหรือว่าคนจน และจะเทศน์ทุกวันพระ

จากที่ได้กล่าวมา พบว่าพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ได้ทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งเชิงรับและเชิงรุก การเผยแผ่เชิงรับ ของท่านจะทำการเผยแผ่ด้วยการเทศน์การสอนธรรมทั้งแก่ภิกษุสามเณร และประชาชน ส่วนการเผยแผ่เชิงรุก ท่านจะใช้การสงเคราะห์ในรูปแบบต่าง ๆ เป็นตัวนำคนเข้าหาธรรมดังที่ท่านเป็นผู้อุปการะโรงเรียนวัดช่องลม (เปี่ยมวิทยาคม) และมีการจัดตั้งโรงเรียนธรรมสาคร เพื่อเป็นการศึกษาของพระสงฆ์ ก่อสร้างสถานปฏิบัติธรรม ทั้งการศึกษาสงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นวิธีการเผยแผ่เชิงรุก

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา สำหรับพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ผู้เป็นเจ้าอาวาสและเป็นเจ้าคณะจังหวัด มีหน้าที่จะต้องรับผิดชอบด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ มีการจัดการเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ อบรมภิกษุสามเณรที่ท่านได้ปกครอง ให้มีสมณะสัญญา มีจรรยาบรรณตลอดถึงการปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างต่าง ๆ มีการสวดมนต์ไหว้พระ ให้ฟังโอวาท คำสั่งสอน ให้เข้าใจในศาสนพิธีและการปฏิบัติ ในวันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา และออกพรรษา ตลอดจนอายุขัยของท่าน

๓.๒.๔ ด้านการสาธารณูปการ

ด้านการสาธารณูปการนั้น พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ได้ดำเนินงานทุกด้านทุกโครงการอย่างเต็มกำลังความสามารถ มีการไตร่ตรองพิจารณา เหตุ และผล เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ได้ประโยชน์อย่างสูงสุด งานด้านสาธารณูปการนั้น นอกจากท่านจะปฏิบัติในฐานะเจ้าอาวาสวัดแล้ว ท่านยังได้ปฏิบัติในฐานะเจ้าคณะจังหวัด ซึ่งต้องดูแลคณะสงฆ์ทั่วทั้งจังหวัดสมุทรสาคร ยังความเจริญมาสู่คณะสงฆ์ เหล่าพุทธศาสนิกชน หน่วยงานราชการ และบุคคลโดยทั่วไป ผลงานด้านการสาธารณูปการของท่านพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ท่าน

^{๒๕} สัมภาษณ์ คุณพูนศักดิ์ เชาวน์แหลม, อดีตไวยาวัจกร วัดสุทธิวาตวราราม , ๑๔ พฤศจิกายน

ได้บันทึกไว้ในสมุดบันทึกของท่านสมัยเป็นเจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม และเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร สรุปได้ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๕๖ เริ่มต้นด้วยการระดมกำลังทุกด้าน เพื่อต่อสู้กับเหตุการณ์ที่จะต้องเผชิญหน้าในทุกแห่งทุกมุมและทุกด้าน ท่านได้ทำการเปลี่ยนแปลง โยกย้าย ปรับปรุง โครงสร้าง ทั้งหมดวัด เพื่อให้เป็นที่เรียบร้อย มั่นคง ถาวร สวยงาม และร่มรื่น ท่านได้เริ่มด้วยการทำโครงการก่อสร้างกุฏิซึ่งปลูกใหม่ ๒ แถวๆ ละ ๖ ห้อง และต่อมาได้ทำการก่อสร้างอีก จำนวน ๑๒ หลัง

พ.ศ. ๒๔๕๗ ท่านได้ก่อสร้างหอฉันที่ โรงครัว เเวกกุฏิ ศาลาท่าน้ำ พร้อมทั้งปรับปรุงพื้นลานวัด ถมดินทำความสะอาด เพื่อความเรียบร้อยของวัด ขุดน้ำบาดาล สร้างสังฆภัณฑ์ และสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ

พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา โดยกำหนดเนื้อที่ ยาว ๘๐ เมตร กว้าง ๔๐ เมตร ลงวันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๘ เพื่อก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่

พ.ศ. ๒๕๐๑ เป็นการก่อสร้างเพื่อสาธารณสมบัติต่อเนื่องจากปีที่ผ่านมา นอกจากนี้ยังได้มีการซื้อที่ดิน และทำการถมที่ดินขยายอาณาบริเวณวัดให้กว้างขวางต่อไป

พ.ศ. ๒๕๐๒ ทำการก่อสร้างโรงเรียนปริยัติธรรม ให้ชื่อว่า โรงเรียนธรรมสาคร ต่อมาได้ดัดแปลงแก้ไขให้เป็นสำนักงานกรรมการสงฆ์จังหวัด และเมื่อคณะกรรมการสงฆ์จังหวัดได้ล้มเลิกไปแล้ว จึงได้ดัดแปลงแก้ไขเพิ่มเติม เป็นกุฏิธรรมสาคร

พ.ศ. ๒๕๐๓ ทำการวางศิลาฤกษ์ก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ ในวันเสาร์ ที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๓ ซึ่งมีขนาดโดยกำหนดด้านยาว ๓๒ เมตร ด้านกว้าง ๑๔ เมตร ส่วนสูง ๓๖ เมตร

พ.ศ. ๒๕๐๔ – พ.ศ. ๒๕๐๕ ทำการก่อสร้างพระอุโบสถอย่างต่อเนื่อง

พ.ศ. ๒๕๐๗ – พ.ศ. ๒๕๐๘ ทำการก่อสร้างพระอุโบสถ และเสนอเรื่องพิจารณาขอพระราชทานพระอารามหลวงให้แก่วัดช่องลม และได้รับการสถาปนาเป็นพระอารามหลวงด้วยระยะเวลาในการเสนอเรื่องเพียงไม่กี่เดือน และในวันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทอดพระกฐินต้น ณ วัดช่องลม พร้อมทั้งทรงยกข้อฟ้าพระอุโบสถหลังใหม่ พระราชทาน พระทาน พระบรมหัตถ์ไชยย่อ ภ.ป.ร. ที่หน้าบรรณ พระอุโบสถ ทรงพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ ๑๐,๐๐๐ บาท ทั้งโดยเสด็จพระราชกุศล

พ.ศ. ๒๕๐๙ ผูกพัทธสีมาปิดทองฝังลูกนิมิต โดยกำหนดวันปฐมฤกษ์ในวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๙ และวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๙ เวลา ๑๗.๒๖ น. เป็นมหามงคล

อุดมฤกษ์ ตัดลูกนิมิตหลุม และได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา และสมเด็จพระนางเจ้าสุวัทนา เสด็จทรงปิดทองลูกนิมิต

พ.ศ. ๒๕๑๐ การก่อสร้างกำแพงรอบพระอุโบสถ ล้อมซึม ๑ แถว ๑๒ ห้อง และถนน ๑ สาย เพื่อปรับปรุงอาณาบริเวณโดยรอบพระอุโบสถให้สวยงามเป็นระเบียบเรียบร้อย

พ.ศ. ๒๕๑๑ – พ.ศ. ๒๕๑๒ ดำเนินการก่อสร้างกำแพงรอบพระอุโบสถต่อเนื่อง และในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ทางกรมศาสนา ได้พิจารณาเป็นเอกฉันท์ ยกย่องวัดสุทธิวาตวราราม เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่ดีเด่นวัดหนึ่งในจำนวน ๓ วัดในประเทศไทย และเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างรุ่นแรกที่พึ่งตนเองโดยมิได้ของบประมาณจากกรมการศาสนาแต่อย่างใด ได้รับมอบพัฒนา พร้อมทั้งประกาศนียบัตร จากสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก และกรมการศาสนา นอกจากนี้อธิบดีกรมการศาสนา ได้นำพระเถรานุเถระจากวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศประมาณ ๒๐๐ รูป มาประชุมที่วัดนี้ เป็นเวลา ๒ วัน คือในวันที่ ๒๖ – ๒๗ มิถุนายน ๒๕๑๒ และได้อาราธนาพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ขึ้นบรรยายถึงเทคนิคในการพัฒนาวัด ในหัวข้อเรื่อง ศิลปะในการพัฒนาวัด อีกด้วย

พ.ศ. ๒๕๑๓ พระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าชาวยุทธวงษ์ เสด็จในวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๓ เป็นการส่วนพระองค์ นอกจากนี้ได้มีการวางศิลาฤกษ์ อนุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เนื่องในโอกาสเปิดสุขาภิบาล ณ ตำบลท่าฉลอม อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร เป็นแห่งแรกในประเทศไทยที่บริเวณหน้าวัด (หน้ากุฏิวัดสุทธิวาตวราราม) โดย ฯพณฯ จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น และมีการจัดตั้งมูลนิธิเพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและดูแลการศึกษาแก่พระภิกษุสงฆ์ โดยการจัดสร้างพิมพ์พระผง (สมเด็จพระสังฆราช) ด้วยผงปลูมั่ง ซึ่งเป็นผงที่มีชื่อลือนามในทางเมตตา แคล้วคลาด ปลอดภัย ซึ่งพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ได้ดำริสร้างขึ้น ซึ่งท่านได้ศึกษาจากมูลกัจจายนะมาแต่ครั้งสมัยยังเป็นสามเณรศึกษาเฉพาะมูลกัจจายนะแท้ ๆ ถึง ๖ ปี จึงจบตามหลักสูตร การจัดสร้างพระผง นี้เพื่อผู้ที่มาบริจาทรพีย์ทอดผ้าป่า หากบริจาถึง ๕๐ บาท ได้รับคนละ ๑ องค์ นอกจากการสร้างมูลนิธิแล้ว ท่านได้สร้างโรงเรียนปริยัติธรรม ๑ หลัง ยาว ๔๔ วา กว้าง ๖ วา ๒ ชั้น โดยบรรจุห้องสมุด ห้องประชุม ห้องเรียนนักธรรมชั้นตรี โท เอก และห้องบาลีไวยากรณ์ ห้องประโยค ๓, ๔, ๕, ๖ ขึ้นโดยลำดับ นอกจากนี้ในปีนี้ได้เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ ผู้คนจึงพากันเรียกพระผงสมเด็จพระสังฆราชที่สร้างขึ้นว่า สมเด็จน้ำท่วม

พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นปีที่มีการเฉลิมฉลองวัดสุทธิวาตวราราม (ช่องลม) เนื่องในโอกาสที่ได้รับการบูรณะมาเป็นปีที่ ๒๐ เป็นการเฉลิมฉลองใหญ่ จำนวน ๑๕ วัน ๑๕ คืน นอกจากนี้ได้มีการนำอัฐิอดีตเจ้าอาวาส วัดสุทธิวาตวราราม (วัดช่องลม) มาทำพิธีบรรจุไว้ที่บัลลังก์พระ

ประธานด้านหลัง ในวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๑๔ เพื่อเทิดทูนพระคุณของท่าน และให้บรรดา
 ศาสนิกชนทุกคนควรได้กราบไหว้บูชา โดยอดีตเจ้าอาวาสมีดังนี้ หลวงพ่อเอี่ยม หลวงพ่อปั้น
 หลวงพ่อเซียง หลวงพ่อแก่น หลวงพ่อเทิ้ม พระหลัดไซ และพระทองใบ

นอกจากนี้ในปีนี้ได้มีการเปิดโรงเรียนพระสังฆาธิการขึ้น ณ วัดสุทธิวาตวราราม (วัด
 ช่อลม) ในวันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๔ มีกำหนดสอนให้ได้ ๑๕๐ ชั่วโมง วันละ ๖ ชั่วโมง
 รวม ๒๕ วัน ทั้งนี้ตามบทบัญญัติสงฆ์ เพื่อให้พระสังฆาธิการมีความรู้ความสามารถเท่าที่ควรรู้จัก
 ได้นำไปปฏิบัติกิจในหน้าที่ได้ถูกต้อง เพื่อความเจริญก้าวหน้าของพระพุทธศาสนา ในยุคประยุคต์
 นี้

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ – พ.ศ. ๒๕๒๖ มีรายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินงานดังนี้

พ.ศ. ๒๕๑๓ สร้างโรงครัวใหม่ โดยให้มีความกว้าง ยาวกว่าเดิม

พ.ศ. ๒๕๑๕ ย้ายพระอุโบสถหลังเก่า และได้ปรับปรุงให้อยู่ในสภาพเดิม

พ.ศ. ๒๕๑๕ สร้างศาลา ยั่งสมุทร แทนศาลาถือนีล ที่รื้อออกเพราะชำรุดทรุดโทรม

มาก

พ.ศ. ๒๕๒๐ ได้ทำการย้ายศาลา ชัยวุฒิ ออกไปไว้ด้านหน้า ปรับปรุงใหม่

พ.ศ. ๒๕๒๐ ได้สร้างศาลาพักร้อนหน้าวัด ขึ้นใหม่อีก ๑ หลัง

พ.ศ. ๒๕๒๑ ได้สร้างศาลาพักร้อนหน้าวัดเพิ่มอีก ๑ หลัง

พ.ศ. ๒๕๒๑ สร้างโรงเรียนปริยัติธรรมขึ้น ๑ หลัง ในราคาประมาณ ๖ ล้านบาท

จากการสัมภาษณ์พระราชสิทธิเวที^{๒๖} (สมบุญ ปญฺญาวุโธ น.ธ.เอก, ป.ธ.๕) กล่าวถึง
 พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) เกี่ยวกับการสาธารณูปการไว้ว่า ท่านทำการจัดระเบียบการก่อสร้าง
 เพื่อทำความสะดวกได้ง่าย

จากการสัมภาษณ์ พระสาครมุนี^{๒๗} เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม (วัดช่อลม) กล่าวถึง
 พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ไว้ว่า ท่านได้สร้างสิ่งสาธารณูปการทุกอย่างไว้แก่วัด ดังเช่น
 โรงเรียนพระปริยัติธรรม ศาลาพักร้อน สถานบำเพ็ญกุศล เป็นต้น เพื่อสงเคราะห์ประชาชนให้ได้มี
 สถานที่ในการบำเพ็ญความดี

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระราชสิทธิเวที (สมบุญ ปญฺญาวุโธ, น.ธ.เอก, ป.ธ.๕), เจ้าอาวาสวัดเจษฎาราม
 พระอารามหลวง เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระสาครมุนี, เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม พระอารามหลวง จังหวัดสมุทรสาคร,
 ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

จากการสัมภาษณ์ พระครูสุทธิธรรมาภรณ์^{๒๔} (พระมหาณรงค์ จานณาโณ, ป.ธ. ๔) กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า ท่านจะเน้นการก่อสร้าง สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม เพื่อใช้เป็นสถานที่เรียนของพระเณร และจัดสร้างสถานที่ให้มีการประชุมพระสังฆาธิการในระดับ จังหวัด เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย

จากการสัมภาษณ์ พระครูศรีพัฒน์โนดม^{๒๕} (ธนิต จันทสิริ น.ธ.เอก, ป.ธ. ๕) กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า ท่านเป็นพระนักพัฒนา นักก่อสร้าง จนสามารถปรับปรุงวัดจนได้ยกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวง และเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง บูรณปฏิสังขรณ์ทุกอย่าง เพื่อให้วัดเป็นระเบียบเรียบร้อย

จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่วัดพนัสนิคม (มหาติ่ม) พิมมลง^{๒๖} กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า ท่านเป็นพระที่เน้นความสะอาดของสถานที่ ที่ได้ก่อสร้างมาแล้ว ต้องสะอาดเรียบร้อย ไม่เปรอะเปื้อน

จากการสัมภาษณ์ คุณพูนศักดิ์ เชาวนแหลม^{๒๗} กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า ท่านเป็นผู้ที่ริเริ่มในการสร้างถนนจาก พระราม ๒ มาถึงท่าฉลอม โดยไม่ได้ใช้เงินจากราชการ ทำให้ความเจริญมาสู่ท่าฉลอม คนท่าฉลอมมีทางเลือกในการสัญจรได้สะดวกขึ้น และมีการบูรณะวัดจนสะอาดสวยงาม

จากการสัมภาษณ์ คุณป้าเพ็ญแข กุมภิล^{๒๘} กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า ท่านได้ดำเนินการสร้างสะพานสาครมุนี เพื่อเป็นทางสัญจรสำหรับคนทั่วไป จากการได้สร้างสะพานเชื่อมต่อท่าฉลอม และการมองเห็นไกลของท่าน ทำให้การสัญจรไปมาสะดวกขึ้น

จากที่กล่าวมาเบื้องต้น พบว่า พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ได้ดำเนินงานทุกด้าน ทุกโครงการอย่างเต็มกำลังความสามารถ มีการไตร่ตรองพิจารณา เหตุ และผล เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ได้ประโยชน์อย่างสูงสุด งานด้านสาธารณูปการนั้น

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระครูสุทธิธรรมาภรณ์ (ณรงค์ จานณาโณ, น.ธ.เอก, ป.ธ. ๔), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทธิวาฬาราม, รองเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระครูศรีพัฒน์โนดม (ธนิต จันทสิริ, น.ธ.เอก, ป.ธ. ๕), เจ้าอาวาสวัดกลางอ่างแก้ว ต.ท่าจีน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๒๖} สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่วัดพนัสนิคม (มหาติ่ม) พิมมลง ป.ธ. ๔, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๗ ต.ตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัด นครปฐม, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๒๗} สัมภาษณ์ คุณพูนศักดิ์ เชาวนแหลม, อดีตไวยาวัจกร วัดสุทธิวาฬาราม, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๒๘} สัมภาษณ์ คุณป้าเพ็ญแข กุมภิล, อุบาสิกาสื่อปฏิญาณหลวงปู่แก้ว, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

นอกจากท่านจะปฏิบัติในฐานะเจ้าอาวาสวัดแล้ว ท่านยังได้ปฏิบัติในฐานะเจ้าคณะจังหวัด ซึ่งต้องดูแลคณะสงฆ์ทั่วทั้งจังหวัดสมุทรสาคร ยังความเจริญมาสู่คณะสงฆ์ เหล่าพุทธศาสนิกชน หน่วยงานราชการ และบุคคลโดยทั่วไป

๓.๒.๕ ด้านการสาธารณสงเคราะห์

การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ได้ดำเนินการมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นอยู่ในตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดหรือตำแหน่งไหน ๆ ท่านได้ทำการสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือเอกชนเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน พัฒนาตำบล

เมื่อมีงานประจำปีของวันช่อลม ท่านได้ให้ยกเลิกการปิดวิกเก็บค่าผ่านประตูเลิก และเลิกมหรสพที่เป็นข้าศึกแก่วัดทุกประเภท แต่กลับได้รายรับเป็นจำนวนเงินที่สูงกว่าทุก ๆ ปีที่ผ่านมา และท่านได้นำรายได้ทั้งหมดนั้นเพื่อการสาธารณสงเคราะห์ด้านอื่น ๆ ต่อไป

พ.ศ. ๒๔๕๕ ทำการย้ายโรงเรียนประชาบาล (ในสมัยนั้น) ซึ่งสกุลตู้จินดา ได้สร้างไว้ก่อนแล้ว นายกิมจิว นางพ่วง ต้นพัฒนา ได้บริจาคทรัพย์สร้างเครื่องใช้ไฟฟ้า ๑ เครื่อง พร้อมทั้งโรงเก็บด้วย และจอมพลผิน ชุณหะวัณ ได้สร้างโต๊ะหมู่บูชาถวาย ๑ ชุด พ.ศ. ๒๔๖๐ ศรียานนท์ สร้างธรรมาสน์ ถวาย ๑ ชุด

พ.ศ. ๒๕๐๐ เริ่มก่อสร้างเขื่อนป้องกันตลิ่งพังหน้าวัด เป็นจำนวนเงิน ๘๐,๐๐๐ บาท และมีการเฉลิมฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ในสมัยท่านจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้จัดให้มีการอุปสมบทหมู่จำนวน ๒๕๐๐ รูป สำหรับพระอารามวัดสุทธิวาตวรารามนี้ ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรสาคร ได้เป็นประธานทำการอุปสมบทหมู่จำนวน ๑๑ คน โดยนำพระสงฆ์เหล่านี้มาฝึกปฏิบัติธรรม ณ วัดแห่งนี้

พ.ศ. ๒๕๐๖ นอกจากการก่อสร้างพระอุโบสถอย่างต่อเนื่องแล้ว ยังได้รับอนุมัติงบประมาณจากกระทรวงศึกษาธิการ สร้างโรงเรียนมัธยมปีที่ ๑ - ๓ จำนวน ๑๕๐,๐๐๐ บาท และได้บริจาคสมทบจากคุณนายรวบ ศรีจันทร์ เป็นจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ บาท รวมเป็นเงินในการก่อสร้างทั้งสิ้น ๒๕๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๒๒ สร้างศาลาพักร้อนหน้าวัด เพิ่มขึ้นอีก ๑ หลัง

พ.ศ. ๒๕๒๔ สร้างเขื่อนหลังวัด ซึ่งมีความยาวประมาณ ๓๐๐ เมตร ในราคาประมาณ ๖ ล้านบาท และถมดินหลังวัด ซึ่งเป็นที่ลุ่มให้เป็นพื้นเดียวกัน

นอกจากนี้พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ยังได้เป็นประธานในการก่อสร้างสะพานข้ามคลองสุนัขหอน จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และได้ทำการฉลองสะพาน พร้อมทั้งโรงเรียนปริยัติธรรม ซึ่งทำการก่อสร้างในสมัยเดียวกันด้วย

จากการสัมภาษณ์พระราชสิทธิเวที^{๓๓} (สมบุญ ปลูกวูโธ น.ธ.เอก, ป.ธ.๕) กล่าวถึง พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) เกี่ยวกับการสาธารณสงเคราะห์ว่า นอกจากท่านได้ก่อสร้างถาวรวัตถุไว้ในพุทธศาสนาแล้ว ท่านยังมองเห็นอนาคตของชาติ ด้วยการให้พื้นที่ของวัดสร้างโรงเรียนวัดช่องลม โดยท่านเป็นองค์อุปถัมภ์โรงเรียนด้วย และในบริเวณวัดท่านก็มองเห็นในฝ่ายอาณาจักรด้วยการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ ของรัชกาลที่ ๕ ไว้เป็นที่สักการะของประชาชน และมีการสงเคราะห์ทุนทรัพย์ ชักชวนประชาชนให้สร้างสะพานสาครมุนี เพื่อเป็นสถานที่สัญจรไปมาได้สะดวกทั้งทำกิน ทำนอม บางหญ้าแพรก ก็ไปมาหาสู่กันได้ง่ายขึ้น

จากการสัมภาษณ์ พระสาครมุนี^{๓๔} เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม (วัดช่องลม) กล่าวถึง พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ไว้ว่า ท่านเป็นพระที่เมตตาสูง ชาวบ้านที่อยู่บริเวณวัด ถ้าหากขาดเหลือเรื่อง อาหาร ที่อยู่ ที่อาศัย ยารักษาโรค ใครเดือดร้อนอะไร ท่านก็จะสงเคราะห์ และหากมีอุทกภัย ท่านก็จะนำพระ เณร ญาติโยม ไปแจกของเพื่อบรรเทาความเดือดร้อน และแม้ในปัจจุบัน ก็ได้นำหลักการของท่านมาสานต่อ เพื่อทำกิจการของวัดให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

จากการสัมภาษณ์ พระครูสุทธิธรรมาภรณ์^{๓๕} (พระมหาณรงค์ จานณาโณ, ป.ธ. ๔) กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า ท่านจะให้ทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียน ส่งเสริมให้พระไปสอนศีลธรรมในโรงเรียน ให้พระที่มีการศึกษาไปสอนในโรงเรียนวัดช่องลม และบริเวณใกล้เคียง และมีการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อสงเคราะห์เด็ก เพื่อปลูกฝังให้เยาวชนได้ใกล้ชิดพระศาสนาและเป็นพลเมืองดีของชาติต่อไป

จากการสัมภาษณ์ พระครูศรีพัฒน์โนคม^{๓๖} (ธนิต จันทสิริ น.ธ.เอก, ป.ธ.๕) กล่าวถึง พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า พระเณรในวัด ท่านจะสงเคราะห์ก่อนเป็นอันดับแรก โดยใครป่วย ก็ดูแลรักษาเหมือนลูกหลาน และสงเคราะห์คนนอกวัด ถ้าหากใครไม่มีค่ารักษาพยาบาลท่านก็จะช่วยค่ารักษาพยาบาล

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระราชสิทธิเวที (สมบุญ ปลูกวูโธ, น.ธ.เอก, ป.ธ.๕), เจ้าอาวาสวัดเจษฎาราม พระอารามหลวง เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระสาครมุนี, เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม พระอารามหลวง จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระครูสุทธิธรรมาภรณ์ (ณรงค์ จานณาโณ, น.ธ.เอก, ป.ธ. ๔), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม, รองเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๓๖} สัมภาษณ์ พระครูศรีพัฒน์โนคม (ธนิต จันทสิริ, น.ธ.เอก, ป.ธ. ๕), เจ้าอาวาสวัดกลางอ่าแก้ว ต.ท่าจีน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่วัดฉนวน (มหาตัม) พิมมงละ^{๓๓} กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า ท่านเป็นพระที่มีเมตตาสูง ท่านจะให้ความสงเคราะห์พระเณรในเขตปกครองเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด ใครมีปัญหาเดือดร้อน ท่านก็ช่วยเหลือตลอด

จากการสัมภาษณ์ คุณพูนศักดิ์ เชาวน์แหลม^{๓๔} กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า ท่านจะสงเคราะห์ประชาชนที่อยากบวช แต่ไม่มีบริวาร ท่านก็จะเป็นธุระให้ ใครเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่มีเงินรักษา ก็จะช่วยออกค่ารักษาให้

จากการสัมภาษณ์ คุณป้าเพ็ญแข กุมภิล^{๓๕} กล่าวถึงพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ว่า ท่านเป็นพระที่มีพรหมวิหาร ๔ แก่ลูกศิษย์ทุกคน จะสงเคราะห์ด้วยการกล่าวตักเตือนสั่งสอนพระเณรและลูกศิษย์วัดอยู่ตลอด ด้วยการให้ทุกคนตั้งใจศึกษาเล่าเรียน โดยไม่ต้องกังวลกับเรื่องค่าใช้จ่าย

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปได้ว่า พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านเป็นพระที่นำหลักการของสาธนาบวรมาเพื่อเป็นการสาธนาสงเคราะห์แก่พระเณรและประชาชน โดยตระหนักถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

๓.๓ บทสรุป

จากการวิจัยบทบาทการพัฒนาสังคมตามแนวทางของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) เป็นการตอบปัญหาที่ต้องการทราบว่า การพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) มีผลงานอย่างไร พบว่า บทบาทการพัฒนาสังคมตามแนวทางของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)

ในด้านการปกครองนั้น พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ท่านเป็นแบบอย่างที่ดี เกรงครัตระเบียบวินัย มีการวางระเบียบแบบแผน และกติกาส่งของวัดไว้อย่างเคร่งครัด ให้ลูกวัดหรือผู้อยู่ได้บังคับบัญชาของท่าน ให้ปฏิบัติตามระเบียบ กฎ กติกาอย่างจริงจัง เมื่อลูกศิษย์ทำอะไรผิดพลาด ท่านก็เรียกมาว่ากล่าวตักเตือน ชี้แจงสิ่งที่ผิดถูกให้เข้าใจ และในบางโอกาสก็ลงโทษบ้างพอสมควรแก่ผู้ที่ฝ่าฝืนระเบียบ ท่านมองศิษย์ของท่านทุกคนเหมือนลูกในไส้ เหมือน

^{๓๓} สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่วัดฉนวน (มหาตัม) พิมมงละ ป.ช. ๔, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๗ ต.ตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัด นครปฐม, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๓๔} สัมภาษณ์ คุณพูนศักดิ์ เชาวน์แหลม, อดีตไวยาวัจกร วัดสุทธาวาสาราม , ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

^{๓๕} สัมภาษณ์ คุณป้าเพ็ญแข กุมภิล, อุบาสิกาส่งของหลวงปู่แก้ว, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

อยู่ในครอบครัวเดียวกัน คุณความดีอันนี้ย่อมปรากฏชัดแก่สายตาต่อคณะศิษย์ และผู้อยู่ได้บังคับบัญชาทุกท่านอย่างดียิ่งแล้ว โดยไม่อาจปฏิเสธได้

ผลงานด้านการปกครองของพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๖ เป็นต้นมา โดยตำแหน่งแรกที่ท่านได้รับได้แก่ ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดคลองตันราษฎร์บำรุง ตำบลคลองตัน อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่เจ้าอาวาสวัดคลองตันโดยสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับวัดคลองตันมีการก่อสร้างถาวรวัตถุ และการจัดระเบียบวินัยในการปฏิบัติของพระภิกษุสามเณร ภายในวัด และการจัดระเบียบการปฏิบัติของประชาชนต่อวัด ซึ่งท่านได้สร้างควบคู่กันไป และได้สร้างคนในตำบลคลองตันให้เป็นคนดีมีศีลธรรม รู้จักผิดชอบชั่วดี จนเป็นที่รัก ที่เคารพและเทิดทูนเป็นอย่างยิ่ง ท่านได้เป็นเจ้าอาวาสวัดคลองตัน เป็นเวลา ๕ ปี ซึ่งในขณะนั้นทำให้วัดคลองตันมีชื่อเสียงและมีความเจริญอย่างถึงขีดสุด พร้อมทั้งชื่อเสียงของ พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ที่มีชื่อเสียงอย่างถึงขีดสูงสุดเช่นกัน

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๕ พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ได้รับแต่งตั้งดำรงตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม (วัดช่องลม) และเป็นเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร

ด้านการศาสนศึกษา ผลงานด้านการสอนศาสนศึกษาของพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) สรุปได้ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๗๓ เป็นครูสอนบาลีที่วัดชานีหัตถการ

พ.ศ. ๒๔๗๗ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมที่วัดหลักสองราษฎร์บำรุง

พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นครูสอนบาลีและนักธรรมที่วัดใหญ่บ้านบ่อ

พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นเจ้าสำนักเรียนวัดคลองตันราษฎร์บำรุง

พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นเจ้าสำนักเรียนวัดช่องลม และเป็นผู้อุปการะโรงเรียนวัดช่องลม (เปี่ยมวิทยาคม)

ด้านการเผยแผ่ ท่านได้ทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งเชิงรับและเชิงรุก การเผยแผ่เชิงรับ ของท่านจะทำการเผยแผ่ด้วยการเทศน์การสอนธรรมทั้งแก่ภิกษุสามเณร และประชาชน ส่วนการเผยแผ่เชิงรุก ท่านจะใช้การสงเคราะห์ในรูปแบบต่าง ๆ เป็นตัวนำคนเข้าหาธรรมดังที่ท่านเป็นผู้อุปการะโรงเรียนวัดช่องลม (เปี่ยมวิทยาคม) และมีการจัดตั้งโรงเรียนธรรมสาคร เพื่อเป็นการศึกษาของพระสงฆ์ ก่อสร้างสถานปฏิบัติธรรม ทั้งการศึกษาสงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์

ด้านการสาธารณูปการ พ.ศ. ๒๔๙๖ เริ่มต้นด้วยการระดมกำลังทุกด้าน ท่านได้ทำการเปลี่ยนแปลง โยกย้าย ปรับปรุง โครงสร้างทั้งหมดวัด เพื่อให้เป็นที่เรียบร้อย มั่นคง ถาวร สวยงาม และร่มรื่น และสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ

ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ได้ดำเนินการมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นอยู่ในตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัด หรือตำแหน่งไหน ๆ ท่านได้ทำการสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือเอกชนเพื่อการสาธารณะประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน พัฒนาตำบล

พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ท่านได้ดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ด้วยความวิริยะ อุตสาหะ และเพียรพยายาม โดยมุ่งหวังให้เกิดประโยชน์แก่สาธารณชนโดยทั่วไป ท่านได้ทุ่มเท แรงกาย แรงใจในการปฏิบัติงานทุกประเภท และมีความรอบคอบ รอบรู้ในงานที่ปฏิบัติเป็นอย่างดี ซึ่งสมควรเป็นตัวอย่างให้แก่อนุชนรุ่นหลังไปปฏิบัติตนตามแบบอย่างท่าน ในการไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคนานาประการที่เกิดขึ้น และให้มีจิตใจที่แน่วแน่มั่นคง เสียสละ และอุทิศตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมตลอดไป

บทที่ ๔

การประยุกต์แนวคิดในการพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺโณโต)

๔.๑ ความหมายของการประยุกต์

ความหมายของ “การประยุกต์” หมายถึง การนำ “บางสิ่ง” มาใช้ประโยชน์ โดยปรับใช้อย่างเหมาะสมกับสถานะที่เฉพาะเจาะจง การประยุกต์เป็นวิธีการนำบางสิ่งมาใช้ประโยชน์ “บางสิ่ง” ที่นำมาใช้นั้น อาจเป็นทฤษฎี หลักการ แนวคิด ความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และนำมาใช้ประโยชน์ในภาคปฏิบัติ โดยปรับให้เข้ากับบริบทแวดล้อมที่เป็นอยู่อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ “บางสิ่ง” นั้น อาจเป็นวัตถุดิบของที่นำมาใช้นอกเหนือบทบาทหน้าที่เดิมเพื่อให้เหมาะสมกับบริบทใหม่ ตัวอย่าง การรักษาวัฒนธรรมการแต่งกายแบบไทย แทนที่จะให้คนในสมัยนี้แต่งกายเหมือนคนสมัยก่อน ทางที่ดีกว่าคือนำบางส่วนที่บ่งบอกถึงความเป็นไทย เช่น ผ้าลายไทย ผ้าทอมือ ผ้าฝ้าย ผ้าไหมไทย เป็นต้น แล้วนำมาดัดเย็บเป็นชุดทำงานสมัยใหม่ ซึ่งเป็นการประยุกต์ผ้าไทยซึ่งคนสมัยก่อนเคยสวมใส่ โดยนำมาดัดในรูปแบบใหม่เป็นชุดสมัยนิยมใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม ในขณะที่สามารถแสดงออกซึ่งความเป็นไทยตามวัตถุประสงค์^๑

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายคำว่า “ประยุกต์” ในความหมายที่ค่อนข้างแคบ จำกัดขอบเขตเฉพาะการนำความรู้ในวิชาการต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์ในภาคปฏิบัติ โดยให้ความหมายไว้ว่า “นำความรู้ในวิทยาการต่าง ๆ มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ เช่น วิทยาศาสตร์ประยุกต์ จิตวิทยาประยุกต์”^๒

^๑ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การคิดเชิงประยุกต์, (กรุงเทพมหานคร : ชัสเชสมีเดีย, ๒๕๔๖), อ้างใน <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=132979>.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๐๕.

๔.๒ วิธีการประยุกต์

วิธีการประยุกต์มีหลายวิธี หลายความหมาย^๓ ดังนี้คือ

๑. การประยุกต์ เป็นการนำ “ภาคทฤษฎี” สู่ “การปฏิบัติ” เป็นวิธีการประยุกต์การนำทฤษฎี หลักการ กฎเกณฑ์ แนวคิด เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ในภาคปฏิบัติ โดยเฉพาะในศาสตร์สาขาวิชาต่าง ๆ มักมีการประยุกต์ทฤษฎีสู่ภาคปฏิบัติ เพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้จริงในการแก้ปัญหา เพราะมีความเป็นรูปธรรมมากกว่า

๒. การประยุกต์ เป็นการนำ “ความรู้สาขาหนึ่ง” มาปรับใช้กับ “อีกสาขาหนึ่ง” เป็นวิธีการประยุกต์การนำความรู้ในสาขาหนึ่งมาปรับใช้กับอีกสาขาหนึ่งเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะเจาะจงบางประการ เช่น ความรู้ในทางคณิตศาสตร์จะถูกนำมาประยุกต์ใช้ในแทบจะทุกด้านของชีวิตตั้งแต่เรื่องเล็ก ๆ ไปจนถึงเรื่องใหญ่ในศาสตร์สาขาต่าง ๆ ได้แก่ การคำนวณภาษีเงินได้ การตัดเย็บเสื้อผ้า การกีฬา เป็นต้น

๓. การประยุกต์ เป็น “การปรับใช้” มิใช่ “การลอกเลียน” เป็นวิธีการประยุกต์การนำสิ่งหนึ่งหรือแนวคิดหนึ่งมาปรับใช้เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่เฉพาะเจาะจง การประยุกต์จึงแตกต่างจากการลอกเลียน การลอกเลียนเป็นการนำสิ่งที่อยู่ในบริบทหนึ่งมาใช้ในอีกบริบทหนึ่งทั้งหลักการ วิธีการและรูปแบบ โดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสมในบริบทที่แตกต่างกัน ส่วนการประยุกต์เป็นการนำเพียง “บางสิ่ง” จากภายนอกมาใช้ประโยชน์ การนำมาใช้จะอยู่บนพื้นฐานความเข้าใจถึงความแตกต่างกันในบริบท สถานที่ เวลา และองค์ประกอบอื่น ๆ

๔. การประยุกต์ นำ “บางส่วน” ของ “บางสิ่ง” มาใช้ เป็นวิธีการประยุกต์การใช้ประโยชน์เพียงบางส่วนของสิ่งนั้น มิใช่การนำทั้งหมดมาใช้ แต่ดึงมาเฉพาะส่วนที่ตอบสนองวัตถุประสงค์ เช่น การประยุกต์อาจเป็นการนำเอา “หลักการ” และ “รูปแบบ” บางส่วนของสิ่งนั้นมาปรับใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมกับบริบทใหม่ โดยเปลี่ยนแปลงรูปแบบและวิธีการใช้งานให้สอดคล้องกับส่วนประกอบอื่น ๆ ในบริบทใหม่

๕. การประยุกต์นำสิ่งหนึ่งมาปรับใช้ใน “บทบาทหน้าที่ใหม่” เพื่อ “เป้าหมายใหม่” เป็นวิธีการประยุกต์ที่ไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ตามหน้าที่ที่ควรเป็น แต่เป็นการนำไปใช้ประโยชน์ในวัตถุประสงค์อื่น ซึ่งอาจทำได้ทั้งสิ่งของและแนวคิด เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและตอบสนองวัตถุประสงค์การใช้งาน

^๓ คุราตเชอียดใน เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การคิดเชิงประยุกต์, (กรุงเทพมหานคร : ชัสเชสมิเดียม, ๒๕๔๖), อ้างใน <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=132979>.

สรุปแล้ว การประยุกต์แนวคิดของการพัฒนาสังคม สิ่งที่ต้องพิจารณาถึงสถานการณ์ที่ต้องคิดเชิงประยุกต์ คือ

๑) สถานการณ์ที่ต้องตอบคำถามว่า “ใช้ ‘ทำ’ อะไรได้บ้าง” และ “รวมกันอย่างไรจึงเหมาะสม” ทั้งนี้เพื่อเป็นการใช้ทักษะการแตกแขนง เพื่อใช้ประโยชน์เต็มศักยภาพ ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ โดยการหาทางเลือกอื่น ๆ ทั้งนี้อาจไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งใหม่ทั้งหมด แต่เป็นการพยายามคิดเพื่อหาทางใช้ประโยชน์ของสิ่งที่มีอยู่มากกว่าเดิม เพื่อใช้อย่างคุ้มค่ามากที่สุด

๒) สถานการณ์ที่เราต้องตอบคำถามว่า “ใช้อะไร ‘ทดแทน’ ได้บ้าง” เพื่อเพิ่มพูนทักษะการเปลี่ยนวัตถุประสงค์การใช้งาน สถานการณ์ที่เกิดปัญหาเกิดภาวะความจำกัดของสิ่งที่จะนำมาใช้ในการแก้ปัญหา วิธีการคิดเชิงประยุกต์จะช่วยให้สามารถนำสิ่งที่มีอยู่มาใช้ทดแทนหรือปรับใช้ในการแก้ไขปัญหานั้นได้อย่างเหมาะสม การคิดเชิงประยุกต์จะช่วย “กำจัด” ข้อจำกัดที่เกิดขึ้นช่วยให้สามารถใช้ในบริบทต่าง ๆ อันเป็นการพัฒนาความเป็นไปได้ในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ซึ่งการคิดเชิงประยุกต์จะขยายความสามารถในการคิดเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ให้มีความยืดหยุ่นมากยิ่งขึ้น ด้วยการพัฒนาทักษะการคิดเชิงประยุกต์ด้านต่าง ๆ

๓) สถานการณ์ที่ต้องตอบคำถามว่า “จะนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างไร” เพื่อใช้ทักษะการแปร “นามธรรม” เป็น “รูปธรรม” เป็นการคิดเชิงประยุกต์ช่วยให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมจากความรู้หรือแนวคิดที่เป็น “นามธรรม” ในสถานการณ์ที่เฉพาะเจาะจง ซึ่งการไม่คิดเชิงประยุกต์อย่างรอบคอบอาจก่อให้เกิดปัญหาตามมา เช่น สิ่งที่มีลักษณะเป็นแนวคิดเชิงนามธรรม อันได้แก่ แนวคิดเพื่อแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้น กรอบแนวคิดทางคุณธรรมหรือแนวคิดใด ๆ ก็ตามที่มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการให้คนปฏิบัติตาม จำเป็นต้องมีการประยุกต์เป็นแนวทางปฏิบัติ ซึ่งจำเป็นต้องใช้การคิดเชิงประยุกต์อย่างเหมาะสม เพื่อให้แนวทางปฏิบัติสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และเป็นสิ่งที่ผู้ปฏิบัติเข้าใจและสามารถกระทำตามได้

๔.๓ การประยุกต์แนวคิดในการพัฒนาสังคมของพระพุทธศาสนา

(แก้ว สุวณฺณโชโต) ในด้านต่าง ๆ

จากการศึกษาหลักการวิธีการรูปแบบของการประยุกต์ดังกล่าวข้างต้นพบว่า พระพุทธศาสนา (แก้ว สุวณฺณโชโต) ได้นำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาสังคมในแต่ละด้านดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ การประยุกต์แนวคิดในการปกครอง

จากการศึกษาวิธีการปกครองของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) พบว่า ท่านได้นำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการบริหารการปกครองของคณะสงฆ์ในจังหวัดสมุทรสาคร และในวัดที่ท่านปกครองดูแล ซึ่งหลักธรรมที่ท่านได้นำมาประยุกต์ใช้ในการปกครองวัด ปกครองคณะสงฆ์ในเขตที่ท่านดูแลอยู่ที่เห็นได้เด่นชัด ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะยกกล่าวเพียง หลักสัปปริสธรรม ๗ ที่ท่านได้ประยุกต์ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ ดังนี้คือ

๑. เป็นธัมมัญญู ผู้รู้จักเหตุ
๒. เป็นอรรถัญญู ผู้รู้จักผล
๓. เป็นอรรถัญญู ผู้รู้จักตน
๔. เป็นมัตตัญญู ผู้รู้จักประมาณ
๕. เป็นกาลัญญู ผู้รู้จักกาล
๖. เป็นปริสสญู ผู้รู้จักประชุมชน
๗. เป็นบุคคลัญญู หรือ บุคคลปโรปริญญู ผู้รู้จักบุคคล^๔

๔.๓.๑.๑ สัปปริสธรรม ๗

๑) ธัมมัญญู^๕ หมายถึง ความรู้จักรักรรรม รู้หลัก รู้จักเหตุ คือรู้จักพิจารณาให้รู้ว่าเหตุใดจักให้เกิดผลใดไม่คว่นทำอะไร โดยไม่พิจารณาให้รู้เสียก่อนว่าเมื่อทำแล้วผลที่เกิดจะเป็นเช่นไร ก่อนจะทำการทุกอย่างต้องรู้ว่า เป็นการทำให้เป็นเหตุดีหรือไม่ดี ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดีหรือไม่ดี

การประยุกต์ใช้ตามหลักการรู้จักเหตุ จะทำให้รู้สาเหตุแห่งความสุข ความทุกข์ ป้องกันมิให้คนงมงาย หลงเชื่อผิด ๆ ทำให้เป็นคนรู้จักใช้ความคิด และมีเหตุผลเป็นการรู้จักวิเคราะห์สาเหตุของสถานการณ์และความเป็นไปของชีวิต จะคิด จะทำอะไรก็มีหลัก

การรู้จักหลักการของท่าน ในฐานะที่เป็นนักปกครอง ท่านมีความเข้าใจว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นจะต้องมีเหตุทำให้เกิด เมื่ออยู่ในตำแหน่ง มีฐานะที่สามารถปกครองได้ ดูแลได้ ท่านก็ทำหน้าที่อย่างรู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ รู้กฎเกณฑ์ จนกระทั่งเป็นที่ยอมรับของผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งไม่ได้ทำอะไรมากไปกว่า “ความซื่อตรง” ซึ่งท่านก็ได้จัดระเบียบของพระสงฆ์ให้อยู่ในกรอบอยู่

^๔ คุรยละเอียดใน ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๓๐/๒๒๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓, อัง.สตุตท. (บาลี) ๒๓/๖๘/๕๑-๕๔ , อัง.สตุตท. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓, พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๓, หน้า ๔๓๔.

^๕ คุรยละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓, อัง.สตุตท. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

ในธรรมวินัย โดยท่านได้นำหลักของความจริงที่ได้พบว่า มีหญิงชราคนหนึ่ง อายุราว ๆ ๕๐ ถึง ๖๐ เห็นจะได้ขึ้นลงจากกุฏิพระพิมพ ธรรมโร ซึ่งเป็นพระหมอยา และหมออะไรของแกอีกมาก ข้าพเจ้าก็มิได้สนใจอะไร ต่อมาก็เห็นอยู่อย่างนั้นอีกเมื่อเห็นหลาย ๆ ครั้ง หลาย ๆ วันเช้า ชักสงสัยเลยเรียกพระเก่าในวัดช่องลมนี้มาถามว่า “ยายแก่คนนั้น ขึ้น ๆ ลง ๆ จากกุฏิหลังนั้น แกทำอะไร?” กุฏิหลังนั้นมันอยู่ไกลหน่อย ตั้งแต่ผมมาอยู่ที่วัดนี้ก็หลายเดือนแล้ว ไม่เคยขึ้นกุฏิหลังนั้นเลย ได้รับคำตอบว่า “ยายแก่คนนั้นเป็นแม่ครัวทำอาหารหุงต้มถวายพระพิมพ เป็นประจำ “แล้วแกไปนอนที่ไหนเล่า จึงเห็นขึ้น ๆ ลง ๆ จากกุฏิหลังนั้นแต่เช้า ทุกวัน” ได้รับคำตอบว่า “นอนอยู่ด้วยกันในกุฏิหลังนั้น” แต่คนละห้อง พอได้ยินเท่านั้น นึกขึ้นมาทันทีว่า “เรามีงานที่ต้องทำ และทำตามหน้าที่เสียด้วย” ถามต่อไปอีกว่า “นอนอย่างนี้กี่วันมาแล้ว” เขาตอบว่า “๔ – ๕ ปี แล้ว” มันดูอย่างไรไม่รู้ บอกไม่ถูก บอกกับตัวเองว่า “ช้าก่อน” นึกหาทางให้ดี แล้วบอกพระรูปนั้นให้กลับไป พระรูปนั้นบัดนี้ยังมีชีวิตอยู่ แต่ลาสิกขาไปแล้ว วันต่อมาเมื่อหาทางดีแล้วให้คนไปตามพระพิมพมา คอยซักถามตามระเบียบก็ได้ความชัดตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นแล้วก็เลยถือโอกาสเล่าถึงพระวินัยให้ฟังเรื่องสหไสยาสน์ต่างประเทศ ร่วมเพศ ให้เข้าใจ พร้อมทั้งถือโอกาสสั่งสอน อบรมตามควรแก่กาลเทศะ ท้ายสุดก็แนะทางให้ปฏิบัติ คืออนุญาตให้แม่ครัวนั้นทำครัวถวายได้ แต่เมื่อเสร็จธุระแล้ว ให้ไปนอนที่พักรักษาพยาบาล เพราะมีสาลายาอยู่หลังหนึ่งที่ริมแม่น้ำหน้าวัด ห้ามมิให้นอนร่วมชายคาเดียวกันอย่างที่เคยมาแล้ว เพราะมันผิดพระวินัยที่ว่าด้วยสหไสยาสน์

เรื่องของเรื่องก็มีอยู่เท่านั้นแหละ ไม่รู้ว่ามันเรื่องอะไรกันในวันต่อมา ได้ยินข่าวว่า ข้าพเจ้าห้ามมิให้ผู้หญิงขึ้นกุฏิพระ แะช้ไปเลย ทั้งท่าฉลอม มหาชัย โกรกกราก บางหญ้าแพรก หัวโพรง มีคนจำนวนมากมาถามความจริงจากข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็เล่าเหตุผลให้ฟังตั้งแต่ต้นมา เขาก็เข้าใจกันดี ร้องเป็นเสียงเดียวกันว่า “ปัดโธ เรื่องดีกลายเป็นเรื่องร้ายแล้วก็สาธุการให้ข้าพเจ้านิมนต์เลยท่าน เขาสนับสนุน ส่วนพวกที่ไม่รู้โอ้อ้อเห่น และไม่ได้อาถามข้าพเจ้าเลยสวดข้าพเจ้าขับไปเลย บางคนก็แถมเทศน์เข้าให้ด้วย เมื่อคนหนึ่ง ๆ พุดบิดเบือนความจริง เพื่อให้คนอื่นเข้าใจว่าตนเป็นคนดี ก็เท่ากับว่า จงคนดีไปเข้าคุกตาราง ตกนรกหมกไหม้โดยไม่รู้ตัว เพราะความเป็นคนธาตุอ่อน เชื่องมง่าย และตกนรกกันมาก ๆ เป็นฝูง ๆ ไปเลย เรื่องนี้ข้าพเจ้าเห็นว่ามีประโยชน์ ไม่ควรข้ามไปเสีย ข้าพเจ้าต้องประกาศให้โลกรู้ เมื่อโลกรู้แล้ว ทำอะไร พุดอะไร เชื่ออะไร จักต้องไตร่ตรองเสียก่อนอย่าเห็นว่าข่าวนั้นเป็นความจริงเสมอไป หากขึ้นเชื่อง่ายก็จะกลายเป็นเครื่องมือของคนทุจริตไป หรือเอาหัวเป็นเชิงสำหรับรองรับเท้าของคนที่ถูกบิดเบือนความจริง มันเหยียบขึ้นไปหาความปลอดภัยของมัน ดังเช่นรายที่กล่าวมาแล้วนี้แหละ แล้วมันก็ไม่ได้อะไรขึ้นมา นอกจากเมื่อเขารู้ความจริงแล้ว เขาก็ดำเนินคดีพร้อมทั้งความไม่เชื่อถือให้เป็นสมบัติประจำชีวิต มันก็บาปกรรมเท่านั้น แล้วมันก็ไม่อยู่ชั่วฟ้าดินสลาย เช่นกับรายนี้

ครั้งนี้เขาบิดเบือนความจริงแล้วไม่กี่เดือน ปรากฏว่า เขาซัดเซพเนจรไปคนละทิศละทาง เดือนร้อนใจอย่างไฟลุก พลัดที่อยู่ พ้นจากนั้นเพียงไม่กี่เดือน ขวบบอกว่าตายหมดแล้ว ตายทั้งคู่ น่าสลดใจ คนโง่ ไม่ยึดสาระแห่งชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่ตนกลับใช้ชีวิตที่มีค่าสูงนั้น ก่อกรรมทำเข็ญใส่หัวตัวเอง เมื่อมันร้อนเข้า กลับตะโกนว่า “คนโน้นจุดไฟ” โธ่เอ๊ย คนเขลา ทั้งบอดทั้งหนวก ทั้งคด ทั้งค่อม ทุเรศเหลือหลาย^๖

สรุป

ในส่วนของการปกครองนี้พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านประยุกต์ใช้หลักสัพปริสธรรมข้อที่หนึ่ง ได้อย่างเหมาะสม โดยท่านได้ยึดเรื่องของความเป็นผู้รู้เหตุกล่าวคือ ท่านพิจารณาเหตุแห่งเรื่องนั้น ๆ ให้รู้ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้เสียก่อนแล้วจึงค่อยดำเนินการตามสมควรแก่มูลเหตุนั้น ๆ ให้ถูกต้องตามธรรม เพื่อประโยชน์สุขของผู้อยู่ใต้การปกครอง

๒) อัตถัญญู^๗ รู้จักผล คือรู้จักว่าภาวะหรือฐานะหรือสิ่งที่ตนกำลังได้รับได้ประสบนั้นเกิดมาจากเหตุใด เป็นผลจากการกระทำอะไร ไม่ด่วนเข้าใจว่าผลดีที่กำลังได้รับอยู่ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นต้องรู้จักใช้หลักเหตุผลมาพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้น

การประยุกต์ใช้ตามหลักการรู้จักผล เป็นการป้องกันมิให้คนเราทำสิ่งที่ไร้ประโยชน์ หรือ ทำสิ่งที่ป็นภัยต่อตนเองและสังคม จะทำกรรมสิ่งใดจะต้องคำนึงถึงผลที่เกิดขึ้นภายหน้า ว่าจะต้องได้รับสิ่งที่ทำไว้ไม่ช้าก็เร็ว เมื่อมีการรู้จักเปรียบเทียบเหตุและผล เป็นการฝึกทำให้คนเราใจกว้าง ขอมรับฟังเหตุผลของผู้อื่น เป็นการรู้จุดหมาย ผู้นำจะต้องมีความชัดเจนในจุดหมาย มั่นใจในจุดหมาย แม้มิมากะทบก็ไม่หวั่นไหว ไม่เก็บเป็นอารมณ์

จากการที่ท่านได้มาเป็นเจ้าอาวาสองค์ที่ ๘ เมื่อมี การฉกฉวยอำนาจเจ้าอาวาสรูปที่ ๗ เรียบร้อยแล้ว กาลกึ่งานผ่านมาประมาณ ๒ ปี ในระยะนี้ ทางคณะสงฆ์ได้แต่งตั้งกรรมการสงฆ์ดูแล เฝ้ารักษาวัดวาอารามไปพลาง ๆ ก่อน ยังตั้งใครไม่ลง วัดซึ่งเคยทรุดโทรมระส่ำระสายอยู่ แล้วก็ทรุดโทรมระส่ำระสายหนักเข้าไปอีก กล่าวกันว่าวัดอยู่ในสภาพบ้านแตกสาแหรกขาดตัวใครตัวมัน เต็มไปด้วยความวุ่นวายแบ่งเป็นก๊ก เป็นหมู่ เป็นเหล่า อริภคณ์ทั้งหลายแหล่เกิดขึ้นบ่อยครั้ง เกือบจะกลายเป็นสำนักสงฆ์ร้าง จนชาวบ้านพากันเอือมระอา ทิ้งวัดวาอารามไปหมด หากเข้ามาเกี่ยวข้อง ก็ได้แต่ความอับอายและทุกข์ หนักอกหนักใจกลับไปไม่เป็นผลดีแก่ผู้ช่วย

^๖ ประวัติพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต ป.ธ.๖) อดีตเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาครและเจ้าอาวาสวัดสุทธาวาสาราม, อนุสรณ์ในงานเคลื่อนศพผู้วิหารหลังใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๒๕), หน้า ๓๕-๓๖.

^๗ ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓, อัง.สตุดก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

บริหารเลย ทั้งวัดทั้งชาวบ้านก็แตกเป็นพวกเป็นเหล่าเป็นสามก๊ก สามกษัตริย์ อะไรทำนองนั้น มันวิปริตไปทุกอย่าง ทุกแง่ ทุกมุม ทุกตรอก ทุกซอก ทุกซอຍ ไม่ว่าจะเป็นมองในแง่ไหน เหลี่ยมไหน ด้านไหน เหนือใต้ บนล่าง มันก็มีแต่สนิมขึ้นปรุไปหมด เนื้อเหล็ก หามิได้ โปรดเข้าใจแต่เพียงว่า ถึงขั้นสุดแล้ว ไม่มีทางจะเป็นอย่างอื่นได้อีก

แต่ในฐานะที่ท่านเป็นนักปกครองที่รู้จุดหมายของการมาเป็นเจ้าอาวาสท่านจึงเริ่มพัฒนาวัดพร้อมด้วยพระปัจจุสมณะ ๒ รูป และศิษย์ที่ติดตามด้วย ๒ คน เริ่มทำความสะอาดกุฏิ ด้านขวามือหนึ่งหลัง ยาว ๔ ห้อง ของที่ขนออกมาล้วนแต่เศษกระดาษ-เศษผง หาชินดีไม่ได้เลย คล้ายกับโกดังเก็บขยะ นำไปทิ้งลงน้ำประมาณ ๕-๖ เ่ง แล้วปิดกวาดเช็ดถูให้เรียบร้อย พร้อมทั้งพักคุยกับแขกที่ไปมาหาสู่เป็นระยะ ๆ หนึ่งวันผ่านไป วันที่ ๔ ทำความสะอาดกุฏิด้านซ้ายมือ อีกหนึ่งหลัง ยาว ๔ ห้องเช่นกัน ขนเศษขยะออกไปทิ้งประมาณ ๕-๖ เ่ง ล้วนแต่เศษกระดาษ เศษผงที่ไม่เป็นประโยชน์ทั้งนั้น เวลาที่ล่วงเลยไปอีก ๑ วัน วันรุ่งขึ้นทำความสะอาดกุฏิหลังที่ ๓ ด้านขวามือ วันต่อมา ทำความสะอาดหลังที่ ๔ ด้านซ้ายมือ วันสุดท้าย ทำความสะอาดกุฏิหลังใหญ่ที่ข้าพเจ้าอยู่ ซึ่งเป็นหลังที่ ๕ ทุก ๆ หลังต้องมีเศษผงไม่ต่ำกว่า ๕-๖ เ่งที่จะต้องเอาไปทิ้งลงให้เป็นอาหารแม่พระคงคาแล้วดักน้ำล้างถูกันเป็นการใหญ่ ทำกันจนอ่อนใจทั้งศิษย์ทั้งอาจารย์ เมื่อเสร็จแล้วทุกหลังแลดูโปรงดี เพราะไม่มีข้าวของอะไรเหลืออยู่เลยนอกจากหลังคารั่ว พื้นและฝากระดานผุ ๆ พัง ๆ ทัว ๆ ไป คิด ๆ คูก็เบาใจดี เพราะไม่มีข้าวของที่ต้องเป็นห่วง

ต่อจากนั้น ประมาณหนึ่งอาทิตย์ มีพระรูปหนึ่งมาทวงเอาเสื้อ ปั่นน้ำร้อน ถ้วยน้ำร้อน กระโถน ซึ่งกรรมการรุ่นเก่าลายครามเอามาต้อนรับข้าพเจ้า และคงให้ข้าพเจ้าใช้อยู่ เพราะข้าพเจ้าไม่ได้เอาสมบัติอะไรติดตัวมา จะมีก็แต่ ปาก ท้องเท่านั้น และเครื่องใช้ที่นำมาให้ข้าพเจ้าใช้ก็มีเพียงสองสามชิ้นเท่านั้น และนั่นก็เป็นสมบัติของสงฆ์ในอารามนี้ ข้าพเจ้ามาในฐานะเจ้าอาวาสวัดนี้เต็มตัว และในฐานะเจ้าคณะจังหวัดอีกเต็มอัตราแล้ว หารู้ไม่ว่าเขามาทวงเอาไป แต่กรรมการรุ่นลายครามประมาณ ๑๐๐ คนรู้กัน เขาว่า ช่างโง่ โง่จริง ๆ คนโง่ต้องทำให้มันแสบ เมื่อวันย้ายมาทำไม่รู้ไม่ชี้รู้จะไม่ชี้ คราวนี้มาทวงเสื้อคืนเสียแล้ว ไม่รู้ความหายนะจะมาถึงตัวจะฉิบหายเมื่อไรก็หารู้ไม่ว่าท่านพระครูจะปล่อยออกหมดวัดก็ได้ (พูดหมายเอาข้าพเจ้า) พระเหล่านี้ช่างโง่ ไม่ประสีประสาเสียเลย แล้วก็ชวนกันบุกขึ้นกุฏิพัสดุที่พวกพระเหล่านั้นเฝ้ารักษาอยู่ ช่วยกันขนของมาให้ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเห็นเข้าก็สะดุ้ง ถามว่า “เอามาจากไหน?” เขาตอบว่า “ของสงฆ์” เอามาจากกุฏิโน้นแล้วก็เล่าเหตุการณ์ตั้งแต่พระมาทวงเสื้อกระจุกราคาเพียงผืนละ ๕๐ สตางค์ผืนเก่านั้นให้ฟัง พร้อมทั้งเหตุการณ์อื่น ๆ โดยละเอียดลออถี่ถ้วนทุกประการ ข้าพเจ้าชักรู้สึกตัวและค่อย ๆ สว่างขึ้น ชักรู้ตัวดี ตัวนี้โง่มโง่มานาน หารู้ไม่ว่าตกมาอยู่ในหมู่นกกักขะเสียแล้วพอรู้เข้าอย่างนี้ ความเข้มแข็งทั้งหลายแหล่ มันก็รวมตัวเข้าเป็นพลังอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นหมื่น ๆ

เกลียวนี้ว่า “ขึ้นชื่อว่าความปราชัยแล้วต้องไม่มีในชีวิตนี้ กระแสจิตนั้นพุ่งกระชูดถึงภควัคพรหมทันที ข้าพเจ้ามิได้มาเอง มาโดยคำสั่ง ข้าพเจ้ามาดี ข้าพเจ้าอยู่ดีและข้าพเจ้าไปได้ ไม่ต้องการให้ใครเดือนร้อนเสียหาย แต่ถ้าใครอยากเดือนร้อน เสียหายก็จงเดือนร้อนไปเถอะ ใครอยากหมกไหม้ก็ไหม้ไปเถอะ ใครจะซุดหลุมฝังตัวเองข้าพเจ้าก็ไม่ขัดข้อง เชิญตามต้องการ

ครู่ต่อมา เมื่อชนของได้ประมาณ ๔ – ๕ เทียว ข้าพเจ้ากำลังยืนดูข้าวของที่เขาขนมา กันอยู่เพลิน ๆ พร้อมทั้งเป็นเจ้าก็เจ้าการ สั่งให้ใครไม่ทราบล้มไปเสียแล้ว บันทึกลงบัญชีไว้เป็นหลักฐานพวกคณะกรรมการลายครามชุดนั้น ขนมาแล้วก็นั่งพักเหนื่อยหวัระกึก ๆ กัก ๆ กัน อย่างชำเสียเต็มประดา ข้าพเจ้าหันไปถามว่า “ทำอะไรโยม” เขายังคงนั่งหวัระกันอยู่เช่นเดิม ข้าพเจ้าต้องถามอีกเป็นครั้งที่สองว่า “โยมทำอะไร” ได้รับคำตอบว่า “ได้ตุ้ม ๒ ใบแล้ว แบ่งกันคนละใบ” ก็หมายความว่า พระจำพวกนั้นให้...บางคนตอบว่า “พระท่านให้หม้ออิฐ” แล้วก็ขย่ะ ข้าพเจ้าบอกว่า “ถ้าโยมไม่สมัครที่จะรับเอาาก็ให้คืนท่านเสียก็แล้วกัน ท่านจะได้เก็บเอาไว้ใส่อิฐของท่าน เพราะต่างคนต่างก็มีอิฐด้วยกันทั้งนั้น” แล้วก็ปรากฏว่าได้ใส่จริง ๆ เพราะพอพรรษานั้น ผ่านไปแล้วพระพวกนั้นถูกพญามัจจุราชมาร่ำเอาไปถึง ๓ รูป เล่นเอาข้าพเจ้าต้องช่วยเผา จะเอาหม้อเก่าใบนั้นใส่กระดูกให้ ก็รู้สึกว่าจะใจจืดมากไป ต้องเสียเงินซื้อหม้อใหม่มาใส่กระดูกให้ เรื่องมันพิลึกแท้ ๆ

กรรมการลายครามชุดนั้น ใช้ความอดทน พยายามจนของสงฆ์มาให้ข้าพเจ้าจนหมดสิ้น ข้าพเจ้าก็เลยกลายเป็นปุโสมนเฝ้าทรัพย์ตั้งแต่นั้นมาจนถึงบัดนี้ เสือกหาเรื่อง มันก็ได้เรื่องอย่างนี้แหละ อยู่ดี ๆ ไม่ชอบ ชอบแกลงเท้าหาเสี้ยน มันก็เจอเสี้ยนเข้าให้อยากถอนตัวออกมันก็ไม่ออก เหมือนกับลิงนั่งติดยางมะตูม บนตอมะตูม ไม่มีปัญญาจะถอนกันให้มันหลุดออกมาได้ มันช่างโง่เขลาอย่างกับลิงหรือยิ่งกว่าลิงเสียอีก แล้วก็อดคิดว่าตัวฉลาดกว่าสัตว์ ลองคิดดูให้มันดี ๆ เอะ มันก็คือ ๆ กันนั่นแหละ

เมื่อเข้าพรรษาแล้ว ข้าพเจ้าเริ่มประชุมบ้าง อบรมบ้าง วางระเบียบบ้าง เรียกร้องให้มา จันรวมกันที่กุฏิของข้าพเจ้า เพราะสมัยก่อนนั้นอยู่คนละกุฏิ คนละหมู่ คนละเหล่าเกาะเกาะไปหมด การจันต่างคนต่างจัน ไม่รวมกันเป็นคณะ เมื่อเรียกร้องให้มารวมกันจันได้เช่นนั้นก็พอใจ เพราะไม่ต้องรับผิดชอบเรื่องอะไร จะไม่มีจันอย่างแต่ก่อน แต่ได้ยินเสียงว่า “เกรงจะไม่ยืดยาวนาน” ถาว่า “เป็นยังงี้” เขาตอบว่า “เกรงว่าจะลุ่มเหมือนคราวก่อน ๆ เพราะแต่ก่อนนี้ เดือนสองเดือน ก็ลุ่ม ๕ – ๖ ครั้งแล้ว เพราะไม่มีอะไรให้พระท่านจัน” ข้าพเจ้าตอบว่า “ลองยุคนี้อย่าง ถ้ามลุ่มไปอีกมันก็ไม่เจ็บแสบอะไร มีก็จันกันไปไม่มีก็อดกันไป ตอนนี้ไม่มารวมกันไม่ได้ เพราะเรียกให้มาแล้วต้องมา เมื่อไม่มีอะไรให้จันก็ไปอีกเรื่องหนึ่ง” ลุ่มหรือไม่ลุ่ม โปรดสังเกตดู ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ หากจะนับ พ.ศ. ก็ ๒๐ กว่าปีเข้าไปแล้ว ยังไม่เห็นวี่แววว่าจะลุ่ม อาจยังไม่

ถึงคราวที่มันจะล้มก็ได้ถึงเมื่อไรใครจะไปรู้ มันเรื่องไม่แน่นอน อย่าชะล่าใจไปนัก จะโดนข้อหาว่าประมาทจะเจ็บ^๔

สรุป

ในส่วนของการประยุกต์ใช้หลักสัปปริสธรรม ข้อที่ว่า อัตถัญญ คือการรู้จักประโยชน์นี้พระพุทธศาสนา (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านได้ปรับใช้อย่างเข้ากับเหตุการณ์ได้อย่างเหมาะสม โดยท่านได้พิจารณาเรื่องนั้น ๆ ว่ามีสาเหตุมาจากสิ่งใด ไม่ด่วนตัดสินใจ ท่านจะพิจารณาเปรียบเทียบเหตุและผลให้ชัดเจน เพื่อประโยชน์เกื้อกูลของผู้อยู่ได้ปกครองและเพื่อป้องกันมิให้ผู้อยู่ได้บังคับบัญชาทำในสิ่งที่ไร้ประโยชน์หรือสิ่งที่เป็นภัยต่อตนเองและสังคม

๓) อัตถัญญ^๕ รู้จักตน คือรู้จักตัวเองว่าเป็นใคร อยู่ในภาวะและฐานะอย่างไร การรู้จักตนนี้จำเป็นมาก สำคัญมาก เพราะมีความหมายลึกกลงไปถึงว่าเมื่อรู้จักตัวเองว่าเป็นใคร มีภาวะและฐานะอย่างใดแล้ว จะต้องปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับภาวะและฐานะของตน จะได้รักษาความมีค่าของตัวเองไว้ได้ ผู้ปฏิบัติไม่เหมาะสมกับภาวะและฐานะจะเสื่อมจากค่าของความเป็นมนุษย์ที่ตนเป็นอยู่

การประยุกต์ใช้ตามหลักการรู้จักตน ทำให้เป็นคนที่รู้จักการฝึกตนเองให้ดียู่เสมอ รู้จักการประพฤติดนให้เหมาะสม และมีความรับผิดชอบ ถ้าหากบกพร่องในด้านใด ก็สามารถปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นได้ โดยผู้นำต้องรู้ว่าตนเองเป็นใคร มีภาวะเป็นอะไร ในสถานะใด มีคุณสมบัติความพร้อม ความสามารถเพียงใด จุดอ่อน จุดแข็งเป็นอย่างไร สามารถที่จะวิเคราะห์ตนเอง เดือนตนเอง และพัฒนาตนเองอยู่อย่างต่อเนื่อง

จากการที่ต้องพัฒนาวัดพร้อมกับการปกครองไปด้วย พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านได้ตรวจสอบข่าวของเงินทองของวัด รอเวลามาหลายวันแล้วไม่เห็นมีใครพูด ไม่เห็นมีใครเอาอะไรมาเลย มีแต่ของจีปาณะที่คณะกรรมการชุดลายครามไปแจกเอามาเท่านั้น ซึ่งเขาบอกด้วยว่าหายไปเท่าไรแล้วก็ไม่รู้ บอกไม่ถูก เหลือเท่านี้แหละ ถามเรื่องถ้วยชาม กะละมัง ช้อน อวย ตุ่ม โพล์ โล่ ไห สารพันเรื่อง ได้รับคำตอบว่า “คุณโยมป่าพุงเอาไปเก็บรักษาไว้ที่บ้านจาน ๑๐๐ กว่าใบ ชามประมาณ ๒๐๐ ช้อน ๓๐ คู่ นอกนั้นอย่างละใบสองใบ อื่นนอกนั้นไม่มี มีก็แต่เท่าที่เห็นอยู่นี้” ถามว่า “เป็นยังไง ถึงได้เก็บเอาไปไว้ที่บ้าน?” เขาตอบว่า “เก็บไว้ที่วัดหาย

^๔ ประวัติพระพุทธศาสนา (แก้ว สุวณฺณโชโต ป.ธ.๖) อดีตเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาครและเจ้าอาวาสวัดสุทธาวดาราม, อนุสรณ์ในงานเคลื่อนศพผู้วิหารหลังใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๒๕), หน้า ๓๐-๓๓.

^๕ คุรยละเอียดใน อ.ส.ศ.ต.ก (ไทย) ๒๓/๘๖/๑๔๔.

หมด” น่าสลดใจและงงงวุ่น เป็นถึงเพียงนี้แล้วหรือวัดนี้ ใจฟุ้งนิกไปหาเหตุผลว่า...อะไรอะไร เป็นชนวน? จึงบันดาลให้เป็นผลถึงเพียงนี้ อันนี้ข้าพเจ้าค้นพบแล้วและแก้แล้ว เป็นบทเรียนนอกตำราที่มีราคาแพงมาก หากข้าพเจ้าค้นไม่พบในวัดนี้ ข้าพเจ้าก็ไม่มีความรู้ที่จะเรียนรู้จากตำรา หรือหาซื้อได้ด้วยเงินตรา ถ้ามึงถึงเงินทองของวัดว่ามีเท่าไร คำตอบก็คือมีเพียง ๓,๒๐๐ บาท เป็นเงินสุทธิจากงานปี ๒๕๕๕ ซึ่งเป็นเงินงานปีที่ข้าพเจ้ามาอยู่ที่นี่เองอยู่ที่ใคร? อยู่ที่กรรมการเก็บเอาไว้เพียงเท่านั้นก็สะอึกใจอีก ถ้ามึงบัญชีรับจ่าย ได้รับคำตอบว่า “ไม่มี” ไม่ได้ทำ ไม่ได้ทำมาทุกปี ข้าพเจ้านึกว่า แล้วกัน บัญชีอะไร ๆ ก็ไม่มีแม้แต่ทะเบียนบัญชีสามฌร ก็ว่าไม่มี แต่ไปค้นหามาได้ ๑ เล่ม จดบันทึกไว้ได้ไม่กี่ พ.ศ. สรุปแล้วว่าไม่มีบัญชี ไม่มีเอกสารอะไรทั้งสิ้นเหลืออยู่เลย รู้แล้ว รื้อออกไปที แม้จะเอาเรื่องก็ไม่รู้ว่าเอาเรื่องกับใคร เพราะจำเลยไม่มี พวกกันไปตามสนองในปรโลกหมดแล้ว ผู้ที่อยู่เฝ้าวัดท่านก็เฝ้าแต่วัด ท่านไม่ได้เฝ้าบัญชี ท่านบอกว่า ไม่เห็น ทั้งไม่รู้ด้วย นับว่าเป็นบาปกรรมของวัดช่องลม วัดแต่ผู้เดียวเท่านั้นเป็นผู้รับบาป สร้างมาเกือบ ๒๐๐ ปี ไม่มีอะไรเหลือเลย^{๙๐}

สรุป

การรู้จักตนเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการทำหน้าที่การปกครอง ทำให้เป็นคนที่มีจิตสำนึกการฝึกตนเองให้ดียิ่งเสมอ รู้จักประพฤตินิสัยให้เหมาะสมและมีความรับผิดชอบ พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านได้ประยุกต์ใช้หลักธรรมข้อนี้เตือนตนเองและพัฒนาตนเองอยู่อย่างต่อเนื่อง

๔) มัตตัญญู รู้จักประมาณ คือรู้จักประมาณว่าควรทำสิ่งใดเพียงใดที่เป็นการพอเหมาะพอควรแก่ภาวะและฐานะของตน พอเหมาะพอควรแก่ผู้เกี่ยวข้อง พอเหมาะพอควรแก่เรื่องราว มีพุทธภาษิตกล่าวไว้ว่า “ความรู้จักประมาณยังประโยชน์ให้สำเร็จทุกเมื่อ” ^{๙๑}

การประยุกต์ใช้ตามหลักการรู้จักประมาณ ในการกระทำกิจทุกอย่าง ด้วยการเข้าใจถึงคุณค่าแท้ เช่น หากรู้จักประมาณในการใช้ทรัพย์ แสวงหาทรัพย์ในทางที่ชอบ ประกอบด้วยธรรม ได้มาแล้วก็ใช้จ่ายให้เหมาะสม ใช้อย่างดี และแจกจ่ายทำบุญกุศลเพื่อเป็นเสบียงไปในภพหน้า รู้จักประมาณในการทำงาน โดยสุจริต เหมาะกับวัย รู้จักหน้าที่ มีความรับผิดชอบ รู้จักประมาณในบุคคล ประพฤติตนต่อบุคคลที่เราคบหา ที่เราเกี่ยวข้องด้วยวาจา มารยาทที่ดีงาม เข้าใจในธรรมชาติของบุคคลนั้น รู้จักประมาณในการรักษาตัว คือ รู้จักตัวตนที่แท้จริงของตัวเอง ไม่เอาอย่างผู้อื่นจนเกินฐานะ ความสามารถ หน้าที่ เพศ และวัยของตัวเอง และ รู้จักประมาณตนในเหตุการณ์ คือ

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๒- ๓๕.

^{๙๑} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๕๗/๒๕๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๗/๔๐๐.

เข้าใจในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หรือ คนที่เราประสบอยู่ แล้วปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามกาลเทศะเหตุการณ์นั้น ๆ

การรู้ประมาณ รู้จักความพอดี รู้จักขอบเขต รู้องค์ประกอบและปัจจัยที่เกี่ยวข้องและจัดให้ลงตัวพอเหมาะ ซึ่งท่านก็ได้ทำการเริ่มทำความสะอาดเริ่มเก็บถากถางบริเวณวัด โดยไม่มีเวลาหยุดหย่อน เว้นไว้แต่มีกิจอย่างอื่น ปฏิปทานี้ ปฏิบัติตั้งแต่นั้นมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ประมาณ ๒๐ กว่าปีเข้านี้แล้ว มิได้ลดละจนกลายเป็นนิสัย หากไม่ได้ดู ไม่ได้ทำ มันปวดท้อง นั่งไม่สบาย เวิร์กแล้วก็รื้ออ่านย้ายกุฏิเป็นคณะอย่างเห็นอยู่ก่อนที่จะตกลงรื้อย้ายมาปลูกที่ตรงนี้ เดิมเมื่อแรกนั้นเป็นบ่อ เป็นแพรกและเป็นป่าละเมาะ ต้องถากป่ากันเป็นการใหญ่ และจ้างคนหาบดินมาถมตารางวาละ ๑๕ บาทบ้าง ๒๐ บาทบ้างบางแห่งลึกก็เพิ่มค่าแรงถึง ๓๐ บาทก็มี เงินก้อนนี้ประชาชนช่วยกันบริจาคคนละ ๕ ตารางวาบ้าง ๑๐ ตารางวาบ้าง ตามแต่ศรัทธา

ต่อมาประมาณ ๒ เดือนผ่านไป รื้ออ่านจะโยกย้ายเปลี่ยนแปลงเสนาสนะ ได้เที่ยวสำรวจดูกุฏิหลังเก่าๆ เพื่อตรวจดูตัวไม้ว่า พอดีใช้ได้เท่าไร เสียเท่าไร และขาดเท่าไรควรจะหา มาเพิ่มเท่าไร ได้เห็นสภาพของกุฏิแล้ว น่าใจหาย เพราะกุฏิแต่ละหลังไม่อยู่ในสภาพที่ใช้การได้เลย ในจำนวนนี้ทั้งหมด ๓๖ หลัง บางหลังไม่มีฝา บางหลังไม่มีหลังคา บางหลังทรุด บางหลังเอียง บางหลังอยู่ในสภาพเรียบร้อยแต่ตัวไม้เกือบใช้ไม่ได้เลย บางหลังรั่วใช้การไม่ได้นอกจากนั้นยังตั้งอยู่ไม่เป็นแถวเป็นแนว ทางโน้นหลัง ทางนี้หลัง บางหลัง ๕ ห้อง บางหลัง ๑ ห้อง บางหลัง ๒ ห้อง บางหลัง ๓ ห้อง บางหลัง ๔ ห้อง ก็มี สูงๆ ต่ำๆ เล็กๆ ใหญ่ๆ แลดูประอะไปหมดเลย บ้างก็มุงกระเบื้องแบบอยุธยา แบบปูนซิเมนต์ มุงด้วยกระเบื้องเคลือบบ้าง และมุงด้วยสังกะสีก็มี ถนนหนทางมีสะพานวัดคูกว้าง ๒ ศอก ยาว ๑๕ วา นอกนั้นเป็นสะพานไม้บ้าง เอาไม้ไผ่มาผูกสองลำคู่แทนกระดานบ้าง ถึงปูนซิเมนต์ ๑ ถึง ที่ก่ออิฐถือปูน ๒ ถึง (ทุบหมดแล้ว เพราะทำการโยกย้ายไม่ได้) อีก ๒ ถังอยู่ข้างโรงครัว ไม่ได้ย้ายเพราะเห็นว่าได้ระยะกันเหมาะสมดีเลยเอาไว้ดูเล่นเป็นขวัญตา หอระฆัง ๑ หอ ย้ายมาอยู่ในที่ที่เห็นในปัจจุบันนี้ พระอุโบสถหลังเก่า ยังอยู่ในสภาพเดิมแต่ย้ายไปอยู่ทางทิศตะวันตก เพื่อให้ชมเป็นขวัญตาอีกหลังหนึ่ง ดันโพธิ์ที่ขึ้นคร่อมอยู่ที่ตูปีก่อนนั้น เป็นของเดิม ส่วนถึงซิเมนต์ที่ก่อเป็น ๘ เหลี่ยมล้อมรอบนั้นทำขึ้นทีหลัง เอาไว้ให้ดูเล่นเป็นปริศนาของผู้ที่ชอบวิจารณ์ นอกนั้น พิจารณาหาทางเปลี่ยนแปลงโยกย้าย

สรุป

พระพุทธศาสนามุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านได้ประยุกต์ใช้หลักการรู้จักประมาณในการปกครองได้เป็นอย่างดี กล่าวคือท่านทำสิ่งที่ควรทำและสิ่งที่ท่านได้ทำนั้นก็เป็นเรื่องที่เหมาะสมพอประมาณไม่มากไม่น้อยจนเกินไป ท่านรู้จักประมาณตน ความพอดี ขอบเขตที่เหมาะสม รู้องค์ประกอบและเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องและจัดให้ลงตัวพอเหมาะตามเหตุการณ์

๕) กาลัญญ^{๑๒} รู้จักกาล คือรู้จักเวลา รู้ว่าเวลาใดควรทำหรือไม่ควรทำอะไร การทำผิดเวลาย่อมไม่เกิดผลสำเร็จ ย่อมไม่เกิดผลดีเท่าที่ควร

การประยุกต์ใช้ตามหลักการรู้จักกาล จะเป็นผู้ไม่ประมาทในการดำรงชีวิต สามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์นั้น ๆ รู้จักเลือกทำอะไรก่อนอะไรหลัง มีเป้าหมายในชีวิตที่ชัดเจน ทำให้ไม่เสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์ สิ่งที่พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านตระหนักเกี่ยวกับภารกิจที่ทำ คำที่พูด ต้องคำนึงถึงเวลาว่าเหมาะสม ควรหรือไม่ ซึ่งในปีพ.ศ. ๒๕๔๖ ท่านได้เริ่มต้นด้วยการระดมกำลังทุกด้าน เพื่อต่อสู้กับเหตุการณ์ที่จะต้องเผชิญหน้าในทุกแห่งทุกมุม และทุกด้าน โดยเฉพาะเรื่องระเบียบ วัดเคยปิดวิก เคยมีรางวัล เคยสอยดอกไม้สวรรค์ เคยมีลำดับ เคยมีการพนันประเภท ๒ เคยมีมวย เคยมีระบำที่ต้องห้าม วันพระ ภิกษุสามเณรออกรับบิณฑบาตนอกวัด ภิกษุสามเณร เคยนั่งกินลมหน้าวัด และเคยอาบน้ำตามหน้าวัด เคยเตะตะกร้อ เคยเล่นหมากรุก เคยร้องเพลง เคยเดินเปลือยกายตามสบาย เคยวิ่งเล่นตามลานวัด เคยดื่มสุรายาเมา เคยเที่ยวเตร่ติดต่อกับสตรี ถูกตัดออกหมด คัดแปลงแก้ไขให้เหมาะสมถูกต้องเท่าที่ควร การสวดมนต์ไหว้พระ ทำวัตรเช้า-ค่ำ และการทำอุโบสถสังฆกรรม ก็ถูกกวัดขั่นขึ้น

สรุป

พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านเป็นผู้ที่ประกอบด้วยหลักธรรมข้อที่ว่า กาลัญญ คือรู้จักเวลา ไม่ประมาทในชีวิต สามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์นั้น ๆ ได้เหมาะสม ท่านได้ตระหนักเกี่ยวกับภารกิจที่ทำ คำที่พูด ให้ถูกต้องเหมาะสมกับเวลา และโอกาส เพราะการทำกิจการงานให้ผิดเวลานั้นย่อมไม่ส่งผลให้เกิดผลสำเร็จขึ้นได้

๖) ปริสัณฺณ รู้จักชุมชน คือรู้จักภาวะและฐานะนิสัยใจคอบุคคลนั้น ๆ ให้ถูกต้อง เพื่อจะได้ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวข้องด้วยให้เหมาะให้ควรแก่ชุมชนนั้น เพราะแต่ละชุมชน แต่ละถิ่นจะมีวัฒนธรรมแตกต่างกัน เมื่อรู้จักชุมชนสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานะในถิ่นนั้นได้อย่างเหมาะสม

การประยุกต์ใช้ตามหลักการรู้จักชุมชน จะเป็นที่รักของคนในชุมชน สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เป็นผู้นำชุมชนได้ การรู้จักชุมชน พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ได้ศึกษาเรียนรู้สิ่งแวดล้อมในองค์กรให้เข้าใจ ซึ่งท่านได้ตระหนักว่า ก่อนที่จะตกลงใจเปลี่ยนแปลงตามสิ่งที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ได้คิดดูอย่างรอบคอบถี่ถ้วนทุกแห่งทุกมุม และทุกด้าน คือ พื้นที่ ทำเล ทิศทาง ความมั่นคง และความเหมาะสม หลักการ วิชาการ ความรู้ ความสามารถ เหตุการณ์ กฎข้อบังคับ กฎหมาย พระวินัย ชาวบ้าน ประชาชน ความยากจนของชาวบ้าน ความร่ำรวยของชาวบ้าน กาลเวลาที่เหมาะสม ไม่เหมาะสม เร็ว ช้า ก่อน หลัง ควร ไม่ควร ประมาณ

^{๑๒} คุรุรายละเอียดใน อ.ส.ต.ต. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓-๑๔๕.

การ แน่นอน ไม่นั่นเอง งบประมาณได้จากไหน มากหรือน้อย จัดซื้อ ไม่จัดซื้อ ความร่วมมือ ไม่ร่วมมือ ต้องแก้ไข ไม่ต้องแก้ไข อะไรจะเกิดขึ้น เกิดขึ้นแล้วจะทำอย่างไรต่อไป จะสู้ไหม ไม่ไหว ทำยที่สุดทำเพื่ออะไร? ถามตัวเองดู พร้อมแล้วหรือ เมื่อพร้อมแล้ว ตกลง ลงมือปฏิบัติได้ทันที ริเริ่มได้เลยไม่ต้องรอรออุปสรรคอะไรเกิดขึ้นไม่ต้องคำนึงถึง เอาอุปสรรคนั้นมาเป็นบริวาร ช่วยจัดช่วยทำต่อ เป็นลูกมือบ้าง เป็นบทรียนบ้าง เป็นยาชูกำลังบ้าง เป็นพลังใจบ้าง เอาบทเรียน จากเจ้าอาวาสรูปที่ ๑ ถึงรูปที่ ๗ เป็นตำราเรียนและเป็นตำราเรียนที่มีราคาแพงที่สุด ซึ่งหาซื้อ ไม่ได้จากร้านขายหนังสือและหาซื้อไม่ได้จากห้องสมุด หาฟังไม่ได้จากครูปาฐกถา แต่ขุดได้จากมุม ตำรา ซึ่งพระคุณเจ้าอดีตเจ้าอาวาสทั้งหลายในวัดช่องลมนี้ ท่านได้จารึกลงในแผ่นหินฝังไว้ในวัดนี้ นับว่าเป็นโชคดี และบุญวาสนาของข้าพเจ้าได้ค้นพบเข้า เป็นบุญของชาวบ้านท่าจอม พร้อมทั้ง ชาวจังหวัดสมุทรสาครด้วย ขอแผ่เมตตาให้โดยทั่วถึงกัน^{๓๓}

สรุป

หลักการรู้จักชุมชน คือการรู้จักภาวะและฐานะนิสัยใจคอของบุคคลนั้น ๆ ในชุมชน นั้น ๆ ให้ถูกต้อง จะเป็นที่ยรักของคนในชุมชน ทั้งจะเป็นการง่ายในการที่จะปฏิบัติตนได้อย่าง ถูกต้องให้เหมาะสมแก่ชุมชนนั้นๆ ด้วย พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านได้ศึกษาเรียนรู้ สิ่งแวดล้อมในองค์กรให้เข้าใจก่อนเป็นอย่างดีแล้ว ท่านจึงได้ดำเนินการในพัฒนาการชุมชนอย่าง รอบคอบถี่ถ้วนเพื่อปรับเปลี่ยนประยุกต์ใช้ หลักการ วิชาการ ให้เป็นประโยชน์กับสังคมได้ เหมาะสม

๓) บุคคลัญญู^{๓๔} รู้จักบุคคล คือรู้จักภาวะและฐานะนิสัยใจคอของบุคคลนั้น ๆ ให้ ถูกต้อง เพื่อว่าจะได้ปฏิบัติตนที่เกี่ยวข้องด้วยให้เหมาะให้ควร รู้จักว่าเขาเป็นพาลจักได้หลีกเลี่ยง รู้จักว่าเขาเป็นบัณฑิต คือคนดีจักได้เข้าใกล้ ให้เหมาะแก่แต่ละบุคคลไป ดังภาษิตที่ว่า “คบคนพาล พาลพา ไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล”^{๓๕} จักเป็นไปได้อีกต่อเมื่อรู้จักบุคคลนี้

การประยุกต์ใช้ตามหลักการรู้จักบุคคล จะมีผลให้มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต เพราะ รู้จักเลือกคบบุคคลที่ควรคบ รู้จักหลักในการปฏิบัติต่อมิตร รู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้อง คนที่ร่วมงาน

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน ประวัติพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต ป.ธ.๖) อดีตเจ้าคณะจังหวัด สมุทรสาครและเจ้าอาวาสวัดสุทธาวาสวราราม, อนุสรณ์ในงานเคลื่อนศพผู้হারหลังใหม่, หน้า ๑๒-๑๕.

^{๓๔} บุคคลปโรปรัญญู หมายถึงรู้จักเลือกคน กล่าวคือรู้ว่า เมื่อคบหาคนใดอกุศลธรรมเสื่อมไปกุศล ธรรมเจริญ ขึ้น จึงเลือกคบคนนั้น เมื่อคบคนใดอกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมไป ก็ไม่คบคนนั้น (อภ.สตุตค.ฎีกา (บาลี) ๓/๖๘/๒๓๕).

^{๓๕} พระสิริมงคลจารย์, มงคลัตถทีปนี เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย , ๒๕๑๒), หน้า ๑๔-๑๕.

เพื่อประโยชน์ในการทำงาน เพื่อการมอบหมายงานให้ลูกกับคน ในเรื่องการรับบุคคลนี้ พระเทพ
 สาครมุณี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านได้กล่าวไว้ในเรื่องที่ดินของวัดไว้ว่า ครูบุญศรี นุตตาลัย และ
 ผู้ใหญ่จรรยา จันทร์ภักดี สองคนพี่น้องได้ถวายที่ดินหลังวัด ติดกับทางรถไฟสายแม่กลอง บ้าน
 แหลม ๑ แปลง ๒๙ ไร่ เมื่อวันที่ ๑๓ มกราคม ๒๔๘๖ ผู้ใหญ่จรรยาถวายทั้งหมดแต่ครูบุญศรีดู
 เหมือนจะขอค่าที่บ้าง ไร่ละ ๒,๐๐๐ บาท เงินก้อนนี้คุณยายเรียม ลือประเสริฐเป็นผู้จัดแจง ส่วน
 โฉนดฉบับนี้ ยังมีได้หักโอนเป็นของวัด

ภาระเริ่มต้น ข้าพเจ้าวางแผนถมดิน ถมกันเป็นการใหญ่โดยไม่คำนึงถึงว่าจะหมด
 เท่าไร ถมเรื่อยมา มากบ้างน้อยบ้าง จนกระทั่งถึง พ.ศ.๒๕๑๔ นี้ ก็ยังถมอยู่ทั้งนี้แล้วแต่ความ
 จำเป็นและตัวเงิน ถ้าหากความจำเป็นเกิดขึ้นและตัวเงินมี เป็นต้องถมทันทีเมื่อถมดินพอแก่ความ
 ต้องการเป็นบางส่วนแล้วอันดับต่อไปก็คือการสั่งไม้มาเพิ่มเติม ชดใช้ไม้ที่ขาด ไม้ที่ผุพัง เพื่อ
 ปรับปรุงกุฏิซึ่งปลูกใหม่ ๒ แถว ๆ ละ ๖ หลัง โดยนายช่าง ๒ คน คนละแถวเหมาเฉพาะ
 ค่าแรงงาน ในการปลูกครั้งนี้ได้ไปซื้อไม้เจริญสุข เสาไม้เต็งบ้าง ไม้เจริญสุขบ้าง เครื่องบนและ
 พื้นส่วนมากเป็นไม้เจริญสุข จากหัตถาจังหวัดสุพรรณบุรี โดยผู้ใหญ่กล่อม รอดเจริญ อยู่ตำบล
 บ้านบ่อเป็นหัวหน้าเอาเรือไปบรรทุกนำมาขึ้นที่หน้าวัด ใช้เรือต่อบรรทุกถึง ๖ ลำ ประมาณ ๓ – ๔
 วันก็มาถึงวัด และด้วยความร่วมมือของบรรดาชาวท่าฉลอม บางหมู่บ้านแพรก หัวโพรง ขนขึ้นเสร็จ
 ภายใน ๗ ชั่วโมง ของคืนวันนั้น ขนกันตั้งแต่ตอนเย็นเรื่อยมา ประมาณ ๕ ทุ่มก็เสร็จ ซึ่งบรรดา
 คนงานที่เอาไม้มาลงเรือต่างคาดกันว่า ตอนขนขึ้น ต้องกินเวลาไม่ต่ำกว่า ๔ – ๕ วัน อันเป็นเรื่อง
 ที่น่าคิดเรื่องหนึ่งว่า “วัดนี้ ต้องอยู่มือท่านแน่ ๆ คุณแต่ไม้ขนขึ้นกองไว้อย่างกับโรงเลื่อยกรุงเทพฯ
 เพียง ๗ ชั่วโมงก็แล้ว ไม่รู้ว่าคนมาจากไหนกันมีดีฟ้ามัวดิน แล้วก็ขนกลางคืนเสียด้วยและไม่รู้เอา
 เงินทองมาจากไหนเป็นแสน ๆ มาซื้อไม้” แท้กันมาผูกกองไม้อย่างกับคูลิเก ข้าพเจ้า ขออนุมัติ
 สาธุการ และขอขอบใจบรรดาเจ้าของเรือ และบรรดาผู้ที่สละเรี่ยวแรงมาแบกขนไม้ไว้ ณ ที่นี้ด้วย
 โดยทั่วกัน ไม่เท่าที่ขนมา ๖ ลำเรือเกื่อนนั้นยังไม่พอ ยังต้องสั่งมาเพิ่มอีก ๒ ลำเรือต่อเฉพาะไม้
 จากจังหวัดสุพรรณบุรีส่วนไม้ชนิดเล็ก ๆ น้อย ๆ นั้น สั่งซื้อในจังหวัดนี้อีกเท่าไรหาไม่รู้ เรื่องนี้จัก
 ปรากฏตามรายการ รับ จ่าย ทั่ว พ.ศ. ทุก พ.ศ. ไป จนกว่าจะถึง พ.ศ.๒๕๑๕ โปรดทราบไว้ด้วย
 ต่อไปจักไม่กล่าวถึงอีก เฉพาะในปีนี้ระดมสร้างกุฏิจำนวน ๑๒ หลัง ถึงแม้ว่ายังไม่เสร็จเรียบร้อย
 แต่ก็อยู่ในขั้นที่มองเห็นว่า จักเสร็จตามโครงการ เท่าที่ได้ตั้งปณิธานไว้^{๑๖}

^{๑๖} ประวัติพระเทพสาครมุณี (แก้ว สุวณฺณโชโต ป.๕.๖) อดีตเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาครและเจ้า
 อาวาสวัดสุทธาวาสธรรมาราม, อนุสรณ์ในงานเคลื่อนศพผู้วายชนม์, หน้า ๓๕.

สรุป

พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ประกอบด้วยหลักของบุคคลัญญตาธรรมคือ ความเป็นผู้รู้จักบุคคล กล่าวคือท่านรู้จักบุคคลที่ควรใช้ประกอบการทำงาน เพราะถ้าใช้บุคคลที่ไม่เหมาะกับการงานเสียแล้ว การงานที่มุ่งหมายนั้นก็ไม้อาจทำให้สำเร็จลุล่วงเป็นด้วยดีได้ การรู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้องและเลือกคบคนที่ควรคบนั้น ก็จะเป็นประโยชน์ในการทำงาน ทำให้งานนั้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีได้ ซึ่งพระเทพสาครมุนี ก็ได้ประพจน์หลักธรรมข้อนี้ให้ถูกต้องและปฏิบัติด้วยดีอย่างสม่ำเสมอ

จากที่กล่าวมา พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ได้นำแนวคิด หลักธรรมใน สัปปริสธรรม ๗ ประการ มาประยุกต์ใช้ในการปกครอง ซึ่งเป็นคุณสมบัติในตัวของผู้นำ คือ การเป็นผู้รู้หลักการ รู้จุดหมาย รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล

จะเห็นได้ว่า พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านได้นำหลักธรรมในทาง พระพุทธศาสนาเพื่อเป็นแนวทางในการปกครองคณะสงฆ์ในจังหวัดสมุทรสาคร โดยท่านได้ยก ขอบเขตของการนำหลักสัปปริสธรรมมาประยุกต์ใช้ว่า การเป็นนักปกครอง นักพัฒนาสังคม จะต้องเอาใจใส่อย่างดี ต้องมีคุณสมบัติของธรรมข้อนี้ แม้ว่า จะเป็นผู้มีสมณศักดิ์สูง วิทยฐานะสูง แต่ถ้าไม่มีหลักของสัปปริสธรรม การจะอยู่ในภาวะของผู้นำก็จะอยู่อย่างลำบาก แต่ตรงกันข้ามหาก ตั้งอยู่ในธรรม ปกครองโดยธรรม อำนาจในการปกครองก็จะเกิดขึ้นโดยตำแหน่งหน้าที่

ดังนั้น พระที่เป็นนักพัฒนา ต้องสมบูรณ์ด้วยคุณธรรมทั้ง ๗ ประการเท่าที่ได้กล่าวมานี้แล้ว ยังต้องมีเหตุผล ซึ่งพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านก็ได้ประยุกต์หลักแนวคิด และได้กล่าวไว้ว่า^{๑๗}

นักพัฒนาที่ดีต้องมีสัปปริสธรรม รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักประชาชน รู้จักเลือกคนที่ควรใช้และไม่ควรใช้ รู้จักคนที่ควรคบและไม่ควรคบ หากใช้คนที่ไม่ควรใช้ก็ทำให้งานเสียหาย เกิดเหตุเกิดเรื่อง ไม่ควรใช้ก็อย่าใช้ ไม่ควรพูดก็อย่าพูด ไม่ควรคบก็อย่าคบ มันจะทำให้เสียเรื่อง พุคกันตรงๆ อย่างนี้ หากว่าท่านทั้งหลาย สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมทั้ง ๗ ประการนี้แล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างมันจะไหลมาเทมาพร้อมทั้งคุณงามความดี ความดีอย่างที่เขารู้ว่า “ทำดีได้ดี” ไม่ใช่อย่างนั้น เราทำดีไว้ ความดีนั้นแหละมันจะช่วยเรา ในโลกนี้ ถ้าไม่มีอะไรจะให้ ความดีมันก็ให้ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ เมื่อไม่มีอะไรจะให้มันก็ให้ได้อย่างนั้น หากว่าเป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว โปรดทราบไว้ด้วยว่า ให้พระนิพพาน เพราะเหตุนี้เอง เรา

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๓๐-๑๓๑.

ท่านทั้งหลายบวชมาอาศัยวัดวาอาราม กระทำความเพียรเพื่อถึงพระนิพพานแท้ๆ ท่านเหล่านั้นที่
นั่งอยู่ที่นี่ “สัพพทุกขนิสฺสรณนิพพานสจฺจนิตถาย” ต่างก็ปฏิบัติเพื่อสลัดทุกข์ และเพื่อทำพระ
นิพพานให้แจ้งด้วยกันทั้งนั้น จุติมุ่งหมายเพียงเท่านั้น แต่การกระทำดังที่ได้บรรยายมานี้ เพราะเรา
อยู่เนื่องด้วยหมู่ เนื่องด้วยคณะเนื่องด้วยชาวบ้าน เนื่องด้วยพระศาสนา ก็จำเป็นที่จะต้องสละเวลา
กระทำเพื่อพระศาสนาบ้างเพื่อวัดบ้าง ไม่ใช่บวชมาสร้างวัด แต่จำเป็นจะต้องสร้างวัด เรามาวชเพื่อ
“สัพพทุกขนิสฺสรณนิพพานสจฺจนิตถาย” อย่างนี้ต่างหาก แต่ว่า ในฐานะที่เป็นนักปกครองก็
จำเป็นที่จะต้องช่วย เป็นการแสดงความกตัญญู ช่วยบ้างมีความสามารถแค่ไหนก็กระทำแค่นั้น
เมื่อกระทำไปแล้ว ความดีก็ติดตามมา ลาภสักการะ ยศถาบรรดาศักดิ์ เกียรติยศ เกียรติคุณ
ชื่อเสียง ก็ไหลมาเทมา

เรื่องลาภสักการะ เกียรติยศ ชื่อเสียงนี้ อย่าเผลอ หากเผลอหรือท่านทั้งหลายใจอ่อน
เมื่อไร ไม่ใคร่ใคร่ต้องออกนอกธรรมวินัยนี้ เรื่องของความดี ถ้าหากไม่กระทำอย่างนี้ เราอาศัย
วัดกระทำความดีเพื่อตัวของเรานั่นแหละให้วัดชำรุดทรุดโทรมถือเสียว่าไม่ใช่หน้าที่ เมื่อถือเสีย
ว่าไม่ใช่หน้าที่เมื่อไรแล้ว ในไม่ช้าจะไม่มียอดให้อยู่ วัดต้องพึ่งพระ พระต้องพึ่งวัด เราท่าน
ทั้งหลายเหล่านั้นที่นั่นกันอยู่ที่นี่ ต่างก็พึ่งวัดกระทำความดีเพื่อตัวของเราเองในอนาคต แต่เมื่อวัดพึ่งเรา
ไม่ได้เราก็ไม่มีวัดจะให้พึ่ง โปรดทราบไว้อย่างนี้ ในเมื่อไม่มีวัดจะให้พึ่งจะอย่างไร พระศาสนา
ก็เสื่อมสูญอันตรธานโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้ เรียกว่าเสื่อมลงแล้ว หรืออันตรธานแล้ว ที่นี้
ขณะที่เราสร้างวัด ก็จำเป็นที่จะต้องอาศัยเงินทองอย่างที่ว่ามาจำเป็นที่จะต้องกระทำดีกระทำชอบ
ด้วย กาย วาจา และจิตใจ ทำอย่างไร จึงจะให้ประชาชนเกิดเป็นศัตรูต่อท่านและท่านก็ไม่เป็น
ศัตรูต่อเงินทอง เพียงเท่านี้ก็พอ เผลอไม่ได้แน่นอน ถ้าเผลอจะเป็นอื่น สมเด็จพระบรมศาสดา
พระองค์ท่านได้ตรัสเตือนไว้ว่า

“อณฺญา หิ ลาภูปนิสา อณฺญา นิพฺพานคามินี

ปฏิปทาเพื่อลาภและพระนิพพาน เป็นคนละอย่างกัน”^{๑๔}

การกระทำตนเพื่อพระนิพพานนั้น ไม่ต้องเกี่ยวกับโลก แต่เมื่อเราจำเป็นจะต้อง
เกี่ยวข้องกับโลกเช่นในปัจจุบันนี้ เราก็จำเป็นจะต้องกระทำ และเมื่อกระทำลงไปแล้วก็ต้อง
เกี่ยวข้องกับเงินทอง

เพราะฉะนั้น เมื่อเงินทองเกิดขึ้น เราก็จำเป็นที่จะต้องประคับประคองจิตใจของเรา
เปรียบประดุจนั่งติดกับไฟ อย่าให้มือหรืออวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งไปถูกไฟเข้า มันลวกแน่ พ่อเจ้า

^{๑๔} ธรรมปทญฺฐกถา ตติโย ภาค, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘๕.

ประคองไฟนั้นมันไม่เลือกว่าใครนั่นฉันใด เงินทองก็ฉันนั้น อย่ากระทำให้เงินทองให้เป็นศัตรู อย่าเอาตัวของเราเป็นศัตรูต่อเงินทองแล้วก็ได้ การที่กระทำได้เช่นนั้น กาย วาจา และจิตใจ ของเรานี้เองเป็นเหตุให้เกิดมันเป็นเหตุให้เสื่อม จงพิจารณาเหตุผลเหตุ กาย วาจา ใจไม่ดีเหตุให้เกิดไม่ดี ลากที่เกิดขึ้นนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาพระองค์ท่านทรงตรัสไว้ว่า ไม่ประกอบด้วยกรรม ลาก ลักการะที่เกิดขึ้นพระกรรม ทรงตรัสว่า เป็นลากลักการะประกอบด้วยกรรม จะประกอบด้วยกรรมหรือไม่ประกอบด้วยกรรมนั้น อยู่ที่เหตุของการกระทำ

ผู้ที่ปฏิบัติเพื่อพระนิพพาน เพื่อสันติ เพื่อความสุขแก่ตนเอง และแก่บุคคลอื่น จริง ๆ ลาก และลักการะเท่าที่เกิดขึ้นแก่เขา เขาไม่เพิลิดเพิลินเจริญใจในลากและลักการะที่เกิดขึ้นนั้น และก็ไม่ได้คำนึง ไม่พูด ไม่ว่า มาได้ก็มา เข้าไม่รู้ไม่ชี้ นี่เป็นเช่นนี้ หากไม่เชื่อก็ขอได้โปรดลองคิดดูมันจะเป็นอย่างนั้น และได้อย่างนั้น เมื่อได้อย่างนั้นก็สบายจริง ๆ ในตัวของเรานี้ไม่มีอะไร จะเอาไปไหนก็เอา นี่คนบริสุทธิ์เป็นอย่างนี้ เมื่อชำระตรงนี้ให้สะอาด คือภายในดวงใจ สะอาดเสียแล้วข้างนอกก็สะอาดไปตาม ๆ กัน เหมือนกับตัวของท่านเท่าที่ที่นั่งอยู่นี้ ทุกท่านภายในจิตใจสงบ ไม่นึกไม่คิดอะไรที่นั่นนี่ หากว่าใจอยาก कुछคิดก็จะขมมือเท้าทันที เมื่อใจไม่อยากจะฟังก็นั่งหลับเลยมันสำคัญอยู่ที่ใจอย่างเดียว ใจเป็นผู้บังคับให้กระทำ

เพราะฉะนั้น ภายในจิตใจจะเป็นอย่างไรข้างนอกก็เป็นอย่างนั้น เหมือนคนบาง คนทำงานสกปรกกรุงรัง กระทำแล้วทิ้งขี้กับขี้ฉาวอยู่ที่นั่นไม่ปิดไม่กวาด เครื่องไม้เครื่องมือไม่เก็บงาให้เรียบร้อย ไม่สนใจ ไม่ใส่ใจ ปล่อยให้กรุงรัง นี่แหละ ถ้าภายในจิตใจกรุงรังการกระทำข้างนอกก็กรุงรังอย่างนี้ แต่บางท่าน บางคน ทำการงานเสร็จเรียบร้อยแล้ว พอถึงเวลาเลิกก็ช่วยกันเก็บงาเรียบร้อย ปิดกวาดขี้กับขี้ฉาวไม่ให้มีเหลือเลย อย่างนี้เรียบร้อยดี ทั้งนี้ก็เพราะภายในจิตใจเรียบร้อย

คนที่กระทำการงานไม่เรียบร้อยนั้น แม้แต่เพียงกวาดถนน ก็กวาดกอง ๆ ไว้อย่างนั้น ไม่เก็บ ไม่โกย ไม่ขนเอาไปทิ้ง ปล่อยให้กองอยู่นั้นแหละ พอรุ่งเช้าลมพัดเข้ามามันก็ปลิววนทำ ให้รกอีก รกเหมือนอย่างเก่า ก็ต้องไปกวาดอีก กวาดอยู่นั้นแหละ กวาดกันทั้งปี นี่คนไม่มีมันสมอง หรือใจไม่สะอาด ไม่นึก ไม่คิด ถ้ากวาดแล้วเก็บรวม ๆ ไว้เสร็จแล้วเอาน้ำทิ้ง หรือที่โกย ผงอะไรก็ตามโกยแล้วเอาไปทิ้ง หรือเอาไปเผาไฟเสีย สถานที่นั้นก็สะอาดเรียบร้อย ไม่ต้องมา กวาดอีก

จากการที่พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านได้บริหารปกครองวัดช่องลม อธิปไตยธรรมการศาสนา (พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์) ได้กล่าวถึงท่านในคราวที่มาประชุมปฐมนิเทศในการพัฒนาวัด พร้อมทั้งกลยุทธ์และบรรพชิต เดินทางมาวัดช่องลม เมื่อได้เห็นความเป็นระเบียบเรียบร้อยของวัดนี้ ได้พูดไปในแง่ พอออกพอใจอะไรมากมายหลายอย่าง จะกล่าวแต่เฉพาะที่มีสาระ

บางประการ เช่นกล่าวว่า “ภิกษุสามเณรและศิษย์ในวัดนี้ รู้สึกตัวว่าตัวเป็นเจ้าของวัดด้วยกัน ดันหมากรากไม้ จึงไม่ถูกทำลาย ไม่ถูกเค็ดออกและใบ ผ่นตีก ผ่นโบสถ์ กำแพง ไม่ถูกขีดเขียน เล่นสกปรก”^{๙๙} บทนี้น่าศึกษามาก

และข้อที่ควรศึกษาอื่นอีก คือ พันเอกปิ่น มุกกันต์ ยังหยอดท้ายอีกหน่อยว่า

“ผู้บริหารจักต้องใช้ วิชามนุษยสัมพันธ์ เป็นเครื่องมือในการบริหาร ซึ่งมีหลัก ๔ ประการคือ

๑. ต้องเป็นบุคคลที่ดีเพียงพอที่จะทำงานสิ่งนั้นๆ
๒. ต้องมีเงินทุนรอนพอใช้จ่าย
๓. ต้องมีวัสดุสำหรับงานนั้นๆ
๔. ต้องมีหลักการบริหารที่ดี

เจ้าอาวาสวัดช่องลม ได้ปฏิบัติงานเข้าหลัก ๔ ประการนั้น อย่างครบถ้วนทั้ง ๆ ที่ท่านไม่ได้ดูดำรับดำราเพื่อการนี้ แต่ปรากฏว่า การบริหารวัดช่องลมดีแท้” แล้วท่านอธิบดีก็เสริมท้ายต่ออีกว่า “นับตั้งแต่พื้นที่ดินของวัดนี้ วางผังลงไปว่า จะใช้พื้นที่ตรงไหนทำอะไร ก็ตารางนิ้วก็ตารางเมตร ทรัพยากรมีเพียงพออย่างไร จักต้องปรับปรุงตามแผนการที่กำหนดไว้ แม้กระทั่งการปลูกต้นไม้ในบริเวณวัด ดันไม้เหล่านี้ มิใช่ดันไม้มีสกุลอะไรก็มากน้อย ถ้าว่ากันตามเรื่องดันมะขาม ดันอะไร ๆ พวกนี้ที่ไหน ๆ เขาก็มีกัน แต่เมื่อเอามาจัดเข้าเป็นระเบียบประกอบด้วยกับความสะอาดของพื้นที่แล้ว (เรื่องนี้อธิบดีเคยแอบมาดูแล้ว ขำเขาว่าแม้ตัวท่านเองก็พูดที่วัดอื่นเมื่อมาวัดช่องลมซึ่งเจ้าอาวาสไม่รู้หลายครั้ง รู้หรือไม่รู้ วัดก็คงสะอาดเป็นปกติ) ผมนึกว่า ถ้าผมทลายไม่ผิด ลูกศิษย์วัด หรือสามเณรในวัดนี้คงมีความรักดันไม้ทุก ๆ ใบของดันไม้จึงไม่มีรอยถูกทำลาย รู้สึกความเป็นเจ้าของขึ้นมามีความรักใคร่มีความเสียสละ จึงไม่มีรอยที่จะให้เห็นว่า คนที่นี้ควบคุมไม่ได้ เช่นการขีดเขียนข้อความสกปรกในที่ต่าง ๆ ที่วัดช่องลมสามารถใช้ประกอบกันเป็นสิ่งดีงามหมด”^{๑๐๐}

ทั้งหมดนี้เป็นคำสดุดีของอธิบดีกรมการศาสนา (พ.อ. ปิ่น มุกกันต์) ซึ่งกล่าวในวันนั้น ได้ยกมากล่าวในที่นี้เป็นบางตอน เพื่อไม่ให้เหตุการณ์ที่หาพบได้ยากนี้มันผ่านไปฟุ้งแล้วรู้สึกว่ามันหายไปหน่อย หน่อย หรือสั้น ๆ วัดอุบลเหล่านั้นเป็นพยาน และเป็นผู้พิพากษาตัดสินอยู่แล้วว่าจริงหรือไม่จริง ขอมรับหรือไม่ขอมรับ มันปรากฏแก่สายตาของท่าน โดยไม่ต้องทำการโฆษณา

^{๙๙} ประวัติพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺโณโต ป.๕.๖) อดีตเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาครและเจ้าอาวาสวัดสุทธาวาสธรรมาราม, อนุสรณ์ในงานเคลื่อนศพสู่วิหารหลังใหม่, หน้า ๖๐.

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐-๖๕

อย่างเข้า พ.ศ. ๒๕๐๘ ปีนี้เป็นปีที่มึงงานหนัก ๆ ประดังเข้ามาอย่างไม่ขาดระยะเป็นปีที่พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ลงมือปฏิบัติงานด้วยหลักการว่า จักต้องต่อสู้สุดแรงเกิด สุดความสามารถ จักต้องใช้สมอง ใช้ความอดทน ใช้ความตรึงตรอง พร้อมทั้งกำลังกายอย่างสุดเหวี่ยงอย่างที่เราเรียกกันว่า “กระโจนสุดตัว” โดยไม่คิดชีวิต ความจริง ชีวิตที่เกิดขึ้นมา ก็เพื่อเอาชีวิตนี้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ ก็บัดนี้ถึงเวลาแล้ว ที่จักต้องใช้มันให้เกิดประโยชน์ดีเท่าที่ควรจะได้ เพื่อคน คนอื่น และส่วนรวมทั้งในปัจจุบัน อนาคต ตลอดจนภพน้อยภพใหญ่ในปรภพโน้น ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ในอัครกิกขันธโรปมสูตร^{๒๐} ว่า

‘ภิกษุเมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ตน ก็ควรที่จะทำประโยชน์ตนนั้นให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทโดยแท้เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ของผู้อื่น ก็ควรทำประโยชน์ของผู้อื่นนั้นให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทโดยแท้ หรือเมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ทั้ง ๒ อย่าง ก็ควรทำประโยชน์ทั้ง ๒ อย่างนั้นให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท’

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ในการประยุกต์แนวคิดด้านการปกครองของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านได้ใช้หลักของสัปปริสธรรม ๗ ประการ ในการประยุกต์แนวคิดการปกครอง ซึ่งเป็นคุณสมบัติในตัวของผู้นำ คือ เป็นผู้รู้หลักการ รู้จุดหมาย รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล ทำให้การบริหารงานด้านการปกครองในสมัยที่ท่านเป็นเจ้าคณะจังหวัด ทำให้การบริหารงานก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว

๔.๓.๒ การประยุกต์แนวคิดในด้านการศาสนาศึกษา

ในด้านการศึกษา พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านมองเห็นความสำคัญของการศึกษาเป็นรากฐานของชีวิตเป็นอย่างมาก มีการเปิดสอนนักธรรมทุกชั้น มีการเปิดสอนภาษาบาลีพร้อมทั้งช่วยรับภาระธุระในเรื่องโยกย้ายโรงเรียนประชาบาล และสงเคราะห์ อนุเคราะห์ครู นักเรียน การศึกษาทั้งหมดแม้จะยังไม่ดีเท่าที่ควร แต่ก็อยู่ในขั้นที่ดีกว่าไม่มีเสียเลย เพราะกิจธุระเรื่องอื่นประดังเข้ามาไม่ขาดสายเหลือบ่ากว่าแรงเกินกว่าสติปัญญาที่จะทำให้มีได้ จึงอยู่ในลักษณะที่ว่าขอไปที เข้าทำนอง ขายผ้าเอาหน้ารอด หรือขายหน้าเอาผ้ารอด

จากการที่พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านเคยเป็นครูสอนภาษาบาลีในสำนักวัดใหญ่บ้านบ่อ ทำให้ชื่อเสียงของท่านปรากฏชัดแก่สายตาของประชาชน ในจังหวัดสมุทรสาคร และจังหวัดใกล้เคียงเป็นอย่างมาก ประชาชนและพระภิกษุสามเณร ตลอดจนพระเถระชั้นผู้ใหญ่ รู้จักท่านและวัดใหญ่บ้านบ่อได้ดีขึ้น เนื่องจากท่านได้ปลูกฝังการศึกษาไว้ที่วัด

^{๒๐} อัง.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๗๒/๑๖๕.

ใหญ่บ้านบ่ออย่างสุดความสามารถ เพื่อให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่อนุชนรุ่นหลัง ช่วงระยะเวลาไม่นานนัก การศึกษาของวัดใหญ่บ้านบ่อก็เจริญก้าวหน้า มีนักศึกษาที่เข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรมและบาลีเป็นจำนวนมาก จึงเป็นสำนักเรียนที่มั่นคง และมีชื่อเสียงในจังหวัดสมุทรสาครสำนักหนึ่ง นักศึกษาหลายต่อหลายรุ่นที่เรียนจากสำนักวัดใหญ่บ้านบ่อ ได้เป็นมหาเปรียญเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นผลงานของท่าน ที่ได้ผลิตนักศึกษาเหล่านี้ขึ้นมาเพื่อเป็นการเผยแผ่ความรู้ของท่าน เพื่อถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้อื่นอีกต่อหนึ่ง นอกจากนี้ท่านยังเป็นที่รัก เป็นที่เคารพ นับถือ ของชาวดำบล บ้านบ่อ และตำบลใกล้เคียงเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในหมู่ประชาชน ท่านเป็นอาจารย์สอนนักธรรมและบาลีอยู่ที่วัดใหญ่บ้านบ่อตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๖ รวมระยะเวลาที่อยู่วัดใหญ่บ้านบ่อเป็นเวลา ๘ ปีเศษ

อย่างไรก็ตามเมื่อท่านได้ย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสที่วัดช่องลม ในการศึกษานี้ พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านได้ตระหนักว่า วิธีการที่จะทำให้การศึกษาของคณะสงฆ์ และของประชาชนในบริเวณเขตที่ท่านปกครองให้เจริญก้าวหน้าได้นั้น ท่านได้ประยุกต์แนวคิดของหลักไตรสิกขา เพื่อเป็นการให้คณะสงฆ์ในเขตปกครองของท่านได้มีการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นการกระบวนการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตให้ถูกต้องดีงาม เป็นการศึกษาพัฒนาเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทั้งที่เป็นรูปธรรม คือ กาย วาจา และนามธรรม คือ จิต และปัญญา ด้วยการที่ผู้ต้องการจะพัฒนาตนเองต้องลงมือปฏิบัติเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “บัณฑิตย่อมฝึกตนเอง”^{๒๒}

นอกจากนี้ ได้มีการเปิดโรงเรียนพระสังฆาธิการขึ้น ณ วัดสุทธิวาตวราราม (วัดช่องลม) ในวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ มีกำหนดสอนให้ได้ ๑๕๐ ชั่วโมง วันละ ๖ ชั่วโมง รวม ๒๕ วัน ทั้งนี้ตามบทบัญญัติสงฆ์ เพื่อให้พระสังฆาธิการมีความรู้ความสามารถเท่าที่ควรรู้จักได้นำไปปฏิบัติกิจในหน้าที่ได้ถูกต้อง เพื่อความเจริญก้าวหน้าของพระพุทธศาสนา

เรื่องที่ไม่ควรมองผ่านไปอีกเรื่องหนึ่ง คือกระทรวงศึกษาธิการ อนุมัติเงินงบประมาณสร้างโรงเรียนมัธยมปีที่ ๑ – ๓ (เรียกตามสมัยนั้น) จำนวน ๑๕๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนห้าหมื่นบาท) คุณนายรวบ ศรีจันทร์ บริจาคสมทบอีก ๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนบาท) รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๒๕๐,๐๐๐ บาท (สองแสนห้าหมื่นบาท) สร้างเสร็จในปีนั้น ดังที่เห็นอยู่ในขณะนี้ (อาคารไม้ ๒ ชั้น) ทางวัดไม่ได้เกี่ยวข้อง เกี่ยวข้องแต่เพียงให้สถานที่ก่อสร้างเท่านั้น ส่วนการเงิน แบบแปลน การประมูล การควบคุมการก่อสร้าง ทางราชการดำเนินไปตามระเบียบราชการทุกประการจนแล้วเสร็จ เป็นอันว่าวัดช่องลม ได้โรงเรียนเพิ่มขึ้น ๑ หลัง

^{๒๒} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๘๐/๓๑, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๘๐/๕๓.

สิ่งที่พระสงฆ์ ซึ่งรวมไปถึงชาวพุทธทั้งหมดด้วย ที่จะต้องศึกษาพระพุทธศาสนาให้ ความสำคัญกับการฝึกฝนอบรมตนเอง อันเป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่งในการเรียนรู้ต่อไป เพราะมนุษย์ นั้นจัดว่าเป็นผู้ที่สามารถฝึกฝนอบรมตนได้ดีกว่าสัตว์ประเภทอื่น ๆ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอรรถกถาอรรถกถา เกี่ยวกับการฝึกตนว่า

คนทั้งหลายนำสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม
พระราชาย่อมทรงราชพาหนะที่ฝึกแล้ว
ในหมู่มนุษย์ คนที่อดกลั้นถ้อยคำล่วงเกินได้
ชื่อว่าเป็นผู้ฝึกตนได้แล้ว^{๒๓} เป็นผู้ประเสริฐที่สุด
ม้าอัสสร ม้าอาชาไนย ม้าสินธพ ช้างใหญ่
ที่ได้รับการฝึกหัดแล้ว เป็นสัตว์ประเสริฐ
แต่คนที่ฝึกตนได้แล้ว ประเสริฐกว่าสัตว์พาหนะเหล่านั้น^{๒๔}

พระพุทธศาสนามีหลักที่เป็นกระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนเองเพื่อให้เป็นเครื่องมือใน การควบคุมตนเองและเป็นเครื่องมือนำไปสู่การศึกษาทั้งสามด้านคือ กาย วาจา และใจ หลักที่เป็น กระบวนการในการศึกษานั้นเรียกว่า ไตรสิกขา เกี่ยวกับเรื่องไตรสิกขานี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า^{๒๕}

ไตรสิกขา เป็นระบบการฝึกอบรมจากภายนอกเข้าไปหาภายใน จากส่วนที่หยาบเข้าไปหาส่วนที่ละเอียดและจากส่วนที่ง่ายกว่าเข้าไปหาส่วนที่ยากและลึกซึ้งกว่า เมื่อแรกเริ่มการฝึก การฝึกส่วนหยาบภายนอกในขั้นศีล ช่วยเป็นฐานแก่การฝึกส่วนละเอียดภายใน ทำให้พร้อมและ สะดวกที่จะฝึกในขั้นจิตและปัญญาให้ได้ผลดียิ่งขึ้น เมื่อฝึกขั้นละเอียดภายในคือขั้นจิตและปัญญา ผลก็ส่งกลับออกมาช่วยการดำเนินชีวิตด้านนอก เช่น มีความประพฤติดุจจริตมั่นคง คิดแก้ปัญหา และทำกิจต่าง ๆ ด้วยปัญญาวริสุทธิ์ เมื่อฝึกตลอดระบบของสิกขาแล้ว ระบบการดำเนินชีวิตทั้งก็ กลายเป็นระบบของมรรค สอดคล้องกันหมดทั้งภายนอกและภายในกระบวนการเรียนรู้ใน พระพุทธศาสนานั้นเริ่มที่การฝึกหัดตนเอง ข้อสำคัญของการศึกษานั้นพระพุทธศาสนานี้ การศึกษาอย่างมีคุณภาพครบถ้วนทั้ง ๔ ด้านคือ

^{๒๓} ฝึกตนได้แล้ว หมายถึงฝึกตนได้ด้วยอริยมรรค ๔ (โสดาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค

อนาคามีมรรคและอรหัตตมรรค) (พ.ร.อ. (บาลี) ๗/๑๒๕).

^{๒๔} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๓๒๑-๓๒๒/๑๓๓.

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๕๑๖.

๑. คุณภาพ ได้แก่มีความรู้ดีและมีคุณธรรมดี
๒. สมรรถภาพ ได้แก่มีความสามารถดี มีความเข้มแข็งอดทน มีสมาธิดี
๓. สุขภาพ ได้แก่ มีความสุขในการเรียนรู้ในการฝึกฝนอบรมพัฒนาตนเอง
๔. อิศรภาพ ได้แก่ พ้นจากความทุกข์ไม่เป็นทาสของกิเลส โดยการพัฒนาตนเองทั้ง ๔ ด้านคือ ๑. ด้านกาย ๒. ด้านสังคม ๓. ด้านจิต ๔. ด้านปัญญา ทั้งสี่ด้านดังกล่าวนี้มีหลักการศึกษา ๓ ขั้นตอน ได้แก่ ๑. ขั้นรับรู้ ๒. ขั้นคิดตรិตรอง ๓. ขั้นการปฏิบัติ

ขั้นตอนการศึกษาทั้ง ๓ ขั้นตอนดังกล่าวแล้วนั้นเป็นขั้นตอนการศึกษาเพื่อให้เกิดปัญญาโดยผ่านกระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ครบทั้ง ๔ ด้านดังนี้

๑. **ขั้นรับรู้** ได้แก่การคบสัตบุรุษและการฟังสัทธรรม เพราะการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนนั้น การรับรู้เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของกระบวนการการศึกษา ขั้นการรับรู้จำแนกออกเป็น ๒ ประการคือ

(๑) การรับรู้ที่เป็นองค์ประกอบภายนอก ได้แก่ หนังสือ ตำรับตำรา ข้อมูลข่าวสาร คำสอนของสัตบุรุษหรือกัลยาณมิตร

(๒) การรับรู้ที่เป็นองค์ประกอบภายใน ได้แก่ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารคำสอนของสัตบุรุษหรือคำแนะนำต่าง ๆ อันเป็นองค์ประกอบภายนอกด้วยความเข้าใจไม่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง รู้เท่าทันอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นตรงกับความเป็นจริง รับรู้ด้วยใจที่ประกอบด้วยความเข้าใจอย่างลึกซึ้งไม่เอนเอียงคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง

๒. **ขั้นการคิดตริตรอง** ได้แก่ โยนิโสมนสิการกล่าวคือการคิดพิจารณาถึงสิ่งที่ได้รับรู้นั้นอย่างเป็นระบบระเบียบถูกต้องวิธีเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งตามสถานะความเป็นจริงเป็นการสร้างคุณภาพของจิตให้คิดเป็น อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ฝึกฝนอบรมตน

๓. **ขั้นการปฏิบัติ** ได้แก่ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ หมายถึงการปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม กล่าวคือ การปฏิบัติดีต่อเนื่องกันไปตามสมควรอย่างถูกต้องตรงตามจุดประสงค์ของข้อปฏิบัติให้สอดคล้องระหว่างหลักการปฏิบัติอันเป็นส่วนย่อยกับหลักการปฏิบัติที่เป็นหลักใหญ่ เพราะการปฏิบัตินั้นเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญในการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา การศึกษาเล่าเรียนที่ขาดการปฏิบัติไม่ใช่การศึกษาที่สมบูรณ์ การปฏิบัติที่จะกล่าวในขั้นนี้มุ่งเอาขั้นการปฏิบัติที่เป็นโลกียะเท่านั้น ^{๒๖}

^{๒๖} พระมหาอุทัย ฐริเมธี, “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๒๐.

กระบวนการศึกษาพัฒนาตนเองทั้ง ๓ ขั้นตอนดังกล่าวมานี้เป็นปัจจัยอันสำคัญที่เอื้อต่อการเรียนรู้ รู้จักจุดหมายหลักแก่นสารเนื้อแท้ของสิ่งที่รับรู้ โดยผ่านกระบวนการคิดอย่างโยนิโสมนสิการ เกิดเป็นปัญญา ๓ ระดับขึ้นตามกระบวนการเรียนรู้ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลในทุกสถานการณ์ในชีวิตประจำได้ เป็นวัฏจักรของความเจริญตามกระบวนการศึกษาพัฒนาตนเอง กระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขานั้นเป็นการศึกษาทั้ง ๓ ด้านคือ ศีล สมาธิ และปัญญา แล้วนำไปพัฒนาให้ครบทั้ง ๔ ด้านโดยมีองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยภายนอกคือกัลยาณมิตรผู้บอกกล่าวแนะนำชี้แนะแนวทางในการพัฒนาตนและปัจจัยภายในคือโยนิโสมนสิการได้แก่การคิดพิเคราะห์พิจารณาให้เห็นถึงคุณค่าแท้ของสิ่งที่ได้รับรู้นั้นคือ

ด้านที่ ๑ เกี่ยวกับศีลนั้น พัฒนาด้านกายและด้านสังคม พัฒนาด้านกายนั้นเป็นการพัฒนาทักษะชีวิตด้านการรับรู้ข้อมูลข่าวสารอย่างรู้เท่าทัน การใช้สอยหรือบริโภคนปัจจัยต่าง ๆ ด้วยปัญญา มีกิริยามารยาทเรียบร้อยดีงามตามกาลเทศะ เรียกได้ว่าพัฒนาการส่วนกายนี้เป็นการปรับพฤติกรรมให้มีปฏิสัมพันธ์กับโลกวัตถุ สรรค์ ด้านกายภาพ สิ่งแวดล้อมด้วยปัญญา ส่วนด้านสังคมเป็นการพัฒนาปรับพฤติกรรมให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สามัคคีกัน เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีวินัยจากภายใน ปฏิบัติตามกฎหมายกติกาของสังคม ลดละเลิกอบายมุขอันเป็นทางแห่งความเสื่อมทรามในชีวิต ไม่ทุจริต ดำรงชีพด้วยอาชีพสุจริตไม่สร้างปัญหาให้สังคมสิ่งแวดล้อม

ด้านที่ ๒ เกี่ยวกับสมาธินั้น เป็นการพัฒนาศักยภาพของจิตใจให้มีความตั้งมั่นไม่หวั่นไหวคลอนแคลน มีความเข้มแข็ง เบิกบาน เป็นจิตที่มีคุณภาพกล่าวคือเป็นจิตที่มีคุณธรรม มีความกตัญญู เมตตากรุณา ละอายต่อความชั่วกลัวต่อบาปอกุศลกรรม เป็นจิตที่มีสมรรถภาพกล่าวคือเป็นจิตที่มีสมาธิ จดจ่อตั้งมั่น เข้มแข็ง กล้าหาญ อดทน ขยันหมั่นเพียร มีกำลังใจ ไม่ย่อท้อ เป็นจิตที่มีสุขภาพกล่าวคือมีความเบิกบาน ผ่องใส ไม่เครียด มีความสุขสงบในการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง

ด้านที่ ๓ เกี่ยวกับปัญญานั้น เป็นการพัฒนาปัญญาให้มีความใฝ่รู้ รู้รอบ รู้จริง แก้ปัญหาได้ตั้งแต่การเริ่มพัฒนาปัญญาดั้งเดิมคือ สุตมยปัญญาได้แก่ปัญญาคือความรู้ที่ได้มาจากการฟังจากกัลยาณมิตร จนสามารถแยกแยะได้ เข้าใจถูก นำไปสู่ปัญญาด้านที่สองคือ จินตามยปัญญาคือความรู้ที่ได้ด้วยการเอาใจใส่คิดพิเคราะห์ พินิจพิจารณาด้วยหลักโยนิโสมนสิการ อันจะนำไปสู่ปัญญาด้านที่สามคือ ภาวนามยปัญญาได้แก่ปัญญาความรู้ที่ได้มาแล้วการฝึกฝนอบรมตน

เป็นปัญญาที่รู้สัจธรรมแห่งชีวิต รู้ตามความเป็นจริง นำไปสู่การแก้ปัญหา สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข^{๒๓}

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านได้มองเห็นความสำคัญของการศึกษา ถึงแม้ว่าในยุคที่ท่านเข้ามาปกครอง การศึกษายังไม่เฟื่องฟู แต่ความที่มองเห็นการณ์ไกลของการศึกษา ท่านจึงวางแนวทางของการศึกษาทั้งพระสงฆ์และเยาวชนของชาติ ด้วยการพัฒนาด้านกายและด้านสังคม ด้วยการพัฒนาทักษะของชีวิตด้านการรับรู้ข้อมูลข่าวสารอย่างรู้เท่าทัน การใช้สอยหรือบริโภคนัยต่าง ๆ ด้วยปัญญา ให้พระสงฆ์สามเณรมีกิริยามารยาทเรียบร้อยดีงามตามกาลเทศะ ส่วนด้านสังคมเป็นการพัฒนาปรับพฤติกรรมให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สามัคคีกัน เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีวินัยจากภายใน ปฏิบัติตามกฎหมายของสังคม ลดละเลิกอบายมุขอันเป็นทางแห่งความเสื่อมทรามในชีวิต ไม่ทุจริต ดำรงชีพด้วยอาชีพสุจริตไม่สร้างปัญหาให้สังคมสิ่งแวดล้อม

และการพัฒนาศักยภาพของจิตใจให้มีความตั้งมั่นไม่อ่อนแอจนคลอนแคลน มีความเข้มแข็ง เบิกบาน มีความกตัญญู เมตตากรุณา จิตใจเข้มแข็ง กล้าหาญ อดทน ขยันหมั่นเพียร มีกำลังใจ ไม่ย่อท้อ มุ่งสอนให้ทุกคนมีความสุขสงบในการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง

และมีการพัฒนาปัญญาให้มีความใฝ่รู้ รู้รอบ รู้จริง แก้ปัญหาได้ตั้งแต่การเริ่มพัฒนาให้เกิดปัญญาด้วยการรับฟังจากกัลยาณมิตร การเอาใจใส่คิดพิเคราะห์ พินิจพิจารณาด้วยการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ จนเกิดปัญญาความรู้ที่ได้มาแล้วการฝึกฝนอบรมตน เป็นปัญญาที่รู้สัจธรรมแห่งชีวิต รู้ตามความเป็นจริง นำไปสู่การแก้ปัญหา สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

๔.๓.๓ การประยุกต์แนวคิดในการเผยแผ่

พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านมีแนวทางของการประยุกต์แนวคิดด้านการเผยแผ่ ด้วยการนำ “ภาคทฤษฎี” สู “การปฏิบัติ” และนำ “ความรู้สาขาหนึ่ง” มาปรับใช้กับ “อีกสาขาหนึ่ง” ด้วยการปรับใช้เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาซึ่งการจะเผยแผ่ให้ได้ผลดี ท่านก็ได้เริ่มต้นที่วัดช่องลมเป็นอันดับแรก ที่เห็นเด่นชัดคือการสร้างพระผงสมเด็จ คือสร้างพระจากผงปถมัง ซึ่งท่านได้ศึกษาจากมูลกัจจายณะมา

^{๒๓} พระมหาอุทัย ฐิริเมธี, “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”, หน้า ๒๒๒-๒๒๓.

แต่ครั้งสมัยยังเป็นสามเณร ศึกษาเฉพาะมูลกัจจายนะแท้ ๆ ถึง ๖ ปี จึงจบตามหลักสูตร ฉะนั้น เรื่องทำผงปฐมมั่งพอรู้บ้าง และตระเตรียมมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๑ เพิ่งจะลงมือพิมพ์ได้เมื่อปี ๒๕๑๓ สร้างเรื่องพระผงปฐมมั่งนี้ คิดกันมานานหนักหนาและปัด ๆ บัง ๆ กันมานานหนักหนาเหมือนกัน ไม่ต้องการเปิดเผย เพราะเหตุผลหลายประการด้วยกัน ผงปฐมมั่งก็เป็นผงที่ดีมีชื่อเสียง นามในทางเมตตาแคล้วคลาดปลอดภัย ข้าพเจ้าไม่ต้องการจะเอาชื่อเสียงในทางนี้ เพราะมิใช่ทางดี มิใช่ทางตรง ทั้งไม่รู้ว่าจะไปสร้างที่ไหนจึงจะเหมาะจะสร้างเมื่อไรกันจึงจะสมควรแก่กาลเทศะ และเมื่อสร้างไปแล้วจะเป็นอื่นไม่ได้ นอกจากสาธารณะ คือ เอาผลกำไรใช้ในทางสาธารณประโยชน์จริง ๆ แม้เหตุการณ์บังคับ คือเข้าที่คับขันมาแล้วยังไม่ยอมลงมือสร้าง เพราะคิดว่าจะไม่สร้างพระผงชนิดนี้อย่างไม่มี ความหมาย เหตุการณ์มันก็ขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่ในใจมาหลายปี คำว่า “ปฐมมั่ง อธิเจ” ก็ไม่ค่อยจะได้ยินเข้าหู และก็ไม่ปรากฏว่าใครทำที่ไหน จนเกือบจะพูดได้ว่า ไม่มีคนรู้จัก ไม่ต้องพูดถึงคนทำเป็น

ต่อมา ข้าพเจ้าได้สำนึกอย่างหนึ่ง ที่หนักแน่นและแน่นอนที่สุดว่า สร้างวัดแล้วจะต้องหาทุนบำรุงวัดให้อยู่ได้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้ ในเมื่อข้าพเจ้าล่องลับไปแล้ว นาคลับที่สุดว่า “คว่ำ” ในเร็ววันเพราะมองเห็นชัดที่สุด แจ่มแจ้งที่สุดว่าจักต้อง “คว่ำ” ทั้งนี้ก็โดยเหตุที่ว่า ขาดคนเดินทางเดียวกับข้าพเจ้า หากไม่เดินทางเดียวกันแล้ว มีหวัง “คว่ำ” ถึงไม่ “คว่ำ” ก็ต้องเปลี่ยนทิศทางไปในแง่ตรงกันข้ามอย่างไม่เห็นเงา สำหรับวัดสุทธิวาตวราราม ต้องเดินทางนี้ทางเดียวเท่านั้นจึงจะไปรอด ให้ฟังระลึกดู ตั้งแต่สร้างวัดนี้มาแล้วประมาณ ๒๐๐ ปี มียุคไหนบ้างเหมือนยุคนี้ มีแต่ล้มลุกคลุกคลานมาตลอดยุค และทุกยุคเสียด้วย ข้าพเจ้าได้ศึกษามาทุกยุคแล้ว จากบทเรียนเหล่านั้น ข้าพเจ้าจึงเป็นนักเรียนที่มีใบประกาศนียบัตรซึ่งดินฟ้าอากาศประสาทให้ ทั้งนี้ เพราะเป็นนักเรียนที่เรียนจากตำราซึ่งไม่มีตัวตำราพิลึก...พิลึกแท้ ๆ ดู ๆ ถ้าจะเป็นบ้า ไม่บ้าก็โกล้งบ้าเข้าไปเต็มที

สรุปแล้ว ต้องหาทุนมาตั้งมูลนิธิ เพื่อเอาดอกผลมาบำรุงวัด คือ ซ่อมแซม ถ่าน้ำ ค่าไฟ ค่าภัตตาหาร และบำรุงการศึกษาแม้จะไม่สมบูรณ์นัก แต่นึกว่า ยังดีกว่าไม่มีเสียเลย แม้วัดจะคว่ำ จะไม่อยู่ในสภาพอย่างที่เราเห็นอยู่ตลอดไป แต่ก็นานเสื่อมดีกว่าปล่อยให้จมูบวาบไปซึ่ง ๆ หน้า การที่กล้าพูดให้โลกรู้แบบนี้ ก็เพราะวัดนี้จัดดำรงเป็นวัดอยู่ได้ด้วยเจ้าอาวาส จักต้องบิ๊งบิ๊งด้วยความอดทน เคร่งครัด ขยันหมั่นเพียร เอาชนะด้วยการไม่เอา คือไม่เอาทุกอย่าง พร้อมทั้งทำทุกอย่างเพื่อวัด แล้วจะไปหาคนที่ไหนที่พร้อมทุกอย่างมาเป็นเจ้าอาวาสวัดนี้ ข้าพเจ้าทำอยู่กับมืออบรมกับมือ บังคับอยู่ทุกวันยังไม่ได้ แล้วจะได้เอาเมื่อไร แม้จะได้ ไม่พร้อม แม้พร้อมกันก็ไม่อยู่กับเรา มีอันจะเป็นไปต่าง ๆ นานาสรุปแล้ว ในยุคนี้ข้าพเจ้ายอมหมดหวัง ส่วนอนาคตมันเป็น เรื่องของอนาคต ไม่แน่ หวังพึ่งอนาคตไม่ได้ เป็นเรื่องของดินฟ้าอากาศ

จากเหตุผลอันแสนจะเลือนลาง ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจเลือกเอาทางที่เสียเปรียบน้อยที่สุด พิมพ์พระผง (สมเด็จพระ) เพื่อสมนาคุณแก่ผู้ที่มาบริจาคทรัพย์ทอดผ้าป่า หากบริจาคถึง ๕๐ บาท จักสมนาคุณคนละ ๑ องค์ เพื่อนำไปบูชา จะบูชาอย่างไรแล้วแต่ผู้บูชา แม้จะมีการเสียหายบ้าง แต่ก็อยู่ในขั้นที่ว่ามิดีกว่าไม่มี นับถือดีกว่า ดีกว่าไม่นับถืออะไรเลย

พระผงของวัดสุทธิวาตาราม ก็ไหลพ้นจากความมืด ขึ้นมาลอยบนฟ้าในแสงของพระอาทิตย์ ได้มีโอกาสชมความสวยงามของโลกในยุคนี้ ก็ด้วยเหตุผลตามที่ได้ชี้แจงมา ผลอันเกิดจากการทอดผ้าป่านี้ แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ส่วนหนึ่งตั้งเป็นมูลนิธิเรียก “นิธิ” ไปก่อน เพราะยังมีได้จดทะเบียนให้ถูกต้องตามกฎหมาย ส่วนหนึ่งก่อสร้างและซ่อมแซมวัดนี้ อีกส่วนหนึ่งจักนำไปสมทบกับทุนที่มีผู้บริจาคไว้แล้วสร้างโรงเรียนปริยัติธรรม ๑ หลัง ยาว ๔๔ วา กว้าง ๖ วา ๒ ชั้น โดยบรรจุห้องสมุด ห้องประชุม ห้องเรียนนักธรรมชั้นตรี โท เอก และห้องบาลี ไวยากรณ์ ห้องประโยค ๓ - ๔ - ๕ - ๖ ขึ้นไปโดยลำดับ และตั้งใจไว้ว่า จะให้มีการเปิดสอนพิเศษ โดยจ้างครูมาสอนเพื่ออนาคตของผู้ที่ต้องการ

เวลาได้หัดตัวเข้ามาทุกที ๆ จนกระทั่งถึงวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๑๓ ซึ่งได้กำหนดไว้นานแล้วว่าเป็นวันพิมพ์พระผงสมเด็จพระ ซึ่งเข้าใจเอาเองโดยอัตโนมัติว่า เป็นวันสุกาวารคติเป็นวันฤกษ์งามยามดี โดยกำหนดเวลา ๐๘.๓๐ น. เข้าไปทำพิธีปฏิญาณตนต่อพระพักตร์พระประธานในพระอุโบสถ ว่า จักปฏิบัติงานขึ้นด้วยความบริสุทธิ์ใจ

เมื่อถึงเวลาเข้าจริง ๆ เกิดเป็นโรคประหลาดขึ้นมา โดยมิได้คาดฝันมาก่อนเลยคือ “โรคน้ำท่วม” ไม่รู้ว่่าน้ำทะเลเกิดมาอะไรขึ้นมาหรือว่าเกิดบ้ำขึ้นมา ก็ยากที่จะเดาเอาได้ไหลบ่าขึ้นมาท่วมลานวัดสูงประมาณ ๑ เมตร แล้วยังไหลเข้ามาในบริเวณกุฏิอีกด้วยต้องปิดต้องกันกันโกลาหล นับจะเป็นประวัติศาสตร์ของวัดสุทธิวาตารามซึ่งไม่เคยมีมาก่อนในช่วงระยะ ๑๕ ปี ที่ข้าพเจ้ามาอยู่วัดนี้ แม้แต่ชาวบ้านแถบนี้ซึ่งมีอายุ ๖๐ - ๗๐ ปี ก็พูดเป็นเสียงเดียวกันว่าตั้งแต่เกิดมาเพิ่งพบน้ำใหญ่ขนาดนี้ในคราวนี้เอง มันเป็นเรื่องของดินฟ้าอากาศ ไม่มีใครจะมาเป็นจ้าว นึกอยากท่วมก็ท่วม นึกอยากจะแห้งก็แห้ง ใครจะมาทำไมกู แม้ถึงกระนั้นก็ตาม วัน เวลา ที่กำหนดปฏิบัติงานพิมพ์พระผงสมเด็จพระ คงไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง คงเป็นไปตามหน้าที่อันเป็นการเยี่ยน้ำทะเล และน้ำฝนที่ตกลงมาร่วมมือกัน เป็นการกลั่นแกล้ง จุฬีซ้าด้ามพลอยอย่างจั่นแหละ พิถีพิถีแท้ ๆ ดินฟ้าอากาศยังรู้จักแกล้ง อัจฉา อย่างกับคน

พระสมเด็จพระจึงมีชื่อประหลาดอีกชื่อหนึ่ง ตามที่ชาวบ้านนิยมเรียกกันว่า “สมเด็จพระน้ำท่วม” แต่ก็ไม่รู้เหมือนกันว่าใครท่วมใคร น้ำท่วมสมเด็จพระ หรือสมเด็จพระท่วมน้ำ นานึกน่าจะคิดจะนึกหรือไม่นึกจะคิดหรือไม่คิด มันก็เป็นไปแล้วอย่างไม่มีปัญหาที่จะต้องให้นั่งขบคิดอีก ก็เป็นอันว่าอุปสรรคเหล่านี้เกิดขึ้นก็ไม่เป็นอุปสรรคเสียแล้ว มันเป็นทหาร ดำรงที่ยกทัพมาช่วยปราบศัตรู

ปราบข้าศึกเสียแล้ว เพราะทุกอย่างไม่เห็นว่ามันจะมีอะไรมาเปลี่ยนแผนการ มีแต่การทำแผนการ เหล่านี้ให้ถึกถักขึ้น ทุกคนรู้สึกทำงานด้วยน้ำใจอันเข้มแข็งยิ่ง ต่อสู้ด้วยน้ำใจอันทรหดเยี่ยม จนได้รับชัยชนะคือการลงมือปฏิบัติงาน “พิมพ์พระผงสมเด็จ” เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาได้ ภายใน ๑๐.๓๐ น. ของวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๑๓ นับเป็นครั้งแรกในชีวิตของข้าพเจ้า และเป็นครั้งแรกในวัดสุทธิวาตวราราม นำปลี้มปิดเป็นอย่างดีที่ทุกคนตั้งใจปฏิบัติงานด้วยความบากบั่น เอาอุปสรรคเป็นกำลังหนุน จนเป็นผลสำเร็จ จึงไม่สามารถตัดสินได้ว่า “สมเด็จน้ำท่วม” นั้น ใครท่วมใครกันแน่^{๒๔}

จากที่กล่าวมาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบของพระเทพสาครมุนี ท่านมองว่าการเผยแผ่ด้วยการให้ประชาชนศรัทธาในพระรูปของพระพุทธเจ้า ซึ่งในขณะนั้นท่านนึกได้แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น คือศุภนิมิตแห่งชัยชนะ ในการสร้างวัตถุที่ไม่มีรูปให้เป็นรูปขึ้นมา เพื่ออัดหิตประโยชน์ ประหิตประโยชน์ สมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นพระบรมครู ไม่ว่าจะเป็นพระรูปจริงหรือพระรูปจำลอง ก็จัดเป็นพระรูปอภิลิขิตอาชาไนย เมื่อเกิดก็เกิดเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนชาวโลกทั้งมวลโดยแท้ “โดยไม่มีข้อแม้” ในเมื่อมีศรัทธาเชื่อถือจริง นับถือจริงการทำนุบำรุงพระศาสนาก็เกิดขึ้นได้

๔.๓.๔ การประยุกต์แนวคิดในการสาธนาธิปไตย

พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านมีแนวคิดในสาธนาธิปไตย การก่อสร้างและการปฏิสังขรณ์ ศาสนสถานของสงฆ์ เช่น โบสถ์ วิหาร เป็นต้น ในส่วนของสาธนาธิปไตยที่นำการบริหารกิจการของสงฆ์ โดยบัญญัติไว้หน้าที่เจ้าอาวาส บำรุงรักษา วัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี คือ

๑) เป็นนักพัฒนาที่ไม่หยุดนิ่ง มีความปรารถนาที่จะทำให้วัดช่องลม ด้วยการบูรณปฏิสังขรณ์สิ่งที่มีอยู่ให้ดีขึ้นอยู่เสมอ เป็นพระที่ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่พยายามตรวจสอบอยู่เสมอว่ามีอะไรต้องได้รับการแก้ไข ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงบ้างหรือไม่ นอกจากนี้ยังเป็นคนที่ช่างสังเกต ช่างเรียนรู้ และพยายามดึงส่วนดีที่พบเห็นจากภายนอกมาปรับใช้ประโยชน์เพื่อพัฒนาสิ่งที่ตนเองมีอยู่ให้ดีขึ้น ท่านพยายามที่จะเป็นนักประยุกต์ด้วยการ “การปรับใช้” มิใช่ “การลอกเลียน”

^{๒๔} ประวัติพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต ป.๕.๖) อดีตเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาครและเจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม, อนุสรณ์ในงานเคลื่อนศพผู้วิหาลังใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๒๕.), หน้า ๘๗-๘๘.

เป็นวิธีการประยุกต์การนำสิ่งหนึ่งหรือแนวคิดหนึ่งมาปรับใช้เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่เฉพาะเจาะจง ทั้งหลักการ วิธีการและรูปแบบ

จากการที่พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) เป็นพระนักพัฒนาที่ไม่เคยหยุดนิ่ง จากสภาพวัดช่องลมที่เคยมีน้ำท่วม หรือ เป็นสภาพป่าชายเลน ภูฏิจะพัง ท่านได้พัฒนาต่อสู้อย่างสุดความสามารถของท่าน ด้วยความอดทน ใช้สมอง ใช้ปัญญาไต่ตรองการทำงานทุกอย่าง อุทิศตัวเพื่อพระพุทธศาสนา เมื่อมีการก่อสร้างอุโบสถ ถ้าหากช่างที่ทำงานมีอะไรที่ล่าช้า มัวแต่โอ้อ่อย ท่านก็กล้าที่จะหาช่างใหม่เพื่อทำงานก่อสร้างอุโบสถให้ทันกำหนด จนกระทั่งมีการสถาปนาวัดช่องลมเป็นพระอารามหลวง ทั้งนี้ก็ด้วยการมีกัลยาณมิตรคอยสนับสนุน ที่เป็นทายาททายิกาของจังหวัดสมุทรสาครได้ร่วมแรงร่วมใจกัน

๒) เป็นนักเศรษฐศาสตร์ที่ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ด้วยการประยุกต์ “ความรู้สาขาหนึ่ง” มาปรับใช้กับ “อีกสาขาหนึ่ง” เป็นวิธีการประยุกต์การนำความรู้ในสาขาหนึ่งมาปรับใช้กับอีกสาขาหนึ่งเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะเจาะจง

แม้ว่า พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านไม่ได้เป็นนักเศรษฐศาสตร์ มีใบปริญญาทางเศรษฐศาสตร์โดยตรง แต่ท่านก็จะตระหนักว่า ทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัด ในขณะที่ความต้องการมีไม่จำกัด ความจำกัดของทรัพยากรทำให้นักเศรษฐศาสตร์พยายามใช้สิ่งที่มีอยู่อย่างคุ้มค่ามากที่สุด เพื่อให้เกิดความพึงพอใจสูงสุด รวมทั้งการหาสิ่งทดแทนเพื่อแก้ปัญหาที่มีข้อจำกัดได้

๓) มีความสามารถในการคิดมิติอื่น ๆ เช่น การคิดเชิงสร้างสรรค์ เป็นความสามารถในการนำสิ่งที่มีย่อยมาใช้อนอกวัตถุประสงค์ เป็นนักประยุกต์เชิงสร้างสรรค์ ชอบคิดแตกแขนงความรู้ที่มีอยู่ให้ขยายในขอบเขตที่จะนำไปใช้กับคนกลุ่มต่าง ๆ คนในบริบทต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวางมากที่สุด เพื่อให้สิ่งนั้นสามารถได้รับการนำไปใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าเหมาะสมสำหรับกลุ่มเป้าหมายภายใต้สถานการณ์นั้น บริบทแวดล้อมขณะนั้นดังเช่น

มีการวางศิลาฤกษ์ อนุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เนื่องในโอกาสเปิดสุขาภิบาล ตำบล ท่าฉลอม อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร เป็นแห่งแรกในประเทศไทยที่บริเวณหน้าวัด (หน้ากุฏิวัดสุทธาวาสาราม) โดย ฯพณฯ จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น และมีการจัดตั้งมูลนิธิ เพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและดูแลการศึกษาแก่พระภิกษุสงฆ์ โดยการจัดสร้างพิมพ์พระสงฆ์ (สมเด็จพระเจ้า) ด้วยผงปฐมมัง ซึ่งเป็นผงที่ดีมีชื่อเสียงในทางเมตตา แคล้วคลาด ปลอดภัย ซึ่งพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ได้ดำริสร้างขึ้น ซึ่งท่านได้ศึกษาจากมูลกัจจายนะมาแต่ครั้งสมัยยังเป็นสามเณรศึกษาเฉพาะมูลกัจจายนะแท้ ๆ ถึง ๖ ปี จึงจบตามหลักสูตร การจัดสร้างพระผงนี้ เพื่อผู้ที่มาบริจาคทรัพย์ทอดผ้าป่า หากบริจาคถึง ๕๐ บาท

ได้รับคนละ ๑ องค์ นอกจากการสร้างมุนิแล้ว ท่านได้สร้างโรงเรียนปริยัติธรรม ๑ หลัง ยาว ๔๔ วา กว้าง ๖ วา ๒ ชั้น โดยบรรจุห้องสมุด ห้องประชุม ห้องเรียนนักธรรมชั้นตรี โท เอก และห้องบาลีไวยากรณ์ ห้องประโยค ๓, ๔, ๕, ๖ ขึ้นโดยลำดับ นอกจากนี้ในปีนี้ได้เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ ผู้คนจึงพากันเรียกพระผงสมเด็จพระสังฆราชที่สร้างขึ้นว่า สมเด็จน้ำท่วม

จากการที่ท่านได้บำเพ็ญประโยชน์ด้านสาธารณูปการ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้กล่าวไว้เป็นรัตนานุสรณ์แด่ท่านไว้ในงานเคลื่อนศพไปสู่วิหารหลังใหม่ไว้ว่า

ท่านเจ้าคุณพระเทพสาครมุนี หลวงปู่แก้ว สุวฑฺฒโนโชโต และเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร เมื่อท่านดำรงชีวิตอยู่ได้บำเพ็ญประโยชน์แก่วัด แก่คณะสงฆ์ และประชาชนชาวจังหวัดสมุทรสาคร ตลอดจนประชาชนชาวจังหวัดสมุทรสาคร ตลอดจนประชาชนจังหวัดอื่นทั่วไปเป็นอันมาก ท่านได้ปฏิบัติเองด้วย สอนให้ผู้อื่นปฏิบัติด้วย สมด้วยนามเดิมของท่านว่า “แก้ว” ซึ่งเป็นรตนะ คือแก้วอันประเสริฐ ท่านจึงมีเกียรติศัพท์ คือเสียงสรรเสริญจรไปไกลกว้างขวาง เป็นที่เคารพนับถือของพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป เป็นที่ทรงรู้จักปสาทการแห่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้ง ๒ พระองค์ และพระราชโอรสธิดาได้เคยเสด็จฯ ในโอกาสต่างต่าง ๆ ณ วัดสุทธนิวาสาราม ขอให้ท่านเจ้าคุณพระเทพสาครมุนี หลวงปู่แก้ว สุวฑฺฒโนโชโต สถิตอยู่คู่วิหารตั้งแต่วันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๒๕^{๒๕}

อย่างไรก็ตาม การประยุกต์ใช้ในด้านสาธารณูปการนั้นท่านมีวิธีการที่ใช้ดังนี้คือ

๔.๓.๔.๑ การศึกษาสภาพแวดล้อมในชุมชน

แนวคิดในการพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวฑฺฒโนโชโต) ก่อนที่สร้างอะไรก็ตาม ท่านได้ศึกษาสภาพแวดล้อมในชุมชนนั้นก่อนว่า มีการสร้างวัดขึ้นใหม่กับ วัดเก่า แต่ชำรุดทรุดโทรมเป็นบางส่วน หรือบางสิ่ง แต่เราต้องซ่อมแซม วัดที่สร้างขึ้นใหม่นั้น ท่านไม่ได้กล่าวถึง จะกล่าวถึงเฉพาะวัดที่ต้องซ่อมแซม อันนี้ต้องวินิจฉัยให้เด็ดขาดให้แน่นอน อย่าทำใจโลเลฟังคนโน้นฟังคนนี้ ต้องพิจารณาว่าวัดนั้นควรจะซ่อมแซมหมดทั้งวัด หรือว่าจะซ่อมแซมเป็นบางเรื่อง บางสิ่ง บางอาคาร ต้องพิจารณาดูข้อนี้ก่อน

ต่อจากนั้น ท่านให้พิจารณาถึงภูมิประเทศ ประชาชน พิจารณาถึงอาชีพของเขา พิจารณาถึงความยากจน ความร่ำรวย ถิ่นฐานบ้านเมือง ฐานะความเป็นอยู่ของคนในแถบนั้น พอมีกำลังที่จะอุปการะอาคารที่เราจะสร้างไหวหรือไม่ พร้อมทั้งพิจารณาถึงความสามารถของตัวเอง

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ก.

ว่า ตัวเรานั้นมีความสามารถเพียงไร พิจารณาไตร่ตรองถึงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตให้รอบคอบ ทั้งนี้ ขอได้โปรดอย่าเอาบุญวาสนาบาปมาอ้างอิง เราต้องพิจารณาถึงเหตุผลในปัจจุบัน อดีต อนาคต ก็แล้วกันหากเอาบุญวาสนาบาปมาอ้างอิงแล้วก็จะเดินออกนอกรัตนตรัย

อย่างไรก็ตาม ในการพัฒนาด้านสาธารณูปการนี้ หากมองในแง่ของบุญวาสนาบาปมีของเท่านั้น ท่านกล่าวว่า แต่ละคนนั้นจะมีไม่เหมือนกัน เราไม่ต้องกล่าวถึง ยกเอาไว้เถิด ถ้าใครมีก็สบายไปหน่อย ถ้าไม่มีก็ลำบากหน่อย เรื่องบุญวาสนาบาปมีนี้ ท่านไม่ให้นำมาเป็นประเด็นของการทำงาน แต่ท่านให้นึกถึงเพียงเหตุผลในปัจจุบันขณะเท่านั้น ดังที่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาพระองค์ได้ตรัสสอนในทิวศุขธรรมมิกัตถประโยชน์ให้ทุกคนมีความขยันหมั่นเพียรในปัจจุบันนี้เท่านั้น

ดังนั้น หลักธรรมที่พระพุทธศาสนา (แก้ว สุวณฺณโชโต) ได้ใช้ในการประยุกต์เพื่อพัฒนาสังคมให้ได้ผลดีในการศึกษาสภาพแวดล้อมชุมชนนั้น ด้วยการใช้หลักธรรม ในทิวศุขธรรมมิกัตถประโยชน์ดังนี้^{๓๐}

๑. อุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น)
๒. อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา)
๓. กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี)
๔. สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม)

๑) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น หมายความว่า ผู้ที่อยู่ในโลกนี้ไม่ว่าจะเลี้งชีพด้วยการงานใด จะเป็นกสิกรรม พาณิชยกรรม รับราชการ หรือศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้ ซึ่งทุกคนต้องเพียบพร้อมด้วยความพากเพียรบากบั่น ประคองลุกขึ้นตลอดเวลา

ในความหมายของ “อุฏฐานสัมปทา” ซึ่งแปลความว่า พร้อมเพียงด้วยความเพียรพระพุทธศาสนา (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านมองว่า^{๓๑}

พระพุทธเจ้าทรงสอนสำหรับฆราวาส แต่ในฐานะที่เป็นพระ ในฐานะที่เป็นคนกระทำการก็เอามาใช้ได้ ไม่ได้พากเพียรเพื่อเจริญสมณธรรมแต่เราพากเพียรเพื่อกระทำการกิจเหล่านี้ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับว่าเป็นชาวบ้าน มีความจำเป็นที่จะต้องดูแล ต้องจัด ต้องทำ เราสละเวลาให้แก่

^{๓๐} ดูรายละเอียดใน อ.อุฏฐก.(ไทย) ๒๓/๓๕-๓๖/๓๘๘-๓๙๐., พ.ญ. (ไทย) ๓๐/๑๒๓/๔๑๐, ๑๔๔/๔๖๔.

^{๓๑} ประวัติพระพุทธศาสนา (แก้ว สุวณฺณโชโต ป.๖๖), หน้า ๑๒๖.

งานก่อสร้าง ซ่อมแซมเพียงวันละ ๑ หรือ ๒ ชั่วโมงก็พอ ไม่จำเป็นจะต้องตรากตรำวันละ ๒๔ ชั่วโมง เพราะงานในสมองของท่านทั้งหลายนั้นไม่เหมือนกัน บางท่านมี ๑๐ ชั้ว บางท่านมี ๒๐ ชั้ว เราต้องแบ่งเวลาให้ทั่ว โดยจัดเวลาไว้ในสมองว่า เวลานี้ต้องทำงานนี้ เวลานั้นต้องทำงานนั้น หากมีการก่อสร้าง เราแม้แต่สนใจเฉพาะแต่ในเรื่องการก่อสร้างอย่างเดียว ก็เป็นอันว่างานอื่นเสียหมด เพราะฉะนั้น งานอื่น ๆ เราก็ต้องคอยดูแลและต้องทำด้วยเพราะเป็นงานสำคัญเหมือนกัน เช่น การสวดมนต์ไหว้พระ การสวดมนต์ไหว้พระนี่เป็นกระดูกสันหลัง เป็นรากฐาน เป็นรากแก้ว เราทิ้งไม่ได้ ต้องสวด งานอื่น ๆ เช่น งานก่อสร้าง งานซ่อมแซม เป็นงานจร แต่เป็นงานสำคัญรองลงไป เราก็ควรแบ่งเวลาให้เช้า ๑ ชั่วโมง เย็น ๑ ชั่วโมง หรือ ๓๐ นาทีก็พอแล้ว หรือเช้า ๓๐ นาที เย็น ๓๐ นาทีก็พอแล้ว เราเพียงแต่ไปดูให้รู้ว่าอะไรมันเป็นเรื่องอะไร อะไรมันผิด อะไรมันถูกก็พอแล้ว

เมื่อภายในตัวของเราเองได้พัฒนาพร้อมบริบูรณ์ สิ่งภายนอกนั้น เพียงแต่เห็นเท่านั้น เราก็รู้แล้วว่า อันนั้นผิดอันนั้นถูก อันนั้นเหมาะอันนั้นควร สิ่งใดที่ควรแก้ไขก็แก้ไขได้เลย สิ่งใดควรจัดก็จัดได้เลย สิ่งที่เราควรทำเดี๋ยวนี้ก็ทำเลย หรือเมื่อสงสัยก็ถามหัวหน้าช่าง เรียกหัวหน้าช่างมาสอบถาม มาบอกเล่า บางสิ่งบางอย่าง หากตกลงกันไม่ได้ บังคับกันไม่ได้ ก็ไม่ต้องทำกันในเรื่องนี้ เราต้องเป็นตัวของเราเอง อย่างเห็นแก่หน้ากัน ถ้าเห็นแก่หน้ากันแล้ว อาคารที่สร้างเสร็จไปแล้วนั้น มันจะติดตาจนตาย เห็นเมื่อไรสะอึกตาเมื่อนั้น แต่สะอึกตาในทางที่เสีย สะอึกตาในทางที่เลว

๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา หมายความว่า ผู้ที่เป็นอยู่ในโลกนี้มีโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวม ด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยกรรม^{๒๒} ได้มาโดยกรรม^{๒๓} เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์นั้นไม่ให้เสียหายไปด้วยภัยต่าง ๆ มี ภัยเพราะไฟไหม้เป็นต้น โดยทุกคนต้องเพียบพร้อมด้วยการดูแลรักษาทรัพย์สินเงินทองตลอดจนกระทั่ง ความประพฤติดของตน

พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านได้ให้แนวคิดไว้ว่า^{๒๔} เมื่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว อารักขสัมปทา ติดตามทีเดียว ต้องเพียบพร้อมด้วยการดูแลรักษา อย่าเข้าใจแต่เพียงว่า สร้างเสร็จแล้วก็แล้วกันไป อาคารราคาตั้งเป็นแสนเป็นล้าน แต่ปล่อยให้ผ้าจี๊วเข้าไปมีมดบดบาท

^{๒๒} ประกอบด้วยกรรม ในที่นี้หมายถึงมีกุศลกรรม ๑๐ ประการ (อภ.ติก.ฎีกา. (บาลี) ๒/๑๔/๑๐๓).

^{๒๓} ได้มาโดยกรรม ในที่นี้หมายถึงโภคทรัพย์ที่บุคคลดำรงอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ แล้วได้มา (อภ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๖๑/๓๕๓).

^{๒๔} ประวัติพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต ป.๖๖), หน้า ๑๒๗.

ดังที่สมเด็จพระปาดำรงฯ ให้ความเห็นว่า “พอเข้าไป ไม่มีอะไรจะน่าดู มีแต่ผ้าจีวรคอยรับแขก” นั้นเพราะขาดอารักขสัมปทา อารักขสัมปทา เพียบพร้อมด้วยการดูแลรักษา นี้ ยากยิ่งกว่าการก่อสร้าง อาคารหลังหนึ่งสร้างในราคาห้าแสนบาท ใช้เวลาไม่กี่เดือน ก็สำเร็จเสร็จหน้าที่ของมันไป แต่อารักขสัมปทานี้ ไม่หยุดเพียงแค่นั้น ต้องคอยดูแล ต้องจัดทำ ต้องคอยปิดกวาด เช็ดถู ต้องคอยเก็บทำพัสดุเครื่องใช้ไม้สอยให้เป็นที่เปื้อนทาง ต้องคอยซ่อมแซมอยู่ตลอดเวลาตราบชั่วอายุของมันหรือไม่ก็ชั่วอายุของเรา เพื่อให้มีความสะอาดเรียบร้อยอยู่ตลอดเวลา ยิ่งมากอาคารมันก็ยิ่งเพิ่มภาระ ยิ่งมากภาระมันก็มากเรื่อง แต่เราท่านทั้งหลายทุกท่านนี้ ไม่ใช่เป็นกรรมกรอย่างเดียว ต้องเป็นกรรมกรด้วย กระผมได้ทราบว่าบางท่านเป็นเจ้าของคณะตำบล เจ้าของอำเภอ เจ้าของจังหวัด นอกจากจะเป็นเจ้าอาวาสตำแหน่งหนึ่งแล้ว เจ้าอาวาสละก็ ทุกรูปแหละ ตำแหน่งเจ้าอาวาสมีภาระหนักเท่าไรแล้ว ยังมาเพิ่มตำแหน่งเจ้าคณะตำบล อำเภอ และจังหวัดเข้าอีก เหมือนแบกหินอยู่บนบ่าก้อนหนึ่งแล้ว ยังมีมาซ้อนทับลงไปอีกก้อนหนึ่ง เราท่านทั้งหลายที่นั่งกันอยู่นี้รู้ดีด้วยกันทั้งนั้นว่า เป็นภาระหนักเท่าไร ไหนเราจะต้องบริหารในการก่อสร้าง ไหนจะต้องเอาใจใส่ในเรื่องการดูแลรักษา เผลอเข้าหน่อย ลูกศิษย์ลูกหาเอาผ้าจีวรไปรับแขก เอาหม้อข้าวหม้อแกงไปแขวนไปตามหน้ากุฏิ หากดูว่าเข้าม้นก็หาว่าหลวงพ่อบู้จู้ มันจะเกลียดชังเรา พร้อมทั้งบ่นว่าและคำในใจ อันนี้ เป็นภาระหนักที่สุด เราท่านทั้งหลายต่างประสพมาด้วยกันแล้วทุกท่าน เมื่อเป็นเช่นนี้ เรื่องความอดทนเป็นเรื่องที่จำเป็น

ดังที่กระผมได้พูดมาแล้วว่าท่านทั้งหลายเป็นสมณสากบุตร รักสงบ ลูกของสากยเจ้า คือสมเด็จพระบรมศาสดา ต้องมีความอดทน ต้องอดทนโดยประการทั้งปวง ต้องมีความเพียรพยายามอย่างเต็มที่โดยประการทั้งปวง หากทนไม่ได้ เพียรไม่ได้ มีทางเดียวเท่านั้นคือถอยหลัง การถอยหลังนี้ดีกว่าเดินทางผิด ทนไม่ไหวต้องถอยหลังเดินทางใหม่ ขึ้นต้นใหม่ มีเท่านั้น หากว่าเดินทางผิดปล่อยให้ผิดตั้งแต่ต้นจนปลายแล้ว ท่านทั้งหลายที่เคารพ จะไม่มีอะไรเหลือเลย หมด ไม่มีทางแก้ตัว

เพราะฉะนั้น ขอให้ท่านทั้งหลายจงนึกอย่างนี้ แม้จะลำบากอย่างไรก็ต้องสู้ สู้จนตาย สู้จนถึงที่สุด การพูดเช่นนี้ รู้สึกว่าพูดง่ายกระทำได้ แต่หากว่าเราท่านทั้งหลายพยายามฝึกฝน กระทำไปเรื่อย ๆ ฝึกไปเรื่อย ๆ หลาย ๆ เดือน หลาย ๆ ปี เข้า มันก็กลายเป็นเรื่องไม่ยาก ใจเราเสียดสีแล้ว ตายก็ตายกัน เอาอย่างนี้ก็เอากัน เอาแต่ตัวเปล่า มุ่งแต่จะไ้หงานเท่าที่เราตั้งใจไว้แต่เบื้องต้นนั้นสำเร็จก็แล้วกัน นี่ปฏิบัติเพื่ออย่างนี้ เพื่อพระนิพพานปฏิบัติทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเรื่องปลีกย่อย เมื่อสมบูรณ์ด้วยคุณธรรมอย่างนี้แล้ว อุปสรรคทั้งหลาย ก็กลายเป็นเรื่องไม่สำคัญ^{๓๕}

^{๓๕} สมเด็จพระปาดำรงฯ, สมเด็จพระวันรัต,(ปณฺณสิริมหาเถร), วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม.

๓) กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี หมายความว่า ผู้เป็นอยู่ในโลกนี้วางตัวเหมาะสม เจริญ สันทนากับคนในหมู่บ้านหรือในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ เพื่อสอบถามถึงเหตุแห่งความเจริญรุ่งเรือง และเหตุแห่งความเสื่อมเสีย อะไรควร อะไรไม่ควร สิ่งที่ควรละ สิ่งที่ควรปฏิบัติตาม แล้วลงมือปฏิบัติสิ่งที่ดี ละสิ่งที่ไม่ดีเสีย ทุกคนต้องเพียบพร้อมในการคบคนดีเป็นมิตร ตลอดจนกระทั่งทำตนให้เป็นคนดี เพื่อเป็นมิตรแก่คนอื่นบ้าง

ในส่วนของกัลยาณมิตตตา ที่พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ได้ปาฐากถาให้แก่พระสังฆาธิการ ท่านได้กล่าวอีกว่า

การที่จะปฏิบัติงาน รักษางานได้ ต้องมีคุณธรรมข้อที่ ๓ คือ กัลยาณมิตตา คนตามกับคนดีเป็นมิตร การมีคนดีเป็นมิตร มันก็จำเป็นและติดตามมาทีเดียว หากว่าเราแม้แต่จะคบคนดีเป็นมิตร เพื่อว่าคนดีไม่มีจะคบแล้วเราจะไปคบกับใครเราต้องสร้างคนดีเอาไว้เป็นมิตรด้วย ต้องสร้างคนที่ไม่ดีให้มันดีขึ้นมา พร้อมทั้งสร้างตัวของเราที่ไม่ดีให้มันดีขึ้นมาด้วย ข้อนี้สำคัญมาก เมื่อสร้างคนที่ไม่ดีให้เป็นคนดีขึ้นมาแล้ว จะเป็นศิษย์ของเราที่ตามจะเป็นคณะกรรมการก็ตาม จะเป็นประชาชนก็ตาม เมื่อสร้างให้เขาเป็นคนดีขึ้นมาแล้ว เราจะได้พึ่งเขา ให้เขาช่วยกันทำกิจของเราต่อไป และจะได้ชื่อว่าช่วยกันสร้างชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ด้วย อันนี้ ต้องอบรมสั่งสอน ต้องเสียสละข้อนี้สำคัญมาก อย่ามัวเลือกคบแต่คนดี เทียวหาคนดีคบ เมื่อไม่มีคนดีให้เราคบ เราจะทำอย่างไร เราต้องสร้างคนให้มันดีขึ้นมา เราจะได้คบกับมัน ต้องพูดให้แจ่มแจ้ง ต้องคิดให้กว้างขวางอย่างนี้ ธรรมะ คำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เป็นแนวทางให้เราท่านทั้งหลายพัฒนาตัวขอให้เราเรียนพัฒนาในเบื้องต้นให้เต็มทีก็แล้วกัน ไม่มีอะไรเป็นปัญหาในข้อนี้ ทดลองดูก็ได้^{๓๖}

๔) สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม หมายความว่า ผู้ที่เป็นอยู่ในโลกนี้รู้ทางเจริญแห่งโลกทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโลกทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ไม่ใช้จ่ายเกินรายรับ ใช้จ่ายทรัพย์ให้มีความเหมาะสมกับฐานะ ทุกคนต้องเพียบพร้อมด้วยการใช้จ่ายทรัพย์เงินทองให้พอเหมาะ พอสม พอคู่ พอควร

ในประเด็นของ สมชีวิตา พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านได้กล่าวไว้ว่า ที่สอนประชาชนให้เลี้ยงชีวิตเหมาะสมคู่ควรกันตามกำลังทรัพย์มิใช่สอนแต่ประชาชนเท่านั้น เรามากระทำกิจเหล่านี้คล้ายกับเป็นประชาชนคนหนึ่ง เพราะจำเป็นจะต้องกินและจำเป็นจะต้องใช้เงินทอง ฉะนั้น จงพยายามระมัดระวังระแวดระวังให้มากที่สุด อย่าให้เงินทองของเขาเสียหาย ไม่มีก็อย่าเพิ่งใช้ หากว่าจำเป็นจะต้องใช้ ต้องพิจารณาว่าข้างหน้าข้างหลัง จะไปหยิบยืมที่ไหนเอามาใช้

^{๓๖} ประวัติพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต ป.๕๖), หน้า ๑๒๘.

เอามาแทน ถ้ารู้ว่าคุณมีความสามารถก็ขอนิมนต์ได้เลย ต้องพิจารณาให้รอบคอบ อันนี้ พวกกันตรง ๆ ไม่ได้ เป็นแต่เพียงพูดเฉียด ๆ อย่างนี้ก็พอแล้ว

อย่างไรก็ตาม การจะศึกษาสภาพแวดล้อมในชุมชนของการเป็นพระนักพัฒนา ท่านได้ให้แนวคิดไว้ว่า หลักใหญ่ในการสร้างวัด หากความรู้ ความสามารถมีไม่เพียงพอก็อาจผิดพลาดเสียเงินเสียทองเป็นจำนวนมาก จะกลายเป็นว่า หาเงินหาทองมาแล้วไม่รู้จักเก็บรักษา หรือรักษาไม่อยู่ เพราะฉะนั้น หากเรายึดหลักธรรมข้อนี้มาพิจารณาพิจารณาว่าตนเองมีความสามารถเพียงไร เมื่อมองไม่เห็นก็แสดงว่าไม่สามารถ^{๓๗}

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) นั้นเป็นพระนักพัฒนาผู้สละตนเป็นสมณศากยบุตร เป็นผู้มีความเพียร มีความอดทน เป็นนักสู้ มีการพัฒนาต่อตนเองและผู้อื่น มีความเป็นอุฏฐานสัมปทา คือ มีความเพียบพร้อมด้วยความ پاکเพียร บากบั่น ประจวบถูกขึ้นตลอดเวลา มีความเป็นอารักขสัมปทา คือ เพียบพร้อมด้วยการดูแลทรัพย์สินเงินทองตลอดจนกระทั่งความประพฤติของตน มีความเป็นกัลยาณมิตร คือ เพียบพร้อมในการคบคนดีเป็นมิตร ตลอดจนกระทั่งทำตนเป็นคนดี เพื่อเป็นมิตรแก่คนอื่น และมีความสมชีวิตา คือ เพียบพร้อมด้วยการใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทองให้พอเหมาะ พอสม พอคู่ และพอควร ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีต่อพระสงฆ์ และบุคคลโดยทั่วไปได้นำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้อยู่คู่โลกตลอดกาล

๔.๓.๔.๒ การเข้าใจสภาพปัญหาในชุมชน

ในการจะพัฒนาด้านสาธารณูปการให้ได้ผลดีนั้น ท่านมีการประยุกต์ “ภาคทฤษฎี” สู่ “การปฏิบัติ” ซึ่งเป็นวิธีการประยุกต์ด้วยการนำทฤษฎี หลักการ กฎเกณฑ์ แนวคิด ด้านพุทธศาสนาไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ในภาคปฏิบัติ โดยเฉพาะมีการประยุกต์ทฤษฎีสู่ภาคปฏิบัติ เพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้จริงในการแก้ปัญหาเพื่อให้มีความเป็นรูปธรรมมากกว่า ซึ่งในงานพัฒนาชุมชนความจำเป็นที่จะต้องรู้ถึงปัญหาของชาวบ้านเพื่อการพัฒนาให้ถูกจุดซึ่งสามารถนำเอาหลักอริยสัจ ๔^{๓๘} ประการมาใช้แก้ปัญหาเพื่อให้เข้าใจสภาพปัญหาของชุมชน ดังนี้

๑. ทุกข์ คือ การทำให้รู้จักตัวความทุกข์หรือตัวปัญหาที่เกิดขึ้น สามารถค้นหาสิ่งที่ทุกข์นั้นได้

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๖/๓๓.

๒. สมุทัย คือ รู้จักต้นเหตุของปัญหาว่าปัญหาอย่างไรที่เกิด คนโดยมากอยากจะดับที่ปลายเหตุ แต่แทนที่จะแก้ที่ต้นเหตุกลับไปวนวายอยู่ที่ตัวความทุกข์อันเป็นผลจึงแก้ไม่ได้

๓. นิโรธ คือ ให้อริจักความดับทุกข์ แก้ปัญหาทั้งหลายที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา ซึ่งทางพระพุทธศาสนาชี้แจงว่าการดับทุกข์นั้นไม่ใช่ดับผล ต้องดับเหตุจึงจะดับไปด้วย ถ้าดับแต่ผลเหตุยังอยู่ ทุกข์ก็จะต้องเกิดอีก

๔. มรรค คือ ให้อริจักว่าความดับทุกข์นั้นจะเกิดขึ้นลอย ๆ ไม่ได้ จะต้องมีย่อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หรือถึงจุดหมายของงานที่ได้ตั้งเอาไว้

จากอริยสัจ ๔ ที่พระพุทธศาสนามิ (แก้ว สุวณฺณโชโต) ได้ใช้เพื่อการพัฒนาสังคมในด้านการเข้าใจสภาพปัญหาสังคม ใน พ.ศ ๒๕๐๑ จากปัญหาของวัดช่องลมที่มีบริเวณติดกับปากอ่าว ทำให้บริเวณวัดเกิดน้ำเซาะตลิ่งเข้ามาเป็นอันมาก ก็มีการใช้หินทิ้งลงไปช่วยดินเขื่อนอีกมาก มิฉะนั้นแล้ว เขื่อนจะสู้ได้ยาก เพราะภัยธรรมชาติแรง มีการซื้อหินเพิ่มเติมเรื่อยทุกปีมาจนถึงบัดนี้ แม้ศาลาน้ำหน้าวัด ก็มาเกิดขึ้นในสมัยนี้ โรงน้ำร้อนก็มาเกิดขึ้นในสมัยนี้ ถนนหนทางทั้งที่เป็นคอนกรีต ดิน ก็เกิดขึ้นในปีนี้เพิ่มอีกหลายสาย การถมดินเพื่อทำให้ลานวัดกว้างและสูงขึ้นก็ดำเนินมาทุก ๆ ปีไม่ขาดสาย แต่โดยเฉพาะในปีนี้รู้สึกว่ามีถมมาก ทราบ ก็เอามาถมทับดินอีกมาก เห็นจะไม่น้อยกว่า ๓๐ ลำ ทั้งนี้สำเร็จด้วยความร่วมมือช่วยเหลือจากชาวเรือตำบลบ้านบ่อ เพราะชาวเรือเหล่านั้นขอแต่เพียงค่าอาหารลำละ ๑๐๐ – ๒๐๐ บาทเท่านั้น ซึ่งถ้าจะคิดให้เต็มตามราคาแล้ว ไม่ต่ำกว่าลำละ ๘๐๐ – ๑๒๐๐ บาท ตามลำเล็กลำใหญ่ บางลำก็ไม่รับเอาเลย ขนมาถวายเป็นฟรี ๆ ให้ทางวัดหากคนขนขึ้นเอาเอง เป็นเรื่องที่น่าเห็นใจและน่าอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง คนดีมีศรัทธาไปทำอะไรที่โหนมนักคิดที่นั่น ทั้งผู้นำ ผู้รับ ผู้เกี่ยวข้องมันก็เย็นไปตาม ๆ กันเสมือนหนึ่งน้ำฝน ตกที่ไหน มันก็ชุ่มชื้นเยือกเย็นที่นั่น ต้นหมากรากไม้ในป่าคงพงพืพบุบเขาลำเนาไพร มันสาธุการแข่งแซ่ทั่วทั้งป่า เพราะมันได้อาหารอันโอชะ เป็นชนวนให้ผลิดอกออกใบสะพรั่งทั่วหน้าทั้งป่า

สมเด็จพระบรมครู พระองค์ทรงตรัสว่า สทุทฺธาย ตฺรติ โธมฺ ข้ำพเจ้าชอบจะแปลและอธิบายของข้าพเจ้าเองว่า “คนเราจะข้ามโอชะได้ ก็เพราะความเชื่อ ซึ่งก็จะอธิบายความเอาง่าย ๆ ว่าพระองค์ท่านตรัสว่า “โอชะ” ในที่นี้ หมายถึงหวังลึก คือสังสารวัฏที่มนุษย์ท่องเที่ยวด้วยอำนาจกิเลส อันเป็นเหตุให้เกิด แก่ เจ็บ และตายนั้น มนุษย์เชื่อว่ามี และปฏิบัติตามแนวมรรค ๘ เพื่อให้พ้นแล้วมันก็พ้นได้จริงๆ นี่แหละข้ามโอชะได้ก็เพราะความเชื่ออย่างนี้ เมื่อนำความเชื่อที่ปราศจากความเชื่อมายามาใช้ในสิ่งที่ประโยชน์อย่างอื่น ลด หล่นกันลงมาโดย

ลำดับ สิ่งที่เป็นประโยชน์นั้น มันก็สำเร็จเป็นประโยชน์สมหวัง เมื่อสมหวังสมนึกสมคิดแล้ว ก็หมายความว่า มันข้ามความไม่สมหวังนั้นได้แล้ว การที่ข้ามความไม่สมหวังได้นี้แหละ ก็เพราะความเชื่อ คือ ศรัทธา เพราะตัวผู้นั้นเชื่อแล้วว่า ทำอย่างนี้ หรือทำอย่างนั้น ต้องได้รับผลอย่างนั้น หรือผลอย่างนี้เป็นแน่นอน ดังเช่น

ชาวบ้านบ่อช่วยกันขนทรายเข้าวัด เชื่อว่าการทำเช่นนี้ เป็นทางให้สมหวังอย่างหนึ่ง คือความหวังนึกว่า “จัดทำ” เมื่อทำไปแล้ว ได้รับความสุขใจพร้อมทั้งปีติในการกระทำว่า ได้ทำ ความดีอันเป็นบุญกุศล อันเป็นที่พึงแก่ตัวของเขาเองในอนาคต ก็แลเมื่อทำไปแล้วก็ได้ผลจริงอย่างที่คาดไว้อันนี้ เรียกได้ว่า ความเชื่อนั้น เป็นปัจจัย ให้ข้ามพ้น ความกังวลตริตรอนั้น ให้ถึงซึ่งฝั่ง คือความสมหวังแม้การอื่น ๆ นอกจากนี้ ซึ่งมีความเชื่อเป็นต้นทุนนั้น มันก็เป็นเช่นนั้น^{๓๕}

การประยุกต์แนวคิดในการพัฒนาสังคมของพระพุทธศาสนา (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านก็ได้ใช้วิธีการที่ ยึดหยุ่นและมองแง่บวก โดยนักพัฒนาจะต้องเป็นคนที่มีความยืดหยุ่นทางความคิด ไม่ยึดติดในกรอบบทบาทหน้าที่หรือวัตถุประสงค์ของสิ่งใด ซึ่งความคิดยืดหยุ่นจะช่วยให้เราสามารถใช้ประโยชน์จากสิ่งต่าง ๆ ได้มากมาย อีกทั้ง นักคิด นักพัฒนาเชิงประยุกต์จะต้องเป็นคนที่มีความคิดแง่บวก พยายามหาสิ่งที่จะช่วยแก้ปัญหาได้ คัดเลือกคุณสมบัติที่พอจะทดแทนกันได้ แม้จะไม่เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่ย่อมช่วยให้ปัญหาในเวลานั้นลดน้อยลงไปได้

และในการจะเป็นพระนักพัฒนา พระพุทธศาสนา (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านมองว่า หากเราจะกระทำเป็นบางส่วน บางอาคาร มองเห็นแล้วว่า ควรที่จะเปลี่ยนแปลงเพราะมีความสามารถ เหตุผลแวดล้อมเพียงพอทุกกรณี ก็ขออนุมัติได้เลย เปลี่ยนแปลงได้ทั้งหมด แต่ว่าการเปลี่ยนแปลงนั้น ต้องทำอย่างระมัดระวังที่สุด ต้องทำอย่างรอบคอบ และต้องเสียสละเพื่อประโยชน์สุขแล้วโดยประการทั้งปวง

เสมือนหนึ่งแบกเอาเสาทั้งต้นเดินลุยลงไปในน้ำ ทั้งเลน ทั้งตม จะก้าวไปแต่ละก้าว ต้องก้าวอย่างมั่นคง ค่อยย่อเหยียบ ไหนข้างบนมันจะหนัก ข้างล่างก็มองไม่เห็นดิน ดินนั้นมีเรารู้แต่เรามองไม่เห็น เห็นแต่น้ำ เสนตมจะลึกจะหล่มแค่ไหน อันตรายจะมาถึงเมื่อไรก็ไม่รู้ ต้องแบกเดินเรื่อยไป ค่อยย่อค่อยเดินสู่เข้าไป ต้องสู้จนกระทั่งหมดแรงเดิน แต่อย่าหุนหันพลันแล่น

ในขณะนี้ เราท่านทั้งหลาย ต้องเพียบพร้อมด้วยกาย วาจา และจิตใจ ความอดทน ความพากเพียรต้องมีสมบูรณ์พร้อมในร่างกายของเรา นี้แหละ ลำบากอย่างนี้ ไหนจะต้องหาเงินหาทอง ไหนจะต้องพิจารณาถึงแนวทางที่จะหาเงินทอง ไหนจะต้องบริหารงานเอาใจมันบ้าง ช่มบ้าง ชูบ้าง หากเราไม่เอาใจมันก็ทำให้งานเสีย เราอ่อนแอมันก็ทำให้งานเสีย เพราะตามปกติ

^{๓๕} ประวัติพระพุทธศาสนา (แก้ว สุวณฺณโชโต ป.๕๖), หน้า ๔๘-๔๙.

พวกช่าง น้อยคนนักที่จะทำงานให้เราด้วยความบริสุทธิ์ใจส่วนมาก มุ่งแต่ความสบายและมุ่งแต่กำไรเป็นที่ตั้ง ไม่นึกไม่คิดว่าจะช่วยจัดช่วยทำให้เจริญ ให้เสร็จสมบูรณ์โดยสิ้นเชิงอย่างนี้ เราท่านทั้งหลายผู้เป็นเจ้าของตั้งใจกระทำ ต้องจำไว้และโปรดทราบไว้ด้วยว่า งานจะดีหรือไม่ดีนั้น อยู่ที่เรคนเดียว เราต้องเป็นตัวของตัวเอง อย่าให้เข้าลักษณะที่ว่า “หมูไปไก่มา” หรือ “หมูมาไก่ไป” นี่เรื่องหนึ่ง อันนี้แหละงานจะเสื่อมจะเสียคุณภาพ นอกจากนี้ ช่างบางคนยังสะเพร่า ละเลย หลบหลีก ทำให้งานของเราเสียต้องพยายามเอาใจใส่ ดูเข้าดูเย็น หากไม่ให้ความสนใจอย่างที่บอกไว้แต่เบื้องต้น อย่าใช้ให้ทำอย่าเห็นแก่หน้าช่าง ควรทุบต้องทุบ ควรทำลายก็ต้องทำลาย อะไรเสียก็ช่าง ขอให้งานของเรานั้นเป็นผลก็แล้วกัน นี่แหละ ตัวของตัวเองต้องเป็นของตัวเองอย่างนี้ บางครั้งต้องดู บางคราวต้องว่า บางคราวต้องแสดงตนเป็นนักแสดงโตเต็มตัวเป็นอย่างไรก็เป็นกัน เพราะอะไร เพราะงานเสีย งานเสียไปแล้วไม่ใช่งานของเรา โปรดระลึกนึกดูให้ดี งานนั้นเกิดมาจากอะไร สำเร็จด้วยอะไร สำเร็จด้วยทรัพย์สินเงินทองของประชาชน เอาเงินทองของเขามาทำเสีย ๆ หาย ๆ เขาเห็นแล้วนึกเสียดายของอันนี้แหละที่ทำให้ศรัทธาเสื่อม

หากเหตุผลสมบูรณ์แล้วโดยประการทั้งปวง ผู้บริหารสมบูรณ์ด้วยคุณธรรม เอาใจใส่ต่องานที่ได้กระทำไปแล้วนั้น แต่ละชั้นแต่ละอันให้มีศิลปะติดอยู่ในนั้นด้วย มันจะแฝงความสวยงาม ความดูดี ความพอกพองใจของประชาชนได้อย่างดี การกระทำก็ไม่เสียหาย อะไรที่เสียหายไปก็ตามหามา ตอนนี้แหละท่านทั้งหลาย ฟัง ๆ ดูตอนนี้แหละเงินทองไม่ใช่เป็นของหายาก หรือที่ว่าเป็นของยากนั้น ก็กลายเป็นไม่ยากไปเสียแล้ว เงินทองเป็นของธรรมดาไปแล้ววุ่นวาย หลวงพ่อ ช่วยหลวงพ่อก่อน หากออกปากสักนิดหนึ่งมันก็จะง่ายยิ่งกว่าอะไรทั้งหมด ขอหมั่นก็ได้ หมั่น ขอแสนก็ได้แสน เพราะอะไรเพราะเงินทองเท่าที่พูดนี้ ไม่เป็นศัตรูต่อหลวงพ่อก่อนเสียแล้ว ถ้าหลวงพ่อกะทำไม่ดี ทุกวัดแหละ เงินทองมันก็เป็นศัตรู มันกลัว ไม่กล้าเข้าหา มันไม่ยอมเข้าใกล้ นี่ขอพูดอย่างง่าย ๆ อย่างนี้

หากงานดี วัตถุที่สร้างนั้นเป็นของดี เงินทองมันเห็นหลวงพ่อก่อนเป็นมิตร เพราะหลวงพ่อก่อนไม่ทำลายเงินทอง ไม่ฆ่าเงินทอง นี่เงินทองเป็นของธรรมดา เป็นของธรรมดาไปเสียแล้ว เราเห็นเงินทองคล้ายกับว่าเห็นอะไรไปอย่างนั้น นี่แหละ เปล่าเลย เงินคงเป็นเงินทองก็คงเป็นทองแต่ว่าเงินทองนั้นมันไม่เห็นหลวงพ่อก่อนเป็นศัตรูเท่านั้น มันเห็นหลวงพ่อก่อนเป็นมิตร มันแห่กันมาคอยรับใช้ ไม่เชื่องลอมดูก็ได้ สิ่งที่หลวงพ่อก่อนต้องการ สิ่งนั้นมันก็ช่วยกันทำ กระผมขอแนะนำท่านทั้งหลาย โปรดคอยรับใช้ คอยเป็นบริวารล้อมหน้าล้อมหลัง เพราะฉะนั้น กระผมขอแนะนำท่านทั้งหลาย โปรดคิดว่า จะกระทำตนอย่างไรจึงจะไม่เป็นศัตรูกับเงินทอง อย่าให้เงินทองเห็นว่าหลวงพ่อก่อนเป็นศัตรู กระทำอย่างไรให้เงินทองเห็นว่าหลวงพ่อก่อนเป็นมิตร หากเงินทองเห็นว่าหลวงพ่อก่อนเป็นมิตร เมื่อไรแล้ว เมื่อนั้นท่านทั้งหลายจับอันไหนอันนั้นก็สำเร็จ จะช้าหรือเร็วมันอยู่ที่รูปของงาน ใช้

เงินมากก็ช้าหน่อย ใช้เงินน้อยก็เร็วหน่อย การที่เราทำอะไรลงไปนั้น อย่านึก อย่าคิด อย่าสะดุ้ง สมณสากบุตรต้องมีความอดทนเป็นกำลัง อย่าสะดุ้ง อย่ากลัว เรื่องลาภสักการะในโลกธรรมทั้ง ๘ นั้น เป็นอย่างไรก็เป็นกัน ดายก็ตายไปเลย^{๔๐}

จากที่กล่าวมาเบื้องต้นสรุปได้ว่า การรู้จักปัญหาแล้วหาวิธีการแก้ปัญหานั้น จากสภาพปัญหาในชุมชน พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ได้ตระหนักว่า สถานการณ์ที่เราต้องตอบคำถามว่า “ใช้อะไร ‘ทดแทน’ ได้บ้าง” เพื่อเพิ่มพูนทักษะการเปลี่ยนวัตถุประสงค์การใช้งาน สถานการณ์ที่เกิดปัญหา เกิดภาวะความจำกัดของสิ่งที่จะนำมาใช้ในการแก้ปัญหา วิธีการคิดเชิงประยุกต์จะช่วยให้สามารถนำสิ่งที่มีอยู่มาใช้ทดแทนหรือปรับใช้ในการแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม การคิดเชิงประยุกต์จะช่วยให้ “กำจัด” ข้อจำกัดที่เกิดขึ้น ช่วยให้สามารถใช้ในบริบทต่าง ๆ อันเป็นการพัฒนาความเป็นไปได้ในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ซึ่งการคิดเชิงประยุกต์จะขยายความสามารถในการคิดเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ให้มีความยืดหยุ่นมากยิ่งขึ้น ด้วยการพัฒนาทักษะการคิดเชิงประยุกต์ด้านต่าง ๆ

ในขณะเดียวกัน พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านมีแนวความคิดเชิงประยุกต์ว่า พระนักพัฒนาต้องมีความกล้าเสี่ยง คือพัฒนาอย่างรอบคอบแต่กล้าเสี่ยง ท่านเป็นพระนักพัฒนาที่มีความรอบคอบ และในขณะเดียวกันต้องมีความกล้าเสี่ยงด้วย เนื่องจากการสร้างและพัฒนาวัด และชุมชน เรียกได้ว่าเป็นสิ่งใหม่สำหรับบริบทใหม่ที่เกิดขึ้น การจะพัฒนาจะประสบความสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับความสอดคล้องเหมาะสมของปัจจัยต่าง ๆ ภายใต้บริบทใหม่นั้นด้วย นักพัฒนาจึงจำเป็นต้องมีความรอบคอบในการคิดเชิงวิเคราะห์ปัจจัยหรือองค์ประกอบที่มีความแตกต่างกัน และปรับสิ่งที่ต้องการนำมาใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมกับบริบทใหม่

โดยตระหนักว่าแม้มีการตรวจสอบอย่างรอบคอบแล้ว แต่เมื่อนำมาใช้จริงแล้วอาจมีปัญหาก็ไม่คาดคิดเกิดขึ้นได้ นักพัฒนาต้องไม่เป็นคนที่ท้อแท้หรือล้มเลิกอะไรง่าย ๆ แต่ต้องเป็นคนที่พร้อมจะเรียนรู้จากความผิดพลาดที่เกิดขึ้น และปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม

๔.๓.๔.๓ คุณธรรมในการทำงาน

การสร้างวัดสุทธิวาตวราราม ให้สำเร็จลุล่วงมาจนถึงขั้นเป็นวัดพัฒนา เป็นพระอารามหลวง พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) กล่าวไว้ว่า

กระผมขอบอกท่านทั้งหลาย ตรง ๆ ว่า กระผมพูดไม่ได้ พูดไม่ได้แน่นอน เพราะการพูดเช่นนั้น เป็นการพูดตรงเกินไปเมื่อพูดตรง ๆ แล้ว ก็เป็นการโอ้อวดอยู่ในตัว กระผมเชื่อว่า

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐.

ท่านทั้งหลาย ก็คงพอจะทราบมาบ้างแล้วว่าอะไรเป็นอะไร เพราะฉะนั้น หากว่าท่านทั้งหลาย
 อยากทราบรายละเอียด ก็ขอได้โปรดซักไซ้ไต่ถามคนใกล้ชิด ท่านทั้งหลายจะทราบได้ดีว่ากระผม
 ปฏิบัติอย่างไร เงินทองที่สร้างวัด หามาได้อย่างไร แต่กระผมเชื่อว่า ท่านทั้งหลายคงพอจะทราบ
 อยู่บ้างแล้ว เพราะอยู่ในภาคเดียวกันและอยู่ในภาคใกล้เคียงกัน เรื่องนี้ กระผมขอพูดเพียงเถิด ๆ
 เท่านั้นก็พอ^{๔๑} ในคำกล่าวที่ท่านได้พูดมา เป็นการยืนยันได้ว่า ท่านเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่โอ้อวด
 ตัวเอง ซึ่งตรงกับภายิตในมงคล ๓๘ ประการข้อที่ว่า นิวาโต^{๔๒}

ในวิถีของการทำงานเพื่อพัฒนาสังคมให้เข้าสู่เป้าหมายนั้น พระพุทธศาสนานับให้
 มนุษย์พัฒนาปัญญาจนสามารถหลุดพ้นความทุกข์ได้ และเมื่อมีปัญญาพร้อมแล้วก็เป็นเป็นการ
 บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม เพราะมนุษย์มีศักยภาพและธรรมชาติที่เอื้อต่อการพัฒนาสังคมได้อย่างดี
 ยิ่ง คุณธรรมในการทำงานของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านใช้หลักธรรมตามแนว
 พระพุทธศาสนาด้วยระบบไตรสิกขา คือ สิล สมาธิ ปัญญา เป็นคุณธรรมในการทำงานเพื่อพัฒนา
 สังคม เพราะพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการฝึกฝนอบรมตนเอง อันเป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่ง
 ในการเรียนรู้ต่อไป เพราะมนุษย์นั้นจัดว่าเป็นผู้ที่สามารถฝึกฝนอบรมตนได้ดีกว่าสัตว์ประเภทอื่น
 ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอรรถกถาวัตนสูตรเกี่ยวกับเรื่องของการฝึกตนว่า

คนทั้งหลายนำสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม
 พระราชาย่อมทรงราชพาหนะที่ฝึกแล้ว
 ในหมู่มนุษย์ คนที่อดกลั้นถ้อยคำล่วงเกินได้
 ชื่อว่าเป็นผู้ฝึกตนได้แล้ว^{๔๓} เป็นผู้ประเสริฐที่สุด
 ม้าอัสตร ม้าอาชาไนย ม้าสินธพ ช้างใหญ่
 ที่ได้รับการฝึกหัดแล้ว เป็นสัตว์ประเสริฐ
 แต่คนที่ฝึกตนได้แล้ว ประเสริฐกว่าสัตว์พาหนะเหล่านั้น^{๔๔}

พระพุทธศาสนามีหลักที่เป็นกระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนเองและสังคม เพื่อให้เป็น
 เครื่องมือในการควบคุมตนเองและสังคม เป็นเครื่องมือนำไปสู่การพัฒนาทั้งสามด้านคือ กาย วาจา

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑.

^{๔๒} พระสิริมงคลจารย์, มงคลคถาปิณี พุทธิโย ภาโธ, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑๗.

^{๔๓} ฝึกตนได้แล้ว หมายถึงฝึกตนได้ด้วยอริยมรรค ๔ (โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค
 อนาคามิมรรคและอรหัตตมรรค) (พ.ร.อ. (บาลี) ๗/๑๒๕).

^{๔๔} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๓๒๑-๓๒๒/๑๓๓.

และใจ หลักที่เป็นกระบวนการในการพัฒนานั้นเรียกว่า ไตรสิกขา เกี่ยวกับเรื่องไตรสิกขานี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า^{๔๕}

ไตรสิกขา เป็นระบบการฝึกอบรมจากภายนอกเข้าไปหาภายใน จากส่วนที่หยาบเข้าไปหาส่วนที่ละเอียดและจากส่วนที่ง่ายกว่าเข้าไปหาส่วนที่ยากและลึกซึ้งกว่า เมื่อแรกเริ่มการฝึก การฝึกส่วนหยาบภายนอกในขั้นศีล ช่วยเป็นฐานแก่การฝึกส่วนละเอียดภายใน ทำให้พร้อมและสะดวกที่จะฝึกในขั้นจิตและปัญญาให้ได้ผลดียิ่งขึ้น เมื่อฝึกขั้นละเอียดภายในคือขั้นจิตและปัญญา ผลที่ส่งกลับออกมาช่วยการดำเนินชีวิตด้านนอก เช่น มีความประพฤติสุจริตมั่นคง คิดแก้ปัญหาและทำกิจต่าง ๆ ด้วยปัญญาวริสุทธิ์ เมื่อฝึกตลอดระบบของสิกขาแล้ว ระบบการดำเนินชีวิตทั้งก็กลายเป็นระบบของมรรค สอดคล้องกันหมดทั้งภายนอกและภายใน

การพัฒนาสังคมที่เป็นคุณธรรมในการทำงานของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) นั้น จากการที่ท่านได้สดับบุรุษ มีผู้ใหญ่คอยช่วยเหลือในการพัฒนาสังคม เริ่มแต่ที่เจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (ปฺณฺณสิริมหาเถร) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระนคร เป็นองค์อุปถัมภ์วัดสุทธิวาสวรารามแล้ว ยังมีพระธรรมสิริชัย (ชิตวิปุลเถร) วัดพระปฐมเจดีย์ นครปฐม เป็นองค์อุปถัมภ์ รูปที่ ๒ และมี นายจรัส เทววิศาล ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรสาคร พร้อมทั้งพระสงฆ์สามเณร ทายกทายิกามาช่วยกันอุปถัมภ์ค้ำจุนวัด จนท่านได้มีผละกำลังในการทำงานเพื่อสังคมอย่างไม่รู้เหนื่อย และได้ปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธเจ้าอย่างดี มีปัญญาพัฒนาวัด เพื่อให้เกิดปัญญาโดยผ่านกระบวนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาเพื่อเป็นการพัฒนาสังคมที่สมบูรณ์

คุณธรรมในการทำงานเพื่อพัฒนาสังคมตามหลักไตรสิกขานั้นถึงจะมีความสำคัญแต่ถ้าขาดปัจจัยองค์ประกอบรวมก็ไม่ทำให้การพัฒนาสังคมให้เป็นไปในทิศทางที่ดีเท่าที่ควร ปัจจัยองค์ประกอบรวมนั้นคือ ปัจจัยภายนอก (ปรโตโมสะ^{๔๖}) หมายเอาคำสั่งสอน เนื้อหาของคำรับคำรา อุปกรณ์ต่าง ๆ อันเป็นสื่อในการเรียนรู้ รวมถึงกัลยาณมิตรผู้คอยชี้แนะชักนำในเรื่องที่ดิ้งามด้วย กัลยาณมิตรนี้เป็นปัจจัยอันสำคัญที่จะนำผู้คบให้พบกับความเจริญได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) , **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด), ๒๕๔๕, หน้า ๕๑๖.

^{๔๖} **ปรโตโมสะ** หมายถึงการฟังธรรมเป็นที่สบายเหมาะสมแก่ตน เช่นพระสารีบุตรเถระได้ฟังธรรมจากพระอัสสชิเถระว่า ‘ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ’ (วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๓) (ม.ม.อ.(บาลี) ๒/๔๕๒/๒๕๔).

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเหมือนความมีกัลยาณมิตร (มิตรดี) นี้ เมื่อมีกัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป^{๔๓}

ส่วนปัจจัยภายในได้แก่โยนิโสมนสิการ^{๔๔} นั้นเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาสังคมเป็นเหตุทำให้เกิดอริยมรรคมีองค์ ๘ อันจะนำไปสู่การพัฒนาตนตามหลักทางสายกลางได้อย่างถูกต้อง เป็นเสมือนแสงเงินแสงทองที่นำให้เกิดแสงอรุณสืบต่อไปเปรียบเหมือนแสงเงินแสงทองแห่งการพัฒนาสังคมที่ทำให้สังคมได้รับแสงสว่างแห่งการศึกษาพัฒนาในทิศทางที่ถูกต้องดังงามต่อไปข้อนี้ พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสไว้ในโยนิโสมนสิการสัมปทาสสูตรว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉะนั้น โยนิโสมนสิการสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการมนสิการโดยแบบกาย) ก็เป็นตัวนำเป็นบุพนิมิตเพื่อการเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉะนั้น”^{๔๕}

๔.๓.๔.๔ การสร้างแรงจูงใจ

การสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาสังคม พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านมองว่า ทุกสิ่ง ทุกอย่าง ในโลกสันนิบาสนี้ ไม่พ้นไปจากความสำเร็จ ในเมื่อมีความพอใจ เพราะเมื่อมีความพอใจเป็นทุนอยู่แล้ว มันก็เกิดความพากเพียร เมื่อความพากเพียรพยายามอยู่แล้ว มันก็เกิดการไตร่ตรอง เมื่อมีความไตร่ตรองใคร่ครวญเป็นรากฐานอยู่แล้ว มันก็เกิดการทดลองขึ้น คือทดลองทำดู พูดยดู เมื่อทำดู พูดยดู แล้วแต่กรณีที่เราควรทำ แล้วก็นำความชำนาญนั้นแหละไปใช้ ก็บังเกิดผลตามประสงค์ นั้นแหละ คือ “ความสำเร็จ” และความสำเร็จซึ่งเกิดจากแนวทางตามที่กล่าวมานี้

พระบรมครูของข้าพเจ้าตรัสเรียกว่า “อิทธิบาท คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ”^{๔๖} คือ

^{๔๓} อ.จ.เอกก.(ไทย) ๒๐/๗๑/๑๓.

^{๔๔} โยนิโสมนสิการ หมายถึงการทำไว้ในใจโดยถูกอุบาย โดยถูกทาง กล่าวคือการนึก การน้อมนึก การผูกใจ การใส่ใจ การทำไว้ในใจในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นทุกข์ ในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอนัตตา หรือโดยสังขยานุโลมิกญาณ (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๕/๗๑).

^{๔๕} ส.ม.(ไทย) ๑๕/๕๕/๔๔.

^{๔๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗, อ.จ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๗๖/๓๕๑.

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. เจริญอุทฺธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์)
๒. เจริญอุทฺธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์)
๓. เจริญอุทฺธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์)
๔. เจริญอุทฺธิบาทที่ประกอบด้วยวิมงฺสาสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมงฺสาและความเพียรสร้างสรรค์)

ซึ่งก็แปลตามความถนัดของข้าพเจ้าว่าธรรม คือความพอใจ ความเพียร การตรึตรอง และการทดลองนี้เป็นรากฐานแห่งความสำเร็จ ผลทุกอย่างที่มนุษย์จะพึงได้พึงถึงนั้น ก็มีธรรม ๔ ประการนี้เท่านั้นเป็นเหตุ ไม่ว่าทรัพย์ในดินสินในน้ำ วิชาความรู้ หรือมรรคผลอะไรก็ตามที่เกิดขึ้นเมื่อเหตุไม่มี ผลก็คือความสำเร็จมันก็ไม่เกิด

จากการที่พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านทำการพัฒนาด้านสาธารณูปการมาอย่างต่อเนื่อง สร้างแรงจูงใจเพื่อที่จะพัฒนาอารามให้เป็นพุทธบูชา การทำงานโดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นอย่างอื่น หวังแต่เพียงเพื่อประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า อารามที่เป็นอารามธรรมดาก็ยกสถานะเป็นพระอารามหลวงเพราะหลังจากที่ท่านได้ทำงานอย่างทุ่มเทมาตลอดในวันพุธที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๐๘ ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้ยกวัดช่องลมเป็นพระอารามหลวง

วันที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๑๔ คุณดำรง วราชน อธิบดีผู้ช่วยศึกษาธิการจังหวัดสมุทรสาคร ได้มาพบที่กุฏิวัดช่องลม เมื่อสนทนากัน ครบถ้วนแล้ว ข้าพเจ้านึกขึ้นมาได้ถึงเรื่องนี้ คือเรื่องขอพระราชทานพระอารามหลวงให้แก่วัดช่องลมนี้ ดูเหมือนท่านผู้นี้เคยพูดแว่ว ๆ อยู่ครั้งหนึ่งแต่จำไม่ได้ถนัดนัก จึงถือโอกาสถามหาตัวจริง อันเป็นต้นตอแห่งการคิดอ่านขอพระราชทาน ๑ ลองลงมามาก ก็เลยได้ความชัด แดงให้ฟังอย่างสิ้นเปลือก สิ้นซาก หหมดกังวลวันนี้เอง เพราะฉะนั้น จึงขอนำเรื่องนี้มาเล่าสู่กันฟังเพื่อรักษาหลักฐานไว้ด้วยเป็นการตบึกอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งควรจะแทรกไว้ที่ตรงนี้ เข้าใจว่าคงไม่เสียเวลาย้อนหลังเท่าไรนัก

เรื่องมีอยู่ว่า จะเป็นเดือน ปีอะไร แก่จำไม่ได้แล้ว แก่ได้พูดกับ นายรัตน์ ปานพล เจ้าหน้าทีกรมการศาสนา ถึงเรื่องอยากจะให้วัดช่องลมเป็นพระอารามหลวงสักวัดหนึ่ง เพราะการพัฒนาเจริญขึ้นมาก ดิทุกแห่งทุกมุม ทั้งในด้านระเบียบ ทั้งในด้านปฏิบัติ หาที่ติไม่ได้ ถ้าหากได้ก็จะเป็นเกียรติแก่จังหวัดสมุทรสาครไม่น้อย นายรัตน์ ปานพล บอกว่า “เอาซิ ขอได้เลย” แล้วก็

เอาเรื่องนั้นมาเสนอข้าพเจ้าด้วยการสนทนาถูกข้าพเจ้าตอบคัดค้านไม่เห็นด้วย แก่จำเมน่ว่า เพราะถ้าไปขอแล้ว ก็เท่ากับขอยศฐาบรรดาศักดิ์ให้ตัวเอง เป็นการไม่บังควรแท้ แก่ก็เลยจ้นอยู่แค่นั้น

ต่อมาก็จำไม่ได้อีกว่า วัน เดือน ปีอะไร ได้เล่าเรื่องนี้ให้คุณพวง พันธุลาภ ศึกษาธิการจังหวัดสมุทรสาคร ในสมัยนั้นฟัง พอคุณพวง ได้ยินเข้าก็พอใจ เขียนเอาเลยเขียนขอเอาคือ ๆ อย่างนั้น ประมาณสักครึ่งหน้ากระดาษ ไปส่งกรมการศาสนา กรมฯ เห็นเข้าก็ส่งเรื่องกลับ ว่าให้เขียนตามระเบียบของการขอ เพราะระเบียบได้วางไว้ ระบุไว้ชัดเป็นข้อ ๆ หากสมบูรณ์ตามระเบียบนั้นก็มีหวังได้รับการพิจารณา เพราะการขอสถาปนาเป็นพระอารามหลวงนั้นเป็นการยาก บางวัดขอแล้วตั้ง ๔ – ๕ ปี ยังไม่รู้เรื่อง บางวัดไม่ได้รับการพิจารณา เพราะไม่สมบูรณ์ ไม่เหมาะสม พระอารามหลวงมีไม่มากนัก ทั่วประเทศมีเพียงร้อยกว่าวัดเท่านั้น เมื่อเรื่องย้อนกลับมาศึกษาธิการจังหวัดก็โยนเรื่องให้ผู้ช่วยศึกษาคือคุณดำรง วราชน นี่แหละ เป็นผู้ทำการร่าง คือยกร่างหนังสือขอสถาปนาวัดช่องลมเป็นพระอารามหลวง ซึ่งข้าพเจ้าได้เคยพูดไว้หลายหนหลายครั้งแล้ว อยากรู้กันว่า ใครเป็นผู้ริเริ่ม เป็นต้นคิด เมื่อถามหนักเข้า ก็โดนดันตอพอดี ในวันที่กำลังเขียนมาถึงพอเหมาะ – เหมาะแท้ ๆ ประหลาดมาก แล้วเรื่องนี้ข้าพเจ้าไม่ต้องกล่าวต่อไป เขียนก็ไม่ต้องกลัวผิด ผู้ช่วยศึกษาธิการจังหวัด ยังทำให้ข้าพเจ้าไปขอสำเนาจากกรมฯ มาลงพิมพ์ด้วยเพราะพูดไว้ละเอียดลออดีมาก ข้าพเจ้าไม่รับรองเกรงจะไม่มีเวลาไปติดต่อขอเอามา หากมีเวลาก็คงจะเห็นตรงนี้ คือแทรกลงใน พ.ศ. นี้

ย้อนหลังไปอีกสักนิดหนึ่ง คือ ผู้ช่วยศึกษา เมื่อได้รับเช่นนั้นก็เริ่มดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจนเรื่องเสร็จเรียบร้อย แล้วก็มอบเรื่องให้ คุณวิชัย ช่อไม้ทอง เป็นผู้พิมพ์และติดต่อกับทางวัดจนเรียบร้อยทุกกรณี แล้วก็ส่งกรมการศาสนา เมื่อพิจารณาตามแง่นี้แล้วจึงเห็นได้ว่า กินเวลาเพียงไม่กี่เดือน ก็ได้รับการสถาปนาเป็นพระอารามหลวง นับว่ารวดเร็วมาก ทั้งนี้ ก็ด้วยความร่วมมือของกรมการจังหวัด ความเห็นชอบของกรมฯ ความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม ทั้งความเห็นชอบของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยลำดับนับว่าเป็นบรมโศก ของชาวจังหวัดสมุทรสาคร โดยเฉพาะชาวท่าฉลอมซึ่งเป็นอุบาสก อุบาสิกาวัดนี้โดยเฉพาะ ควรที่จะภาคภูมิใจเรื่องอย่างนี้

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณดำรง วราชน ผู้ช่วยศึกษาธิการจังหวัดในสมัยนั้น ได้ก่อกำเนิดให้เกิดเป็นเรื่องราวในทางที่ดี มีประโยชน์แก่ส่วนรวม คิดเป็นประวัติศาสตร์ชั่วกาลปาวสานนี้ซิ เป็นเรื่องที่น่ายกย่อง น่าชมเชย เป็นยอดเยี่ยม เป็นบุคคลที่ใคร ๆ ไม่ควรลืมชั่วฟ้าดินสลาย เพราะทำด้วยกุศลเจตนามุ่งความเหมาะสมเพื่อความมั่นคงแก่พระศาสนาอย่างบริสุทธิ์ใจยิ่ง ซึ่งไม่มีอะไรแอบแฝง เมื่อทำไปแล้วก็ไม่ได้อะไรตอบแทนนอกจากความอึ้งใจ

ว่า ได้ทำความดีไว้ชิ้นหนึ่งฝังไว้ในพระพุทธศาสนา อันเป็นอมตะ แม้ข้าพเจ้าเองก็ไม่รู้ว่าใครเป็นต้นคิด เพิ่งจะมารู้ชัดในวันเขียนนี้แหละ

นอกจากนี้ มีเรื่องที่ไม่ควรให้ผ่านไปอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งนับว่าเป็นงานชิ้นโบว์แดงของคุณพวง พันธุลาภ ศึกษาธิการจังหวัดสมุทรสาคร ในยุคนั้น ชิ้นหนึ่ง จะเป็นความดีใครหรือของศึกษาเอง ข้าพเจ้าไม่ยืนยัน เพราะในยุคนั้นงานประดิ่งเข้ามาไม่ขาดสายระยะ สู้อย่างชนิดที่เรียกว่า “สู้ตาย” ไหนจะต้องเตรียมรับเสด็จฯ ทั้งธุระการ วิชาการ และปฏิบัติการ ไหนจะต้องเตรียมงานก่อสร้างอุโบสถให้ทันกำหนดเสด็จยกช่อฟ้า ไหนจะต้องเตรียมเงินทองที่จะต้องใช้ในการระดมงานลงนีกวาดภาพคู่มือ นั้นจึงไม่ยืนยันว่าใครเป็นผู้ดำริขึ้นก่อน จึงได้แต่เพียงว่า ศึกษาฯ เป็นเจ้ากี้เจ้าการตัวตั้งตัวตี วิ่งเด่นทำเรื่องของตนเป็นผลสำเร็จ คือขอพระราชทาน ภ.ป.ร. ดัดที่หน้าพระอุโบสถหลังใหม่ ซึ่งชูตระหง่านให้เห็นอยู่ทุกวันนี้ยังงี้เล่า นี่แหละฝีมือของศึกษาธิการจังหวัดยอดเยี่ยม ที่ร่วมมือกับข้าพเจ้า ให้ความสนับสนุนทุกวิถีทาง สละทั้งเรี่ยวแรง สละทั้งความรู้ความสามารถ ทั้งเวลาอันมีค่าทุ่มเทสุดตัวเลย มาตรวจดูผลงานที่วัดนี้ทุกวันก็ว่าได้ แม้จะหายหน้าไปบ้างก็น้อยเต็มที บางครั้งมาทั้งคู่ คือ คุณอนุก พยัคฆ์นคร ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรสาคร ท่านผู้นี้ ก็อีกคนหนึ่งที่ทำให้ความร่วมมือสุดเหวี่ยงเป็นคู่สุขคู่ทุกข์ของวัดจริง ๆ ตลอดสมัยของท่าน ไม่ว่าธุระอะไรไม่เห็นขัดเลย ให้ความเคารพมากที่สุด โดยเฉพาะในงานรับเสด็จฯ และในงานผูกพัทธสีมา ท่านรับภาระหนักเหลือที่จะรำพันให้ฟังจริงๆ

ขอย้อนรอยอีกสักนิด การแต่งหนังสือในคราวเสด็จทอดพระกฐินต้น และในคราวผูกพัทธสีมา ศึกษาฯ ผู้นี้ ได้กรุณาช่วยจัดทำให้จนเสร็จเป็นเล่มขึ้นมา ทำเองบ้าง วานคนอื่นบ้าง แล้วแต่เรื่อง งานจะแบ่งให้เป็นไป นับว่าเป็นผู้มีพระคุณอย่างสูงต่อวัดและพระศาสนา หาผู้ศรัทธา เสียสละ และมีความสามารถเช่นนี้ได้ยากมากในชีวิตของข้าพเจ้านี้ บุคคลเช่นนี้เป็นบุคคลที่เจริญแล้วในชีวิตนี้ และจะมีความเจริญในอนาคตต่อไป แม้จะอยู่ในตำบลไหน อำเภอไหน จังหวัดใด ประเทศใด มันก็เจริญที่นั่น ท้ายที่สุดแม้กระทั่งในรกในป่า ในหุบเขาลำเนาไพร ความเจริญมันก็ต้องตามไปหา เพราะความเจริญมันฝังในดวงใจ เป็นแม่เหล็กประเดิมอยู่แล้ว แม้จะหนีไปที่ไหนมันก็ไปที่นั่น มันสว่างไม่เลือกสถานที่ โดยปราศจากความลำเอียงแม้แต่น้อย หากไม่เชื่อข้าพเจ้าพูด ลองเอาตะเกียงไปตั้งไว้ในป่าดงพญาเย็นลองดู มันจะส่องความสว่างให้เห็นหรือไม่ หรือตะเกียงกลัวผีหนีไปอื่น

มีเรื่องราวที่ควรจารึกบันทึกไว้เป็นประวัติศาสตร์ อีกเรื่องหนึ่ง คือวันนั้นเป็นวันอะไรจำไม่ได้เสียแล้ว ส่วนเดือนเห็นจะราว ๆ เดือนสิงหาคม ๒๕๐๘ ข้าพเจ้าได้รับข่าวจากอธิบดีกรมการศาสนาว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะเสด็จทอดพระกฐินต้น ณ วัดช่องลม ตำบลท่าลอม อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร แรกได้ยินแทบจะไม่เชื่อหูตัวเอง เพราะทั้งดีใจ ทั้ง

แปลกใจระคนกัน แต่ก็สะกดใจฟังต่อไป ท้ายที่สุดก็แน่ใจอย่างที่ได้อินมาแล้ว เมื่อสนทนาเรื่องที่
ต้องการพบนั้นเรียบร้อยแล้วก็ลากลับ

จากนั้นมา กรมฯ ก็มีการติดต่อ แจ้งมายังจังหวัดให้ทราบ ตามระเบียบของทาง
ราชการจังหวัดก็แจ้งให้วัดสุทธิวาตวรารามทราบ ตามระเบียบเป็นระยะ ๆ มีการเตรียมไหวตัว
เกี่ยวกับการต้อนรับ ทั้งทางราชการจังหวัด ทั้งทางวัดอย่างคึกคัก ไหว้โคมโห่พารมีเสียงโห่จัน
ต่าง ๆ นานา เหลือที่จะบรรยายให้ครบถ้วน เพราะเป็นเรื่องสูงสุด สุดยอดซึ่งไม่มีอะไรยิ่งใหญ่กว่า
นี้อีกแล้ว ได้รับความร่วมมือในการรับเสด็จ ทั้งถึงกันทั้งจังหวัดซึ่งมิเคยมีมาในกาลก่อน ทางวัด
ได้จัดสร้างที่ประทับ ซึ่งทางวัดเรียกชื่อเอาเองว่า “พลับพลา” อย่างถาวร ซึ่งปรากฏเป็นอนุสรณ์อยู่
ณ บัดนี้

กาลเวลาล่วงมานานพอสมควร ทางราชการกระทรวงมหาดไทย คือปลัดกระทรวง
ออกมาได้คำแนะนำบางประการ พร้อมทั้งตรวจสอบสถานที่ ความเรียบร้อย ความเหมาะสมถัด
จากนั้นมาก็ได้รับหนังสือเป็นทางการ กำหนดเวลา วัน เดือน ปี แน่แน่นอนว่าเสด็จมาทอดพระกฐิน
ต้น ในวันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๐๘ เวลา ๑๒.๓๐ น. เป็นอันว่าเรื่องเสด็จฯ แน่แน่นอน ไม่มีอะไร
กลางแกลง ทั้งทางจังหวัดทั้งทางวัด ร่วมมือระดมงานกันอย่างสุดเหวี่ยงและเต็มที่ จนสำเร็จตาม
โครงการรับเสด็จฯ ทุกอย่างโดยปราศจากอุปสรรคแม้แต่น้อย ทั้งนี้เพราะสำเร็จด้วยบารมีของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างเดี่ยวเท่านั้น

ในตอนนี มีโครงการแทรกอีกเล็กน้อย ทางราชการทั้งฝ่ายจังหวัดและกรมฯ มี
ความเห็นพ้องต้องกันว่า เมื่อเสด็จมาถึงวัด ให้พระองค์ท่านทรงยกช่อฟ้าพระอุโบสถก่อนเพราะ
ช่อฟ้าพร้อมที่จะยกได้แล้ว ต่อจากนั้นจึงทรงถวายผ้าพระกฐินต่อไป ก็เป็นอันว่าพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัว เสด็จเมื่อคราวนั้นได้ทรงบำเพ็ญกรณียกิจ ๒ ประการตามที่กล่าวมา วัดนี้จึงมี
ประเด็นสำคัญ ใน พ.ศ. นี้ ที่ควรจำ คือ

๑. ได้รับการสถาปนาเป็นพระอารามหลวง
๒. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงยกช่อฟ้าพระอุโบสถหลังใหม่
๓. ทรงทอดพระกฐินต้น
๔. พระราชทาน พระบรมโกศไชยย่อ ภ.ป.ร. ที่หน้าบรรณ พระอุโบสถ
๕. ทรงพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาท)

ทั้งโดยเสด็จพระราชกุศลด้วย (สองแสนเจ็ดหมื่นเก้าพันสามร้อยเจ็ดสิบสองบาทหก
สิบสตางค์)

วันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๐๘ อันเป็นวันประวัติศาสตร์มีความตื่นเต้นระทึกใจ ระคน
ด้วยปีติ เพราะถึงเวลา พร้อมทั้งได้เห็นเครื่องตกแต่งรับเสด็จฯ เต็มไปด้วยธงทิวสะบัดพลิ้วพราย

เต็มอารามไปหมด ตั้งโตะหมู่ทองเรียงรายริมถนนหนทาง ชุ่มพลับพลา เต็มไปด้วยการประดับประดาอย่างสวยงามงดงามยิ่ง ประหนึ่งวิมานชั้นฟ้าณาลัย ผุดขึ้นมาเพื่อผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่โดยแท้ เรือแพนาวาถูกตบแต่งสวยงามเต็มไปด้วยธงทิวสะบัดโบกทะลิวลอย ประคองว่ามีชีวิตชีวา มาคอยรับเสด็จฯ เต็มแม่น้ำลำคลองทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำตลอดจนถึงมหาชัย เรือขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ จอดรอรับเสด็จฯ เต็มไปหมด คลื่นมนุษย์หลายแสนคนก็เต็มวัดเต็มอารามไปหมดสิ้น สองฟากฝั่งแม่น้ำก็หลายแสน แม่น้ำตัวเมืองมหาชัยก็หลายแสน เขากล่าวกันว่า รวมทั้ง ๓ แห่งนี้ คลื่นมนุษย์จำนวนล้านกว่า ๆ หรืออาจถึงสองล้าน เรื่องนี้จะผิดหรือถูกมันก็ไม่เสียหายอะไร ต่างคนต่างพูดโดยกะประมาณ ไม่มีใครเทียบนับดูได้ วิทูรสังขารเป็นระยะๆ ว่าเสด็จถึงที่นั่น ที่นี้ใกล้เข้ามาทุกทีๆ ยิ่งใกล้เวลาเสด็จถึง คลื่นมนุษย์ยิ่งตื้นตื้นและหนาแน่นขึ้นโดยลำดับจนเกือบจะไม่มีที่ยืน ที่ดิน ทุ่งหน้าวัด หลังวัด ลานวัด เหลือแต่เพียงทางเสด็จฯ เท่านั้นที่หน้าเขื่อน บนเขื่อน เต็มไปหมด แม้กระทั่งที่หินหน้าเขื่อน ก็ยังอุตส่าห์ลงไปยืนรับเสด็จฯ ว่า น้ำขึ้นจะถอยหลังหน้าเขื่อน น้ำก็ถอยไม่ได้ คลื่นมนุษย์ติดแน่นไปหมด ต้องยืนแช่น้ำถึงหัวเข่า กว้าน้ำจะลงก็ตั้งนาน เปียกปอนไปหมด แช่น้ำ เปียกน้ำ เป็นเรื่องเล็ก ขอให้ได้รับเสด็จฯ ชมพระบารมีเป็นขวัญตาในชีวิตนี้ ก็พอแล้ว หลายปาก หลายเสียง บอกว่าอดข้าวอดน้ำ ตั้งแต่เช้าจนเที่ยง เย็น ก็ยังทนไหว ขอให้ได้ชมพระบารมีก็พอใจแล้วบางคนบอกว่า แดดร้อนตะวันเที่ยง เป็นเรื่องของแดด ฉันไม่ร้อน ผนตกฟ้าร้อง เป็นเรื่องของดินฟ้าอากาศ ฉันไม่เกี้ยว ฉันจะเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวของฉัน ฟังแล้วมันจับใจยิ่ง แม้จะผ่านมามากหลายปีแล้ว แต่เสียงนั้นยังก้องอยู่ เหมือนกับได้ยินเมื่อสักครู่นี้เอง น่าชื่นใจจริง ๆ เกิดมาเป็นคน ได้ยินแต่เสียงคนจริง ๆ พูดถึงผู้ที่มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่เป็นเช่นนี้ เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “อย่ากลัวบุญ” ขึ้นชื่อว่าบุญแล้ว ควรทำ จงทำไปเถอะ ไม่เสียหลายต้องให้คุณแน่

เป็นอันว่า วินาทีสุดท้ายมาถึงแล้ว ประมาณเที่ยง (ตื้นตื้นเลยไม่ได้ดูนาฬิกา) เมื่อเรือพระที่นั่งเทียบท่า เสด็จขึ้นที่พลับพลาหน้าวัด ทั้ง ๔ พระองค์ คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าหญิงอุบลรัตน พระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าชายชิราลงกรณ์ รวมเป็น ๔ พระองค์ ประทับบนพลับพลาคู่หนึ่งแล้วเสด็จออกมาจากพลับพลา ดำเนินมาตามเส้นทางตรงหน้าพระอุโบสถหลังใหม่ แล้ววกขวามาที่ศาลาเตรียม ลือประเสริฐ แล้วทรงเข้าจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย เสร็จแล้ว ข้าพเจ้าทูลเชิญเสด็จยกช่อฟ้า ซึ่งนายช่างและเจ้าหน้าที่กรมการศาสนา เตรียมพร้อมรออยู่แล้วพระองค์ทรงรับทราบ แล้วทรงก้าวไป ๑ ก้าว หันพระพักตร์มาดูข้าพเจ้า ซึ่งเป็นเจ้าของที่ (เจ้าของบ้าน) ไปพร้อมกับพระองค์เป็นการนำทาง ข้าพเจ้าก็เดินติดตามไปคู่กับพระองค์ท่านเมื่อเสด็จถึง (ทรงเจิมช่อฟ้า) ทรงพระสุหร่าย (ประพรมน้ำพระพุทธมนต์) ซึ่งอธิบติกรมการศาสนาเตรียมมาพร้อมทั้งแป้งเจิมด้วย เสร็จแล้ว เจ้าหน้าที่

ช่างทำการชักอกรอกยกข้อฟ้าพระองค์ทรงสายสายพระสูตร (สายสิญจน์) กำลังดูเพลินใจลอยไปตาม คล้ายกับลอยไปทั้งตัวอยู่นั้น เจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่คนหนึ่งมาสะกิดว่า ให้คอยนำเสด็จเข้าสู่อุโบสถ เพื่อ ถวายผ้าพระกฐิน ให้เดินไปพร้อมกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่อีกคนหนึ่งดูเหมือนจะเป็น พลตำรวจตรี หรือพลตำรวจโท ซึ่งมีตำแหน่งเป็นผู้การเขต หรือจะเป็นรองจำไม่ได้เสียแล้วบอก ว่า ให้ข้าพเจ้าไปรอที่พระอุโบสถก่อนเพื่อความเรียบร้อย พระรูปอื่นไปนั่งรอรับเสด็จอยู่นั่นแล้ว กระผมจะนำเสด็จฯ เอง ตกลงข้าพเจ้าก็ไม่รีรอ แอบไปนั่งพักเหนื่อยรออยู่ในพระอุโบสถ

ขณะเมื่อทรงยกข้อฟ้าพระอุโบสถใหม่นั้น พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๑๐ รูป มีเจ้า ประคุณสมเด็จพระวันรัต (วัดโพธิ์) เจ้าคุณพระธรรมปัญญาคี (พระราชาคณะล้วนๆ อีกหลายรูป เจริญชัยมงคลคาถา)

เมื่อเสด็จถึงพระอุโบสถแล้ว ทรงจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย แล้วหันกลับประทับ ยืน หันพระพักตร์ไปทางหน้าอุโบสถ เจ้าหน้าที่ถวายรายงานจำนวนพระภิกษุสามเณรทรงอุ้มผ้า ไตรหันพระพักตร์ไปทางพระประธาน กล่าวคำนมัสการ (นะโม) แล้วหันกลับมาทางพระสงฆ์ อุ้มผ้าไตร ประนมหัตถ์ ถวายผ้าพระกฐินด้วยพระองค์เอง จบแล้ว พระสงฆ์รับ “สาธุ” แล้วเสด็จ ประทับนั่ง เมื่อเสร็จพิธีกรรมของสงฆ์แล้ว ถวายไทยทาน ถวายอนุโมทนา เสร็จพิธี

ถัดจากนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จลุกขึ้นประทับยืนตรงหน้าข้าพเจ้าก้ม พระวรกายเล็กน้อย แล้วทรงตรัสถามว่า (จะกล่าวเฉพาะประเด็นที่สำคัญๆ คือหัวข้อเท่านั้น กล่าว ละเอียดไม่ได้ เพราะเกรง ขาด – เกิน เนื่องจากพระองค์ยืนตรัสสนาน ไขอยู่กะประมาณ ๕ – ๑๐ นาที แล้วก็กะยากเสียด้วย เพราะขณะนั้นเป็นขณะที่ตื่นเต้น ใครก็ตามไม่สามารถปฏิเสธได้

“เจ้าคุณสร้างวัดวางระเบียบได้สวยงาม และรวดเร็ว เพราะเมื่อก่อนนี้เคยมากับ ร.๘ ยังไม่ได้ทำอย่างนี้ เจ้าคุณสร้างโบสถ์ได้ใหญ่โตมาก ดีใจด้วยที่ได้สร้างวัดสร้างโบสถ์ร่วมกับ ชาวบ้านตำบลนี้” ข้าพเจ้าพูดขึ้นว่า

“ประชาชนต่างรู้สึกปลาบปลื้มเป็นอย่างยิ่ง เมื่อได้ทราบข่าวว่า มหาบพิตรจะเสด็จมา ถวายผ้าพระกฐินวันที่พระอารามนี้” และพูดอะไรอีกหลายประโยค ซึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดาไปแล้ว ทรงตรัสถามอีกว่า “พระประธานนี้ เป็นพระเก่ามาจากไหน หรือสร้างขึ้นใหม่” ข้าพเจ้าเล่าถวาย ตามที่รู้ว่า “เป็นพระเก่า (หินแดง) ย้ายมาจากวัดช่องสะเดา ตำบลท่าทราย อำเภอเมืองฯ นี้” ข้าพเจ้า ได้พูดขึ้นอีกว่า

“ขอให้พระองค์ทรงพระราชทานนาม วัดช่องลมนี้ให้ใหม่ เพื่อเป็นศิริมงคล” ทรงตรัสว่า “ยัง 모르ความเป็นมาของวัดได้ดีว่าแต่เดิมเป็นมาอย่างไร ข้าพเจ้าพูดว่า “หนังสือที่ถวาย มหาบพิตรนั้น มีประวัติวัดอยู่ในหนังสือนั้นโดยสมบูรณ์แล้ว”

ตอนนี้ ทรงนั่งสักประเดี๋ยว มิได้ตรัสว่าอะไร ข้าพเจ้ามิได้พูดว่าอะไรอีก ทันใดนั้น ก็ทรงยกพระหัตถ์ประนมไหว้ เป็นการลากลับ เสด็จออกจากพระอุโบสถไปเพื่อเยี่ยมราษฎร ให้ประชาชนเข้าเฝ้าโดยใกล้ชิด ตรัสถามบุคคลบางคนและวัตถุบางสิ่ง ตามพระราชอัธยาศัย แล้วเสด็จกลับประทับบนพลับพลา เสด็จพระกระยาหาร ถัดจากนั้นทรงเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าเฝ้าถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศล พักผ่อนคร่ำครวญพระราชอัธยาศัยแล้ว เสด็จเยี่ยมประชาชนอีกครั้งหนึ่งตามถนนสายยาวหน้าวัด แล้ววกเข้าถนนหน้าพระอุโบสถหลังใหม่เสด็จย้อนกลับทางเก่าผ่านพลับพลาที่ประทับ ลงเรือพระที่นั่งกลับท่าเรือเทศบาลมหาชัย ในเวลา ๑๖.๐๐ น.เศษ ก็เป็นอันว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาทรงประทับ ณ วัดสุทธิวาตวราราม ในวันนั้น กินเวลาประมาณ ๔ ชั่วโมงเศษ

นับว่าเป็นประวัติศาสตร์ โชค มิ่งขวัญ ของชาวจังหวัดสมุทรสาครเป็นอย่างยิ่งในยุคนี้ที่พระองค์เสด็จมาโดยพระราชศรัทธาของพระองค์เองโดยเฉพาะ ซึ่งก็หายากที่สุดในชีวิตหนึ่งๆ ยากที่จะหาได้ ยากที่จะพบ ยากที่จะเห็นท่านที่มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่มาบำเพ็ญกุศลด้วยพระองค์เอง เช่นนี้ บางแห่งตายแล้วเกิดอีกก็ยังไม่พบ ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยทั่วไป ควรที่จะภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งว่า ความดีถึงที่สุดแล้ว สุดยอดแล้ว และจงพัฒนาความดีสุดยอดนี้นั้นให้พัฒนาแล้วสูงยิ่งๆ ขึ้นไป เพื่อประโยชน์คน ประโยชน์ท่าน ทั้งในปัจจุบัน และอนาคต ตลอดจนสัมปรายภพ

เครื่องอัฐบริหารพระกฐินต้น ข้าพเจ้าได้ต่อสู้อุบัติพิเศษ ๑ ใบ ใส่เก็บไว้เป็นอนุสรณ์เพื่อในวันหนึ่งข้างหน้า อุบาสิก อุบาสิกาและศิษย์วัดจะได้รู้และชมดูเป็นขวัญตาซึ่งเป็นของหาหาได้ยาก สำหรับวัดสุทธิวาตวรารามนี้ พึงสำนึกคุณก็พอรู้ว่ายากแค่ไหน ตั้งแต่สร้างวัดมา เกือบ ๒๐๐ ปีแล้ว เพิ่งจะมี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ นี้เอง

บุญกุศล คือความดี ให้คุณอย่างนี้ จึงเห็นว่าควรตั้งใจให้ถูกต้องตามเหตุผลที่แท้จริง “นั่น” คือสร้างความคิดแล้วความดีเมื่อสมบูรณ์สูงจอมแล้ว มันจะคอยดักเตือน สะกิด ระวัง ทำตัวประคองคอยบังคับชี้ทางเสมอๆ ตลอดเวลาให้ทำกิจล้วนแต่ถูกต้องเหมาะสมเจาะ พุดหรือคิด ล้วนแต่ถูกต้องเหมาะสมเจาะ ตลอดจนย้ายกิจการ ที่ทำการ ที่อยู่ และย้ายชีวิตไปหากฟากใหม่ ชาติใหม่ โลกใหม่ เพื่อถือกำเนิดใหม่ มันก็ถูก เหมาะเจาะ เหมาะสม ล้วนแต่เป็นสถานที่ หรือภพที่ไม่ผิดหวัง คือ สมหวังของบุคคลที่เป็นเจ้าของแห่งความหวังที่มีความดีเป็นต้นทุน ความดีเป็นของประหลาด อัจฉริยะแท้ ความอัจฉริยะของความดีมีผลลึกลับซับซ้อนเหลือที่จะพรรณนา นี่เป็นเบื้องหลังแห่งความดี

อย่างไรก็ตาม วิธีการพัฒนาสังคมตามแนวของพระพุทธศาสนา (หลวงปู่แก้ว) ท่านมีการสร้างแรงจูงใจในการที่จะพัฒนาสังคมโดยท่านได้บรรยาย เรื่อง “ศิลปะในการพัฒนาวัด” ซึ่งกรมการศาสนา ในขณะนั้นได้นิมนต์ท่านบรรยายให้แก่พระสังฆาธิการของจังหวัดสมุทรสาคร

เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการพัฒนาสังคมตามแนวทางของพระพุทธศาสนา (หลวงปู่แก้ว) ให้มีแรงจูงใจ^{๕๑} ดังนี้

“ขอคารวะต่อพระเถรานุเถระ พระสังฆาธิการทั้งหลาย ที่เคารพ

วันนี้เป็นวาระที่กรมศาสนา ได้ขอร้องให้กระผมบรรยายในเรื่อง “ศิลปะในการพัฒนาวัด” ดังหัวข้อเรื่องไว้ว่าดังนี้

ในเรื่องนี้ ตามหลักการในพระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ศึกษาทางนี้โดยตรง เราท่านทั้งหลายทุกท่านล้วนแต่ศึกษาตามหลักการในพระพุทธศาสนา แล้วนำหลักการในพระพุทธศาสนา นั้นมาบรรยายและปฏิบัติ เพื่อความเจริญรุ่งโรจน์แก่วัดวาอารามของตนตามที่ปฏิบัติมา มิได้มีความรู้ทางนี้โดยเฉพาะ เข้าใจว่าแต่ละท่านไม่มีความรู้ทางการพัฒนาไม่มีปริญญาบัตรทางนี้แม้แต่เพียงหนึ่งกระเบียดนิ้ว

บัดนี้ ทางกรมการศาสนา ได้ระบุให้บรรยายในเรื่อง “ศิลปะในการพัฒนาวัด” ทั้ง ๆ ที่มิรู้ไม่เข้าใจ ไม่มีความรู้ทางนี้ แต่จำเป็นต้องอยู่ที่จะต้องรับในฐานะที่เป็นนักต่อสู้ นักต่อสู้เป็นเช่นนี้ สู้ได้หรือไม่ได้นั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่งแต่ในเรื่องสู้ จะต้องสู้เหมือนอย่างท่านทั้งหลายทุกท่าน ใครบ้างที่จะไม่สู้ ต้องสู้ ทั้ง ๆ ที่มีแต่มือเปล่า ไม่มีอะไรจะสู้ก็ต้องสู้ สู้ได้หรือไม่ได้ แพ้หรือชนะนั้น เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ทำนองเดียวกับการศึกษาหรือปฏิบัติตามธรรมวินัยในพระพุทธศาสนา นี้ยังมองไม่เห็นว่ามี มรรค ผล นิพพาน นั้นอยู่ที่ไหน แต่ถึงอย่างนั้น เราก็ไม่ลดละความเพียรในการที่จะกระทำกาย วาจา และจิตใจของเราให้ถูกต้องตามแนวธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างที่เรียกว่า “ปฏิบัติตามธรรมวินัยหรือสอนสมณธรรม” นั้นฉันใด การพัฒนาวัดก็เช่นเดียวกันทั้ง ๆ ที่เราท่านทั้งหลายยังไม่รู้ ยังไม่เข้าใจ ว่าแนวทางแห่งการกระทำที่ถูกต้องนั้นอยู่ที่ตรงไหน แต่เราก็กระทำเรื่อยไปอย่างไม่ลดละความเพียร เราท่านทั้งหลาย ได้เสียสละแล้วโดยประการทั้งปวง หมายความว่า เสียสละทั้งชีวิต จิตใจ พร้อมทั้งร่างกายและทรัพย์สินเงินทอง พร้อมทั้งลาภสักการะเท่าที่มีอยู่บูชาของคัมภีร์พระบรมศาสดา เป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา อย่างนี้ถึงแม้ว่า ไม่รู้ ไม่เข้าใจ กระทำไม่ได้ ความไม่รู้ ความไม่เข้าใจ กระทำไม่ได้มัน ต้องได้ในวันหนึ่ง ทุกสิ่งทุกอย่างโปรดทราบไว้ด้วยว่าไม่หนีความเพียร

อย่างที่ท่านทั้งหลายเคยพูด เคยสอนกันมาแล้ว ขึ้นชื่อว่าความเพียรแล้วนั้น เป็นสิ่งที่ชนะโดยประการทั้งปวง หากมีอยู่ในกำมือของผู้ใด ผู้นั้นชื่อว่ากำชัยชนะไว้ได้แล้ว ขอให้มีความเพียรเถอะ ความเพียรในการกระทำ ในการปฏิบัติ ขอให้มีความเพียรดำรงอยู่ในจิตใจให้มั่นคงให้

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

สมกับที่เราทำทั้งหลายเป็นสมณสากยบุตร ธรรมดาสมณสากยบุตร นั้นต้องมีความเพียรเป็นกำลัง ต้องมีความอดทนเป็นกำลัง

เพราะฉะนั้น ผู้มีความเพียรและความอดทนเป็นกำลังแล้ว ทำทั้งหลาย ไม่ว่าอะไร ทั้งหมดเป็นต้องสำเร็จแน่ ไม่ว่าจับอะไร ไม่ว่าคิดอะไร สิ่งนั้นเป็นต้องสำเร็จ นี่แหละวาระในเบื้องต้น โปรดทราบอย่างนี้

ในการทำงานของท่าน ท่านจะสร้างแรงจูงใจ เพื่อมุ่งมั่นในการถวายแด่พระรัตนตรัย เป็นที่ตั้งโดยตั้งอยู่บนฐานของความอดทน ดังพุทธภาษิตที่ว่า ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง^{๕๒}

กล่าวโดยสรุปการประยุกต์ใช้แนวคิดด้านการสาธารณูปการของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านเป็นนักพัฒนาที่ไม่เคยหยุดนิ่ง เป็นพระที่ช่างสังเกต เรียนรู้ได้ไวในสาธารณูปการ พยายามดึงส่วนดีที่พบเห็นจากภายนอกมาปรับใช้ภายในวัด และมีการใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่า มีความคิดเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งการจะประยุกต์ใช้ด้านการสาธารณูปการ ท่านมีวิธีการด้วยการศึกษาสภาพแวดล้อมในชุมชน ถึงภูมิประเทศ ประชาชน พิจารณาถึงเศรษฐกิจของชุมชนในบริเวณใกล้เคียงด้วยการใช้หลักธรรมของพระพุทธเจ้าในด้านที่ว่าถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร ถึงพร้อมด้วยการรักษาสัตว์ที่ก่อสร้างมา คลุกคลีกับกัลยาณมิตร และทำตัวเป็นกัลยาณมิตรให้คนอื่น ได้คบหาสมาคมด้วย ความเป็นอยู่อย่างพอเพียง เหมาะสมในฐานะของความเป็นพระ

การเข้าใจสภาพปัญหาของชุมชนในบริเวณวัด ทำให้การพัฒนาจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก ด้วยการมีคุณธรรมในการทำงาน ท่านไม่เคยที่จะโอ้อวดว่าตนเองเป็นพระที่เก่งในการพัฒนาวัด แต่มุ่งให้ชนเป็นอันมากได้ดำเนินตามหลักของไตรสิกขา คือ สีล สมาธิ ปัญญา เพื่อเป็นคุณธรรมในการทำงานเพื่อพัฒนาสังคม พร้อม ๆ กับการพัฒนาตนเองไปด้วย ด้วยการสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาสังคมด้วยความพอใจ มีความเพียร มีการตรัสรู้ และมีการทดลองเป็นรากฐานแห่งความสำเร็จ

จากที่กล่าวมาเบื้องต้น ผลจึงสำเร็จแก่วัดช่องลม ด้วยการได้รับการสถาปนาเป็นวัดพระอารามหลวง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จมายกข้อฟ้าพระอุโบสถหลังใหม่ และได้เสด็จมาทอดพระกฐินต้น พระราชทานพระปรมาภิไธยย่อ ภ.ป.ร. ที่หน้าบรรณพระอุโบสถ เป็นการยืนยันได้ว่า การประยุกต์แนวคิดด้านสาธารณูปการของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) สำเร็จผลโดยแท้

^{๕๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๕๐.

๔.๓.๕ การประยุกต์แนวคิดในด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์

สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันจารีตประเพณีที่มีความสำคัญยิ่ง พระสงฆ์จากอดีตจนถึงปัจจุบัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด และมีบทบาทที่สำคัญในการชี้นำสังคม แม้บทบาทในการเป็นผู้นำจะลดน้อยลงไปในปัจจุบัน แต่บทบาทด้านการเป็นผู้นำทางศีลธรรมจรรยาพระสงฆ์ยังได้รับความเคารพนับถืออย่างสูง และเป็นสถาบันสังคมที่ขาดเสียไม่ได้ในชีวิตประจำวันของชาวชนบทส่วนใหญ่ ซึ่งนอกจากเป็นที่พึ่งทางใจแล้ว ยังเป็นสถานที่เอื้ออำนวยในด้านบริการสังคม อื่น ๆ ที่กลไกของรัฐบาลเข้าไปให้บริการไม่ทั่วถึง เพื่อเป็นการสร้างบูรณาการภายในชุมชน ดังที่พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์เกี่ยวกับการสาธารณสุขสงเคราะห์ไว้ว่า

๑. เป็นสถานศึกษา สำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระสงฆ์ รับการฝึกอบรมทางศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ตามที่มีสอนในแต่ละยุคสมัย

๒. เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิต และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดจนผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ

๓. เป็นสถานพยาบาล ที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิปัญญาความรู้ของพระสงฆ์

๔. เป็นที่พักของคนเดินทาง

๕. เป็นสโมสร ที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ พักผ่อนหย่อนใจหาความรู้เพิ่มเติม

๖. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาลและงานมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้าน

๗. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิต ครอบครัวและความทุกข์ต่าง ๆ

๘. เป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติเป็นเหมือนพิพิธภัณฑ์ที่เก็บรวบรวมศิลปวัตถุที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น

๙. เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัดหรือยืมไปใช้เมื่อตนจัดงานขึ้น

๑๐. เป็นศูนย์กลางการบริหารการปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน จะเรียกลูกบ้านมาประชุมกัน เพื่อแจ้งข่าวทางราชการต่าง ๆ

๑๑. เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือบริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของคนในระยะเวลาต่าง ๆ^{๕๓}

^{๕๓} ปัจจุบัน พระพรหมคุณาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน อ.พุทธมณฑล จ. นครปฐม, พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, บันทึกการสัมมนาเรื่อง พุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนศิwap, ๒๕๑๓), หน้า ๑๖.

จากที่กล่าวมาเป็นการยืนยันว่า พระสงฆ์มีหน้าที่ในด้านสาธารณสงเคราะห์ เพื่อเป็นการพัฒนาตนเองและสังคมให้ไปสู่เป้าหมาย และในความเป็นจริงแล้ว ชีวิตความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ได้ดำเนินไปด้วยอาศัยปัจจัย ๔ จากการอุปการะของคฤหัสถ์ เพื่อให้มีชีวิตดำรงอยู่ได้ตามอัธยาศัย พระภิกษุสงฆ์จึงควรมีความสำนึกในหน้าที่ของตนอยู่เสมอ นั่นคือ การเร่งศึกษาปฏิบัติธรรมไม่ประมาท เป็นการยืนยันได้ว่า พระสงฆ์และสังคมต่างก็เอื้อต่อกัน อาศัยกันและกัน จากพระพุทธพจน์นี้ พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านจึงมีแนวคิดของการประยุกต์ใช้ในด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้วยการช่วยเหลือสังคมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสิ่งที่ท่านไม่ละเลยในการสงเคราะห์สังคม ท่านมุ่งหวังให้สังคมได้ปฏิบัติตาม สิล ๕ เพราะตราบใดที่มนุษย์มีศีล ๕ ก็ได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณปุถุชน^{๕๔} ซึ่งหากบุคคลใดทำตาม ก็มั่นใจได้ว่ามีสังคมที่ดี มีความสุข แต่สิ่งที่ต้องพัฒนาเพื่อให้เกิดผลของการพัฒนาความเป็นกัลยาณชน ต้องพัฒนาต่อไปจนถึงความเป็นอริยชน ที่มีคุณสมบัติและบทบาทของการได้รับการพัฒนามาแล้ว โดยมีเครื่องมือในการพัฒนาสู่ความเป็นอริยชน ที่เรียกว่า อริยวัชส ๕ คือ ศรัทธา สิล สุตะ จาคะ ปัญญา^{๕๕} ซึ่ง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ขยายความว่า

๑. ศรัทธา ความซาบซึ้งมั่นใจในคุณพระรัตนตรัย ซึ่งมีแกนอยู่ที่ตถาคตโพธิสัทธา คือ ศรัทธาในปัญญาตรัสรู้ที่ทำให้มนุษย์เป็นพุทธะ เท่ากับมั่นใจในความเป็นมนุษย์ที่จะฝึกให้เลิศ ประเสริฐจนมีปัญญารู้แจ้งเป็นพุทธะได้ เป็นคุณสมบัติที่เป็นจุดตั้งต้นของการศึกษาพัฒนาชีวิต

๒. สิล ความประพฤติมาตรฐานขั้นต้น เริ่มด้วยศีล ๕ แล้วค่อยพัฒนาต่อไปสู่ศีล ๘ ฯลฯ

๓. สุตะ สดับฟังอ่านข่าวสารข้อมูลคำสอนหลักธรรมคำอธิบายที่จะนำมาไตร่ตรองพิจารณาวิเคราะห์วิจัยให้เข้าถึงความหมาย ได้หลักที่จะนำไปปฏิบัติพัฒนาให้ถูกต้องหรือใช้ให้เป็นประโยชน์ได้จริง

๔. จาคะ ความมีน้ำใจเผื่อแผ่เสียสละ ครอบงำใจที่ไม่ตระหนี่คับแคบ ใส่ใจรับฟังทุกข์สุขของคน พร้อมที่จะให้ปันช่วยเหลือ เพื่อลดความเห็นแก่ตัว ละกิเลสขยายกุศลขึ้นเรื่อย ๆ

^{๕๔} ปุถุชน หมายถึงคนที่ยังมีกิเลสหนา ที่เรียกเช่นนี้เพราะบุคคลประเภทนี้ยังมีเหตุก่อให้เกิดกิเลสอย่างหนานับประการ ปุถุชนมี ๒ ประเภท คือ (๑) อัมมปุถุชน คนที่ไม่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิต (๒) กัลยาณปุถุชน คนที่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิต (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๒/๒๒, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๓/๕๘-๕๙).

^{๕๕} ดูรายละเอียดใน ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๖๘/๑๔๐.

๕. ปัญญา ความมีปัญญายังถึงความเกิดขึ้นจนถึงความดับสลาย แก้ปัญหาทำทุกข์ให้หมดสิ้นไป^{๕๖}

ผลของการพัฒนาด้านอริยาวัติ ๕ ประการนี้ จะเป็นตัวขับเคลื่อนในการพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้า มีการส่งเสริมกันและกันให้เจริญงอกงาม เป็นชุมชนที่มีแต่กัลยาณมิตร ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ได้แสดงหลักธรรมของการพัฒนาโดยมีกัลยาณมิตรเป็นปัจจัยเริ่มต้นแห่งการพัฒนาตนอันนำไปสู่ประโยชน์ของชีวิตไว้ว่า “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นไปเพื่อประโยชน์มากเหมือนความมีกัลยาณมิตรนี้ ความมีกัลยาณมิตรย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์มาก”^{๕๗}

ดังนั้นผลของการพัฒนาสังคมมนุษย์ บุคคลที่ต้องมีความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ว่าสามารถฝึกได้โดยมีฐานอยู่ที่ศีล รักษากายวาจา เพิ่มพูนปัญญาด้วยการฟังแล้วนำมาไตร่ตรองให้ดี แล้วนำความรู้จากการใคร่ครวญมาแบ่งปันเอื้อเฟื้อเพื่อนร่วมสังคม เมื่อมีปัญหาที่สามารถที่จะแก้ไขได้ ทั้งนี้ก็เพราะคนในสังคมมีการใฝ่ดี ที่จะคบหากัลยาณมิตร ผลของการพัฒนาชีวิตก็จะรุ่งเรืองดังแสงเงินแสงทองยามอาทิตย์กำลังจะอุทัยขึ้นฉะนั้น

ในการที่จะทำหน้าที่ในการบำเพ็ญประโยชน์ด้านสาธารณสงเคราะห์ เพื่อให้เกิดประโยชน์เพื่อผู้อื่นนี้ พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านมองว่า เป็นการช่วยเหลือเพื่อให้เขาได้รับความสุขในจุดหมายชีวิตของเขา อาจพิจารณาประโยชน์ระดับนี้ได้ ๒ แง่ได้แก่ คือ

๑. ประโยชน์เพื่อผู้อื่นในระดับที่เป็นปัจเจกชน

๒. ประโยชน์เพื่อผู้อื่นในระดับส่วนรวม หลักธรรมที่เกื้อหนุนให้ประโยชน์ระดับนี้เกิดขึ้นก็คือหลักพรหมวิหาร ๔^{๕๘} ชื่อว่าด้วยกรุณา เพราะกรุณานี้หมายถึงความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์^{๕๙} ผู้ที่จะบำเพ็ญประโยชน์ขั้นนี้ได้ดีต้องเป็นผู้ที่ประกอบด้วยหลักกรุณานี้ และหลักธรรมที่ต้องนำมาประพฤติเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้รับประโยชน์ขั้นนี้ในชีวิตของเขาได้แก่ หลักสังคหวัตถุ หมายถึงธรรมเครื่อง

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) , สยามสามไตร, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สว, ๒๕๕๒), หน้า ๒๑๔.

^{๕๗} อญ. เอกก. (ไทย) ๒๐/๕๕/๑๖.

^{๕๘} คูรายละเอียดยใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๓/๒๕๖.

^{๕๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๔.

ยิดเหนียว คือยิดเหนียวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี, หลักการสงเคราะห์ ๔ ประการ^{๖๐}ได้แก่

๑. ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึง ให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒. ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ วาจาเป็นที่รัก วาจาชวนชื่นใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำ แสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม

๓. อติจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญ สาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

๔. สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอทั้งใน ชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้อย่างเสมอ ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

ในหลักสังคหวัตถุนี้ อีกประการหนึ่งจำแนกเป็นหลักสำหรับผู้ปกครองแผ่นดิน เรียกว่าราชสังคหวัตถุ หมายถึง สังคหวัตถุของพระราชา, ธรรมเครื่องยิดเหนียวจิตใจประชาชน, หลักการสงเคราะห์ประชาชนของนักปกครองได้แก่^{๖๑}

๑. สัสสมะระ ความฉลาดในการสงเคราะห์ปกนิกรด้วยการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตร

๒. ปุริสเมระ ความฉลาดในการบำรุงข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมีความสามารถ

๓. สัมมาปาสะ ความรู้จักผูกผสานรวมใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น ให้คน จนกู้ยืมทุนไปสร้างตัวในพาณิชยกรรม เป็นต้น

๔. วาขเปยะ หรือ วาจาเปยยะ ความมีวาจาอันชวนชื่นใจ น้ำคำควรดื่ม คือ รู้จักพูด รู้จักปราศรัย ไพเราะ สุภาพนุ่มนวล ประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์เป็นทางแห่งสามัคคี ทำให้เกิด ความเข้าใจในอันดี และความนิยมเชื่อถือ

และประการที่ ๕ ได้แก่ นิรักคพะ หมายถึงบ้านเมืองสงบสุขปราศจากโจรผู้ร้าย ไม่ ต้องระแวงภัย บ้านเรือนไม่ต้องลงกลอน เป็นผลที่เกิดจาก ๔ ประการแรก

^{๖๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๓๐-๑๓๑, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๒-๑๔๓.

^{๖๑} อัง.อุฎฺฐก.อ. (บาลี) ๓/๑/๒๑๓, ชุ.อิติ.อ. (บาลี) ๒๓/๑๐๖-๑๐๘, อัง.อุฎฺฐก.ฎีกา (บาลี) ๓/๑/ ๒๔๕-๒๕๒, อัง.จุฎฺฎก.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๕/๓๗๑-๓๗๒, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธ ศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๓-๑๔๔.

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านมีแนวคิดของการประยุกต์ใช้ในด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้วยการช่วยเหลือสังคมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสิ่งที่ท่านไม่ละเลยในการสงเคราะห์สังคม ท่านมุ่งหวังให้สังคมได้ปฏิบัติตาม ศีล ๕ เพราะตราบไคที่มนุษย์มีศีล ๕ ก็ได้ชื่อว่าเป็นคนดีของสังคม ซึ่งหากบุคคลใดทำตาม ก็มั่นใจได้ว่ามีสังคมที่ดี มีความสุข แต่สิ่งที่ต้องพัฒนาเพื่อให้เกิดผลของการพัฒนาความเป็นคนดีงาม ต้องพัฒนาต่อไปจนถึงความเป็นอริยชน ที่มีคุณสมบัติและบทบาทของการได้รับการพัฒนามาแล้ว โดยมีเครื่องมือในการพัฒนาสู่ความเป็นอริยชน ด้วยการศรัทธา มั่นใจในคุณพระรัตนตรัย รักษาศีล ๕ แล้วค่อยพัฒนาต่อไปสู่ศีล ๘ รับฟังอ่านข่าวสารข้อมูลคำสอนหลักธรรมให้เข้าถึงความหมาย ได้หลักที่จะนำไปปฏิบัติพัฒนาให้ถูกต้องหรือใช้ให้เป็นประโยชน์ได้จริง มีความมั่นใจเพื่อแผ่เสียสละ ใส่ใจรับฟังทุกข์สุขของคน พร้อมทั้งจะให้ปันช่วยเหลือ เพื่อลดความเห็นแก่ตัว เพื่อสร้างปัญญาจนสามารถแก้ปัญหาทำทุกข์ให้หมดสิ้นไป

๔.๔ บทสรุป

จากการวิจัยมาข้างต้น เกี่ยวกับการประยุกต์แนวคิดในการพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) เป็นการตอบปัญหาที่ต้องการทราบว่า พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) มีการประยุกต์แนวคิดในการพัฒนาสังคมอย่างไร พบว่า

ในการประยุกต์แนวคิดด้านการปกครองของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านได้ใช้หลักของสัปปริสธรรม ๗ ประการ ในการประยุกต์แนวคิดการปกครอง ซึ่งเป็นคุณสมบัติในตัวของผู้นำ คือ เป็นผู้รู้หลักการ รู้จุดหมาย รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล ทำให้การบริหารงานด้านการปกครองในสมัยที่ท่านเป็นเจ้าคณะจังหวัด ทำให้การบริหารงานก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว

การศาสนศึกษานั้นพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านได้ส่งเสริมการศึกษาทั้งที่เป็นส่วนของพระภิกษุสามเณรให้มีการศึกษาที่ดี มีความรู้ความสามารถในหลักพระธรรมวินัย โดยการส่งเสริมให้มีการสร้างโรงเรียนพระปริยัติ และมูลนิธิเพื่อการศึกษา ในส่วนของฆราวาสนั้นท่านได้ส่งเสริมการศึกษาโดยการสนับสนุนการก่อสร้างโรงเรียนในชุมชนขึ้นเพื่อให้เด็กเยาวชนได้รับการศึกษาที่ดีเช่นกัน

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบของพระเทพสาครมุนี ท่านมองว่า การเผยแผ่ด้วยการให้ประชาชนศรัทธาในพระรูปของพระพุทธเจ้า ซึ่งในขณะนั้นท่านนึกได้แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น คือศุภนิมิตแห่งชัยชนะ ในการสร้างวัตถุที่ไม่มีรูปให้เป็นรูปขึ้นมา เพื่ออัดหิตประโยชน์ ประหิตประโยชน์ สมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นพระบรมครู ไม่ว่าจะเป็นพระรูปจริงหรือพระรูป

จำลอง ก็จัดเป็นพระรูปอัคริยาชาไนย เมื่อเกิดก็เกิดเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนชาวโลกทั้งมวลโดยแท้ “โดยไม่มีข้อแม้” ในเมื่อมีศรัทธาเชื่อถือจริง นับถือจริงการทูลบำรุงพระศาสนา ก็เกิดขึ้นได้

การประยุกต์ใช้แนวคิดด้านการสาธารณูปการของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านเป็นนักพัฒนาที่ไม่เคยหยุดนิ่ง เป็นพระที่เรียนรู้ได้ไวในสาธารณูปการ พยายามดึงส่วนดีที่พบเห็นจากภายนอกมาปรับใช้ภายในวัด และมีการใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่า มีความคิดเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งการจะประยุกต์ใช้ด้านการสาธารณูปการ ท่านมีวิธีการด้วยการศึกษาสภาพแวดล้อมในชุมชน ถึงภูมิประเทศ ประชาชน พิจารณาถึงเศรษฐกิจของชุมชนในบริเวณใกล้เคียงด้วยการใช้หลักธรรมของพระพุทธเจ้าในด้านที่ว่า ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร ถึงพร้อมด้วยการรักษาสิ่งที่ก่อสร้างมา คลุกคลีกับกัลยาณมิตร และทำตัวเป็นกัลยาณมิตรให้คนอื่นได้คบหาสมาคมด้วย มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง เหมาะสมในฐานะของความเป็นพระ

การเข้าใจสภาพปัญหาของชุมชนในบริเวณวัด ทำให้การพัฒนาจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก ด้วยการมีคุณธรรมในการทำงาน ท่านไม่เคยที่จะโอ้อวดว่าตนเองเป็นพระที่เก่งในการพัฒนาวัด แต่มุ่งให้ชนเป็นอันมากได้ดำเนินตามหลักของไตรสิกขา คือ สีล สมาธิ ปัญญา เพื่อเป็นคุณธรรมในการทำงานเพื่อพัฒนาสังคม พร้อม ๆ กับการพัฒนาตนเองไปด้วย ด้วยการสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาสังคมด้วยความพอใจ มีความเพียร มีการตรึงตรอง และมีการทดลองเป็นรากฐานแห่งความสำเร็จ

แนวคิดของการประยุกต์ใช้ในด้านสาธารณสงเคราะห์ ท่านทำการช่วยเหลือสังคมอย่างต่อเนื่อง สิ่งที่ท่านไม่ละเลยในการสงเคราะห์สังคม คือมุ่งหวังให้สังคมได้ปฏิบัติตาม สีล ๕ เพราะตราบใจที่มนุษย์มีศีล ๕ ก็ได้ชื่อว่าเป็นคนดีของสังคม ซึ่งหากบุคคลใดทำตาม ก็มั่นใจได้ว่ามีสังคมที่ดี มีความสุข แต่สิ่งที่ต้องพัฒนาเพื่อให้เกิดผลของการพัฒนาความเป็นคนดีงาม ต้องพัฒนาต่อไปจนถึงความเป็นอริยชน ที่มีคุณสมบัติและบทบาทของการได้รับการพัฒนามาแล้ว โดยมีเครื่องมือในการพัฒนาสู่ความเป็นอริยชน ด้วยการศรัทธา มั่นใจในคุณพระรัตนตรัย รักษาศีล ๕ แล้วค่อยพัฒนาต่อไปสู่ศีล ๘ หรือศีลที่สูงขึ้นไปอีก ให้รับฟังอ่านข่าวสารข้อมูลคำสอนหลักธรรม ให้เข้าถึงความหมาย ได้หลักที่จะนำไปปฏิบัติพัฒนาให้ถูกต้องหรือใช้ให้เป็นประโยชน์ได้จริง มีความมั่นใจเพื่อแผ่เสียดละ ใส่ใจรับฟังทุกข์สุขของคน พร้อมที่จะให้ปันช่วยเหลือ เพื่อลดความเห็นแก่ตัว เพื่อสร้างปัญญาจนสามารถแก้ปัญหาทำทุกข์ให้หมดสิ้นไป

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑. เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ๒. เพื่อศึกษาบทบาทการพัฒนาสังคมตามแนวทางของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ๓. เพื่อศึกษาการประยุกต์แนวคิดในการพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)

ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยจากการศึกษาครั้งนี้ได้ดังนี้

๕.๑.๑ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม

บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม เป็นงานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงก็คือ การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ สามารถเป็นที่พึ่งทางจิตใจด้วยการประพาดิตนเป็นแบบอย่าง การพัฒนาสังคมนั้นมีความสำคัญในการเพิ่มคุณภาพของคนในสังคมสามารถใช้สติปัญญาตัดสินปัญหาเกี่ยวกับตนเอง และปัญหาเกี่ยวกับส่วนรวมได้ ซึ่งการพัฒนานี้ต้องพัฒนาที่ตนเองก่อน เพราะพื้นฐานของสังคมที่ดีจะต้องอยู่บนหลักของพระพุทธศาสนา ส่วนประกอบของสังคมที่สำคัญคือมนุษย์ หรือคน สังคมจะดี คนที่อยู่ในสังคมนั้นจะต้องมีคุณธรรม มีศีล มีสัตย์

บทบาทด้านการปกครองนี้ เป็นการจัดระเบียบการปกครองนอกจากจะใช้ธรรมวินัยเป็นหลัก ก็ใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นเครื่องมือในการปกครองด้วย ซึ่งเป็นการมอบอำนาจในการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ ด้วยการแบ่งการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น ๒ ส่วน คือ คณะสงฆ์ส่วนกลาง และการปกครองส่วนภูมิภาค ทั้งนี้เพื่อให้การดูแล การคุ้มครอง การระวังรักษาดูแลคณะสงฆ์ให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีระเบียบวินัย เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของหมู่คณะสงฆ์หรือของสังคมนั้น ๆ ซึ่งการปกครอง เป็นการปกครองในเชิงของธรรมาภิบาล คือ ดูแลกันโดยธรรมปกครองกันแบบพอปกครองลูก อาจารย์ปกครองศิษย์ กล่าวคือ หน้าที่ของสังฆวิহারิกที่จะพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ และ หน้าที่ของพระอุปัชฌาย์จะพึงปฏิบัติต่อสังฆวิহারิก แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ตรัสสั่งให้พระอุปัชฌาย์และสังฆวิহারิก ตั้งจิตสนิทสนมในกันและกัน ให้พระอุปัชฌาย์สำคัญสังฆวิহারิกเช่นบุตร ให้สังฆวิহারิกนับถือพระอุปัชฌาย์เช่นบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้

ต่างจะมีความเคารพเชื่อฟังกันและกัน ย่อมถึงซึ่งความเจริญงอกงามในธรรม ส่วนในบริบทของหน้าที่ในการปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด ต้องมีการเอาใจใส่ดูแลการประพฤติปฏิบัติของบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัด ให้อยู่ด้วยความผาสุกให้ความอนุเคราะห์ในส่วนที่อยู่อาศัยและปัจจัยตามสมควร ช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่บรรพชิตคฤหัสถ์ด้วยพรหมวิหารธรรมตามสมควรแก่เหตุ และเมื่อดูในบริบทของหน้าที่ ต้องปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม ด้วยการบำรุงรักษาวัดให้เป็นไปด้วยดี ทั้งการก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์ การปรับปรุงตกแต่ง การกำหนดแบบแปลนแผนผัง ซึ่งล้วนแต่เป็นงานที่ต้องทำด้วยแรงเงินแรงงานและแรงความคิด อันเป็นส่วนสร้างสรรค์และเสริมสร้างส่วนที่เป็นวัตถุให้ปรากฏเป็นรูปธรรม และการจัดกิจกรรมของวัดก็ให้เป็นไปด้วยดี มีการจัดการศาสนสมบัติให้เป็นไปด้วยดี ดูแลและรักษา การใช้จ่าย การจัดหาทรัพย์สินของวัด ตลอดจนการบัญชีทั้งส่วนที่เป็นศาสนวัตถุ ศาสนสถาน และศาสนสมบัติของวัด

ด้านการศาสนศึกษา หากจะมองบทบาทของพระสงฆ์ โดยมองจากพื้นฐานอันเป็นแก่นแท้ของคำสอนแล้ว ผู้เข้าสู่บรรดาแห่งสมณเพศ นั่นคือเข้าสู่สังฆมณฑล หมายถึงเข้าสู่วิถีแห่งการศึกษา ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า ศึกษา หมายถึง ข้อที่จะต้องศึกษา, ข้อที่จะต้องปฏิบัติ ได้แก่ ศีล เรียกว่า ศีลศึกษา สมาธิ เรียกว่า จิตศึกษา และปัญญา เรียกว่า ปัญญาศึกษา การศึกษา, การเล่าเรียน เช่น ปริยัติศึกษา คำว่าศึกษานี้ตรงกับภาษาไทยว่า ศึกษา หมายถึงการเล่าเรียน ฟีกฝน และอบรม อีกความหมายหนึ่งใช้คำว่า เรียน หมายถึง เข้ารับความรู้จากผู้สอน, รับการฝึกฝนอบรม เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจหรือความชำนาญ ส่วนบริบทในหน้าที่เป็นธุระจัดการศึกษาและการฝึกอบรมก็จัดให้มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ได้ศึกษาเล่าเรียน ทั้งแผนกบาลีและนักธรรม ธรรมศึกษา และบริบทในหน้าที่อำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล แก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่ขอใช้วัดเป็นที่จัดบำเพ็ญกุศล

การเผยแผ่พระศาสนา เป็นการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้า ด้วยการอบรม สั่งสอน ธรรม ให้แก่พระสงฆ์ สามเณร ให้แก่พุทธศาสนิกชน เพื่อเป็นการยังศรัทธาของพุทธศาสนิกชนให้เป็นคนดีของสังคมและประเทศชาติ หน้าที่ในการเผยแผ่ของพระสงฆ์ คือ จัดการเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ ด้วยการอบรมภิกษุสามเณร ให้มีสมณะสัญญาและอบรมในเรื่องจรรยา มารยาทตลอดถึงการปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนาหรือแบบอย่างต่าง ๆ อบรมการทำวัตรสวดมนต์ให้ เป็นไปโดยมีระเบียบเรียบร้อย หาอุบายวิธีให้ได้ยินได้ฟังโอวาท คำสั่งสอน หรือแนะนำที่เป็นประโยชน์แนะนำสั่งสอนอบรมประชาชนให้เข้าใจในศาสนพิธีและการปฏิบัติ เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม และให้ได้ยินได้ฟังเรื่องเกี่ยวกับพระศาสนาโดยถูกต้อง หาอุบาย

วิธีสกัดกั้นสังฆกรรมปฏิรูปมิให้เกิดขึ้น บำบัดที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปโดยชอบ ขวนขวายเพื่อให้ ศิษย์วัดมีความรู้ในเรื่องพระศาสนาและอบรมในทางศีลธรรม มีการไหว้พระสวดมนต์ เป็นต้น ขวนขวายจัดตั้งห้องสมุด เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาธรรม บาลี หรือเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน หรือขวนขวายจัดหาหนังสือที่เกี่ยวกับความรู้ทั่วไป ที่เกี่ยวกับการไหว้พระสวดมนต์

ด้านการสาธารณูปการ การจัดการสาธารณูปการ เป็นการลงมือปฏิบัติงาน สาธารณูปการ มีการก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ จัดแผนผังวัด ทั้งการควบคุมการ สาธารณูปการ และ ส่งเสริมการสาธารณูปการ การให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือเป็นสาธารณกุศล เป็นบ่อเกิดแห่งการได้บุญกุศลมากทางหนึ่ง ประกอบกับมีพระสงฆ์เป็นผู้ชักนำประชาชนให้ กระทำงานเหล่านี้ยังเป็นการเพิ่มบุญกุศล และนำมาซึ่งความมีชื่อเสียง ความเคารพยกย่องจากผู้อื่น ทั้งประชาชน มั่นใจในความเป็นผู้บริสุทธิ์หรือไว้ใจเคารพในตัวของพระสงฆ์อยู่แล้ว พระสงฆ์ชักนำ ประชาชนให้เกิดการพัฒนาจึงประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี แนวความคิดเรื่องการทำบุญนี้ จึงได้ กลายเป็นจุดสำคัญในการพัฒนาชุมชนต่อ ๆ มา

การสาธารณสงเคราะห์ เป็นการดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ หรือ สถานที่ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของประชาชนทั่วไป แต่ถ้าหากชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเอง ถ้าพระเป็นผู้นำท้องถิ่น ก็ควรมีบทบาทด้วยการเสนอแนะให้ความคิดริเริ่มว่าในชุมชนมีอะไรที่จะ ทำให้เกิดแก่ประโยชน์ส่วนรวม ทางวัดจะทำได้ก็โดยทางอ้อม ด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้ กระทำ หรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่น มาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวาง ออกไป โดยการสงเคราะห์นั้นต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและกาลเทศะ ด้วยการทำหน้าที่ให้ เหมาะสมกับบทบาท เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย วัดนิยมได้เข้ามามีบทบาทในสังคม หากพระสงฆ์แสดงบทบาททันตามปรากฏการณ์ของสังคมปัจจุบันก็จะสามารถแก้สภาพปัญหา จะ ส่งผลให้สภาพสังคมและประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้า

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า พระสงฆ์คือบุคคลที่เป็นผู้ใกล้ชิดชุมชน วัดและพระสงฆ์ เป็นสถาบันทางสังคมที่ได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย และเป็นที่ยอมรับไว้วางใจแก่ทุกคน ดังนั้นจึงเป็น การง่ายต่อการประสานงานในการพัฒนาชุมชน และการเข้าร่วมพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์เป็นการ สืบทอดเจตนารมณ์ของพระศาสดา ซึ่งทรงมุ่งหวังให้พระสงฆ์เข้าไปช่วยเหลือสงเคราะห์สังคม เท่าที่พระสงฆ์จะทำได้ วัดในปัจจุบันนี้ ไม่ใช่สถานที่แบ่งแยกสถานะของวัดและบ้านออกจากกัน อย่างสิ้นเชิง ยังมีความสัมพันธ์เกื้อกูลซึ่งกันและกันอยู่เสมอ ในทำนองเดียวกันพระสงฆ์ใน ปัจจุบันนี้ แม้มิใช่พระอริยสงฆ์ผู้ตัดกิเลสมุ่งเน้นนิพพานแต่ประการเดียว โดยไม่รู้ปัญหาของ ประชาชนทั้งหมดนั้นคงไม่ได้ พระสงฆ์จำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับฆราวาส เพื่อช่วยเหลือ

สงเคราะห์ตามหน้าที่สมควรแก่สถานะ การก้าวเข้าไปช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้าน พระสงฆ์จึงมีบทบาทเป็นนักพัฒนาในด้านต่าง ๆ เพื่อความอยู่รอดของสังคมไทย ดังนั้นพระสงฆ์ในปัจจุบันจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้อนุเคราะห์ประชาชนทั้งในทาง เศรษฐกิจสังคม และ จิตใจ สติปัญญา เป็นสภาวะที่พึงอย่างแท้จริง ในสังคมปัจจุบันอย่างดีที่สุด

๕.๑.๒ บทบาทการพัฒนาสังคมตามแนวทางของพระเทพสาครมุนี(แก้ว สุวณฺณโชโต)

บทบาทการพัฒนาสังคมตามแนวทางของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) จะมีผลงานด้านการปกครองของพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๖ เป็นต้นมา โดยตำแหน่งแรกที่ท่านได้รับได้แก่ ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดคลองตันราษฎร์บำรุง ตำบลคลองตัน อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่เจ้าอาวาสวัดคลองตันโดยสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับวัดคลองตันมีการก่อสร้างถาวรวัตถุ และการจัดระเบียบวินัยในการปฏิบัติ ของพระภิกษุสามเณร ภายในวัด และการจัดระเบียบการปฏิบัติของประชาชนต่อวัด ซึ่งท่านได้สร้างความคุ้นเคยไป และได้สร้างคนในตำบลคลองตันให้เป็นคนดีมีศีลธรรม รู้จักผิดชอบชั่วดี จนเป็นที่รัก ที่เคารพและเทิดทูนเป็นอย่างยิ่ง ท่านได้เป็นเจ้าอาวาสวัดคลองตัน เป็นเวลา ๕ ปี ซึ่งในขณะนั้นทำให้วัดคลองตันมีชื่อเสียงและมีความเจริญอย่างถึงขีดสุด พร้อมทั้งชื่อเสียงของ พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ที่มีชื่อเสียงอย่างถึงขีดสูงสุดเช่นกัน

พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) เป็นพระเถระที่มีความรับผิดชอบสูง ท่านจะคิดไตร่ตรองการกระทำอย่างรอบคอบ ไม่หลงเชื่อ ไม่มกมาย และต่อสู้กับเหตุการณ์ที่จะต้องเผชิญหน้าทุกด้าน โดยเฉพาะเรื่องระเบียบวินัยของคณะสงฆ์ ที่ท่านได้วางรากฐานการปฏิบัติตนตามแนวทางของพระบรมศาสดา ทำให้คณะสงฆ์ของวัดอยู่ในระเบียบวินัย เคร่งครัดต่อการปฏิบัติตนตามกิจของสงฆ์ เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนและเป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่สมณะ เรียบง่าย ไม่หลง ไม่ยึดติด และเสียสละเพื่อส่วนรวม ทำคุณประโยชน์ให้แก่ประชาชน

ท่านเป็นแบบอย่างที่ดีเคร่งครัดระเบียบวินัย มีการวางระเบียบแบบแผน และกติกาสถาปนาไว้อย่างเคร่งครัด ให้ลูกวัดหรือผู้อยู่ได้บังคับบัญชาของท่าน ให้ปฏิบัติตามระเบียบ กฎ กติกา สงฆ์อย่างจริงจัง เมื่อลูกศิษย์ทำอะไรผิดพลาด ท่านก็เรียกมาว่ากล่าวตักเตือน ชี้แจงสิ่งที่ผิดถูกให้เข้าใจ และในบางโอกาสก็ลงโทษบ้างพอสมควรแก่ผู้ที่ฝ่าฝืนระเบียบ ท่านมองศิษย์ของท่านทุกคนเหมือนลูกในไส้ เสมือนอยู่ในครอบครัวเดียวกัน คุณความดีอันนี้ย่อมปรากฏชัดแก่สายตาต่อคณะศิษย์ และผู้อยู่ได้บังคับบัญชาทุกท่านอย่างดียิ่งแล้ว โดยไม่อาเจยปฏิเสศได้

พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ท่านเป็นพระที่เคร่งครัดในการศึกษา จะสนับสนุนทุกด้านเพื่อการจรโลงพระพุทธศาสนา มีความสุขุมรอบคอบตัดสินใจแน่วแน่ เมื่อท่านมุ่งมั่นจะทำ

อะไรแล้วท่านจะต้องทำให้สำเร็จ และงานทุกชิ้นที่จะทำท่านต้องวางแผนไว้ในใจอย่างรอบคอบที่สุด เมื่อผลงานออกมาจึงเป็นระเบียบเรียบร้อย สวยงาม มั่นคง ท่านเป็นผู้มีสายตาอันยาวไกล และมีจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยเมตตาธรรม

ผลงานด้านการสอนศาสนาศึกษาของพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) สรุปได้ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๗๓ เป็นครูสอนบาลีที่วัดชานีหัตถการ

พ.ศ. ๒๔๗๗ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมที่วัดหลักสองราษฎร์บำรุง

พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นครูสอนบาลีและนักธรรมที่วัดใหญ่บ้านบ่อ

พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นเจ้าสำนักเรียนวัดคลองตันราษฎร์บำรุง

พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นเจ้าสำนักเรียนวัดช่องลม และเป็นผู้อุปการะโรงเรียนวัดช่องลม (เปี่ยมวิทยาคม)

พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ได้ทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งเชิงรับและเชิงรุก การเผยแผ่เชิงรับ ของท่านจะทำการเผยแผ่ด้วยการเทศน์การสอนธรรมทั้งแก่ภิกษุสามเณร และประชาชน ส่วนการเผยแผ่เชิงรุก ท่านจะใช้การสงเคราะห์ในรูปแบบต่าง ๆ เป็นตัวนำคนเข้าหาธรรมดังที่ท่านเป็นผู้อุปการะโรงเรียนวัดช่องลม (เปี่ยมวิทยาคม) และมีการจัดตั้งโรงเรียนธรรมสาคร เพื่อเป็นการศึกษาของพระสงฆ์ ก่อสร้างสถานปฏิบัติธรรม ทั้งการศึกษาสงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นวิธีการเผยแผ่เชิงรุก

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา สำหรับพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ผู้เป็นเจ้าอาวาส และเป็นเจ้าคณะจังหวัด มีหน้าที่จะต้องรับผิดชอบด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ มีการจัดการเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ อบรมภิกษุสามเณรที่ท่านได้ปกครอง ให้มีสมณะสัญญา มีจรรยาบรรณตลอดถึงการปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างต่าง ๆ มีการสวดมนต์ไหว้พระ ให้ฟังโอวาท คำสั่งสอน ให้เข้าใจในศาสนพิธีและการปฏิบัติ ในวันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา และออกพรรษา ตลอดจนอายุขัยของท่าน

พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ได้ดำเนินงานทุกด้านทุกโครงการอย่างเต็มกำลังความสามารถ มีการไตร่ตรองพิจารณา เหตุ และผล เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ได้ประโยชน์อย่างสูงสุด งานด้านสาธารณูปการนั้น นอกจากท่านจะปฏิบัติในฐานะเจ้าอาวาสวัดแล้ว ท่านยังได้ปฏิบัติในฐานะเจ้าคณะจังหวัด ซึ่งต้องดูแลคณะสงฆ์ทั่วทั้งจังหวัด

สมุทรสาคร ยังความเจริญมาสู่คณะสงฆ์ เหล่าพุทธศาสนิกชน หน่วยงานราชการ และบุคคล โดยทั่วไป

ด้านการสาธารณสงเคราะห์ พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ได้ดำเนินการมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นอยู่ในตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัด หรือตำแหน่งไหน ๆ ท่านได้ทำการสนับสนุน ส่งเสริมกิจการของรัฐหรือเอกชนเพื่อการสาธารณะประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน พัฒนาตำบล

พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) ท่านได้ดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ด้วยความวิริยะ อุตสาหะ และเพียรพยายาม โดยมุ่งหวังให้เกิดประโยชน์แก่สาธารณชนโดยทั่วไป ท่านได้ทุ่มเท แรงกาย แรงใจในการปฏิบัติงานทุกประเภท และมีความรอบคอบ รอบรู้ในงานที่ปฏิบัติเป็นอย่างดี ซึ่งสมควรเป็นตัวอย่างให้แก่อนุชนรุ่นหลังไปปฏิบัติตนตามแบบอย่างท่าน ในการไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคนานาประการที่เกิดขึ้น และให้มีจิตใจที่แน่วแน่มั่นคง เสียสละ และอุทิศตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมตลอดไป

๕.๑.๓ การประยุกต์แนวคิดในการพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)

การประยุกต์แนวคิดในการพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านได้นำแนวคิด หลักธรรมใน สัปปริสัทธิธรรม ๗ ประการ มาประยุกต์ใช้ในการปกครอง ซึ่งเป็นคุณสมบัติในตัวของผู้ปกครอง คือ การเป็นผู้รู้หลักการ รู้จุดหมาย รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล

จะเห็นได้ว่า พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านได้นำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นแนวทางในการปกครองคณะสงฆ์ในจังหวัดสมุทรสาคร โดยท่านได้ยกขอบเขตของการนำหลักสัปปริสัทธิธรรมมาประยุกต์ใช้ว่า การเป็นนักปกครอง นักพัฒนาสังคมจะต้องเอาใจใส่อย่างดี ต้องมีคุณสมบัติของธรรมข้อนี้ แม้ว่า จะเป็นผู้มีสมณศักดิ์สูง วิทยฐานะสูง แต่ถ้าไม่มีหลักของสัปปริสัทธิธรรม การจะอยู่ในภาวะของผู้ปกครองก็จะอยู่อย่างลำบาก แต่ตรงกันข้ามหากตั้งอยู่ในธรรม ปกครองโดยธรรม อำนาจในการปกครองก็จะเกิดขึ้นโดยตำแหน่งหน้าที่

ในส่วนของการประยุกต์แนวคิดด้านการศึกษา พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านได้มองเห็นความสำคัญของการศึกษา ถึงแม้ว่าในยุคที่ท่านเข้ามาปกครอง การศึกษายังไม่เฟื่องฟู แต่ความที่มองเห็นการณ์ไกลของการศึกษา ท่านจึงวางแนวทางของการศึกษาทั้งพระสงฆ์และเยาวชนของชาติด้วยการพัฒนาด้านกายและด้านสังคม ด้วยการพัฒนาทักษะของชีวิตด้านการรับรู้ ข้อมูลข่าวสารอย่างรู้เท่าทัน การใช้สอยหรือบริโภคนวัตกรรมต่าง ๆ ด้วยปัญญา ให้พระสงฆ์สามเณรมิ

กิจกรรมร่ายรำหรือกิจกรรมตามกาลเทศะ ส่วนด้านสังคมเป็นการพัฒนาปรับปรุงพฤติกรรมให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สามัคคีกัน เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีวินัยจากภายใน ปฏิบัติตามกฎหมาย กติกาของสังคม ลดละเลิกอบายมุขอันเป็นทางแห่งความเสื่อมทรามในชีวิต ไม่ทุจริต ดำรงชีพด้วยอาชีพสุจริตไม่สร้างปัญหาให้สังคมสิ่งแวดล้อม

ส่วนของการพัฒนาศักยภาพของจิตใจให้มีความตั้งมั่นไม่อ่อนแอจนคลอนแคลน มีความเข้มแข็ง เบิกบาน มีความกตัญญู เมตตากรุณา จิตใจเข้มแข็ง กล้าหาญ อดทน ขยันหมั่นเพียร มีกำลังใจ ไม่ย่อท้อ มุ่งสอนให้ทุกคนมีความสุขสงบในการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง และมีการพัฒนาปัญญาให้มีความใฝ่รู้ รู้รอบ รู้จริง แก้ปัญหาได้ตั้งแต่การเริ่มพัฒนาให้เกิดปัญญาด้วยการรับฟังจากกัลยาณมิตร การเอาใจใส่คิดวิเคราะห์ พินิจพิจารณาด้วยการไตร่ตรอง อย่างรอบคอบ จนเกิดปัญญาคือความรู้ที่ได้มาแล้วการฝึกฝนอบรมตน เป็นปัญญาที่รู้สัจธรรมแห่งชีวิต รู้ตามความเป็นจริง นำไปสู่การแก้ปัญหา สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

ส่วนการประยุกต์ใช้ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบของพระเทพสาครมุนี ท่านมองว่า การเผยแผ่ด้วยการให้ประชาชนศรัทธาในพระรูปของพระพุทธเจ้า ซึ่งในขณะนั้นท่านนึกได้แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น คือศุภนิมิตแห่งชัยชนะ ในการสร้างวัตถุที่ไม่มีรูปให้เป็นรูปขึ้นมา เพื่ออहितประโยชน์ ประहितประโยชน์ สมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นพระบรมครู ไม่ว่าจะเป็นพระรูปจริงหรือพระรูปจำลอง ก็จัดเป็นพระรูปอภิลักขิตมาในย เมื่อเกิดก็เกิดเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนชาวโลกทั้งมวลโดยแท้ “โดยไม่มีข้อแม้” ในเมื่อมีศรัทธาเชื่อถือจริง นับถือจริงการทำนุบำรุงพระศาสนาก็เกิดขึ้นได้

การประยุกต์ใช้แนวคิดด้านการสาธารณูปการของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านเป็นนักพัฒนาที่ไม่เคยหยุดนิ่ง เป็นพระที่ช่างสังเกต เรียนรู้ได้ไวในสาธารณูปการ พยายามดึงส่วนดีที่พบเห็นจากภายนอกมาปรับใช้ภายในวัด และมีการใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่า มีความคิดเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งการจะประยุกต์ใช้ด้านการสาธารณูปการ ท่านมีวิธีการด้วยการศึกษาสภาพแวดล้อมในชุมชน ถึงภูมิประเทศ ประชาชน พิจารณาถึงเศรษฐกิจของชุมชนในบริเวณใกล้เคียงการใช้หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ของพระพุทธเจ้าในด้านที่ว่าถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร ถึงพร้อมด้วยการรักษาสีงที่ก่อสร้างมา คลุกคลีกับกัลยาณมิตร และทำตัวเป็นกัลยาณมิตรให้คนอื่นได้คบหาสมาคมด้วย มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง เหมาะสมในฐานะของความเป็นพระ

การเข้าใจสภาพปัญหาของชุมชนในบริเวณวัด ทำให้การพัฒนาจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก ด้วยการมีคุณธรรมในการทำงาน ท่านไม่เคยที่จะโอ้อวดว่าตนเองเป็นพระที่เก่งในการพัฒนาวัด แต่มุ่งให้ชนเป็นอันมากได้ดำเนินตามหลักของไตรสิกขา คือ สีล สมาธิ ปัญญา เพื่อเป็นคุณธรรมในการทำงานเพื่อพัฒนาสังคม พร้อม ๆ กับการพัฒนาตนเองไปด้วย ด้วยการสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาสังคมด้วยความพอใจ มีความเพียร มีการตรិตรอง และมีการทดลองเป็นรากฐานแห่งความสำเร็จผลจึงสำเร็จแก่วัดช่องลม ด้วยการได้รับการสถาปนาเป็นวัดพระอารามหลวง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จมายกข้อฟ้าพระอุโบสถหลังใหม่ และได้เสด็จมาทอดพระกฐินต้น พระราชทานพระปรมาภิไธยย่อ ภ.ป.ร. ที่หน้าบรรณพระอุโบสถ เป็นการยืนยันได้ว่าการประยุกต์แนวคิดด้านสาธารณูปการของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) สำเร็จผลโดยแท้

ส่วนแนวทางการประยุกต์ใช้ในด้านสาธารณสงเคราะห์ พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านมีแนวคิดของการประยุกต์ใช้ในด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้วยการช่วยเหลือสังคมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสิ่งที่ท่านไม่ละเลยในการสงเคราะห์สังคม ท่านมุ่งหวังให้สังคมได้ปฏิบัติตาม สีล ๕ เพราะตราใบที่มนุษย์มีศีล ๕ ก็ได้ชื่อว่าเป็นคนดีของสังคม ซึ่งหากบุคคลใดทำตาม ก็มั่นใจได้ว่ามีสังคมที่ดี มีความสุข แต่สิ่งที่ต้องพัฒนาเพื่อให้เกิดผลของการพัฒนาความเป็นคนดีงาม ต้องพัฒนาต่อไปจนถึงความเป็นอริยชน ที่มีคุณสมบัติและบทบาทของการได้รับการพัฒนามาแล้ว โดยมีเครื่องมือในการพัฒนาสู่ความเป็นอริยชน ด้วยการศรัทธา มั่นใจในคุณพระรัตนตรัย รักษาศีล ๕ แล้วค่อยพัฒนาต่อไปสู่ศีล ๘ รับฟังอ่านข่าวสารข้อมูลคำสอนหลักธรรมให้เข้าใจความหมาย ได้หลักที่จะนำไปปฏิบัติพัฒนาให้ถูกต้องหรือใช้ให้เป็นประโยชน์ได้จริง มีความมั่นใจเพื่อแผ่เสียดละ ใสใจรับฟังทุกข์สุขของคน พร้อมทั้งจะให้ปันช่วยเหลือ เพื่อลดความเห็นแก่ตัว เพื่อสร้างปัญญจนสามารถแก้ปัญหาทำทุกข์ให้หมดสิ้นไป

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

เพื่อให้วัตถุประสงค์ของการวิจัยในเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) เป็นประโยชน์มากยิ่งขึ้น จึงควรมีการวิจัยเพิ่มเติมในเรื่องดังต่อไปนี้

๑. ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมตามแนวทางของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) กับพระเถระรูปอื่น ๆ ในจังหวัดสมุทรสาครว่าต่างกันอย่างไร

๒. ศึกษาบทบาทการพัฒนาสังคมตามแนวทางอื่น ๆ แล้วนำมาเปรียบเทียบกับการพัฒนาสังคมตามแนวทางของพระพุทธศาสนา (แก้ว สุวณฺณโชโต) เพื่อให้ทราบความแตกต่าง แล้วนำผลที่ได้จากการวิจัยนั้นมาปรับปรุงหลักการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกันในยุคปัจจุบัน เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ผู้เกี่ยวข้องทั้งต่อตนเองและสังคมโดยรวม

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร. พระไตรปิฎก ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ประวัติพระพุทธศาสนา (แก้ว สุวณฺโณ ป.ธ.๖) อดีตเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาครและเจ้าอาวาสวัดสุทธาวาสธรรม. อนุสรณ์ในงานเคลื่อนศพสู่วิหารหลังใหม่. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๒๕)

ข. ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ

๑. หนังสือทั่วไป

กรมการศาสนา. พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

กรมการศาสนา. การคณะสงฆ์และการพระศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. การคิดเชิงประยุกต์. กรุงเทพมหานคร : ชัดเชตมิเดียม, ๒๕๔๖.

คณาจารย์สถาบันราชภัฏสวนดุสิต. ความจริงของชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๗.

จันทน์ อติวัฒน์สิทธิ์. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.

เดชา เปรมฤดีเลิศ. ความเข้าใจเบื้องต้นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาสังคม. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗.

ประยูร หลงสมบุญ. **พจนานุกรม มคอ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
ธรรมสารจำกัด, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง,
๒๕๓๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท
สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๕.

_____. **สยามสามไตร**. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๕๒.

_____. **หลักแม่บทของการพัฒนาตน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

_____. **พัฒนาตน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๔.

พระราชวรมนี (ประยูร ปยุตฺโต). **สถาบันและสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิ
โกมลคีมทอง, ๒๕๒๗.

พระเทพวิสุทธิทกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ). **การพัฒนาจิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง,
๒๕๓๓.

พระพยอม กัลยาโณ. **บทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคม** : ข่าวสด. ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๐. หน้า ๓๒

พระสิริมงคลจารย์. **มงคลดิลกปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พัทธา สายหู. **กลไกของสังคม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

พิชัย ผกาทอง. **เอกสารประกอบการสอนรายวิชามนุษย์กับสังคม**. ภาควิชาสังคมวิทยาและ
มนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : ศ.ส.น.ไทย
อนุเคราะห์ไทย, ๒๕๒๖.

รศ.ดร.ภัทรพร ลีริกาญจน์. หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ แนวคิดและบทบาทของพระคัม
เจียน สุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๔๓.

วิโรจน์ นาคชาติ. พุทธปรัชญาเถรวาท. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
๒๕๔๔.

วิจิตร เกิดวิสัย. หนังสือเรียนพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช,
๒๕๓๓.

สุพัตรา สุภาพ. สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. วินัยมุข เล่ม ๒ (หลักสูตรนักธรรมชั้นโท).
กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. นวโกวาท (ฉบับประชาชน). พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. การพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนา
พานิช, ๒๕๒๖.

สุลักษณ์ ศิวลักษณ์. ศาสนากับการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา
, ๒๕๓๔.

สนิท สมักรการ. วัฒนธรรมกับการพัฒนาสังคม. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒.

อภิชัย พันธุเสน. ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง,
๒๕๓๕.

อุทัย หิรัญโต. หลักสังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒.

๒. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/so02/so20_5.html

<http://www.songpak๑๖.com/law๒๓.htm>

<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=132979>.

<http://guru.google.co.th/guru/thread?tid=18eef8a3b1374258>.

๓. วิทยานิพนธ์

จรินทร์ ยังสังข์. “บทบาทของพระสงฆ์ในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม”. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์
มหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑).

ณัฐชา สัมเขียวหวาน. “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดราชบุรี”.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, ๒๕๔๑.

ทวี สุทธารมณลักษณ์. บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามโครงการอบรมประชาชน
ประจำตำบลในจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิต
วิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖.

พระมหานิมิตร สีขรสวณฺโณ (ทรัพย์ปัญญาเมธี). “ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนาของพระศรีศิลป์สุนทร”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระตาล ญาณโร (สิงห์ทอง). “ทัศนคติและความคาดหวังของเยาวชนชาวเขาต่อบทบาทของ
พระสงฆ์”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระครูปลัดเจริญ จิตปัญโญ (ยากรณ์). “การศึกษาชีวิตและผลงานพระราชพุทธิญาณ (กุศล
กนฺธวโร). วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

พระมหาอุทัย ภูริเมธี. “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๒.

สมคิด เฟื่องอุดม. “บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาตามทฤษฎีของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่
ของกระทรวงมหาดไทยระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๕.

๔. สัมภาษณ์

พระราชสิทธิเวที (สมบุรณ์ ปณณวโร, น.ร.เอก, ป.ร.๕), ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓, ที่วัดเจษฎาราม
อำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร.

พระศาครมณี , ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓, ที่วัดสุทธิวาตวราราม อำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัด
สมุทรสาคร.

พระครูสุทธธรรมาภรณ์ (ณรงค์ จานณาโณ, น.ร.เอก, ป.ร. ๔), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม,
รองเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

พระครูศรีพัฒน์โนดม (ธนิต จันทสิริ, น.ร.เอก, ป.ร. ๕), ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓, ที่วัดกลางอ่าแก้ว
ต.ท่าจีน อำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร.

พระครูสาครธรรมประสิทธิ์ (บุญเลิศ อภิโรโต, น.ร.เอก, ป.ร. ๔), ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓, เจ้า
อาวาสวัดหลังศาลประสิทธิ์ ต.ชีผ้าขาว อ.เมือง จ.สมุทรสาคร.

ผู้ใหญ่นัฐวัฒน์ (มหาดี) พิมมงละ ป.ร. ๔, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓, ที่ หมู่ ๗ ต.ตลาดจินดา อำเภอ
สามพราน จังหวัดนครปฐม.

คุณพูนศักดิ์ เชาวน์แหลม, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓, ที่บ้านคุณพูนศักดิ์ เชาว์แหลม.

คุณป้าเพ็ญแข กุมภิล, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓, ที่บ้านคุณป้าเพ็ญแข กุมภิล.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

ประวัติวัดสุทธิวาตวราราม (วัดช่องลม)

ประวัติวัดสุทธิวาตวราราม (วัดช่องลม)

วัดสุทธิวาตวราราม (วัดช่องลม) เป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งอยู่เลขที่ ๘๑๗ ตำบลท่าฉลอม อำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร

เขตที่ตั้งและอุปการของวัด

ทิศเหนือ ติดต่อกับทางรถไฟสายแม่กลอง และแม่น้ำท่าจีน

ทิศใต้ ติดต่อกับแม่น้ำท่าจีนด้านปากอ่าว

ทิศตะวันออก ติดต่อกับคลองท้ายหมู่บ้าน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับวัดนักบุญอันนาลัย และตำบลบางหญ้าแพรก

ลักษณะทั่ว ๆ ไป เป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำท่าจีนไหลอ้อมผ่านทั้งทางด้านหน้าและด้านหลังของวัด จึงทำให้น้ำเซาะตลิ่งพังกินเนื้อที่ของวัดเป็นจำนวนมาก

ความเป็นมา

วัดสุทธิวาตวราราม หรือ วัดช่องลม เดิมเรียกกันว่า “วัดท้ายบ้าน” เพราะตั้งอยู่ท้ายสุดของหมู่บ้านตำบลท่าฉลอม ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดช่องลม” เพราะตั้งอยู่ตรงปากอ่าวของแม่น้ำท่าจีน มีลมพัดเย็นอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากวัดนี้เป็นวัดที่เก่าแก่โบราณ ไม่มีหลักฐานบันทึกไว้ นอกจากจะสันนิษฐานและเล่าสืบต่อ ๆ กันมาเท่านั้นว่า วัดนี้สร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๕๐ โดยมีพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่า หลวงตาเอี่ยม พายเรือมาติดอยู่ที่บริเวณที่ตั้งวัดนี้ ซึ่งเป็นที่อยู่ของคุณปู่ คุณย่าอ่วม แซ่เล่า ซึ่งมีที่ดินอยู่มากมาย จึงบริจาคที่ดินประมาณ ๖๐ ไร่ ให้ตั้งเป็นวัด และนิมนต์หลวงตาเอี่ยม เป็นเจ้าอาวาสรูปแรกของวัดนี้

ต่อมาได้รับบริจาคที่ดินจากตระกูล นุตาลัย และตระกูล จันทร์ภักดี และตระกูล ลือประเสริฐ รวม ๒ แปลง ซึ่งมีเนื้อที่ ๒๒ ไร่ ๔๕ ตารางวา และ ๒๗ ไร่ แต่เนื่องจากที่ดินของวัดถูกภัยธรรมชาติคือถูกน้ำเซาะตลิ่งพังลงไปประมาณ ๕๐ ไร่เศษ

ปัจจุบันวัดช่องลม มีความเจริญรุ่งเรืองมาก ทั้งนี้โดยมีพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ซึ่งเป็นอดีตเจ้าอาวาส เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะ และดัดแปลงพระอุโบสถ เจดีย์ ศาลาการเปรียญ ศาลาโรงพิมพ์ หอสมุดมนต์ กุฏิ และโรงเรียน เป็นต้น เรื่อยมา จนได้รับพระราชทานอนุญาตให้เป็น “พระอารามหลวง” ตั้งแต่วันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๐๘ ต่อมา

ได้รับพระราชทานนามใหม่ว่า “วัดสุทธิวาตาราม” และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงเสด็จพระราชดำเนินมาทรงยกข้อฟ้า และถวายผ้าพระกฐินขึ้น เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๐๘ และต่อมาเมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๑๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถได้เสด็จมาทรงเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ ๕ อีกครั้งหนึ่ง

วัดสุทธิวาตาราม ได้ทำการประกอบพิธีผูกพัทธสีมาพระอุโบสถหลังใหม่ เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕ โดยมีสมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา และสมเด็จพระนางเจ้าสุวัทนา ได้เสด็จมาเป็นประธานเปิดงานในครั้งนี้ด้วย และเนื่องจากพระอุโบสถหลังนี้ ได้รับพระราชทานเครื่องหมาย ภ.ป.ร. ไว้ที่หน้าบรรณพระอุโบสถ นับเป็นพระอุโบสถหลังแรกของจังหวัดที่ได้รับพระราชทานเครื่องหมายอันทรงเกียรตินี้

ทรัพย์สินของวัด

มีที่ดินตั้งวัดทั้งสิ้น ๕๕ ไร่ ๑ งาน ๕๐ ตารางวา ปุชนิยวัตถุของวัดที่สำคัญคือ พระประธานในพระอุโบสถ มีนามว่า “หลวงปู่หินแดง” เพราะสร้างด้วยศิลาแดงทั้งองค์ มีลักษณะสวยงาม ขนาดหน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ ๖ นิ้ว ส่วนสูง ๕ ศอก ได้อัญเชิญมาจากวัดร้างที่ชื่อว่า วัดช่องสะเดา ตำบลท่าจีน อำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร และพระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ ๕ ซึ่งประดิษฐานโดดเด่นอยู่ที่บริเวณหน้าวัด

ถาวรวัตถุและเสนาสนะในวัด

พระอุโบสถก่อสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก หน้าบรรณลงรักปิดทอง มีลวดลายสวยงาม ได้รับวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ ๘ กันยายน ๒๔๙๘ มีศาลาการเปรียญ ศาลาปฏิบัติธรรม โรงเรียนปริยัติธรรม พระวิหาร หอฉัน ภูมิธรรมสาคร ภูมิเจ้าอาวาส ภูมิสงฆ์ ๑๒ หลัง และโรงครัว ๑ หลัง ศาลาพักร้อนหน้าวัด ๔ หลัง ศาลาฌาปนสถาน ๔ หลัง เมรุ ๑ หลัง โรงครัวสำหรับประชาชน ๒ หลัง มีเก็บศพ ๑ หลัง ห้องสุขา ๕ หลัง นอกจากนี้ทางวัดยังได้จัดสร้างสวนหลวง ร.๙ ไว้ที่บริเวณหลังวัดอีก ๑ แห่ง

ภาคผนวก ข.

การปฏิบัติงานกิจพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี

รูปเหมือนและที่ตั้งศพหลวงปู่แก้วภายในวิหาร

พระอุโบสถวัดสุทธาวาสวราราม

พระประธานในพระอุโบสถวัดสุทธาวาสวราราม

ศาลาพักริมปากอ่าวและศาลาน้ำพุ

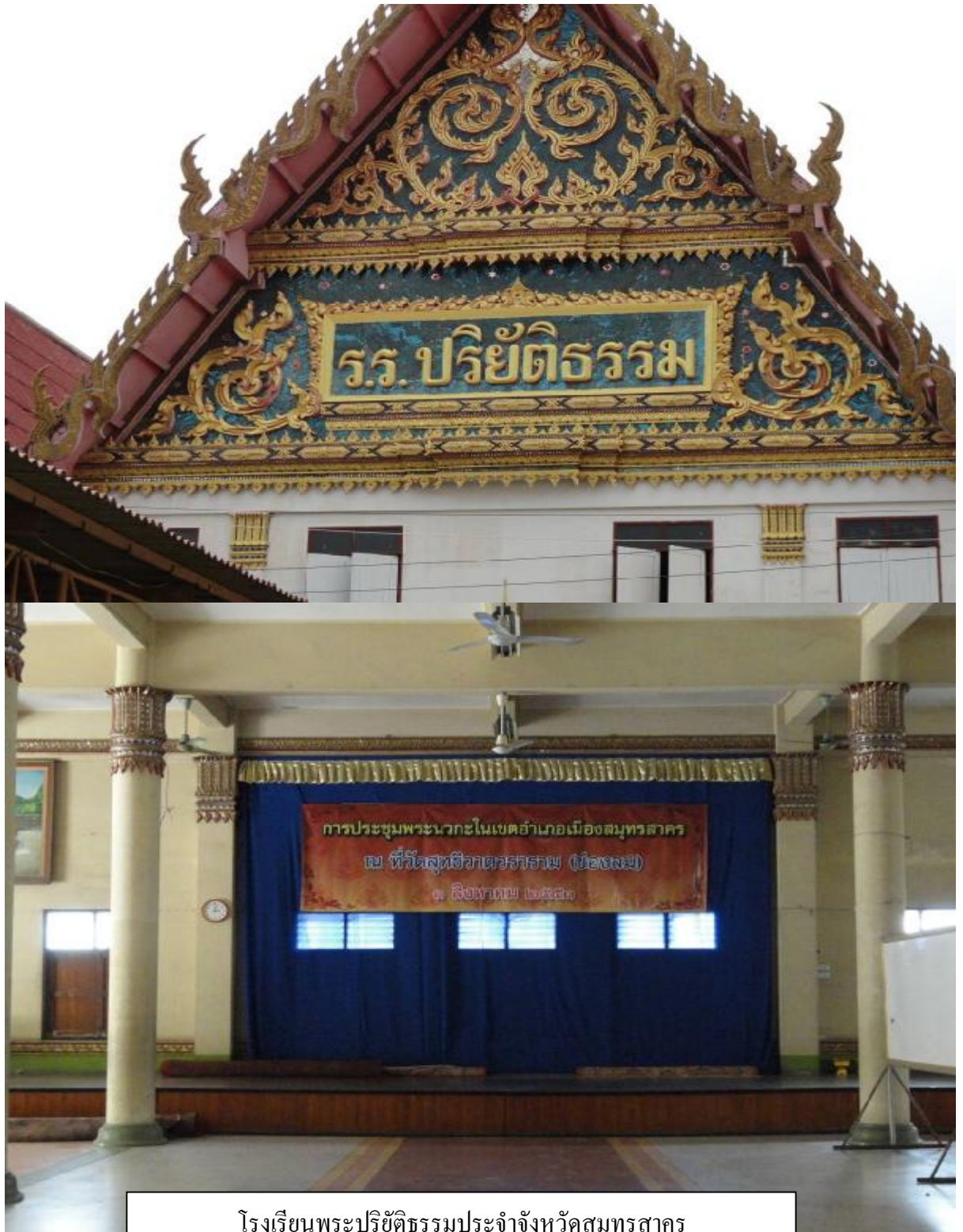

พลับพลารัชกาลที่ ๕ และซุ้มประตูหน้าปากอ่าววัดช่องลม

โรงเรียนพระปริยัติธรรมประจำจังหวัดสมุทรสาคร

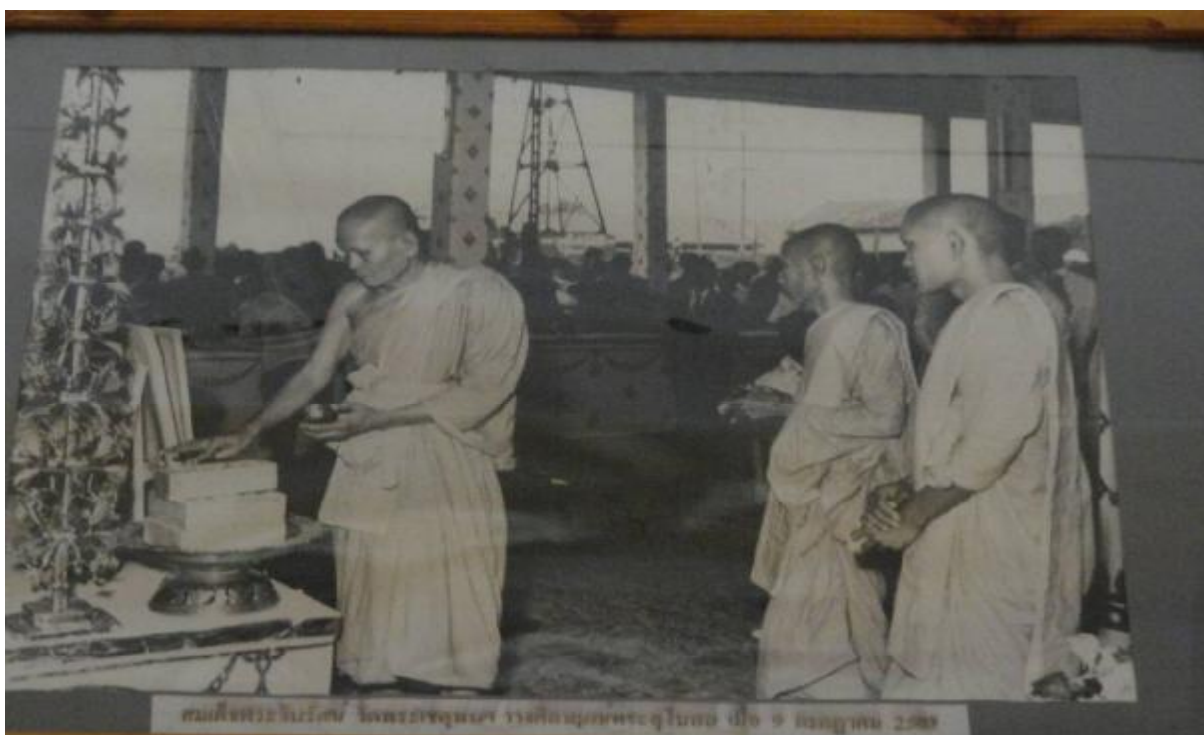
กุฏิธรรมสภา และ มูลนิธิพระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว)

ศูนย์สงเคราะห์และฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดและศูนย์การเรียนรู้คอมพิวเตอร์

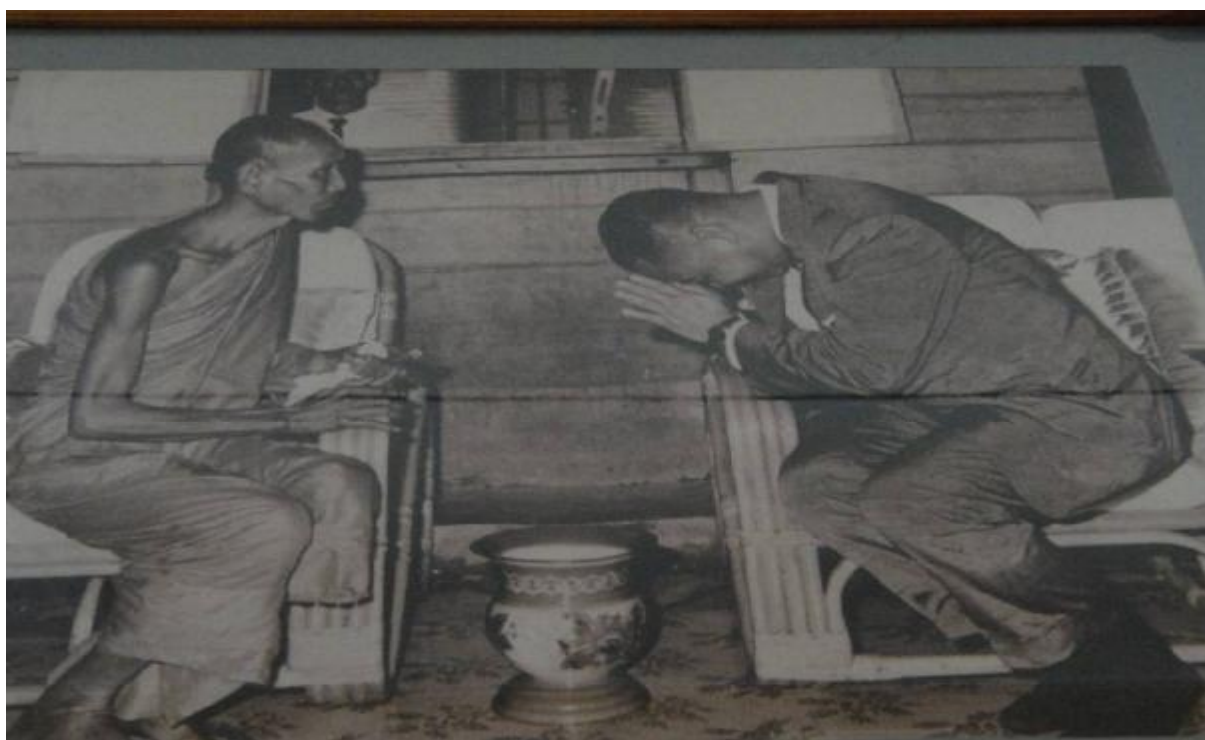
หลวงปู่แก้วเดินทางมารับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดช่องลม

สมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพนฯ เสด็จมาวางศิลาฤกษ์อุโบสถ

สมเด็จพระญาณสังวรเสด็จวัดช่องลมและหลวงปู่ให้ทานแก่เด็กยากจน

จอมพล ประภาส จารุเสถียร เข้ากราบนมัสการหลวงปู่แก้ว ณ วัดสุทธนิวาสวราราม

จอมพลประภาส จารุเสถียร เดินทางมานมัสการหลวงปู่แก้วที่วัดช่องลม

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดสามพระยาและพระธรรมธีรวิธ วัดพระปฐมเจดีย์
มาเยี่ยมวัดช่องลม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาทอดพระกฐินคืนที่วัดช่องลม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชปฏิสันถารกับหลวงปู่แก้ว

พระเทพสาครมุนี (หลวงปู่แก้ว) พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ อนุโมทนาพระกฐินตัน ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวน้อมนำมาถวาย เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม 2508

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จมาทรงยกช่อฟ้า พระอุโบสถ ณ วัดช่องลม เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม 2508

หลวงปู่แก้วอนุโมทนาพระกฐินตันแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และทั้งสองพระองค์เสด็จมาทรงยกช่อฟ้าพระอุโบสถ ณ วัดช่องลม

สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงปิดทองที่ข้อเท้าพระอุโบสถ ณ วัดช่องลม
เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม 2508

เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพรรณวดี และสมเด็จพระนางเจ้าสุวัทนา เสด็จมานมัสการ
หลวงปู่แก้ว และเปิดงานผูกพัทธสีมา ณ วัดช่องลม เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2509

สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถทรงปิดทองที่ข้อเท้าพระอุโบสถ และ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพรรณวดีและสมเด็จพระนางเจ้าสุวัทนา เสด็จมา
นมัสการหลวงปู่แก้ว และเปิดงานผูกพัทธสีมา

หลวงปู่แก้ว นำพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ นายกรัฐมนตรีตรวจสอบแบบแปลนและ
สถานที่ก่อสร้างสะพานสาครบุรี และม.ล.ชิงชัย ก่ำก
และหลวงปู่แก้ว ทำพิธีเปิดสะพานสาครบุรี

สมเด็จพระสังฆราช วัดราชบพิธฯ เสด็จเปิดโรงเรียนปริยัติธรรม วัดช่องลม.

สมเด็จพระสังฆราชพระญาณสังวร เป็นประธานอัญเชิญศพหลวงปู่แก้วไปประดิษฐานที่พระวิหาร

ป้ายวัดช่องลมบริเวณทางเข้า

โรงเรียนเทศบาลวัดช่องลม (เปี่ยมวิทยาคม)

ภาคผนวก ค.

พระเครื่องที่พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) สร้าง

ภาคผนวก ง

รายชื่อบุคคลที่สัมภาษณ์และตำแหน่งสื่อหน้าขออนุญาตในการสัมภาษณ์

รายชื่อบุคคลที่สัมภาษณ์

๑. พระราชสิทธิเวที (สมบุญ ปลูกาวุธ, น.ธ.เอก, ป.ธ.๕), เจ้าอาวาสวัดเจษฎาราม พระอารามหลวง เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.
๒. พระสาครมุนี, เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม พระอารามหลวง จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.
๓. พระครูสุทธิธรรมาภรณ์ (ณรงค์ จานณาโณ, น.ธ.เอก, ป.ธ. ๔), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม, รองเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.
๔. พระครูสาครธรรมประสิทธิ์ (บุญเลิศ อภิรโต, น.ธ.เอก, ป.ธ.๔), เจ้าอาวาสวัดหลังศาลประสิทธิ์ ตำบลชีฟ้าขาว อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.
๕. พระครูศรีพัฒนาคม (ธนิต จันทสิริ, น.ธ.เอก, ป.ธ. ๕), เจ้าอาวาสวัดกลางอ่างแก้ว ตำบลท่าจีน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.
๖. ผู้ใหญ่ฐวัฒน์ (มหาดี) พิมมงละ ป.ธ. ๔, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๗ ตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.
๗. คุณพูนศักดิ์ เขาวนั้แหลม, อดีตไวยาวัจกร วัดสุทธิวาตวราราม , ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.
๘. คุณป้าเพ็ญแข กุมภิล, อุบาสิกาผู้อุปฐากหลวงปู่แก้ว , ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

หนังสือนำการขออนุญาตสัมภาษณ์

ที่ ศธ. ๒๑๐๑/๕๖๓

๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขออนุญาตให้ผลิตสัปดาห์นิตยสาร
 เรื่อง พระเดชพระคุณพระราชาธิบดีที่ เจ้าอาวาสวัดเขมราราม
 เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร
 ลงที่ลงมาด้วย แบบสอบถามจำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายปริญญ์ นามสกุล พินมณธ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้สมัคร
 สมัครจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง"บทบาท
 ของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม: ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺโณโยโค)" โดยในการ
 ทำวิจัย มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำข้อมูลมาประกอบในการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ผลิตได้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งใน ระยะเวลาสถานที่นั้น
 จะเป็นผู้รับผิดชอบด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี
 จึงขออนุญาตขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

เรียนด้วยความนับถือ

(พระศรีวิสุทธิมุนี)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๖๔๕๕ ๐๒๕๐

http://gms.mcu.ac.th, E-mail: sky_love190@hotmail.com

ผู้ประสาน : พระมหาจันทรวรรณ โกวิท : ๐๘๗ ๘๓๔๒๖๑๕

นิสิต : นายปริญญ์ นามมณธ ๐๘๑ ๐๑๘๘๕๓๗, ๐๘๗-๙๐๗๘๗๘๑

ที่ ศธ. ๖๑๖๑/๕๖๓

๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอบขออนุญาตให้นิสิตสัมภาระ
เรียน พระเดชพระคุณพระสาครบุรินทร์ เจ้าอาวาสวัดสุทธจินดาธรรมาราม
สังกัดสงฆ์ด้วย แบบลอบถามจำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายปริญญา นามลกุล พินมงละ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับทุนให้จากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยให้เข้าวิทยานิพนธ์เรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม: ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครบุรินทร์ (แก้ว สุวณฺโณโชโต)" โดยในการทำวิจัย มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำข้อมูลมาประกอบ การทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งวัน เวลาและสถานที่ติดต่อจะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขอเรียนขอขอบพระคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้

เรียน ด้วยความนับถือ

(พระศรีสัทธสน์)

คณาธิการบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานศตยสัมพันธ์บัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐ ๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://eds.ncu.ac.th E mail: sky_love139@hotmail.com

ผู้ประสาน : พระมหาจันทวีธรรม โกวิทโก. ๐๘๗ ๘๗๘๒๖๑๔

จัด : นายปริญญา นามลกุล ๐๘๑-๐๘๒๕๕๓๗, ๐๘๗-๘๐๗๘๗๘๑

พ. ๕๖๐๑๑/๕๖๓

๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขออนุญาตให้ผลิตสัมภาระ
เรียน พระครูศรีพัฒน์โนดม เจ้าอาวาสวัดกลางบางแก้ว
สงฆ์สงฆ์ด้วย แบบสงฆ์ตามจำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายปฏิรูป นามสกุล พินมณฑะ มีอุปการคุณต่อ ลาชาวิทยาพระพุทธรักษา ได้รับ
อนุโมทนาจากวัดวัดวิชัย มหาวัดวิชัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "บทกวี
ของพระองค์ในการพัฒนาศิลปะ ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺโณโต)" โดยในการ
ทำวิจัย มีความจำเป็นต้องสัมภาระผู้ทรงคุณวุฒิให้นำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ผลิตได้สัมภาระท่าน ซึ่งวัน เวลา และสถานที่ผลิต
จะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี
จึงขอเรียนขอความอนุเคราะห์มา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระครูศรีพัฒน์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๕๖๒๓๖ ๐๖๕๐

<http://gcsc.bu.ac.th> E-mail: sky_love189@hotmail.com

ผู้ประสาน : พระมหาจันทร์ธรรม กวีโท: ๐๘๙-๕๖๕๖๖๕๕

ผู้รับ : นายปฏิรูป พินมณฑะ ๐๘๑-๐๑๕๖๕๖๕, ๐๘๗-๕๖๕๖๕๖๕

ที่ กษ.๖๑๐๑/๕๖๖

๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์
 เรียน พระครูสุทธธรรมาภรณ์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทธิวาสวรวาราม
 รองเจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร
 ส่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามจำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายปฏิพัทธ์ นามสกุล พิมมั่งละ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับ
 อนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "บทบาท
 ของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม: ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺโณ โสโค)" โดยในการ
 ทำวิจัย มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อยกข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งวัน เวลาและสถานที่นิสิต
 จะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี
 จึงขอกราบเรียนขอขอบคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระครูสุทธธรรมาภรณ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร/โทรสาร ๐-๓๗๖๑๑-๐๖๘๐

http://psd.mcu.ac.th E-mail: sky_love189@hotmail.com

ผู้ประสาน : พระมหาจันทะพรหม โกวิท: ๐๘๗-๘๒๘๒๖๑๙๙

นิสิต : นายปฏิพัทธ์ พิมมั่งละ ๐๘๑-๐๑๐๒๕๖๗, ๐๘๗-๙๐๗๙๗๙๑

ที่ คธ. ๒๑๐๑/๕๖๓

๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์
 เรื่อง พระครูสาครธรรมประสิทธิ์ เจ้าอาวาสวัดหลังศาลประสิทธิ์
 สังกัดคณะสงฆ์ นวบสถิตตามจำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายปริญญ์ นามสกุล พิมพ์ฉะ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับ
 ยอมรับจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัยให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "บทบาท
 ของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม: ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺโณไชโย)" โดยในการ
 ทำวิจัย มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำข้อมูลมาประกอบในการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งวัน เวลาและสถานที่นิสิต
 จะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี
 จึงขออภัยขอโทษคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยขอแนะนำ

(พระศรีสิทธิมุนี)
 คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร/โทรสาร ๐ ๒๖๒๒-๐๖๙๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: sky_tone189@hotmail.com

ผู้ประสาน : พระมหาจันทร์ธรรม โกวิท: ๐๘๓-๘๒๕๒๖๑๔

จัด : นายปริญญ์ พิมพ์ฉะ ๐๘๑-๐๘๘๒๕๓๗, ๐๘๓-๙๐๓๔๓๘๒

၍ PIG. ဆန္ဒငဏ်/စီမံ

๑๖ ทัศนวิภาณ ๒๕๕๓

เรื่อง ขอบขออนุญาตให้นิพนธ์สัปดาห์
เจริญพร คุณหญิงแชน กุณภิส
ส่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามจำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายปรีชญ์ นามสกุล พิมพ์ละ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับ
ทุนวิจัยจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง **บทบาท**
ของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม: ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพพรหมนิ (แก้ว สุวณฺโณโต) โดยในการ
ทำวิจัย มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อรวบรวมสรุปประสบการณ์การวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เรื่องนี้นี้ จึงเจริญพรมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมผัสภาษาถิ่นท่าน ซึ่งวัน เวลาและสถานที่ นิสิตจะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็น อย่างดี จึงขออโหสิโทษขอคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

(พระศรีวิสุทธิกษัตริย์)

คุณสมบัติบัณฑิตศึกษานี้ มีดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา

ថ្ងៃ/ខែ/ឆ្នាំ ៖ ០៩/០២/២០២០

<http://eds.mcu.ac.th> E-mail: sky_love185@hotmail.com

ผู้ประสม : พจนานุกรมศัพท์การม โกะไท ๐๘๗-๘๒๙๒๖๑๙

ผู้วิจัย : นายปรีกฤษณ์ พิณมณีส ๐๘๑-๐๑๘๔๔๓๗, ๐๔๗-๕๐๗๔๗๔๑

ที่ ศธ. ๖๑๐๑/๕๖๓

๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขออนุญาตให้วีดิทัศน์สัมภาษณ์
 เจริญพร คุณพูนศักดิ์ เซาว์แหลม อดีตไวยาวัจกร วัดสุทธนิวาสวราราม
 สังกัดสงฆ์ฝ่าย เจริญสอบถามจำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายปริญญ์ นามสกุล พินมณฑะ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับ
 อนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "บทบาท
 ของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม: ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺโณโชโต)" โดยในการ
 ทำวิจัย มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเจริญพรมมาขอขออนุญาตให้จัดให้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งวัน เวลาและ สถานที่
 นิธิรจะเป็นผู้มาบรรพชา นด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็น
 อย่างดี จึงขออวยพรให้คุณล่วงหน้าที่มา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระศรีสิทธิธนี)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๑๒๒-๐๖๔๐

<http://gda.mcu.ac.th> E-mail: sky_love189@hotmail.com

ผู้ประสาน : พระมหาจันทร์ธรรม โกวิโท: ๐๘๗-๘๑๑๒๖๑๑

ติดต่อ : นายปริญญ์ พินมณฑะ ๐๘๑-๐๑๘๗๕๓๗ ๐๘๗-๘๐๗๔๗๐๘๑

ที่ ๙๐.๖๑๐๑/๕๖๓

๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์
 เจริญพร นายณัฐวัฒน์ พิมพ์ผล ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๓
 ตำบลสีมามาศ ตำบลสีมามาศ อำเภอสีมามาศ จังหวัดบุรีรัมย์

ด้วย นายปริญญา นามสกุล พิมพ์ผล นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับ
 อนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัยให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง "บทบาท
 ของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม: ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)" โดยในการ
 ทำวิจัย มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำข้อมูลมาประกอบในการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเจริญพรมมาแจ้งขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน ทั้งวัน เวลาและสถานที่
 นิสิตจะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็น
 อย่างดี จึงขอขอบพระทัยและขอแสดงความนับถือ ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระศรีสิทธิมุนี)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๕๒๒-๐๖๔๐

http://guls.mcn.ac.th E-mail: sky_love189@hotmail.com

ผู้ประสาน : พระมหาไพฑิธยาธรรม โทร.: ๐๒๓-๔๒๔๒๖๔๙

นิสิต : นายปริญญา นามสกุล พิมพ์ผล ๐๔๑-๐๔๓๓๕๓๓. ๐๔๓-๙๐๗๔๓๕๓๔

ภาคผนวก จ.
ประมวลภาพบุคคลที่สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ พระราชสิทธิเวที (สมบูรณ์ ปญญาวุธ, ป.ธ.๘),
เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

สัมภาษณ์ คุณพูนศักดิ์ เชาว์แหลม ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

สัมภาษณ์ คุณป้าเพ็ญแข กุมภิต ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

สัมภาษณ์ผู้ใหญ่นัฐวัฒน์ (มหาตม) พิมมงละ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

สัมภาษณ์พระครูศรีพัฒน์โนดม (ชนิต จันทสิริ ป.ธ.๕) ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

สัมภาษณ์ พระครูสุทธจริธรรมาภรณ์ (ณรงค์ จานฉาโน ป.ธ.๔), ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

สัมภาษณ์พระสาครมุนี, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

สัมภาษณ์ พระครูสาครธรรมประสิทธิ์ (บุญเลิศ อภิรโต ป.ธ.๔), ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

นมัสการพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธโร) วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: นายไอศูรย์ อินทร์เพชร
เกิด	: ๓๐ มิถุนายน ๒๕๐๒
ภูมิลำเนา	: ๑๑ หมู่ที่ ๗ ต. ตลาดจินดา อ. สามพราน จ. นครปฐม
การศึกษา	: พุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๗
ที่อยู่ปัจจุบัน	: ๒๐๐/๑๓๑ หมู่ที่ ๘ หมู่บ้านมายโสมทาวน์ ต. คอนยายหอม อ. เมือง จ. นครปฐม
เจ้าของกิจการ	: ร้าน ๕ สังกภัณฑ์ ๕ ๑๕๕/๑๘ ต.คอนไก่อ. กระทบแบน จ.สมุทรสาคร จำหน่ายเครื่องสังฆภัณฑ์ทุกชนิด, รับทำวัดถมงคลทุกชนิด
เข้าศึกษา	: มิถุนายน ๒๕๔๘
จบการศึกษา	: มีนาคม ๒๕๕๔
ประวัติการทำงาน	: พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๕๑ เป็นผู้ประนีประนอมประจำศาลจังหวัด สมุทรสาคร : พ.ศ. ๒๕๕๑-ปัจจุบัน เป็นผู้ประนีประนอมประจำศาลจังหวัด สมุทรสาคร แผนกคดีเยาวชนและครอบครัว : พ.ศ. ๒๕๕๒-ปัจจุบัน เป็นผู้ประนีประนอมศาลยุติธรรม ภาค ๗ : พ.ศ. ๒๕๕๓ – ปัจจุบัน เป็นผู้ประนีประนอมประจำศาลแรงงานกลาง จังหวัดสมุทรสาคร